

ölümsüzlük iksiri

M. Fethullah Gülen

KIRIK 7 TESTİ

ÖLÜMSÜZLÜK İKSİRİ

KIRIK TESTİ - 7

M. Fethullah Gülen

ISBN
978-975-315-341-6

Yayın Numarası
289

Çağlayan A. Ş.
TS EN ISO 9001:2000
Ser No: 300-01
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir / İZMİR
Tel: (0232) 274 22 15
Temmuz 2011

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31
Tek-Er İş Merkezi Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Nil Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No:1
Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78
www.nil.com.tr

Takdim ve Değerlendirme

Kent, Cemaat ve Hocaefendi

19. yüzyılın Alman sosyoloğu Ferdinand Tönnies'in kuramına göre modern toplum cemaatlerden cemiyete doğru evreler geçirmektedir. Yani kan ve akrabalık bağına dayanan cemaatler yok olacak bunların yerini toplum projesi alacaktır. Dolayısıyla modernleşme geliştikçe yani endüstri toplumu ortaya çıktıkça demokrasi, iş bölümü, uzmanlaşma, sanayi devrimi tamamlandıkça cemaatler ortadan kalkacak ve yerini cemiyet toplum alacaktır. Ancak Tönnies teorisinin sonunda (İbn Haldun'dan büyük ölçüde mülhem alarak söylemiştir) diyordu ki cemaatten cemiyete doğru gidiş belli bir noktaya geldiğinde cemiyet tekrar cemaatlere bölünecektir.

İşte 21. yüzyılda Tönnies'in doktrinin bu ikinci bölümünün özellikle Türkiye'de gerçekleşmekte olduğunu görüyoruz. Türkiye ve İslâm dünyası tekrar cemiyetten cemaate doğru bir evrim geçirmektedir. Türkiye çerçevesinden baktığım zaman Fethullah Gülen ve cemaatini diğer cemaatlerle mukayese etmeye çalıştığımda; Türkiye'de cemaat tipolojileri şu beş gruba ayrılıyor.

1. Politik cemaatler; bunların karakteristik özelliği politize ve doktrinel olmaları ve misyon sahibi olmalarıdır.

2. İktisadî faaliyet endeksli alan cemaatler; bunların karakteristik özellikleri ise pragmatik, uzlaşmacı ve rasyonel davranmalarıdır.

3. Lider eksenli cemaatler; kurtarıcı fikrine dayalı kültürü merkeze alırlar. Meselâ bir cemaatin lideri Mehdi olduğunu düşünüyorsa cemaat sayısını 300'ün üzerinde tutmuyor, çünkü hadiste belirtildiği gibi Mehdi'nin müntesipleri 300 kişiden ibarettir.

4. Türkiye'ye has cemaat tipi; bunun da karakteristik özelliği içe dönük, iddiasız olması. Gündelik hayata vurgu yaparken anti-modernist bir tarzı benimsemesi. Tamamen apolitiktir. Kendisi hakkında yazılan ve çizilenlerle dahi ilgilenmez.

5. Hocaefendi'nin cemaat tipolojisi; bu, fikir ve lider eksenli cemaattir. Bunu da ikiye ayırmak gerekir: Kitaba dayalı cemaat, bir de kitap ve lidere dayalı cemaat. Bunun da karakteristik özelliği sosyal olması, millî olması ve küresel açılıma yatkın olarak organize olmasıdır.

Bu noktada şunu söylemek gerekir; cemaat tarikat değildir. Türkiye'de çoğu zaman böyle zannedilir. Oysa cemaat lideri şeyh değildir. Cemaatlerin

örgütlenme modeli tarihseldir. Tarihsel olarak cemaat, tarikat mirasından muhakkak ki etkiler almıştır. Fakat tarikat değildirler. Meselâ Hocaefendi'nin tarihten aldığı en önemli miras; ahilik, fütüvvet ve alperenliktir. Meşruiyet çerçevesi değildir. Motivasyonu; kente uyumdur, modern hayata katılımdır, merkezde yer alma veya merkezi etkileme çabasıdır. Beşeri ve toplumsal bir tecrübedir şüphesiz. Artı ve eksileri, avantaj ve prestijleri vardır. Ama İslâm dünyasının içte güçlenerek devam eden en önemli realitesidir. Post modern zamanın ruhuna uygun bir gelişme modeli söz konusudur. Cemaat, tamamıyla kente aittir.

Türkiye'de özellikle 1950, 1970 ve 1994 yıllarında 3 büyük göç dalgası yaşandı. Milyonlarca insan demografik bir hareketlilik gösterip bulundukları yerden ayrılarak büyük kentlere doğru aktılar. Ve burada siyaset, kültür ve iktisadi hayat âdeta yeniden şekillendi ve yeni bir örgütlenme modeli ortaya çıktı: Cemaatleşme.

İşte bu anlamda cemaat; kentin içinde ortaya çıkan, dinden ve tarihten ilham alan fakat tarihi tekrar etmeyen yeni bir örgütlenme modelidir. Cemaat, modern sosyolojinin –ve bizim pozitivist aydınlarımızın– zannettiği gibi ataerkil değildir. Hiyerarşik bir örgütlenmeye de dayanmamaktadır. Tam aksine cemaat tam olarak sivil toplum sayılmasa bile gönüllüdür, özerktir, iradîdir. Ayrıca hükümet dışıdır. Zaten onu anlamlandıran ve mobilize kılan temel özellikler de bunlardır.

Hocaefendi, diğer cemaatler ve diğer gruplarla mukayese edildiğinde farklılığı ortaya çıkmaktadır. Benim kanaatime göre bu farklılık şu üç noktada toplanıyor:

Birincisi; Kur'ân ve sünnete son derece bağlıdır. Önemli düşüncelerini ve fikirlerini İslâmî usûle göre yapmaktadır. Yani ilâhiyatçılar gibi kullandığı üst dil, seküler bir dil değildir. Türkiye'de ilâhiyatçılar dil olarak seküler bir dil kullanıyorlar. Bilgiyi elde ederken, fikri geliştirirken akademik yöntemi takip ediyorlar. Oysa Hocaefendi'nin dili dinin dilidir, İslâm'ın dilidir. Kullandığı usûl, İslâm'ın usûlüdür. Yani Serahsî'nin usûlüdür. Şâtıbî'nin usûlüdür. İslâm tarihinde kullanılan usuldür. Yani paradigmasına bağlıdır. Paradigması ise Kur'ân ve sünnettir.

İkincisi; geleneğe uygun gelişme modelliği takip etmektedir. Bu son derece önemlidir. Geleneğe uygun gelişmeden kasıt yani hem bir gelişme modeli vardır, aynı zamanda da geleneğe bağlı olarak bunu sürdürmektedir. Dolayısıyla reformist veya modernist bir hareket değildir. Aksine 19. yüzyıldan bu yana tüm İslâm dünyasında söz konusu olan tecrit veya bir ihya hareketidir.

Üçüncüsü Hocaefendi'nin genel yaklaşımından sevâd-ı a'zamla beraber yol aldığı görülür.

Hocaefendi'nin İslâmî ilimlere vukûfiyeti var. Temel İslâmî ilimlerden tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf ve kelâm'ı iyi biliyor. Ayrıca modern dünyaya vukûfiyeti var. Bu durum onu Bediüzzaman Hazretleri'nin anlattığı doğrultuda iki kanatlı yapıyor. En çok ihtiyaç hissettiğimiz liderlik profili de budur. Çünkü bizim geleneksel eski âlimlerimiz sadece metinleri nakledip, modern dünyayı da bilmezlerdi. Aydınlarımız ise İslâmî ilimleri ve İslâm kültür mirası konusunda okuma yazma bilmeyen ümmilerdir. Çünkü Arapça bilmiyorsanız, Farsçadan anlamıyorsanız, Osmanlıcaya yabancıysanız ne İslâmî ilimleri bilebilirsiniz ne de tarihten anlarsınız. Meselâ Farsça bilmiyorsanız Selçuklular hakkında konuşamazsınız, çünkü bütün literatür Farsçadır. Maalesef bizim hem akademik çevrelerimiz, hem bilim adamlarımız, hem de aydınlarımız İslâm ve İslâmî ilimler ve İslâm tarihi konusunda bu anlamda ümmilerdir. Fakat Hocaefendi'nin çizdiği aydın ulema profili –İslâm dünyasında da benzerleri vardır– her iki dünyayı, tarihi, bugünü ve geleceği potansiyel olarak algılama gücüne sahiptir.

İşte elinizdeki kitap bunun bir ürünü. "Ölümsüzlük İksiri"; onun hem İslâmî ilimlere derin vukufiyetini hem de modern dünyayı iyi okuyuşunun bir örneği.

Ayrıca hislerini, duygularını ve ağlamalarını kitabı okurken zaten hissedebiliyorsunuz.

Ali Bulaç
10 Aralık 2007
Bağlarbaşı / Üsküdar

Önsöz Yerine

Ölümsüzlük İksiri

"Âb-ı hayat" içip ölümsüzlüğe ermişler,
Hülyâları pırıl pırıl, ufuklarında nûr
Daha şimdiden varıp Cennetlere girmişler,
Esiyor çevrelerinde üfül üfül huzûr.

Ebediyet arzusu damarlarında kandır insanın. Beşer, ölümsüzlüğe meftundur, sonsuzluğa âşıktır. Babadan kalma bir mirastır bu aşk. Şeytanın, Hazreti Âdem'e vesvese vermeye çalışırken, *"İster misin sana ebediyet (ölümsüzlük) ağacını, zamanın geçmesiyle zeval bulmayan bir devlet ve saltanatı göstereyim?"*[1] demesi bu yüzdendir; İnsanlığın Atası'nı (aleyhisselâm) "yasak meyve"ye el uzattıran sâik, tabiatında var olan ölümsüz hayata kavuşma rağbetidir.[2]

İnsandaki bekâ aşkına, ebediyet özlemine ve bitip tükenme bilmeyen emellere karşılık dünya hayatının çok kısa oluşu, Âdem'in çocuklarına yaşlılığın çaresini, ölümsüzlüğün şifresini ve sonsuzluğun sırrını arayıp bulma fikrini ilham etmiştir. Bu düşünce, beşer tarihinin ilk dönemlerinden itibaren hemen her toplumda tesirini göstermiş ve ebedî hayatın anahtarını arayan kimselerin mücadelelerini anlatan Gılgamış destanı ve İskender efsanesi gibi pek çok hikâyenin doğmasına sebebiyet vermiştir.

Hususiyle Ortaçağ'da, simyagerlerin en büyük hedefi, hem madenleri altına çevireceğine hem de bütün hastalıkları iyileştireceğine ve hayatın sonsuza dek sürmesini sağlayacağına inandıkları ölümsüzlük iksirini, efsanevî bir madde olan "kibrit-i ahmer"i bulmak olmuştur.

Bazen "âb-ı hayat", "aynü'l-hayat", "nehrü'l-hayat", "âb-ı câvidânî", "âb-ı zindegî", "âb-ı bekâ" şeklinde anılan, kimi zaman "hayat kaynağı", "hayat çeşmesi", "bengi su", "dirilik suyu" sözleriyle nazara verilen, bazen de Hazreti Hızır'a ve İskender'e atfen "âb-ı Hızır" ya da "âb-ı İskender" unvanlarıyla yâd edilen bu sonsuzluk tiryakı, –suyun bütün canlılar için taşıdığı önemden dolayı– genellikle bir çeşit su olarak tahayyül edilmiş ve bütün dünya mitolojilerinde olduğu gibi, bizim kültürümüzün esaslarını meydana getiren dinî ve millî eserlerde de çokça zikredilmiştir.

Bazı tefsircilere göre, Kur'ân-ı Kerîm'de, Musa (aleyhisselâm)ve Hazreti Hızır kıssası anlatılırken[3] de "âb-ı hayat" ima edilmiştir.[4] Âyet-i kerimelerde ve hadis kaynaklarında Hazreti Musa ile arkadaşının yanlarına azık olarak

aldıkları balığın nasıl dirildiğine dair herhangi bir açıklama yoktur. Fakat, sadece Buhârî'de yer alan bir rivayete bakılacak olursa; Hızır'la buluşacakları kayanın dibinde bir kaynak vardı ki, buna "aynü'l-hayat" (hayat pınarı, can gözesi) deniyordu; çünkü, onun temas ettiği ölüler yeniden diriliyordu.[5] İşte, bu sudan sıçrayan damlalar balığa değince, balık hemen canlanıp bir kanala atlamış, sonra da denize karışıp gitmişti.

Ayrıca, bazı İslâm âlimleri, Kur'ân-ı Kerim'deki Zülkarneyn kıssasını açıklarken, Ortadoğu'da özellikle gayr-i müslimler arasında benimsenip yazıya geçirilen İskender efsanesinden de yararlanmış ve o hikâyede vurgulanan "hayat kaynağı" üzerinde de durmuşlardır. Gerçi, İskender efsanesindeki aşçının yeniden dirilip bir anda suya dalan tuzlu balığı ile Hazreti Musa'nın canlanıp denize atlayan balığı arasında küçük bir benzerlik vardır; ama aslında Kur'ân-ı Kerim'in ve sahih hadislerin naklettiği olayların bu efsane ile bir alâkası yoktur. Buna rağmen, bazı müfessirler bir fikir vermesi açısından İskender efsanesinin bir kısmını kullanmışlardır ki, hikâyenin özeti şu şekildedir: İskender-i Zülkarneyn, ebedî hayata erdiren ve olağanüstü güçler kazandıran "âb-ı hayat"tan bahsedildiğini duyar ve bunu aramaya karar verir. Halasının oğlu olan Hızır ile askerlerinin refakatinde yolculuğa başlar. Âb-ı hayatın, "karanlıklar ülkesi"nde olduğunu öğrenir ve oraya gitmeye azmeder. Yolda çıkan bir fırtına yüzünden Zülkarneyn ve Hızır askerlerden ayrı düşerler; fakat, ilerlemeye devam eder ve bir müddet sonra karanlıklar ülkesine ulaşırlar. Oraya girince, biri sağa, diğeri sola yönelerek her yanı kolaçan etmeye başlar ve ölümsüzlük iksirini bulmaya çalışırlar. Günler sonra Hızır ilâhî bir ses duyar ve bir nur görür. Bunların kendisini cezbettiği yere gidince, orada âb-ı hayatı bulur. Bu sudan içer, onunla yıkanır; böylece hem ebedî hayata kavuşur, hem de fevkalâde kabiliyetler kazanır. Ne var ki, Zülkarneyn aradığını bulamaz, kaderine razı olur ve bir süre sonra ölür.[6]

Evet, dünden bugüne Hızır'a özenenlerin binlercesi insanlığa âb-ı hayat getirmek için Kafdağı'nın arkasına azm-ı râh etmiş; fakat, ekserisi o iksirin emaresini dahi görememiştir. Çünkü, onlar mânâya bütün bütün kapalı kalmış, ebediyet tiryakını maddede aramışlardır; aydınlık iklimlere açılma yerine karanlıklar ülkesine seyahat yapmışlardır; kendi içlerine doğru yol vurup gitmeleri gerekirken özlerinden her gün biraz daha uzaklaşmış ve âfakta âfakîliklere takılmışlardır.

Oysa, ihtiyarı gençleştiren, hastayı iyileştiren ve ölmüşü ebedî diriliğe erdiren bengi su gerçekten mevcuttur. O, "tevhid şerbeti"dir; yalnız Bir'i görme, Bir'i bilme, Bir'i söyleme, Bir'i isteme, Bir'i çağırma, Bir'i talep etme, mâsivâyla olan münasebetleri de hep O'nun hoşnutluğuna bağlama ve her şeye

O'ndan ötürü alâka duyma usâresinden elde edilen zülâldir. Cenâb-ı Allah'tan habersiz ve haktan kopuk yaşayanların daha ömürlerinin baharındayken ölüm yudumlamış gibi olmalarına, sonra da ebediyen hasret ve hicran içinde inleyip durmalarına mukabil, kalb zirvelerine yükselip can gözüyle O'nu temaşa edenler, her şeyi bulmuş ve hizlandan kurtulmuş sayılırlar. Şu kadar var ki, böyle bir şâhikaya ulaşma, hayvaniyeti bırakıp cismaniyetten uzaklaşmaya ve biyolojik hayat çeperinden sıyrılarak, kalb ve ruhun hayat mertebelerine yönelmeye bağlıdır. Bu yolun en hızlı yükselme vasıtası ise, iman, mârifet ve muhabbetullah hakikatlerine karşı sürekli açık durmaktır. Bu itibarla, tevhid "aynü'l-hayat"tır, iman "âb-ı bekâ"dır; mârifet "can gözesi", muhabbet "Hızır çeşmesi" ve İslâm ebedî saadet bahşeden bir "kevser çağlayanı"dır.

Vakıa, insan fânidir; fakat, o bekâ için halk edilmiş ve bâki bir Zât'ın aynası olarak yaratılmıştır. Mevlâ-yı Müteâl, insana Kendi bâki esmâsının cilvelerine ve nakışlarına medar olacak bir suret bahşeylemiş ve onu bâki meyveler verecek işleri görmekle tavzif etmiştir. Demek ki, beşerin hakikî vazifesi, bütün istidadıyla o Bâkî-i Sermedî'nin esmâsına yapışıp, ebed yolunda O'nun rızasına yürümektir. İnsanın saadeti de buna bağlıdır. Şu hâlde, diliyle يَا بَاقِي أَنْتَ الْبَاقِي dediği gibi, kalbi, ruhu, aklı ve bütün letâifi ile de O'nun yegâne Bâkî, Ezelî ve Ebedî, Sermedî, Mâbud, Maksud, Mahbub, Matlub ve Dâim olduğunu haykırabilen bir insan gerçek bengi suyu bulmuş demektir. Çünkü, Bâkî'ye müteveccih olmak "âb-ı bekâ" yudumlamaktır. Zaten, mutasavvıflar, âb-ı hayatı, Cenâb-ı Allah'ın "Hayy" isminin hakikatinden ibaret görmüş ve bu ism-i şerifi öz vasfı hâline getiren kimselerin, ölümsüzlük iksiri içmiş olacağını söylemişlerdir.

Fâniliğin ve ölümün yüzündeki kara perdeyi yırtan, kabri ebedî saadet âleminin bekleme salonu olarak gösteren ve mutluluk arayan gönülleri hayat ırmağına ulaştırıp onlara sonsuzluk şerbeti içiren Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bir rahmet menbaıdır. Hasta ruhlar O'nun sözleriyle şifayab olur, ölü gönüller O'nun nefesleriyle ebedî hayatı bulur.. ve O'nun şefaati bütün mü'minler için bir can suyudur.

Aynı zamanda, Kur'ân-ı Kerim de "aynü'l-hayat"tır; o da kendisine yönelenlere sürekli kevser sunan bir pınardır. İki cihan saadetinin yol göstericiliği O'na verilmiştir; ebedî mutluluğun altın anahtarı O'nun elindedir. O, bütün bir ölü dünyayı tertemiz soluklarıyla canlandıran ruh ve yeryüzünde Hak rahmetinin temsilcisi olan nurdur. İnsanlığa doğru yolda yürüyüp ilâhî dergâha varma âdâbını öğreten ve ruhlara ünsiyet salıp varlığın çehresini ebediyete çeviren O'dur.

Diğer taraftan, şayet insan, şahsî benliğine bağlı kalırsa, o, bir zerre, bir damla, hatta bir hiç olmaktan asla kurtulamaz. Fakat, Cenâb-ı Hakk'ın, Resûl-i Ekrem'in ve Kur'ân-ı Kerim'in diriliş çağrısına kulak verip, benlik fânusunu taşa çalarak gönlünün enginliğine açılır, sonra da diğer mü'minlerle birleşip kaynaşır ve kendi dar dünyasının dışında ayrı bir heyete karışır ise, hemen bir güneş, bir umman ve bir kâinat hâlini alır. Birbiriyle birleşen yağmur damlalarının çağlayana dönüşmesi gibi, o da, âdeta bir ırmağın parçası hâline gelerek sonsuzlaşma yoluna girer ve değerler üstü değerlere yükselir. Bu sayede, o, gönül bahçesinin çiçekleri misillü her zaman taptaze kalır ve kat'iyen sararıp solma bilmez. Ayın ve güneşin doğup batması, gece ve gündüzün değişip durması onu asla eskitemez. Böyle bir birliğe ulaşamadığı takdirde ise, sadece dünyevî ve maddî değerlere bağlı kalır ki bunların kıymeti de kabrin eşiğine kadardır. Gün gelip ölüm kapıyı çalınca her şey biter; o da hazan vurmuş yapraklar gibi savrulur gider. Bu açıdan, Din-i Mübîn'in çatısı altında kardeşlik çizgisinde bir araya gelme de bir tatlı su kaynağının başına otağını kurma demektir.

Evet, böyle bereketli bir kaynaktan ebedi canlılık tiryakı yudumlayan ölümsüz ruh, her mevsimde zindeliğini korur ve ayrı bir hayat cilvesi gösterir. Çünkü o, kardeşleri arasındayken "şahs-ı mânevî"ye terettüp eden bütün semerelere ortak olur, orada imana, ümide kavuşur; böylece Hızır'ın âb-ı hayat içtiği aynı kâseyi tutar ve ebedî var olmanın sırrını anlar. Artık, onun için sararıp solma, pörsüyüp zebil olma asla söz konusu değildir. Yeryüzünde, bin çeşit ölüm kol gezse de, o asla bedbinliğe ve yeise düşmez; kendi güç ve tâkatinin tükendiği anlarda hemen sâdık dostlarından istimdad eder ve bir müddet de onların ayaklarıyla yürür. Böylece her zaman dinç kalmasını bilir ve diriltici soluklarıyla başkalarına da şevk verir. Kırık Mızrap'ın şu ifadeleri onun atmosferini tarif ediyor gibidir:

"Artık ne hicranlı akşam, ne ağlayan hazan;
Rûhun râbıtalarıyla her yan masmavidir.
Her seste bir ölümsüzlük nağmesi nümâyân;
Bu iklimde her fâni âdeta semâvîdir..."[7]

Bir hususa daha değinmek gerekir ki; canlı ve diri kalabilmek sadece ferdî ve şahsî bir mesele değildir; uzun soluklu, kalıcı ve zinde olabilmek toplumları da ilgilendiren bir mevzudur. Zira, her millet için de bir ömür söz konusudur. Tarih boyunca, bir milletin içtimâî yapısını düzenleyenler, yükselmesini deruhte edenler ve rehberliğini yüklenenler, hareketlerini fıtrat kanunlarına uydurma hususunda ne kadar titizlik göstermiş, toplumun ruhuna ne kadar vâkıf

olabilmiş ve çağın getirdiği ihtiyaçlara ne ölçüde nüfûz edebilmişlerse, çalışmalarında o derece semereli olmuş ve milletlerine de o nispette ölümsüzlük vaadedebilmişlerdir.

Şayet, milletin fikir mimarları, istikbâlin emanetçileri olan genç kuşaklara, dini ve müspet ilimleri tâlim etmenin yanı sıra, iniş ve çıkışlarıyla bütün bir geçmişlerini de öğretebilmiş, zirvelerde dolaştıkları devirleri destanlaştırarak onların aşk ve heyecanlarını kamçılayıp onlarda yeni yeni kahramanlık duygu ve düşüncelerini geliştirebilmiş, hasımlarından gördükleri ihânet, gadir ve maddî-mânevî her türlü tahribatı yine onların metafizik gerilimleri hesabına kullanabilmişlerse, gelecek adına müspetlerden müspet en mükemmel işi yapmış, en büyük hamlede bulunmuş ve toplumun bünyesine ölümsüzlük iksirini aşılamış olurlar.

İşte, Mart 2007-Eylül 2007 arasındaki sohbetlerden derlenen ve Kırık Testi serisinin yedinci halkasını teşkil eden elinizdeki bu kitap, buraya kadar arz etmeye çalıştığımız bütün kollarıyla bir hayat ırmağını gösterdiği ve âb-ı hayatın geniş mânâlarından hemen hepsine bir şekilde değindiği için "Ölümsüzlük İksiri" adını almıştır. Aslında, bu isim, tevazu ve mahviyeti gereği kitaplarına umumiyetle "Kırık Mızrap", "Küçük Dünyam", "Kırık Testi" gibi iddiasız ve mütevazi isimler koyan Muhterem Fethullah Gülen Hocamız'ın genel üslûbuna aykırı gözükmektedir. Fakat, Aziz Hocamızın muhtemel beş-on isimden birini tercih ederken nazar-ı itibara aldığı husus, kitabın kendisinden ziyade, sohbetlerin ve makalelerin özünü, esasını, eksenini oluşturan ulvî hakikatlerdir. Ona göre; kitabın bizâtihî kendisi değil, ihtiva ettiği ve yörüngesinde döndüğü yüce gerçekler birer ebediyet tiryakıdır. Evet, Hocaefendi'nin, sorulara cevap sadedinde dile getirdiği dinî, sosyal ve kültürel meseleler hakkındaki tahlillerini içeren "Ölümsüzlük İksiri", Din-i Mübîn'in hem ferdî hem de içtimai problemlere deva olarak sunduğu "âb-ı câvidânî"yi nazara vermektedir.

Hatırlanacağı üzere; bu silsiledeki bir önceki kitabın adı "Diriliş Çağrısı"ydı. Onda, bütün adanmış ruhlar, yazıyla, şiirle, resimle, musikiyle, sanatın değişik dallarıyla ve her şeyden öte dini güzel temsil etmek suretiyle her yerde yeniden doğuşun mümessili olmaya ve insanlara diriliş nefhasında bulunmaya davet ediliyordu. Ayrıca, "Diriliş Süvarisi"nin vazifesinin, gözleri yolda ve kulakları seste, bitmeyen ümit ve sarsılmayan azimle rehber bekleyen insanlara bir ümit, bir aşk, bir ışık sunmak ve dudağı kuruyanlara kâse kâse hakikat zemzemi içirmek olduğu vurgulanıyordu. Şimdi, bu kitapta da dirilişi ebedi kılacak birer "âb-ı hayat" olan yüce gerçekler ve onları insanlığa sunarken dikkat edilmesi gerekenler birbirinden farklı gibi görünen ama bir

bütünü oluşturan sohbetler vesilesiyle anlatılıyor.

Daha önceki kitaplar için karaladığımız önsözlerde de belirttiğimiz ama bir kere daha hatırlatma lüzumunu duyduğumuz bir mesele de şudur: Sohbetleri yazı üslûbuna taşırken, yeni nesillerin daha kolay anlamasını sağlamak için bazı kelimeleri bugün kullanılan sözcüklerle açmamız ya da değiştirmemiz icap etti. Kur'ân âyetlerinin, hadis-i şeriflerin, Osmanlıca, Arapça ve Farsça metinlerin sadece meallerini verip geçmemiz gerekti. Oysa, asılları o mübarek dudaklardan dökülürken ne kadar müessir ve ne denli inşirah vericiydi. Tabiî, sohbetleri yazıya geçirirken ve neşrederken, "algıda seçicilik" âdetine misal olabilecek şekilde, sadece anlayabildiğimiz ve en önemli gördüğümüz konulara yer verdik. Dolayısıyla, şayet bu çalışma, ilim ve irfan bakımından engin ve ufuklu insanların ellerinden çıksaydı, mutlaka o konuşmalarda daha pek çok hususa değinildiği ve satır aralarına nice nüktelerin sığdırıldığı görülecekti. Eğer, işinin uzmanı bir fıkıhçı, bir hadisçi, bir kelâmcı ya da bir tefsirci kendi sahası zaviyesinden Aziz Hocamız'ı dinleseydi, o zaman belki hiçbir cümle dışarıda kalmayacaktı ve Allah'ın inayetiyle, her biri diğerinden güzel birkaç kitapla birden tanışma imkânımız olacaktı. Bu itibarla, bu kitapta okuyacağınız her güzel ve isabetli beyan Muhterem Hocamız'dan dinleyip kaydettiğimiz ifadeler olsa da, kusurlar, bizim nâkıs idrâkimize; hatalar, kavrama ve ifadedeki eksikliğimize aittir.

Bu vesileyle, Aziz Hocamız'ın düşünce dünyamızı ve gönül âlemimizi hep aydınlatmasını Cenâb-ı Allah'tan dileniyor, Zât-ı Âlî'lerine sağlık, sıhhat ve afiyet diliyor; dua, takdir, tenkit ve teklifleriyle bize destek olan dostlarımıza ve Ölümsüzlük İksiri'ni on binlerce okuyucu ile buluşturan Yayınevine sonsuz teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Cenâb-ı Rahman u Rahîm Rabbimiz'in merhametini, Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm (aleyhi elfü elfi salâtin ve selâm) Efendimiz'in şefkatini, Kur'ân-ı Mecîd'in şefaatini ve mü'minlerin dualarını celbeylemeye vesile olması ümidiyle...

Osman Şimşek
Pennsylvania, 14 Kasım 2007
sizdenherkule@gmail.com

1 Tâhâ sûresi, 20/120.
2 A'râf sûresi, 7/21.
3 Kehf sûresi, 18/60-82.
4 et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 15/279; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* 11/15.
5 Bkz.: Buhârî, *tefsîru sûre* (18) 3; Müslim, *fezâil* 170.
6 Bkz.: es-Suyûtî, *ed-Dürru'l-mensûr* 5/444-447.
7 M. F. Gülen, *Kırık Mızrap* s.81 (Rûhun Râbıtaları).

Kınalı Kuzular ve Şehit Cenazeleri

Soru: *Son günlerde, şehitlerimizin cenaze törenlerinin âdeta mitinge dönüştürülmesini ve bu vesileyle bazı devlet büyüklerinin protesto edilmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Cevap: Şehitlik, Hak katında nübüvvet ve sıddîkıyet makamlarından sonraki en büyük payedir. Kur'ân-ı Kerim, şehitlere ölü denilemeyeceğini, onların mânen ölmediklerini, şehadet şerbeti içmeleriyle beraber farklı bir hayat mertebesine geçirildiklerini ve ötede pek büyük mükâfat elde edeceklerini değişik âyet-i kerimelerde dile getirmiştir: *"Allah yolunda öldürülenler hakkında "ölü" demeyin. Bilâkis, onlar diridirler, fakat siz bunun farkında değilsiniz."*[1] mealindeki ilâhî beyan şehitlerle alâkalı âyetlerden sadece biridir.

Şehitler Ölmez

Evet, şehitler ölmezler; onlar bu mihnet yurdundan ayrılsalar da hâlâ canlıdırlar; fakat, hayatlarını bizim şuur alanımızı aşkın ve farklı bir buudda devam ettirdiklerinden dolayı biz onları göremeyiz ve fizikî olarak onlarla bir araya gelemeyiz. Merâtib-i hayatı anlattığı mektupta Nur Müellifi'nin de üzerinde durduğu gibi; şehitler, dünyevî hayatlarını Hak yoluna feda ettikleri için, Cenâb-ı Hak, dünya hayatına benzer, fakat kedersiz, zahmetsiz bir hayatı âlem-i berzahta onlara ihsan eder. Onlar kendilerini ölmüş değil de, daha iyi bir âleme gitmiş olarak bilirler; Allah'ın ihsan ettiği nimetlere kavuşmaktan dolayı sevinç içinde, kemâl-i saadetle mütelezziz olur ve ölümdeki firak acısını, ayrılık elemini hiç hissetmezler.[2] Bizim bazı rüyalarda bambaşka iklimlerde dolaşıp nefis nimetlerden istifade etmemize benzer bir şekilde onlar, Allah Teâlâ'nın nimetlerinden yer, içer ve oradan oraya uçup gider, neşe içinde seyahat ederler. Cenâb-ı Hakk'ın onlara lütfettiği nimetler öyle büyük ve güzeldir ki, bütün şehitler, henüz kendilerine kavuşmamış müstakbel arkadaşlarına, "gelecekleri yerde hiçbir korku olmadığına ve asla üzüntü hissetmeyeceklerine" dair müjde vermek isterler. İşte, şehitler hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmadan önce Mevlâ-yı Müteâl'in onlara ihsan ettiği büyük makamla alâkalı bu hususiyetlerin nazara alınması gerekmektedir.

İslâm âlimleri, şehitleri, kendilerine uygulanan dünyevî hükümler ve Allah katındaki durumları itibarıyla üç kısma ayırmışlardır. İ'lâ-yı kelimetullah yolunda ve savaş meydanında vefat eden[3] ya da malını, canını ve ırzını

korurken haksız yere öldürülen kimseler hem dünya ve hem de ahiret bakımından şehittirler.[4] Bu şehitler yıkanmaz ve kefenlenmezler; üzerlerindeki palto, parke, silâh, mest gibi fazlalıklar çıkarılsa da kanlı elbiseleriyle gömülürler. Onlar mübarek kanlarıyla yıkanmışlardır; Resûl-i Ekrem Efendimiz, şehitlerin kanının ötede misk ü anber gibi kokacağını, dolayısıyla şehadete erdikleri hâl üzere, vücutları yıkanmadan ve kanlı elbiseleri üzerlerindeyken gömülmelerini tavsiye etmiştir.

Kalben inanmadığı hâlde Müslüman görünen ve Müslümanların yanında savaşırken öldürülen kimseler de dünyevî kıstaslar açısından şehit sayılırlar, yıkanmadan namazları kılınarak elbiseleriyle gömülürler. Fakat, bunlar, kalblerine nigehbân olamadığımız için dünya hükümleri bakımından şehit kabul edilseler de Allah katında şehit sevabı alamayacaklardır.

Bazıları da vardır ki, Hak katında şehittirler ve şehit mükâfatına nâil olacaklardır; ancak bunlar, diğer ölüler gibi yıkanır, kefenlenir ve namazları kılınarak defnedilirler. Sâdık u Masdûk Efendimiz şöyle buyurmuştur: *"Şehitler beştir: Vebaya tutulanlar, iç hastalıklarına yakalananlar, suda boğulanlar, göçük altında kalanlar ve Allah yolunda canından olanlar."*[5] Ayrıca, aile ve çocuklarının geçimini sağlamak için helâl yoldan çalışıp kazanırken ölen kimseler[6] ve ilim yolunda can verenler[7] de ahiret şehidi sayılmışlardır. Doğum esnasında ölen mü'mine kadın ve karın ağrısından ya da apandisit sancısından ölen bir mü'min de şehit kabul edilir.[8]

Şühedanın Cenaze Namazı

Bazı fıkıh imamları, Uhud şehitlerinin yıkanmadan, kefenlenmeden ve cenaze namazları da kılınmadan defnedildiklerini söyleyip "Şehitler için cenaze namazı kılınmaz; çünkü onlar ölü değillerdir."[9] fetvasını vermişlerdir; fakat, bu fetva dinimizde şehitlere biçilen değeri göstermesi bakımından önemli sayılsa da, genel uygulama şehitler için de cenaze namazı kılınması şeklinde olmuştur. Rehber-i Ekmel Efendimiz'in Uhud'da Hazreti Hamza ve başka bir sahabi için, daha sonraki savaşlarda da bütün şehitler için cenaze namazı kıldığına dair rivayetler vardır.[10]

Bilindiği gibi, cenaze namazı farz-ı kifâyedir; yani bir beldede bazı Müslümanların bu namazı kılmalarıyla, diğerlerinin üzerinden yükümlülük kalkar. Şayet, bir mü'minin cenaze namazı hiç kılınmazsa, o beldedeki bütün Müslümanlar sorumlu ve günahkâr olurlar. Cenaze namazının farz-ı kifaye kabul edilişi dinin özündeki "kolaylaştırma" disiplininden dolayıdır. Eğer, farz-ı ayn olsaydı, cenazeyi duyan herkesin o namaza katılmaları zaruri olurdu

ki, bu da bazı insanları çok zor durumda bırakabilirdi. Bu itibarla, cenaze namazının farz-ı kifaye sayılması, onun hafife alınabileceği mânâsına gelmemektedir; bilâkis, o çok önemli olduğu için farz kılınmıştır; fakat, insanların altından kalkamayacakları bir külfet hâline gelmemesi için de *"Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız!"*[11] disiplini esas alınarak "farz-ı kifaye" olarak hükme bağlanmıştır.

Evet, cenaze namazı bir ibadettir. Beş vakit namaz, oruç, hac, tilâvet secdesi gibi ibadetlerimizi nasıl belli kural ve kaideler çerçevesinde eda ediyorsak, cenaze namazında da bazı kaidelere uymamız zaruridir. İbadetlerde esas olan Cenâb-ı Allah'ın takdir ve tayini, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in de tebliğ ve temsilidir. Hiç kimse kendi hissiyatına göre ibadetlere bir kalıp biçemez, şahsî kanaatleri istikametinde onlara eklemeler ve çıkarmalarda bulunamaz; herhangi bir ibadet, din tarafından hangi kurallara bağlanmışsa, onun ibadet keyfiyetini koruması için işte o kurallar çerçevesinde eda edilmesi şarttır. Bu açıdan, cenaze namazı da dinî ölçüler çerçevesinde ele alınmalı ve din onunla alâkalı hangi kaideleri vaz' etmişse, mutlaka onlara bağlı kalınmalıdır.

Kalb Hüzünlenir, Göz Yaşarır Ama...

Zannediyorum şehit cenazeleri konusunda tashihinde en çok zorlanacağımız husus şehadet haberinin alınmasıyla başlayan ve defin sonrasına kadar aralıksız devam eden feryat ü figânlar, yaka paça yırtmalar, bağırıp çağırmalar ve kadere taş atma sayılabilecek sözlerdir. Bazı bencil ruhlara göre, ateş düştüğü yeri yaksa da, mukaddesâtımızı koruma uğrunda şehit olan yiğitlerimizin acılı haberleri hepimizin bağrına bir kor olarak düşmektedir. Her şehadet haberi ve her şehit cenazesi bütün bir millet olarak hepimizin yüreklerini dağlamaktadır. Evlâdının tabutuna sarılıp ağlayan anne-babalar karşısında hangi vicdan sahibi gözyaşı dökmez ki?!. Buğulu gözlerle hayat arkadaşını son yolculuğuna uğurlayan eşlerin ya da babasının tabutuna veda bûsesi konduran çocukların hüzünlü tabloları karşısında hangi selim kalb parça parça olmaz ki?! Şahsen, her şehit cenazesinde televizyon karşısında donup kaldığımı, çocuğunu, eşini, babasını kaybeden insanların elemleriyle iki büklüm olduğumu ve gözyaşlarımı tutamadığımı söyleyebilirim. Evet, biz insanız, hepimiz hissiyat sahibiyiz; bazen hüzünleniriz, kederle doluruz, gönlümüze hakim olamaz ve ağlarız. Fakat, acaba en zor şartlarda bile hüznümüzü ve davranışlarımızı dengelememiz gerekmez mi?!.

Şefkat Peygamberi Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir kadının, vefat eden çocuğunun başında feryat ü figân edip ağladığını, üstünü başını yırtıp uygunsuz sözler sarfetmekte olduğunu görür.. görür ve kadına yaklaşarak hem

onu teselli etmek hem de sabır tavsiyesinde bulunmak ister. Kadın, Resûl-i Ekrem Efendimiz'i tanımadığından, *"Git başımdan, sen benim başıma gelenleri bilmiyorsun!.."* der, konuşmaya yanaşmaz. Peygamber Efendimiz, daha hiçbir söz söylemeden kadının yanından ayrılır. Orada bulunanlar, acılı anneye onun Allah Resûlü olduğunu söyleyince, kadın daha müthiş bir sarsıntı ile sarsılır; bilmeden Resûl-i Ekrem'e karşı saygısızlık etmiş olduğuna çok üzülür. Koşarak Efendimiz'in saadet hanesine varır; kapıda ne nöbetçi vardır ne de koruma, hemen içeriye girer; Efendimiz'den özür diler. Allah Resûlü ona cevab-ı hakîm olarak şunu söyler: *"Sabır, musibetin ilk şokunu yediğin zamandır."*[12] Evet, asıl ve makbul sabır, insanın başına bir felâket geldiği ilk anda onun bir imtihan olduğuna inanması, kadere razı olması, belâ karşısında dayanıp katlanması ve bağırıp çağırmaktan, yaka paça yırtmaktan, uygunsuz sözler sayıp dökmekten uzak kalmasıdır.

Tabiî ki, çok sevdiği bir insanın ölüm haberini almak anne-baba, abi abla, eş dost ve çoluk çocuk için pek acı bir hâdisedir. Böyle bir haber karşısında üzülmek ve ağlamak insan olmanın iktizasıdır. Ne var ki, İnsanlığın İftihar Tablosu bizim için her meselede en güzel örnektir; o bir insanın başına gelebilecek pek çok musibeti görüp yaşamış ve bu musibetler karşısındaki tavır ve duruşuyla da bize hüsnümisal olmuştur. Meselâ, ciğerparesi, oğlu İbrahim daha küçücük yaşında vefat edince, Müşfik Nebi, gözyaşlarıyla yanaklarını ıslatmış ve etraftakilerin *"Sen de mi yâ Resûlallah?"* sualine muhatap olmuştur. Peygamber Efendimiz'in cevabı bizim için çok güzel bir ölçüdür: *"Göz yaşarır, kalb hüzünlenir; buna rağmen, biz Rabbimizin razı olacağından başka bir söz söylemeyiz!"* Bunu söyleyen Peygamber Efendimiz, kucağında son nefeslerini alıp veren biricik oğlunu öpüp koklamış, bağrına basmış ve *"Ey İbrahim, gerçekten senin firkatinden dolayı mahzunuz."*[13] deyip gözyaşı dökmüştür ama kaderi tenkit mânâsına gelecek ve isyan ifade edecek tek kelime söylememiştir.

Rehber-i Ekmel Efendimiz'in bu ikazları bir cenaze karşısında, özellikle de bir şehidin huzurunda nasıl davranmamız gerektiğini gösteren çok önemli ölçülerdir. Evet, bir yiğidimizin kanlı gömleğini görünce üzülürüz, gözümüz de yaşarır; fakat o, paramparça olsa bile boşa gitmiş değildir ki!. O, canını beyhude vermemiştir; kurban olması gereken bir yerde kendini feda etmiştir.. etmiş ve fânî hayatının beş-on senesini Hak yoluna kurban etmesine mukabil ebedî saadeti kazanmıştır. Allah'ın izniyle, o Firdevs'e uçmuştur, şimdi Peygamber Efendimiz'in meclisinde bulunuyordur. Bu itibarla, geride kalanlar, onun ayrılığından dolayı kederli olabilirler ama bağırıp çağırmaları, çığlık koparmaları ve isyan ifade eden sözler söylemeleri hem şehit ailesine yakışmaz

hem de çok pahalı bir pâyeye talip olup onu canıyla satın alan şehide karşı saygısızlık olur.

Kınalı Kuzular

Biz tarih boyu vatanımızı, milletimizi, dinimizi ve mukaddesâtımızı koruma uğruna cephelerde ordular feda etmiş, yüzbinlerce şehit vermiş bir milletiz. Daha yakın tarihte sadece bir cephede ikiyüzellibinden fazla vatan evlâdını kutsal değerlerimize kurban etmişiz. Ninelerimiz evlâtlarını mücahede meydanına gönderirken bir kurbanlık gibi onları kınalamışlar da "kınalı kuzum" deyip alınlarından öperek cepheye uğurlamışlar. Onların şehadet haberini alınca da gözyaşlarını içlerine akıtmışlar ve "Elhamdülillâh, Cenâb-ı Hak bana da şehit annesi olmayı nasip etti." demiş, şehitleriyle övünmüşler. Hicran, hasret ve firak hislerini kadere rıza ve ahiret saadeti recasıyla bastırmışlar. Onların hicran ve firak türkülerini bile ele alıp değerlendirseniz, hepsinde bir rızanın tüllendiğini, bir hoşnutluğun esip durduğunu ve bir şehide yakın olmanın verdiği inşirahın çağladığını görürsünüz.

Bugün dünden farklı değildir; şimdi de, bazı şekâvet grupları ülkenin bir parçasını koparıp orada belli emellerini gerçekleştirmek için uğraşıyor, vatanın birliğine, milletin bütünlüğüne saldırıyorlar. Bugün de bir çeşit savaş oluyor. Emniyet güçlerimiz, haince tuzaklara ve vur-kaç taktiğiyle gerçekleştirilen sinsice saldırılara karşı vazgeçirme, caydırma, yakalama, hesaba çekme ve nihayet bunların hiçbiri fayda etmezse öldürme savaşı veriyor. Öyleyse, bu millet dün cepheye gönderdiği yiğitlerini hangi duygularla göndermiş ve şehitlerini hangi hislerle bağrına basmışsa, bugün de aynı tavır ve davranışı sergilemelidir ve sergilemektedir. Anne-babalar, eş ve çocuklar yine bağırlarına taş basmalı, "Elhamdülillâh, muvakkat ayrılığın acısı var ama ben artık bir şehit yakınıyım. İnşaallah, ötede bana da şefaat eder, beş-on senelik firaka bedel ötede ebediyen beraber oluruz. Evet, o benden evvel Peygamberimiz'e kavuştu, şimdi Allah'ın rahmet atmosferinde huzur içinde dolaşıyor." demeli.. demeli ve kalbi hüzünle dolsa da, gözü yaşarsa da, isyan etmemeli, feryat koparmamalı, yaka paça yırtmamalı.

Cenazeye katılan dost ve yakınlar şehit ailelerini bu konuda takviye etmeli; illa orada biri konuşacaksa, diyanet camiasından bir görevli söz almalı; "Evet, evlâdınızı kaybettiniz, kardeşinizi öteye uğurladınız, beyinizden ayrıldınız. Fakat, biliyorsunuz ki, o boş yere ölmedi, ademe mahkûm olmadı, yokluğa ve toprakta çürümeye gitmedi. O, Cennet'e girmeye gitti, Allah'ın rıza ve rıdvanına ermeye gitti. Efendimiz'in mübarek cemalini görmeye gitti. Belki bugün belki de yarın, sizin de gideceğiniz yerlere bir mânâda keşfe gitti. Size

yer hazırlamaya, sonra elinizden tutup sizi de yanına almaya gitti. Evet, o yokluğa düşmedi, muvakkat bir firakla sizden ayrılıp ebedî vuslata hazırlanmaya gitti. Askerlikten terhis oldu da öyle gitti. İnşaallah ötede sizin ahiret azığınız olacak, en bunaldığınız anda birden ortaya çıkıp elinizden tutacak ve size şefaat edecek." demeli ve herkesi mü'mince davranmaya davet etmeli.

Cenazede Hüzün, Vakar ve Temkin

Bir kere daha ifade etmeliyim ki, bunları insanî hisleri tamamen bir kenara bırakarak ve şefkat duygusunu görmezlikten gelerek söylemiyorum. Üzülmemenin, ağlamamanın ve o acıyı bir anda yüreğe gömmenin âdeta imkânsız olduğunu kabul ediyorum. Fakat, elimize, dilimize, tavır ve davranışlarımıza hâkim olmanın da irademiz dahilinde bulunduğuna inanıyorum. Naşıl ki, insan çok öfkelendiği zaman kötü sözlerle dilini kirleteceğine [14]لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ diyerek ona hâkim olur, حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ[15] sözüyle öfkesini bastırır; şehit yakınları da o acılarını dua ile bastırmalı, illâ bir şey söyleyeceklerse dillerini dua ve yakarışla meşgul etmelidirler. Meselâ, toplumumuzda vefat edenin arkasından Fatiha okumak âdet olmuştur; şehit yakınları da durmadan Fatiha okumalı ve böylece hem dua etmeli hem de dillerini kötü sözlerden korumalıdırlar. Vefat edenin ardından on bir defa ihlâs sûresi okunabileceğini de Hedyü'n-Nebî gibi bazı kitaplarda görmüştüm. Onlar on bir değil, gerekirse yüz on ihlâs okumalı ve böylece hem içlerindeki sıkıntıyı atmalı hem sevap kazanmalı ve hem de şehit için taze gül demeti mahiyetinde bir hediye göndermiş olmalıdırlar. İsyan edercesine bağırıp çağırma yerine böyle yapanlar, Cenâb-ı Hak'tan gelip kendilerine ulaşan bir sekînenin bütün benliklerini sardığını ve kendileri için eşsiz bir teselli kaynağı olduğunu göreceklerdir.

Diğer taraftan, cenaze namazına katılanlar ve kabristana kadar cenazeyi takip edenler de yol boyunca lüzumsuz lâkırdı etmemeli, yüksek sesle konuşmamalı ve hatta bağıra bağıra zikretmekten ve yüksek sesle Kur'ân okumaktan da kaçınmalıdırlar. O esnada hep ölümü ve ahireti hatırda tutmalı, kendi hayatlarının muhasebesini yapmalı ve akıbetlerini düşünmelidirler. Musallanın ya da kabrin başında, genel manzara ve atmosferi değerlendirerek insanları tenbihe matuf bir iki söz söylemek matlup olsa da, oralarda konuşulacağına ve nutuk atılacağına dair delil sayılabilecek bir misal mevcut değildir. Günümüzde olduğu gibi nutuk atmalar, saygısızca bağırıp çağırmalar ve insanın en ciddî olması gerektiği yerde küstahlıktan başka bir şey ifade etmeyen çirkin

davranışlar dinin özüne terstir. Belki orada, sözü başkalarına müessir olacak hâlis bir insanın ölüm ve ötesi ile alâkalı bazı hakikatleri hatırlatması, her zaman bir araya gelemeyen o insanları bazı hususlarda ikaz etmesi makbul olabilir. Fakat, bu da Peygamber Efendimiz ve selef-i salihîn tarafından çok yapılmamıştır. Resûl-i Ekrem Efendimiz birkaç cenaze münasebetiyle bir iki tavsiye ve nasihatte bulunmuştur ama cenaze başında nutuk atmayı bir sünnet hâline getirmemiştir.

İbn Mes'ud (radıyallâhu anh) Resûl-i Ekrem Efendimiz'in kabristandaki bir hâlini şöyle anlatır: *"Hazreti Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) elindeki çubukla yere kare biçiminde bir şekil çizdi. Sonra, bunun ortasına bir çizgi çekti, onun dışında da bir hat çizdi. Sonra bu hattın ortasından itibaren bu ortadaki hatta istinat eden bir kısım küçük çizgiler attı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu çizdiklerini şöyle açıkladı: "Şu çizgi insandır. Şu onu saran kare eceldir. Şu dışarı uzanan çizgi de onun emelidir. (Bu emel çizgisini kesen) şu küçük çizgiler ise musibetlerdir. Bu musibet oku, yolunu şaşırarak insana değmese bile, diğer biri değer. Bu da değmezse ecel oku değer."*[16]

Habîb-i Ekrem Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ölümü ve eceli hatırlatışı sahabenin gözlerini yaşartmış, Hazreti Osman gibi bazıları ağlamışlardır.[17] Çünkü, bir cenazenin teşyii ve defin zamanı muhasebe ve ölümü derince duyma anıdır; musalla ve kabir içten içe ağlanacak mekânlardır. Tabut ve mezar, insanın bir gün kendisinin de içine gireceğini düşündürmesi gereken iki hatırlatıcıdır. Kabristan "Nice olur benim hâlim!" mülâhazasına bağlı olarak girilmesi gereken bir yerdir.

Mevtayı Nasıl Bilirsiniz?

Cenaze namazını müteakiben, vefat eden hakkında şahitlik yaptırmaya ve hakların helâl ettirilmesine gelince, dünden bugüne İslâm âlimleri onda bir mahzur görmemişlerdir. İhtimal, *"Ölülerinizi kötülüklerini sayıp dökerek yâd etmeyin, onları mesâvileriyle anmayın; hayırlı yanlarını zikredin!"*[18] mealindeki hadis-i şerife bağlı olarak "Mevtayı nasıl tanırsınız?" denmesine ses çıkarmamışlardır. Fakat, o hususta da bir noktaya dikkat etmek gerekir: Cenazeye iştirak eden kimseler, gerçekten mevtayı hayırlı bir insan olarak tanıyorlarsa hüsnüşehadette bulunmalı, aksi hâlde sükut etmelidirler. Mü'minler, hep doğru sözlü olmaları gerektiği gibi, orada da doğru şehadeti esas almalıdırlar. Meselâ, bir insan hayatı boyunca hep dine hakaret etmiş, dindara sayıp sövmüş, iman edenlere düşmanlık yapmışsa, onun lehinde

şehadet etmek, “Çok iyi biliriz, Cennetlik adamdı!” türünden sözler söylemek yalan beyanda bulunmak demektir. Evet, bir mülhid mülhidliğinden dolayı ademe mahkûm edilmez, bir inançsız inançsızlığı sebebiyle yok sayılmaz. Ülkemizde herkesin yaşama hakkı vardır; bu topraklarda doğup büyüyen, kendisini milletin bir ferdi bilen herkes bu ülkenin vatandaşıdır; o da o hâliyle kabul edilir. Fakat, hüsnüşehadet meselesine gelince, bir insan hakkında Allah’ın bilgisinin hilafına medh ü senalar döktürmek büyük bir yalandır.

İşte, seleflerimiz meseleyi, zikrettiğim hadis-i şerife ve benzerlerine dayandırarak, cenaze namazının akabinde “Nasıl bilirdiniz?” deyip şahitlik yaptırmayı ve halka haklarını helâl ettirmeyi geleneklerimizin arasına dahil etmişlerdir. Bunun doğru bir uygulama olup olmadığının da münakaşası yapılabilir; fakat şahsen böyle bir tatbikin çok mahzurlu olduğunu zannetmiyorum. Çünkü, söz konusu hadis buna bakmasa bile, farklı bir zaviyeden bunu da ihtiva ettiği söylenebilir. Belki o insanların mevta hakkında güzel mülâhazalara yönlendirilmeleri, o güzel düşüncelerin dua yerine geçmesi gibi mütalâalarla şahitlik yaptırılıyor olabilir. Ne var ki, tabutun başında ağıtlar yakmak, bağırıp çağırmak, yaka paça yırtmak ve feryat etmek mahzurlu olduğu gibi, musallada ya da kabirde nutuk atmak, hamasî laflar etmek ve uzun uzun konuşup durmak da dinin ruhuna ters ve yakışıksız bir davranıştır.

Maalesef, değer ölçüleri, kıstas ve kriterler alt üst olunca kimin ne yapacağı ve nasıl hareket edeceği de belli olmuyor. Belki meselelere vâkıf kimselere, din adına yapılan işler mevzuunda dinî kural ve kaideleri anlatmak düşüyor. Millî kültürümüzü, gelenek ve örfümüzü ana hatlarıyla ortaya koymak icap ediyor. Dinî ve millî değerlerimizi tafsilâtıyla şerh etmek ve bunlara gereken kıymetin verilmesi için yeterli tahşîdatı yapmak gerekiyor.

Son günlerde şahit olduğumuz cenaze merasimleri bir kere daha gösterdi ki, unutulmuş sünnetlerin ve öldürülmüş değerlerin hatırlatılması ve ihya edilmesi lâzımdır. Zira, her öldürülen sünnet ölürken yerini bir bid’ata bırakıp gitmektedir. Hayırlı insanlar vefat ederken yerlerini salih bir evlâda, bir ilmî esere ya da bir sadaka-yı câriyeye bırakır ve böylece peşleri sıra hayrın devamını temin ederek giderler. Fakat, sünnetlerin ölümü öyle değildir; onların ölümü şer doğurur. Peygamber Efendimiz’e (sallallâhu aleyhi ve sellem) ait kavlî, fiilî ve takrirî sünnetlerden hangisi toplum tarafından terk edilmişse, onun yerinde hemen diken gibi bir bid’at bitmiştir. Unutulan sünnetlerin sayısı adedince de içtimaî hayatı dikenler sarmıştır. Toplumu incitip rahatsız eden de bu dikenlerdir; huzursuzluğun temelinde onlar vardır. Bizim kültürümüzün temel kaynakları bellidir; onları terk ettiğimiz zaman köksüzlüğe maruz kalmamız da kaçınılmazdır. Ruh ve mânâ köklerinden kopmuş milletlerin

yaşamalarının mümkün olmadığı ise aşikâr bir hakikattir. Cenazelerdeki nahoş manzaralar hep o sünnetlerin terk edilmesinin, o dikenlerin etrafı sarmasının ve o mânâ köklerinin unutulmasının neticeleridir.

Cenaze Provokatörleri

Bununla beraber, son şehit cenazelerinde ortaya çıkan miting türü görüntüler ve devlet büyükleri hakkında hakaretler içeren bağırıp çağırmalar buraya kadar arz etmeye çalıştığım hususlardan ayrı olarak ele alınmalıdır. Dinimize göre, cenazenin teşyii ve defni esnasında yüksek sesle zikir bile uygun değilken, dünyevî meselelerle alâkalı bağırıp çağırmanın, cenazeyi gösteriye dönüştürmenin ve hele bir kesimi kınama adına çığlıklar atmanın dinî esaslara ne kadar ters olduğu açıktır. Bir kısım şovmenler tarafından yapılan taşkınlıkların ve atılan sloganların ne dinde yeri vardır ne de millî geleneklerimizde. Tenkit edenler kim olurlarsa olsunlar ve kimi tenkit ederlerse etsinler, cenaze o işin yeri değildir; hele bir şehit cenazesi öyle bir su-i istimale bütünüyle kapalı olmalıdır. İsteyen istediği kimseyi başka bir yerde, meselâ bir miting alanında tenkit edebilir; bir mü'min herhangi bir kimsenin aleyhinde kullanacağı sözlerin hesabını da vereceğine inandığından dolayı tenkitlerinde de olabildiğine insaflı ve temkinli davranır; fakat, iman kalbinde oturaklaşmamış kimseler başka bir mekânda –kanunlar çerçevesinde– istediklerine firavun diye bağırabilirler, istediklerine nemrut diyebilirler ve istediklerini yerden yere vurabilirler.

Ne var ki, o çirkinliklerini caminin harîmine taşıyamazlar; o harîmin bir uzantısı olan cenaze alanına sokamazlar. Orası bir yönüyle bir ilâhî hazîre sayılır; orada sadece Allah'ın emirleri çerçevesinde, Resûl-i Ekrem tarafından ortaya konan sünnet çizgisinde yapılması gerekli olan şeyler yapılır. Evet, oraya başka şey sokulamaz; cami harîmine ve cenaze alanına dinde olmayan, başka bir şeyi sokan kimse "başka" bir insandır. Peygamber Efendimiz'in vaz'ettiği çerçeve içinde hareketlerini belirlemeyenler din açısından mü'minlerden değildir; onlar kopuk kimselerdir. Efendimiz'den kopmuşlardır onlar, dinin özünden kopmuşlardır. Cenazeye iştirak etmek, hele şehit cenazesine katılmak, musallada el pençe divan durmak, namaz kılmak ve dua etmek insana çok büyük sevap kazandırır; kulu Allah'ın teveccühüne mazhar kılar. Böyle önemli bir sevap kaynağından istifade etmeyi bir kenara bırakıp, gelip bir köşede sinsice fırsat kollayan ve sürekli bağırıp çağırarak masum insanların huzurunu kaçıran kimselerin ne dinde yeri vardır ne de onların hareketlerini milliyetperverlik mülâhazasıyla telif etmek mümkündür.

Şu anda kat'iyen herhangi bir siyasî görüşü tel'in ve bir başka mülâhazayı da

tasvip çizgisinde beyanda bulunmuyorum. Belki bu mevzuya hiç girmemem daha doğru olurdu; ne var ki, hepimiz kutsal bildiğimiz mekânları ve mukaddes saydığımız alanları dinin ruhuna ters düşünce ve hareketlerden sıyanet etmekle mükellefiz. Şehitler üzerinden provokasyon yapılması bu milletin duyarlı her ferdi gibi beni de çok rahatsız ediyor. Maalesef, Kocatepe Camii başta olmak üzere pek çok yerde benzer provokasyonlara şahit olduk. İhtimal belli mihraklar tarafından organize edilen mahdut bir kısım provokatörler hemen her şehit cenazesine koşuyor, kötü niyetlerle camii harimlerine kadar sokuluyorlar; en başta merhum şehitlerimizin ruhunu rencide edecek şekilde bağırıp çağırıyor, onu-bunu yuhalıyor ve halkı da tahrik etmeye çalışıyorlar.

Bu çirkin tavırları sergilerken de hususiyle belli işaretler kullanıyorlar. Bazı siyasî görüşleri akla getiren parmak, el, kol hareketleri yapıyorlar. Belki de bu işaretleri adres şaşırtmak için özellikle nazara veriyorlar. Orada bağırıp çağırırken ve değişik çılgınlıklarla toplumun huzurunu kaçırırken bazı siyasi partilerin sembolü hâline gelmiş işaretleri yapmak suretiyle, o zümreyi, o siyasî grubu ve o partiyi de karalamış oluyorlar. Halkımızın bu türlü çirkin hareketleri tasvip etmeyeceği malûmdur. Dolayısıyla, provokatörler bir taşla iki kuş vurmuş oluyorlar; hem provokasyonlar sayesinde elde etmek istedikleri ne ise ona ulaşmaya çalışıyor hem de hınç duydukları bir zümreyi fâil göstererek onları karalıyor, halkın nazarında sevimsiz duruma düşürüyorlar.

Hâsılı, cenaze namazı bir ibadettir; cenazeye iştirak eden herkes musalladan kabre kadar hep bir ibadeti eda ediyor olma havasında bulunmalıdır. Cenaze teşyii, bağırıp çağırma yeri ve zamanı değildir; o esnada her fert kendi muhasebesiyle meşgul olmalı, sessizce dua okumalıdır. Şayet şakîleri Allah'a havale etmek icap ederse, o da yine içten içe gözyaşı dökerek, gönlün bamtelini sızlatarak, ciddi bir tevekkül ve teslimiyet içinde duyguları mülâhaza demeti şeklinde Cenâb-ı Hakk'a arz ederek yapılmalıdır. Cami harîmi, ibadet mekânıdır; cenaze güzergahı da defin tamamlanana kadar bir ibadet yeri keyfiyetine bürünür. Dolayısıyla, buralarda ortaya konacak her şey ibadet televvünlü olmalıdır. Bu itibarla, oradaki her türlü bağırıp çağırmalar, taşkınlıklar ve ibadet hârici hareketler birer bid'attır, dalalettir, sapkınlıktır. Dahası insanları tahrike yönelik tavır ve davranışlar dinimize de millî geleneklerimize de terstir, günahtır; hakikî mü'minlerin o türlü davranışlarda bulunmaları mümkün değildir. Demek ki, şehit cenazelerinde görmeye başladığımız protestolar, bir kısım provokatörlerin işidir. Bu problemin çaresine bakacak kimseler ise devlet görevlileridir. Bunları bulup çıkartma ve huzur bozuculara hadlerini bildirme vazifesi devletimizin istihbarat örgütlerine ve adalet kurumlarına düşmektedir. Şayet devlet birimleri ortak bir şekilde ve

uyum içinde bu işin üzerine giderlerse, halkımızın da şuurlu ve vakur duruşu sayesinde, Allah'ın izin ve inayetiyle, şakîler emellerine ulaşamadıkları gibi şekâvetin sesi soluğu da bütünüyle kesilecektir.

1 Bakara sûresi, 2/154.
2 Bediüzzaman, *Mektubat* s.2 (Birinci Mektup).
3 Bkz.: Bakara sûresi, 2/154.
4 Bkz.: Tirmizî, *diyât* 22; Ebû Dâvûd, *sünnet* 32; Nesâî, *tahrîm* 22.
5 Buhârî, *cihâd* 30; Müslim, *imâret* 164.
6 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 18/361-362.
7 el-Bezzâr, *el-Müsned* 15/191.
8 Dârimî, *cihâd* 22; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/201; el-Bezzâr, *el-Müsned* 6/501.
9 es-Serahsî, *el-Mebsût* 2/49-51.
10 Bkz.: Buhârî, *cenâiz* 73; Tirmizî, *cenâiz* 46; Ebû Dâvûd, *cenâiz* 20.
11 Bkz.: Müslim, *cihâd* 6; Ebû Dâvûd, *edeb* 17; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/399.
12 Buhari, *cenâiz* 32, *ahkâm* 11; Müslim, *cenâiz* 15.
13 Buhârî, *cenâiz* 44; Müslim *fezâil* 62.
14 *"Havl ve kuvvet, olup biten her şey, ancak Allah'ın izni ve iradesi dahilinde gerçekleşir."* (Buhârî, *daavât* 50; Müslim, *zikir* 44)
15 *"Allah bize yeter. O ne güzel vekildir!"* (Âl-i İmrân sûresi, 3/173)
16 Buhârî, *rikak* 4; Tirmizî, *kıyâmet* 35; İbn Mâce, *zühd* 37.
17 Buhârî, *rikak* 4; Tirmizî, *kıyâmet* 35; İbn Mâce, *zühd* 37.
18 Tirmizî, *cenâiz* 34; Ebû Dâvûd, *edeb* 42.

En Hayırlı Gençler

Soru: *Bir hadis-i şerifte, en hayırlı genç ve en şerli yaşlı olarak tavsif edilen kimselerin özellikleri nelerdir? Bir gencin Allah'ın hoşnutluğunu kazanması ve bir ihtiyarın Hak katında makbul olması hangi hususlara bağlıdır?*

Cevap: Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz, *"Gençlerinizin en hayırlısı, (sefahetten uzak durmakta ve temkinli davranmakta) ihtiyarlara benzeyendir. Yaşlılarınızın en fenası ise, (başını gaflete sokmakta ve nefsinin arzularına uymakta hevaperest) gençler gibi yaşayandır!"*[1] buyurmuştur.

Oyun İçin mi Yaratıldın?

Bu itibarla, ister kadın ister erkek en hayırlı genç, bir ayağı kabirde yaşlı bir insan edasıyla sürekli ölümü ve ölüm ötesini düşünen, ahiretine azık tedarik etmek için çalışıp didinen, gençlik heveslerine esir olmayan ve gaflette boğulmayan gençtir. O, nefsânîliğin en azgın olduğu dönemlerde bile, öteler iştiyakıyla coşup cismanî arzularını gemleyebilmiş, kulluğu tabiatının bir derinliği hâline getirmiş ve kendisini Hakk'ın yoluna vermiş bir adanmış ruhtur.

Yaşı açısından daha küçücük bir çocuk iken, Allah Teâlâ'nın hususî lütuflarına mazhar olan ve kendisine hikmet verilen Hazreti Yahya (aleyhisselâm) bu yiğitler için en güzel örneklerden birisidir. Rivayete göre; yaşıtı olan çocuklar, *"Yahya, gel, sen de bize katıl; beraberce oynayalım!"* dedikleri zaman, *"Ben, oyun için yaratılmadım."*[2] diyen Aziz Nebi, oynamak çocukların şiarı olmasına rağmen, kendisi daha o yaşta hilkatin gayesini kavramış, dünyevî meşgalelerden mümkün olduğunca uzaklaşmış ve yaratılış hikmetine uygun bir gidişâtı ihtiyar etmiştir.

İşte, en hayırlı genç, Hazreti Yahya gibi, daha hayatının ilkbaharında, kulluğunun farkına varıp dünya misafirhanesini ebedî saadetin kapısını açmak için bir vesile olarak değerlendiren delikanlıdır. İman gücüyle şahlanıp iradesinin hakkını vererek nefsanî arzularını sınırlayabilen, her gün birkaç defa kendisini hesaba çekerek davranışlarını kontrol altına alabilen, silkinip gönül dünyasında dirilerek gerçekten varolduğunu ortaya koyabilen, en ulvî hislerle mamur ettiği gönlünü fizik ötesi âlemlere de açık hâle getiren ve bu kemâle ermişlikle fütüvvet ruhunu temsil eden kahramandır.

Evet, bir gencin yaşlılara benzemesi; kanının en deli aktığı ve beşerî garîzelerinin kendisini sürekli dünyaya çağırdığı bir dönemde dahi ahiret

yolcusu olduğunu unutmaması, başında şafak emareleri tulû etmiş, saçı sakalı ağarmış bir ihtiyar gibi bir ayağı ötedeymişçesine yaşaması, şeytanın bin bir oyununa rağmen olgun bir gönül adamı edasıyla hayatını dine, imana, Kur'ân'a hizmete adaması ve her zaman ihsan şuuruyla hareket ederek bütün cismanî isteklerine, şehevî arzularına baş kaldırması, günahlara karşı isyan bayrağı açması demektir.

Hakk'ın Mahbubu Tevbekâr Genç

Böyle bir genç hiç mi sürçmez, hiç mi düşmez, hiç mi günaha girmez?

Tabiî ki, en hayırlı genç de kimi zaman kayıp düşebilir. Zaman zaman tökezlemek, ara sıra sürçmek, yer yer devrilmek ve bazen şeytana aldanıp bir günah çukuruna düşmek nebiler haricinde her insan için söz konusudur. Ne var ki, iyiliğe kilitlenmiş bir yiğit, daha günaha kapaklandığı ilk anda seccadesine koşar, cürmüne hiç hayat hakkı tanımaz, onu hemen tevbe ile boğar ve en kısa sürede namaz, oruç, hac, sadaka, iman hizmetine müteallik meşguliyetler gibi salih ameller vesilesiyle günah kirlerinden arınır.

Gençlikteki ibadetlerin Hak katında daha sevimli olduğunu belirten Hazreti Sâdık u Masdûk Efendimiz, *"Tevbe güzeldir, fakat gençlerde olursa daha güzeldir; Allah tevbe eden genci sever."*[3] buyurmuştur. Bu zaviyeden, hayırlı genç Mevlâ-yı Müteâl'in rızasına ermek için kendisini ibadet ü taate veren ve ezkazâ bir günaha girdiğinde hemen helak olacakmış gibi kalbi tir tir titreyen, ilk fırsatta bir arınma kurnasına koşup isyan lekelerinden kalbini temizleyen bahadırdır.

Şimdiye kadar, ızdırap içinde kıvrım kıvrım kıvrandığına şahit olduğum nice gençler vardır ki, gözleri harama iliştiğinden dolayı, inleye inleye gelip sadaka vermişler, hemen seccadelerine koşup Hak karşısında iki büklüm olmuşlar ve gönüllerini karartmasından korktukları mâsiyet izlerini gözyaşlarıyla yıkamışlardır. İşte, bir anlık gaflet sebebiyle gözüne ilişen bir haramdan dolayı kaddi bükülen ve "Eyvah, ben mahvoldum; Allah'ın bunca nimetlerine mazhar olmuşken günah yakışır mıydı bana, ne olacak şimdi hâlim?" diyen ve tevbe, inâbe, evbe basamaklarıyla hakikî kulluk ufkuna yükselen delikanlı, olgun bir ihtiyar gibi davranan ve şeytanî hücumlara karşı kalbini koruyup canlı tutan en hayırlı gençtir.

Haddizatında, insan, kalbi hayatdâr olduğu nispette günahlardan nefret eder ve onlara karşı içinde tiksinti duyar. Gönül huşyar bir kul, her mâsiyeti ruhunu yaralayan ve vicdanını kanatan bir iblis kurşunu sayar; işlediği bir günahtan dolayı binlerce nedametle dolar ve günlerce ızdırapla yatıp kalkar. Zaten, bir

insan, içine düştüğü günahlar sebebiyle neredeyse hasta olacak kadar ızdırap çekmiyorsa, alışılageldiği üzere o da diliyle yüzlerce kez “Tevbe yâ Rabbi!” dese bile, onun yaptığı tevbe değil, sadece bir merasim ve yararsız birkaç söz söylemekten ibaret kalır. Tevbe, vicdanı kasıp kavuran pişmanlık hissi ve bu nedametin insanı iki büklüm etmesidir. Pişmanlığı ve af talebini dil ile söylemeye gelince, o sadece böyle iki büklüm olmuşluğa kavlen iştirak ve bir tercümanlıktır. Evet, gerçek tevbe ancak ızdırap terennümünün ve mâsiyetten yiğitçe sıyrılıp ilâhî dergâha dönüşün unvanıdır.

Hazreti Yusuf’un Ahiret İştiyakı

Diğer taraftan, Nur Müellifi, kendisine tevcih edilen bir soru üzerine başta arz ettiğim hadis-i şerifi kısaca açıklamış ve bu mevzuyu ele aldığı mektupta, o sualde yer almamış olmasına rağmen, konuyla alâkalı görerek şu husus üzerinde de durmuştur:

İbret verici hâdiselerin en güzel şekilde nakledilişi ve kıssaların en güzeli mânâsına gelen “Ahsenü’l-kasas” tabiriyle anılan Yûsuf sûresi, Kur’ân’ın en tafsilâtlı kıssası olarak Hazreti Yusuf’un (aleyhisselâm) hayatından ibret-âmiz tablolar ihtiva eder. Sûrenin sonuna doğru, kıssanın âhirinde Hazreti Yusuf’un şu duası zikredilir: *“Yâ Rabbi! Sen bana iktidar ve hakimiyet verdin. Kutsal metinleri ve rüyaları yorumlama ilmini öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada da, ahirette de mevlam, yardımcım Sensin. Sana tam itaat içinde bir kul olarak canımı al ve beni hayırlı, dürüst insanlar arasına dahil eyle!”*[4]

Bu âyet, onca sıkıntı ve meşakkatten sonra Mısır’ın azizi olan, anne-babasına kavuşan, ve kardeşleriyle buluşup barışan Hazreti Yusuf’un, en mesut ve bahtiyar olduğu bir anda gözlerini ahiretin yamaçlarına dikmesini ve ölümü istemesini nazara vermektedir.

Kuyuya atılırken, değersiz bir meta gibi satılırken, köle misal çalıştırılırken, ismetini muhafaza uğruna iftiraya uğrarken, ancak bir cânîye reva görülebilecek şekilde zindana tıkılırken ve mazlumiyetinin yanı sıra sıla hasretiyle de kavrulurken... onca musibet karşısında ölümü arzu etmeyen ve bu hâliyle yalnızca risalet vazifesinden dolayı yaşadığını ortaya koyan Hazreti Yusuf (aleyhisselâm), tam dünyevî imkânlara, ailesine, huzura, saadete ve feraha kavuştuğu bir dönemde Cenâb-ı Hak’tan vefatını dilemiştir.

Demek ki, kabrin arkasında o dünyevî saadetten daha cazibedâr bir saadet vardır ve Hazreti Yusuf gibi hakikatbîn bir zat, o gayet lezzetli dünyevî vaziyet içinde, gayet acı görünen mevti istemiştir, tâ öteki saadete mazhar olsun. Kur’ân-ı Hakîm, Yusuf kıssasının hâtimesinde Yüce Peygamber’in bu talebine

dikkat çekerek şu irşadda bulunmuştur: *Kabrin arkası için çalışınız; hakikî saadet ve lezzet ondadır.*[5]

İşte, en hayırlı gencin mühim bir yanı da Güzeller Güzeli Yusuf (aleyhisselâm) gibi dünyanın en parlak ve en sürurlu hâletinde dahi gaflete düşmemesi, dünyevî güzelliklere meftun olmaması, şehevî arzulara yenilmemesi ve hep ahiretini kurtarma düşüncesiyle hareket etmesidir.

Damat Efendi

Mecmau'l-Enhür sahibi Muhammed İbn Süleyman, "Damat Efendi" lakabıyla meşhur olmuştur. Çünkü, bu iffet âbidesi, talebelik döneminde bir gece yarısı, mum ışığı altında ders çalışmaktadır. İlmî mütalâalara daldığı bir esnada kapısı çalınır. O vakitte birinin gelmesinin hâsıl ettiği hayret ve misafirin kimliği hakkındaki merakla hemen kapıyı açar. Karşısında genç ve güzel bir kızcağız durmaktadır. Misafir, yolunu kaybettiğini ve etrafta başka bir ışık göremediği için onun kapısını çalmaya mecbur kaldığını söyler.

Genç talebe, misafirini geri çeviremez, onu gece karanlığına ve sokağın soğuğuna terk edemez, çaresizce kızı içeri alır. Ona oturup dinlenebileceği bir köşe gösterdikten sonra da sabaha kadar dersine çalışmaya devam eder. Utangaç ve gizli-saklı nazarlarla onu seyreden kızcağız, bu iffetli talebenin bir hâline taaccüp eder; genç, arada bir parmağını önünde yanan mumun alevine tutmakta ve bir müddet öylece bekledikten sonra geri çekmektedir. Bir defa ile de yetinmemekte ve bunu ara ara sürekli tekrarlamaktadır. Bu hâl üzere sabah olur.

Gün ışıdıktan sonra genç kız oradan ayrılıp evine döner. Halkın yardımıyla yolunu bularak ulaştığı ev, Osmanlı vezirlerinden birinin sarayıdır; bu genç kız da, o vezirin kerimesidir. Saray halkı, ona geceyi nerede ve nasıl geçirdiğini merakla sorarlar; zira, bütün gece onu aramış ama bir türlü bulamamışlardır. Genç kız başından geçenleri, gördüklerini ve hususiyle de kendisini misafir eden talebenin tuhaf hâlini bir bir anlatır. Vezir, kızına yardım eden o genci sarayına davet eder ve niçin sabaha kadar elini yanan mumun üzerinde tuttuğunu sorar. Yusuf yüzlü genç, "Yolunu kaybettiği için kapımı çalan bir misafiri dışarıda bırakamazdım; bu sebeple onu kulübeme aldım. Nefsimin desiselerine karşı koyabilmek için de, elimi ara sıra mumun bana Cehennem'i hatırlatan alevi üzerine koydum. Şeytan beni kandırmaya yeltendiğinde, parmağımı ateşe tutarak, nefsime Cehennem azabını hatırlattım ve böylece yanlış bir şey yapmaktan kurtuldum."

Evet, hayırlı genç, bu iffet ve ismet şuuruyla ve ahirete kilitlenen gönlüyle o

vezirin çok hoşuna giden ve teklifi kabul ederek o kızcağızla evlendikten sonra da "Damat Efendi" olarak anılagelen Muhammed İbn Süleyman gibi, bu dünyanın cazibedâr güzellikleri karşısında bakışı bulanmayan, gözü kaymayan, veraların verasını ebedî saadet diyarı sayan ve hep ona ulaşmayı düşünerek yaşayan insandır.

Benim Bir Kaybım Var!..

Nitekim, bu bahtiyar ruhları takdir sadedinde, Habîb-i Edîb Efendimiz *"Allah, gençliğini Hakk'a itaat yoluna bağlayan ve gayr-i meşrû şehvet peşinde olmayan genci pek beğenir."* buyurmuş ve bahtiyar bir gence bütün dünyevîlikleri unutturacak şu müjdeyi vermiştir: *"Allah, kendini ibadete hasreden bir genci meleklerine gösterir; Kendisine has münezzehiyet ve mukaddesiyetiyle onunla iftihar eder ve ona şöyle der: Ey şehvetini Benim için bırakan genç! Ey gençliğini Bana adayan yiğit! Sen Benim nezdimde meleklerimin bazısı gibisin."*[6]

Şimdi, böyle mukaddes bir hitaba mazhar olmak için canlar verilse değmez mi?!. Akıllı bir insan, günah peşinde koşarak şeytana mel'abe olacağına, rıza-yı ilâhîyi tahsil edebileceği bir hayat tarzına yapışıp ebedî ve ulvî Cennet zevkini geçici ve süflî lezzetlere tercih etmeli değil mi?!.

Yıllar var ki, hayata gözlerini açan genç nesiller, ekseriyetle bu hakikatten habersiz yaşadılar; sürekli bir boşluktan diğerine sürüklenip durdular; ruhlarını kanatlandırabilecek sistemli düşünceden uzak, kendi iç derinliklerine yabancı ve ahiret gerçeğine karşı da duyarsız kaldılar; dolayısıyla, içlerindeki elem, ızdırap ve burkuntulardan, karamsarlık ve bedbinlikten kurtulamadı ve zayi olup gittiler. Fakat, senelerce süren tersliklere rağmen, Allah'a sonsuz şükürler olsun ki, bugün milletçe hasretini çektiğimiz mânevîlik ve ruhanîliğe uyanışın yüzlerce emâresini görüyoruz. Artık pek çoğu itibarıyla, gençlerin çehresinde pırıl pırıl bir hayanın nümâyân olduğunu, davranışlarında dupduru bir samimiyetin bulunduğunu ve vicdanlarında da köpük köpük heyecan kaynadığını müşâhede ediyoruz.

Evet, bir tarafta bu evsaftaki gençlerin, her gün ferdî plânda daha bir derinleşip enginleştiklerini, toplumun sıkıntılarına çareler arayıp onların ızdıraplarını paylaştıklarını ve milletin mutluluğunu kendi fedakârlıkları üzerine bina edip bin bir mahrumiyet içinde başkalarının vicdan ve ruhlarını doyurmaya çalıştıklarını hayranlıkla seyrediyor ve seviniyoruz; fakat, maalesef, diğer yanda da hâlâ şehevî arzuların ağında, beşerî garizelerin baskısı altında, makam sevgisi, şöhret hissi, hayat endişesi ve tama' duygusu gibi insanın iç

dünyasını karartan hastalıkların pençeleri arasında can çekişen ve birer birer ümit semamızdan kayıp kayıp giden delikanlıları görünce çok üzülüyor ve iç burkuntularıyla iki büklüm oluyoruz.

Daha açık bir ifadeyle, bazı gençler şeytanî tuzaklardan kurtulup vatan, millet, din ve diyanet adına kazanılmış olsa bile, bir sürü gencin iblisin oyunlarına yenilip, onun ağu karışımlı şerbetiyle zehirlenip mahvolduğu da bir gerçek. Demem o ki, millet olarak, hatta topyekün insanlık olarak bugün sürekli kayıplar veriyoruz. Bizim pek çok kaybımız var. Şehvet gayyasına yuvarlanan, nefis Cehennem'ine düşen, fuhuş, kumar, uyuşturucu gibi kâtillerin eline geçen her genç bizim kaybımız. Ne ki, şayet elimizden geliyorsa, bize o kayıpları da arayıp bulmak, hiç kimsenin ebedî hüsranına razı olmamak ve herkese bir kurtuluş yolu göstermek için çabalayıp durmak düşüyor.

Bildiğiniz gibi, on beş-onaltı yaşlarındayken henüz İslâm ahlâkını bilmediğinden sürekli çevredeki kadınları rahatsız eden Cüleybib, Rehber-i Ekmel ile tanışıp O'nunla nurlanınca ve iffetini koruma hususunda O'nun dualarını alınca, artık Medine'nin en hayalı gençlerinden biri hâline gelmişti. Çok geçmeden Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu evlenecek kızları olan bir aileye göndermiş, vesilelik etmiş ve Hazreti Cüleybib'i evlendirmişti.[7] Üç-beş hafta sonra da önlerine bir cihad imtihanı çıkmıştı ve Cüleybib (radıyallâhu anh) orada şehadet şerbeti içmişti. Savaş sona erince herkes cesedini mücahede meydanında bırakıp ruhuyla ötelere kanatlanan şehitlerini aramış, bulmuş ve onların techîz ü tekfîniyle uğraşır olmuştu.

O hengamede Şefkat Peygamberi yüksek sesle sordu; *"Aranızda kaybı olan, herhangi bir yakınını bulamayan var mı?"* Sahabe efendilerimiz *"Hayır, yâ Resûlallah, aradığımız herkesi bulduk!"* dediler. İşte o zaman Mahzun Nebi, gözleri yaşlı, *"Ama benim bir kaybım var!"* dedi, *"Ben Cüleybib'imi kaybettim!"*[8] diye ekledi ve evlâdını yitirmiş, yüreği yaralı bir baba gibi yitiğini, hayır kudsî yiğidini aradı.. uzun arayışlar sonunda onu buldu, başını mübarek dizine koydu ve şöyle buyurdu: *"Allahım, bu bendendir, ben de ondanım."*[9]

Görüyor muyuz Fahr-i Kâinat Efendimiz'in hiç kimseyi atmadan ve kimsenin hatasına bakmadan herkesi kazanma gayretini?!. Anlıyor muyuz Fazilet Güneşi'nin arkadaşlarına sahip çıkma ve onlara karşı vefalı olma hassasiyetini?!. Ve idrak edebiliyor muyuz İnsanlığın İftihar Tablosu'nun, hâliyle bize neler söylediğini?!.

Evet, bize herkese koşmak, her düşmüşe el uzatmak, her gönle girmek ve her kalbi iman nurlarıyla mamur kılmaya çalışmak düşüyor.

Ötelerin Şafak Emareleri

Tekrar, ışığında yol aldığımız hadis-i şerife dönecek olursak; Allah Resûlü, en hayırlı gencin vasfını zikrettikten sonra, ihtiyarların en kötüsünün de, ilerleyen yaşına rağmen hâlâ gafletten ayılmayan, ölümü uzak gören ve bazı gençler gibi heveslerinin ardında koşturan kimse/kimseler olduğunu ifade buyuruyor. Yaşlandığı ve ötelerin şafak emareleri saç ve sakalına düştüğü hâlde, bir türlü tûl-i emelden kurtulamayan, kendisini ahirete tevcih edemeyen, içinde imanı coşturamayan, hevaî delikanlılara has hayat tarzını arkada bırakamayan ve hâlâ hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya ve dünyevîliklere dilbeste olan ihtiyarların fena insanlar olduklarını beyan ediyor.

Oysa, insan hayatında her dönemin kendine has zorlukları, menfilikleri ve aleyhte sayılabilecek yanları olduğu gibi, ömrün sair duraklarında bulunamayacak güzellikleri, müspet yanları ve çok kârlı buudları da vardır. Her ne kadar, yaşlılık ehl-i dünya tarafından hoş karşılanmasa da, elden ayaktan düşmeme ve başkalarına bâr olmama kaydıyla –ki o türlü hâllerin dahi hangi ahiret meyvelerine dâyelik ettiğini sadece Allah bilir– onun da insana kazandıracağı pek çok kâr mevzubahistir. Nitekim, *"Beyaz saçlar mü'minin nurudur."*[10] diyen Efendiler Efendisi (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir başka zaman, *"Başında beliren her beyaz telden dolayı Müslümana sevap yazılır; o kır saç ile ya derecesi yükselir veya günahlarından birisi silinir."*[11] buyurmuştur.

Ayrıca, Habîb-i Ekrem Efendimiz, saçlarına düşen aklarla iyice nurlanmış, o nur sayesinde günahlarından arınmış ve mânevî derecesi yükselmiş bir ihtiyar, hâlis bir gönülle dua için ellerini açarsa, Cenâb-ı Hakk'ın onun duasına hemen cevap vereceğini ve hatta böyle birinin duasını reddetmekten hayâ edeceğini müjdelemiştir.[12] Mevlâ-yı Müteâl'in kendi yolunun ak saçlılarına azap etmeyeceği muştusunu da bize ulaştıran Yaratılışın Gayesi, böylece rahmete çok muhtaç olan ihtiyarlara en büyük bir rahmanî teselli kaynağı göstermiştir. Binaenaleyh, Hazreti İbrahim (aleyhisselâm) başındaki beyaz kılların melekler katında olgunluk ve vakar nişanı olduğunu öğrendiği an "Vakarımı arttır Allahım!.."[13] diye dua etmiştir.

Öyleyse, hayırlı ihtiyar, Allah yolunu ihtiyar edendir. O, Resûlullah'ı, yârânlarını ve bütün ihtişamıyla ahiret bahçelerini seçen gönlü genç Hak eridir. O, heva ve hevesi tahrik eden bütün gelip geçici şeylerden sıyrılmış, her varlıkta ilâhî isimlerin yansımalarını müşâhedeye koyulmuş ve bu maddiyât ülkesini bütün bütün öte hesabına işletmeye durmuş bir bahtiyardır. O, kalbinin ziyası sayesinde sürçmeden yürüyen, imanının derecesine göre önündeki pek

çok durağı uçarak geçmeye azmeden, dostların buluştukları diyara özlem ateşiyle yanıp tutuşan, Allah'ın rahmetine bağladığı ümidinin elmas kılıcıyla yeisin bütün heykelciklerini parçalayan ve hep bir adım ötede bildiği ölüme tebessümlerle kucak açan, kabre gülerek koşan bir iman âbidesidir.

Hâsılı, –Nur Adam'ın ifadesiyle– en hayırlı genç, ihtiyar gibi ölümü düşünüp ahiretine çalışarak, gençlik hevesâtına esir olmayıp gaflette boğulmayandır. En kötü ihtiyar ise, gaflette ve hevesâtta gençlere benzemek isteyen ve hevesât-ı nefsâniyeye çocukçasına tâbi olandır.[14]

1 Ebû Ya'lâ, *el-Mu'cem* 13/467; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 22/83.
2 İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân* 3/249.
3 ed-Deylemî, *el-Müsned* 3/92.
4 Yûsuf sûresi, 12/101.
5 Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s.321 (Yirmi Üçüncü Mektup, Yedinci Sual).
6 el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 2/280.
7 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/422; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 9/343.
8 Müslim, *fezâilü's-sahabe* 131; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/420, 421, 425.
9 Müslim, *fezâilü's-sahabe* 131; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/420, 421, 425.
10 Tirmizî, *edeb* 56; Ebû Dâvûd, *teraccül* 17; İbn Mâce, *edeb* 25.
11 Ebû Dâvûd, *teraccül* 17; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/179.
12 Bkz.: Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 5/153.
13 Muvatta, *sıfatü'n-nebi* 4; Abdurrezzak, *el-Musannef* 11/175.
14 Bediüzzaman, *Mektubat* s.320 (Yirmi Üçüncü Mektup, Yedinci Sual).

Alan Mahkûmu ve Hak Mahrumu Kadınlar

Soru: *Bazı kimseler, Müslüman toplumlarda kadının eve kapatıldığını ve onun haklarının çiğnendiğini iddia etmektedirler; bu iddiada doğruluk payı var mıdır? İslâm disiplinleri açısından aile ve toplum hayatında kadının konumu nasıl olmalıdır?*

Cevap: İslâm, cahiliye karanlığında sömürülen, köleleştirilen ve ikinci sınıf kabul edilen kadını zavallı bir mahlûk olma durumundan kurtararak, yeni bir statü ile onu mübarek bir varlık olma seviyesine yükseltmiştir. Din-i mübîn, kadını bir temettu' aleti olmaktan azâde eylemiş ve Cennet'i onun ayaklarının altına sermiştir. Şayet, İslâm'ın esas kaynakları ve selef-i salihînin örnek hayatları dikkatlice incelenirse, Müslüman kadının kat'iyen evine kapatılmadığı ve asla haklarının çiğnenmediği açıkça görülecektir. Bu iddia, şayet onu ortaya atanlar kasıtlı ve ön yargılı insanlar değillerse, Hak Din'in bu mevzuda vaz' ettiği ölçülerin bilinmemesinden ve tarih boyunca bilhassa âdetlerden gelen yanlış anlayış ve yanlış uygulamaların İslâm'a mal edilmesinden kaynaklanmaktadır.

İslâm'ın genel olarak insan haklarına ve hususî mânâda da kadınların hukukuna dair ortaya koyduğu disiplinlerle alâkalı şimdiye kadar yüzlerce kitap yazılmış ve bu mevzu şüpheye mahal kalmayacak şekilde şerh edilmiştir. Asrın Getirdiği Tereddütler ve Beyan adlı kitaplarda, Muslim World ve Yeni Ümit gibi mecmualarda ve değişik gazetelerde neşredilen röportajlarda bu konuya müteallik meseleleri ben de defalarca anlatmaya çalıştım. Bundan dolayı, aynı mevzuları bir kere daha tekrarlamanın gereksiz olduğunu düşünüyorum. Fakat, çok önemli gördüğüm bir-iki hususa değinmeden de geçmek istemiyorum.

Bir Tepki Hareketi: Feminizm

Kadın hakları konusunda söz söyleyebilecek yegâne din İslâm'dır. Çünkü gerek Kur'ân-ı Kerim'e, gerek Peygamber Efendimiz'in tatbikatına, gerekse İslâm tarihine baktığımızda, fertlerin hatalarından kaynaklanan birtakım suistimaller dışında, kadının en muallâ mevkii Müslüman toplumlarda kazandığı görülür. Evet, İslâm'da kadının diğer sistemlerde asla rastlanamayacak eşsiz bir konumu vardır. Günümüzün en modern sayılan toplumları bile, bu konuda onunla boy ölçüşemeyecek kadar geridir.

Bu toplumlarda kadın, belli bir özgürlüğe sahip ise de, bu, daha çok cismanî arzuları tatmin özgürlüğüdür ki, böyle bir özgürlük, gerçek insan fıtratının ve selim aklın kabul edebileceği ve herhangi bir semavî dinin makbul sayacağı bir

özgürlük değildir. Son asırlarda, hassaten devletler arası kanlı savaşların getirdiği geçim zorlukları ve ekonomik ihtiyaçların baskısı kadını iş dünyasına ve sokağa çıkmaya zorlamıştır. Bu çıkışın akabinde, kadın kendi iâşesini temin etmeye başlamış ve fert plânında bir ölçüde iktisadî hürriyet elde etmiştir; fakat, pek çok yerde, onun bilhassa fizikî cazibesinden faydalanmak isteyen birtakım sermaye çevreleri için istismar mevzuu bir alet hâline düşmekten de kurtulamamıştır. Maalesef, kadın özellikle Batılı toplumlarda piyasaya, pazara, eşyanın malî değerine katkıda bulunduğu ve erkeklerin nefsanî arzularına hizmet ettiği nispette, dolayısıyla hayatının sadece bir anında surî ve sunî bir sevgi bulabilmiştir; ne var ki, içtimaî hayatta kerime, bacı, eş, anne ve nine olarak gördüğü ve yerini başka hiçbir şeyin dolduramayacağı muhabbet ve hürmeti büyük ölçüde kaybetmiştir. Zamanla o, bu defa da hürriyet kılıfı altında modern tekniklerle (!) sömürüldükçe sömürülmüş, çoğu insanî haklarından mahrum edilmiş ve karanlık çağlardakine denk bir istismarın kurbanı hâline gelmiştir.

Bütün bu haksızlıklara tepki olarak, öncelikle ve özellikle Batı'da kadınlar tarafından bir hak istirdadı hareketi başlatılmıştır. Ne var ki, bu hareket, kadınların bir nevi uyanışı sayılsa da, bir tepkiye ve reaksiyona bağlı cereyan ettiğinden dolayı, bütün reaksiyoner hareketlerde ortaya çıkan dengesizliklerden o da nasibini almış, ifratlar ve tefritler ağına o da takılmış; ilk başta kadın haklarını savunma maksadından neş'et etse de, zamanla erkeklere karşı nefretle dolup taşmaya, kinle oturup-kalkmaya sebep olacak kadar asıl çizgisinden uzaklaşmıştır. Kadınları koruma ve onlara erkeklerinkine eşit hakların tanınmasını sağlama düşüncesinden doğan feminizm adlı fikir cereyanı, bir gayr-ı memnunlar hareketi olarak, arkada sadece hasret, hicran ve enkaz bırakmıştır. Zira, bugün pek çok çeşidinden bahsedilen feminizm akımının temsilcileri zamanla çok farklı taleplerin peşine düşmüş ve meseleyi kadının haklarını korumaktan onun hakimiyetini sağlamaya vardıracak kadar ileri götürmüşlerdir.

Neden Reisetü'l-Cumhurumuz Hiç Olmamış?

Günümüzde hâlâ eski dönemlerdeki uygulamalara karşı aynı tepki tavrı sergilenmekte ve farklı aşırılıklara, aykırılıklara girilerek mesele asıl mihverinden kaydırılmaktadır. Vakıa, kadın haklarını istirdat etme gayretlerinin hemen hepsi tamamen nazarî plânda kalmaktadır. Bunun en açık delili, en modern (!) görünümlü ülkelerde bile kadınların içtimaî hayatta ve idarî alanda büyük bir tahdide maruz kalmalarıdır. Düşünün... Bugün dünyanın kaç ülkesinde devlet başkanı kadındır? Kaç yerde ordunun üst kademelerinde kadınlar vazife görmektedir? Kadınlar acaba kaç ülkenin parlamentosunda

nüfus nispetlerine uygun şekilde temsil imkânına sahiptirler? Dünya dinlerinin ruhanî reisleri ve diyanet temsilcileri arasında ne kadar kadın vardır? Adliye, mülkiye, emniyet teşkilatları ve gizli servisler gibi birimlerde istihdam edilen kadınların sayısı erkeklerin adedine yaklaşabilmiş midir?.. Kadın haklarını dilinden hiç düşürmeyen ve onun ateşli birer savunucusu görünen kimseler acaba neden bu sorulara müspet cevap verebilecek durumda değiller? Hepsinden öte, İslâm'ın, kadının haklarını kısıtladığını iddia edenlerin önce kendilerini ve kendi içtimaî yapılarını sorgulamaları gerekmez mi?

Aynı sualleri kendi ülkemizde kadın hakları avukatlığına soyunup bazı şahsî hatalar yüzünden İslâm'ı ve bütün Müslümanları mahkûm etmek isteyenlere de sorabiliriz: Cumhuriyet kurulduğundan bu yana onca zaman geçmiş; peki ama şimdiye kadar Çankaya'ya kaç tane kadın Cumhurbaşkanı çıkmış? Hep Reis-i cumhur seçilmiş; niçin bir kere de o makama Reisetü'l-cumhur getirilmemiş? Aklının azlığından mı? Yoksa, o işi beceremeyeceği düşünüldüğünden mi? Neden erkek başbakan kadar kadın başbakan vazife yapmamış? Niçin kadın bakanların sayısı erkek bakanların adedine hiç ulaşamamış, hatta yaklaşamamış? Niye erkeklerden olduğu kadar kadınlardan da kuvvet komutanı olmamış? Neden bir kere de Genel Kurmay Başkanlığı bir kadına emanet edilmemiş? Niçin hâlâ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kadınlara göstermelik bazı koltuklar bırakılıyor da, onların nüfuslarına uygun şekilde kendilerini temsil etmelerine imkân tanınmıyor?

Yanlış anlaşılmasın; "Bunlar mutlaka olmalı, işin aslı budur!" demek istemiyorum. Müsavaat iddiasında bulunanların, kadın ile erkeğin eşit olduğunu savunanların ve kendileri bu eşitliğe göre hareket ediyormuş da sanki İslâm kadının hakkını yiyormuş gibi Din-i mübini sorgulayanların ikiyüzlülüklerini nazara vermeye çalışıyorum. Evet, "niçin, neden, niye..." sorularını çoğaltabilirsiniz. Bu soruların cevaplarını aradığınızda göreceksiniz ki, aslında, "İslâm kadının hakkını yiyor, erkeğe verdiği hakları kadına vermiyor!" diyenlerin kendileri senelerdir kadını istismar ediyor ve onun haklarını –affedersiniz– hapur hupur yiyorlar. Öyleyse, kendileri kadını hayatî sahalardan olabildiğine uzak tuttukları ve onu sürekli sömürdükleri hâlde, bu konuda İslâm'ı tenkit etmeye kalkışanların İslâmiyet hakkında söz söylemeye de kadın haklarından bahsetmeye de hakları yoktur.

"Allahümme Ecirnâ min Fitneti'n-nisâ"

Bir kere, İslâm bazı muharref dinlerde ve din görünümlü batıl inançlarda olduğu gibi, kadını şeytanın ürünü veya kötülüklerin tohumu olarak görmez. Erkeği kadının egemen bir efendisi saymadığı gibi, kadını da, erkeğin

hakimiyetine teslim olmaktan başka çaresi bulunmayan zavallı bir mahlûk olarak kabul etmez. Bir zamanlar Batı'yı kasıp kavuran kadının ruh sahibi olup olmadığı meselesi hiçbir zaman Müslümanlar arasında tartışılmamıştır. İslâm, insanın işlediği "ilk günah"tan ve beşerin Cennet'ten çıkarılmasından da kadını sorumlu tutmamıştır. Cenâb-ı Allah, ilâhî kelâmında Hazreti Âdem ile Hazreti Havva'yı beraber konuşturmuş; Şeytanın ikisine birden vesvese verdiğini, o ilk sürçmeyi beraberce yaşadıklarını, hatta sürçmede önceliğin Hazreti Âdem'e ait olduğunu ve sonra yine ikisinin birden tevbe ve istiğfarla Allah'a yöneldiklerini anlatmıştır. Dolayısıyla İslâm, "ilk günah" gibi bir vebali asla kadına yüklememiş, böyle bir zelle yüzünden onu kınamamış ve kadını, insanlığı Cennet'ten yere indiren günahkâr bir varlık saymamıştır.

İstidradî olarak şunu da ifade etmeliyim: İnsan, mal mülk, makam-mansıp, evlâd ü iyal ile sürekli denenip sınandığı gibi, erkek kadınla kadın da erkekle imtihan olabilir. Bu sebeple, erkek için bir imtihan unsuru olması açısından kadına "fitne" de denilmiştir. Bir kısım mü'minlerin sabah akşam dualarında اَللّٰهُمَّ أَجِرْنَا مِنْ شَرِّ النِّسَاءِ، اَللّٰهُمَّ أَجِرْنَا مِنْ بَلَاءِ النِّسَاءِ، اَللّٰهُمَّ أَجِرْنَا مِنْ فِتْنَةِ النِّسَاءِ demeleri; yani, *"Allahım, erkekliğin altında kalıp kadınla imtihanı kaybederek bir kötülük işlemekten bizi koru; Allahım, şehvetin arkasında sürüklenip bir felâkete uğramaktan bizi muhafaza et; Allahım bir kadının cazibesine kapılıp doğru yoldan sapmaktan bizi halâs eyle!"* diyerek Allah Teâlâ'ya iltica etmeleri kadının potansiyel bir iptila vesile olmasındandır. Güzeller Güzeli Yaratıcı, kadına cemalinden bir parıltı vermiş ve onu tenasübü, güzelliği, edâsı ve endâmıyla erkeğin gönlüne çok câzip gelebilecek bir hilkatte yaratmıştır. Bazıları, o câzibe karşısında iradelerinin hakkını vermekte zorlanabilirler; kadını bir imtihan vesilesi görür ve onun karşısında iradesiz davranmamak için de sabah akşam ellerini açıp –arz ettiğim gibi– Allah'ın hıfz u himayesine sığınırlar. Yoksa, mü'minler, kadının şer, belâ ve fitne olarak yaratıldığını asla düşünmez ve kadın fitnesinden korunma dualarını o bâtıl inanca bağlamazlar. Bu açıdan, aslında erkek de kadın için bir imtihan aracıdır ve kadın da erkek sebebiyle başına gelebilecek şerden, belâdan ve fitneden sürekli Hazreti Hafîz'e sığınmalıdır. Hatta, o da –dilerse– dualarında اَللّٰهُمَّ أَجِرْنَا مِنْ شَرِّ الرِّجَالِ، اَللّٰهُمَّ أَجِرْنَا مِنْ بَلَاءِ الرِّجَالِ، اَللّٰهُمَّ أَجِرْنَا مِنْ فِتْنَةِ الرِّجَالِ diyebilir. Evet, erkek-kadın münasebetleri çerçevesinde her ikisi de birbiriyle imtihan olmaktadır ve her biri diğeri için bir imtihan unsuru, bir belâ sebebi ve bir fitne vasıtasıdır.

Aldatan Havva imajı ve ilk günahın vebalinin kadına yüklenmesi, Batılı toplumlarda, asırlar boyu kadın hakkında çok olumsuz yorumlara sebebiyet

vermiştir. Bu çarpık anlayıştan dolayı, kadın, güvenilmez, doğrudan muhatap kabul edilmez, ikinci sınıf bir varlık konumuna itilmiş; âdet hâli, hamilelik ve çocuk doğurma, onun ebedî suçuna bir ceza olarak telâkki edilmiştir. Oysa, İslâm'ın kadına bakışı, erkeğe bakışından hiç farklı değildir. Kur'ân'ın ifade ettiği yaratılış keyfiyeti, önce Hazreti Âdem'in daha sonra da ondan, onun mayasından eşinin yaratılması şeklindedir. Kur'ân'ın tasviri, kadın-erkek ayrımı yapılmadan her ikisinin de insan olduğunu hatırlatmaya ve bu iki varlığın birbirini tamamlayıcı önemli birer fenomen olduklarını nazara vermeye matuftur. İslâm'a göre, kadın ve erkek arasında bir kısım farklılıklar bulunsa da, bunlar pek çok maslahat için plânlanmış özel bir dizaynın neticesidir; fakat, aralarında ontolojik bir farklılık kat'iyen söz konusu değildir.

İki Ceset Bir Ruh

Allah kadını başka değil, erkeğe eş olarak yaratmıştır; bu itibarla, o onsuz olamaz, o da onsuz olamaz. Alvar İmamı'nın ifadesiyle, Hazreti Âdem Cennet'te de bulunsa Havva'sız olduğu dönemlerde hicran içinde yaşamıştır; şayet başta Havva yaratılsaydı, bu defa da o, Âdem'sizliğin hicranını yaşayacaktı. Çünkü, hilkat itibarıyla, Âdem Havva'sız, Havva da Âdem'siz olamazdı. Onlar, iki ceset, bir ruh gibiydiler ve bir hakikatin ayrı ayrı iki yüzünü temsil ediyorlardı. Allah Teâlâ, kadını, elektrona nispeten protonu, pozitif kutba nispeten negatif kutbu, erkek tohuma nispeten dişi tohumu yarattığı gibi yaratmış ve bu çiftlerden bir vahdet meydana getirdiği misillü, kadın ve erkeğin de eşler oluşturmasını murat buyurmuştu.

Evet, nasıl ki, pozitif negatife, elektron protona, gece gündüze, yaz kışa, yeryüzü gökyüzüne muhtaçtır; aynı şekilde erkek kadına, kadın da erkeğe muhtaç olarak halk edilmiştir. "Zen merde, civan pîre, keman da tîrine muhtaç / Ezcâ-i cihan cümleten birbirine muhtaç." sözü bu hakikati ne güzel ifade etmektedir!.. Nitekim, Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu gerçeği şöyle dile getirmiştir: إِنَّمَا النِّسَاءُ شَقَائِقُ الرِّجَالِ *"Kadınlar erkeklerin yarısıdır."*[1] Hadiste, cemi' (çoğul) olarak شَقَائِقُ şeklinde yer alan شَقِيقٌ kelimesi, tam ortadan ikiye bölünen bir bütünün parçası demektir. Yani, bir bütünü meydana getiren iki parçadan her biri, diğerinin şakîkidir.

Bu itibarla, insan olma yönüyle kadın ve erkek eşit yarımlardır; fakat, hiçbir zaman biri diğerinin aynı değildir. Bunların fıtratlarında, fizikî donanımlarında, ruh dünyalarında ve psikolojik yapılarında bir kısım farklılıklar mevcuttur; ama ne erkek kadının biyolojik olarak daha olgunlaşmış bir şeklidir, ne de kadın erkeğin az gelişmiş bir tipidir. İkisi de müstakil birer insandır ve bunlar

birbirine muhtaçtır.

Bu müstakim anlayışa uygun olarak, Devr-i Risalet Penâhî'de, kadın hak ettiği yüksek mevkiye yükseltilmiş, ona tabiatına uygun işler tevdi edilmiş ve onun toplum içindeki hayatî konumu yeniden ortaya çıkartılmıştır. Hem de bu büyük inkılap, dünyanın vahşet içinde yüzdüğü ve kadının insan olup olmadığının, ruhu bulunup bulunmadığının tartışıldığı karanlık bir dönemde yapılmıştır.

Kıvâme Meselesi

Bununla beraber, kadınlar erkeklerin mesul sayıldığı bazı mükellefiyetlerden sorumlu tutulmamışlardır. Onların, bir kısım mükellefiyetlerden muaf olmaları da, kadınların eksik görülmesinden ve onlara bazı nakîseler isnad edilmesinden kaynaklanmamıştır. Aksine, tâife-i nisanın erkeklerin sorumlu olduğu kimi mükellefiyetlerden mesul tutulmamaları rahmet-i ilâhiyenin neticesi ve onlara merhametin ifadesidir.

Binaenaleyh, erkeğin kadından üstün olduğu hissini uyaran Kur'ân âyetleri, farklı istidat ve farklı kabiliyetleri ifade sadedinde îrad buyurulmuş ilâhî beyanlardır. Meselâ; bazıları, *"Kocalar eşleri üzerinde yönetici ve koruyucudurlar. Bunun sebebi, Allah'ın bazı insanlara bazılarından daha fazla nimet vermesi ve bir de kocalarının mehir verme, evin masraflarını yüklenme gibi malî yükümlülükleridir. O hâlde iyi kadınlar, itaatli olan ve Allah kendi haklarını nasıl korudu ise, kocalarının yokluğunda, onların hukukunu koruyan kadınlardır."*[2] mealindeki اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ ifadesiyle başlayan âyet-i kerimeyi erkeğin mutlak hakimiyetine delil saymaktadırlar. Oysa, "kıvâme meselesi"ni nazara veren bu ilâhî beyan da kadınlara merhametin sesi soluğudur ve ailede iş bölümünün gerekliliğine dikkat çekmektedir.

Malûmdur ki; kadının da erkeğin de birbirine fâik oldukları bazı hususiyetleri vardır. Kur'ân-ı Kerim, *"Biz insana, annesine babasına iyi davranmasını emrettik. Zira annesi onu nice zahmetlerle karnında taşımıştır."*[3] mealindeki âyet gibi bir kısım beyanlarıyla anneyi öne çıkarmıştır. İnsanlığın İftihar Tablosu (aleyhi ekmelüttehâyâ) da *"Kime iyilik yapayım?"* diye peşi peşine üç defa soran bir sahabiye, üç defasında da, *"Annene."* cevabını vermiş[4] ve *"Cennet anaların ayakları altındadır."*[5] hadis-i şerifi gibi mübarek sözleriyle kadını çok mualla bir mevkiye koymuştur. Öyle ki, bu ifadeler açısından meseleye bakılacak olursa, bir erkek çatlayasıya koşsa da kadına yetişemeyecek ve onun geriye dönüp "Beyhude yorulma, bana

yetişmen muhaldir!" dediğini duyacaktır.

Bu açıdan, kıvâme meselesini ele alan âyet-i kerime, kadının erkekte bulunmayan bazı üstün vasıflara sahip olduğu gibi, erkeğin de kadında olmayan birtakım üstünlüklere sahip bulunduğunu belirtmiş, her ikisinin birbirine değişik yönlerden muhtaç olduklarını ima etmiş ve erkeğin, eşinin geçimini sağlamaktan sorumlu bir hâmi olduğunu bildirmiştir. Merhum Elmalılı Hamdi Yazır'ın ifadesiyle, bu âyet, erkeğin kadına hakimiyetini, fakat rastgele değil *"Milletin efendisi, onlara hizmet edendir."*[6] mânâsı üzere hizmetçilikle karışık bir hakimiyetini ifade eder. Bundan dolayı, bir taraftan erkeğin üstünlüğünü anlatırken diğer taraftan da kadının değer ve üstünlüğünü belirtir.[7]

Bir ailede huzur ve saadetin devam etmesi için o hanede mutlaka işlerin taksim edilmesine ve herkesin birbirine yardımcı olmasına ihtiyaç vardır. Meselâ, bir yerde üç tane hâkim olursa, orada kargaşa hiç bitmez, sürekli fikir ayrılıkları yaşanır; nizam ve intizam için nihayet bir söz kesen olması lâzımdır. Ne var ki, nihaî kararı verecek insan, sadece kendi sâbit fikirlerini dayatmamalı, ailenin her ferdine düşüncelerini beyan etme hakkı tanımalı ve her zaman hakşinas olup akl-ı selime yakışır şekilde davranmalıdır. İşte, hayatın her alanında ve her zaman aktif olabilecek, ailenin iâşesini temin etmek için en ağır şartları dahi göğüsleyebilecek ve ne yapıp edip çoluk çocuğunun yiyeceğini, içeceğini, giyeceğini tedarik edebilecek insan olarak erkek bu konularda bir yönden fâik sayılmış ve yuvada istişarenin hakkını verdikten sonra söz kesen olarak o tayin edilmiştir.

Dünyada pek çok değişimler olmasına rağmen, insanların ekseriyeti itibarıyla hâlâ iâşeden erkek sorumludur ve dışarıda çalışıp para kazanma onun vazifesidir. Kimileri meseleyi hemen başka vadilere çekip, dünyanın bazı yerlerinde kadının da çalıştığını söyleyerek buna itiraz edebilirler. Fakat, kadının fıtratına uygun işlerde çalışmasını kabul etmekle beraber, acaba para kazanmak için onun da dışarıya açılması aile huzuru açısından kâr mı getirmiştir zarar mı? Kadının, hususiyle de birtakım işlerde çalışması gerçekten bir ihtiyacın gereği midir, yoksa bir baş kaldırma vesilesi, bir isyan hareketi midir? Kendi iâşesini temin etmesi kadının mutlu olmasına kâfî gelmiş midir; aksine, onu daha bir huzursuz mu etmiştir? Acaba onun, tabiatına ters mesleklerde çalıştırılması toplum bünyesinde ne türlü yaralar açmıştır? İşte, sıhhatli bir tespit yapabilmek ve kıvâme mevzuunu doğru anlayabilmek için, bunların hepsinin nazar-ı itibara alınması, meseleye küllî (bütüncül) bir nazarla bakılması ve konunun müspet-menfi bütün yönleriyle değerlendirilmesi gerekmektedir.

İfratlar-Tefritler Arasında Kadının Yeri

Bu zaviyeden bakılırsa, görülecektir ki, İslâm kadını hiçbir hususta mahrum etmemiş; fizikî yapısını ve hususî konumunu gözeterek merhameten onu bazı mükellefiyetlerden muaf tutmuştur. Meselâ; onun omuzuna, vakit namazlarını cemaatle kılma, Cuma namazı, hutbe, ezan, kâmet ve itikâf gibi sorumluluklar yüklememiştir. Bununla beraber, "Ben Cuma namazına gideceğim" diyenin önünü de hiç almamış, onun kendi isteğiyle cemaate katılmasına mani olmamıştır. Hadis ve siyer kitaplarında, Asr-ı Saadet'te kadınların bayram namazlarına,[8] hüsûf[9] ve küsûf[10] namazlarına, hatta yağmur dualarına iştirak ettiklerine dair misaller verilmektedir.

Evet, onun, erkeğin mesul sayıldığı her mükellefiyetten sorumlu olmaması ve bazılarından muaf tutulması İslâm'ın kadına bakışındaki merhametin bir tezahürüdür. Bu rahmet tecellîsi de şu temel espriye dayanmaktadır: Kadın, erkeğe kıyasla daha çok şefkatli ve pek merhametlidir. Ondaki engin şefkate bir iltifat olarak, yegâne merhamet sahibi Rahman ü Rahîm, ilâhî rahmetinin değişik tenezzül dalga boyundaki bir tecellîsine daha kadını mazhar kılmış ve onun bazı mükellefiyetlerini kaldırmıştır.

İslâm'a göre kadının dünyadaki rolü sadece evinin işleriyle meşgul olmak ve çocuk büyütüp yetiştirmekle de sınırlı değildir. Aslında o, fitratına ters düşmemesi ve dini hassasiyetleri gözetmesi kaydıyla, toplumun hemen her alanında kendi üzerine yüklenen vazifeleri yapmakla ve içtimaî hayatta erkeğin elinin yetişmediği yerlere uzanıp oradaki eksiklikleri tamamlamakla mesuldür. Fakat, maalesef, bu gerçek zamanla Müslümanlar arasında dahi göz ardı edilmiş ve kaba bir anlayış, hoyrat bir düşünce kadın ve erkeğin birbirine yardımcı olmalarına dayalı bu sistemi bozmuştur. Onun bozulmasıyla da hem aile düzeni hem de içtimaî nizam bozulmuştur. Farklı milletlere mensup Müslümanların kendi tarihi birikimlerine İslâm libası giydirmeleri, âdet ve geleneklerini din-i mübinin esaslarıymış gibi görüp göstermeleri ve belli dönemlerde bu çizgide bir kısım içtihatlar yapmaları sebebiyle kadının hakları yenmiş, gün be gün o daha dar bir alana itilmiş ve bu işin neye müncer olacağı hesaba katılmadan, bazı yerlerde hayattan bütün bütün tecrid edilmiştir.

Fakat, bu hususta düşünce kaymalarının ve inhirafların müsebbibi –hâşâ– din-i mübin değildir; hata, onu yanlış yorumlayıp yanlış uygulayanlara aittir. Tatbikattaki bu hataların da mutlaka düzeltilmesi lâzımdır. Ne var ki, bu mevzudaki yanlışlıklar düzeltilirken mesele feministlerin arzu ettiği şekilde ele alınırsa, bu defa yine denge bozulacak ve ifratları tefritler takip edecektir. Meselâ; kadını sadece çocuk yapan bir obje kabul etmek ve onu bir çocuk

fabrikası gibi görmek ne kadar çirkinse ve ona karşı saygısızlıksa, kadının tenasüle baş kaldırması ve bir makina olmadığını göstermek için çocuk edinmekten kaçınması da o kadar fıtrata terstir ve yakışıksızdır. Evet, kadın, bulaşık bir kap olmadığı gibi, yeri de sadece bulaşık kapların bulunduğu mutfak değildir; fakat, yemek, çamaşır, bulaşık, temizlik gibi ev işleriyle hiç alâkasının bulunmadığını iddia eden ve yuvayı bir aşhaneye, bir yatakhaneye çeviren kadın da çocuklarına iyi bir anne, iyi bir muallim ve iyi bir mürşide olmaktan çok uzaktır.

Diğer taraftan, kadını maden ocaklarındaki gibi çok ağır şartlar altında çalıştırmak da zulümdür. Sırf erkeğe eşit olduğu iddiasıyla, kadının, yaz günü sıcakta tırpan sallama, tırmık çekme, dövenlerin üzerinde iş görme, ya da sınırda terörist gözetleme, eşkiyayı takip için mağaralarda yatıp kalkma, başını bir taşa koyup uyuma ve uyanır uyanmaz da düşman kovalama gibi ağır mesuliyetler altına itilmesi insan tabiatına terstir, zalimane bir işkencedir; kadınlığın hususiyetlerini görmezlikten gelme ve fıtratın kanunlarıyla çatışma demektir.

Bu itibarla, İslâm'a göre, kadını eve hapseden ve onu içtimaî hayattan bütün bütün uzaklaştıran anlayış kat'iyen doğru değildir; kadın, fizyolojisi ve psikolojisi nazara alınmak kaydıyla, herhangi bir işte çalışabilir. Fakat, hem kadın hem de erkek hayatın bir paylaşımdan ve iş bölümünden ibaret olduğunu bilmeli ve her biri kendi fıtratına uygun işleri yaparak diğerine yardımcı olmalıdır.

Bir Fikir İşçisi Olarak Kadın

Ayrıca, kadın, hukuken hür ve müstakil bir şahsiyettir. Onun kadınlığı, ona ait ehliyetlerden hiçbirini daraltıcı ve ortadan kaldırıcı mahiyette değildir. Erkek, ne ölçüde düşüncesini açıklama hürriyetine sahipse, kadın da aynı hürriyete aynı nispette sahiptir. Bildiği konularda onun görüşüne de başvurulur ve kendisiyle istişare yapılır. Öyle ki, her an vahiyle beslendiği için hiçbir konuda başkasına danışmaya muhtaç olmayan Peygamber Efendimiz, bütün ümmetini alâkadâr eden bazı meselelerde bile, kendi hanımlarının fikirlerini almış ve onların düşünceleri istikametinde hareket ettiği zamanlar olmuştur.[11]

Bir kadının, kocasıyla arasındaki "zıhar" meselesine çözüm bulması ve böylelikle kendisini ve çocuklarını mahvolmaktan kurtarması için Allah Resûlü'ne gelip O'nunla tartışırcasına konuşması ve ilâhî hüküm gelinceye kadar ısrarlı taleplerini sürdürmesi de çok meşhur bir hâdisedir.[12] Müslümanlar arasında, kadının fikir hürriyetinin ne ölçüde gözetildiğine bu

hâdise dahi tek başına yeterli bir delil ve güvenilir bir şahittir; nitekim, o kadının, hâlini Allah'a arz etmesi üzerine âyet nazil olmuş ve bu meseleyi anlatan sûreye de "Hâlini anlatıp hakkını savunan kadın" anlamına gelen *"Mücadile"* adı da verilmiştir.

Dahası, o dönemde, kadınların Halife'ye dahi itiraz edip, onun Kur'ân'a aykırı buldukları içtihatlarına, hem de camide bütün cemaatin huzurunda karşı çıktıkları bile vâkidir. Meselâ; Hazreti Ömer, evlenmeyi kolaylaştırmak için, nikâh akdi esnasında tespit edilen mehir miktarı hakkında üst sınır belirlenmesi gerektiğini düşünmüş ve mehir miktarının evliliğe engel olmamasını istemiştir. Bir hutbe esnasında, mescidde bu düşüncesini beyan edince bugün adını sanını dahi bilmediğimiz bir kadın, *"Yâ Ömer! Bu konuda Efendimiz'den duyduğun bir söz, senin bilip de bizim haberdâr olmadığımız bir ifade mi var? Çünkü, Cenâb-ı Allah, Kur'ân'da,* [13]وَاٰتَيْتُمْ إِحْـدَاهُنَّ قِنْطَارًا *buyuruyor. Demek ki, kantar kantar mehir verilebilir."* demiş ve onun bu içtihadına itiraz etmiştir. Seyyidina Ömer hiç tepki göstermeden o kadının itirazını yerinde bulmuş; kendi kendine *"Yaşlı bir kadın kadar da dinini bilmiyorsun!..."*[14] diyerek nefsini levmetmiş ve sözünü geri almıştır. İşte, gerçek İslâm toplumunda kadın bu kadar hayatın içindedir...

Bir düşünün; günümüzde bir kadın, Fatih Camii'nde ya da Süleymaniye'de maksureden perdeyi sıyırsa, Halife-i rûy-i zemin'e ya da bugünkü Cumhurbaşkanı'na da değil, minberdeki imama "İmam efendi, zannediyorum, bu konuda yanılıyorsunuz, meselenin aslı şudur!" dese, kim bilir o kadıncağızın başına neler gelir. Zira, bugün dinin özüne vakıf olmayan kimseler, yanlış telakkileri sebebiyle kadını bir fanus içine koymuşlar ve onu bazı haklardan mahrum bırakmışlardır.

Aslında, Allah'ın, şefkat, merhamet, incelik ve hassasiyetle donattığı, donatıp çocuklarını yetiştirme konusunu tabiatının bir derinliği hâline getirdiği kadın, fıtratı itibarıyla bir muallime, bir mürebbiye ve bir mürşidedir. En başta Ezvâc-ı Tahirât (Resûl-i Ekrem Efendimiz'in muallâ zevceleri), birer mürşide olarak yetişmiş ve çok büyük insanlara öğretmenlik yapmışlardır. Mesrûk İbn Ecda', Tavus İbn Keysân, Atâ İbn Ebî Rebah, Esved İbn Yezid en-Nehaî gibi âbid ve zâhid nice insanlar, hep Mü'minlerin Anneleri'nin rahle-i tedrisinde yetişmişlerdir. Hususiyle, Hazreti Âişe Validemiz, tâbiînin en büyük imamlarına feyz kaynağı olmuştur; azize annemiz, kimi zaman bir perde arkasından, bazen de süt hısımlığı konusundaki kendine has içtihadıyla amel eden talebelerine doğrudan ders vermiş, en muğlak mevzuları onlara şerh etmiş ve sordukları sorular hakkında fetvalar serdetmiştir.

Bundan dolayıdır ki, Süleyman Nedvî, Hazreti Âişe Validemiz'in hayatının mukaddimesinde, Müslümanların geçirdiği inhitat (gerileme, kuvvetten düşme) devrinin sebeplerini zikrederken, bu inhitatın yarı sebebinin kadınlar olduğunu ve bilhassa onların Hazreti Âişe Validemiz gibi numune-i imtisal bulamayışlarını vurgulamaktadır.[15]

Günümüzün Şefkat Kahramanları

Doğrusu, Devr-i Risalet Penâhî'de kadının hak ve sorumluluklarının tam belirlendiği, özellikle hasta olduğu hâllerde ve hayız, nifas gibi hususî durumlarında ona kaldıramayacağı yüklerin yüklenmediği; fakat, onun çok defa savaşlara bile katıldığı, yaralılara baktığı, tedavi için gerekli malzemeleri hazırladığı, savaşçılara hizmet ettiği ve hatta bizzat savaştığı; normal zamanlarda da bilhassa eğitim hizmetleri olmak üzere hemen hemen hayatın bütün alanlarında kendisine tahmil edilen vazifeleri yaptığı düşünülürse, bugün kadının ihmal edildiği, işten alıkonulduğu ve onun kabiliyetlerinin gereğince değerlendirilemediği söylenebilir. Şayet kadın, fıtratına en uygun olan muallimlik alanında olsun tam değerlendirilebilseydi; bir insan olarak ufku açılsa, gönlü yüksek gaye-i hayallere bağlansa ve engin şefkati o uğurda kullanılsaydı, kim bilir bugün neslimiz ne ulvî duygu ve düşüncelerle yetişirdi!.. Yine o, inkişaf ettirilmiş selim tabiatıyla erkeğin yardımcısı olsa, her şeyi onunla paylaşsa ve hususiyle yuvada işin altına o da elini soksaydı, evlerimiz gerçek birer ana ocağı olacak ve orada cahil, ümmî, bilgisiz, hayatın dışında bırakılmış ve kimsesizliğe terk edilmiş tek fert kalmayacaktı!.. Evet, kadın "her şey" kabul edilmediği gibi "hiçbir şey" de sayılmasaydı ve erkek de kadın da bir bütünün iki yarısı olarak ele alınsaydı; bu anlayışa bağlı olarak ikisi el ele verip müşterek çalışsalardı, işte o zaman belki de inhitat devri hiç yaşanmayacak ve hep terakkinin zirvelerine koşulacaktı.

Bugün bu mevzudaki tek tesellimiz, umum nüfusa nispeten sayıları henüz az olsa da, çağımızın Hatice'lerinin, Âişe'lerinin, Fâtıma'larının, Hafsa'larının, Nesibe'lerinin, Rümeysâ'larının aynı Asr-ı Saadetteki öncüleri gibi kendi konumlarının farkında olmaları ve üzerlerine düşen vazifeleri yapmaya çalışmalarıdır. Evet, günümüzde şefkat kahramanları da iman ve Kur'ân hizmeti adına belli fonksiyonlar eda ediyorlar; erkeklerin yaptıkları gibi, insanlığın irşadı için ellerindeki bütün imkânları kullanıyor, hâl ve tavırlarıyla başkalarına örnek oluyorlar. Gerekirse, onlar da dünyanın dört bir yanına hicret ediyor, öğretmenlik ve rehberlik yapıyor ve böyle ifritten bir dönemde din-i mübini bayraklaştırıyorlar. Dolayısıyla, günümüzde kadınlık âlemi bütün bütün sahipsiz sayılmaz; cihanın her tarafına yayılmış bazı şefkat abideleri, seleflerini

hatırlatan fedakârlıklarıyla yeni bir kahramanlık sergiliyorlar.

Ne var ki, kadınların kendi haklarını topyekün istirdad etmeleri ve hayatın her sahasında sahip oldukları o haklara göre yaşama imkânı bulmaları noktasında toplum çapında hâlâ çok yaya olduğumuz aşikârdır. Çünkü, sabit fikirlerini âdet ve geleneklerle iyice pekiştirmiş bazı kimseler, kadının içinde bulunduğu fanustan kurtulmasını istemiyorlar; en medenî görünen insanlar bile kadına haklarını tam olarak vermeye yanaşmıyorlar. Dahası, bir kısım sözde modernler, cumhuriyeti, lâikliği, demokrasiyi, nizamı ve idareyi kendilerine göre yorumluyor; bu indî yorumlara bağlı bazı alanlar vaz' ediyor ve o alanları kontrollerinde tutmak için her yola başvuruyorlar. Tarihte eşine az rastlanır bir katılık, bağnazlık ve hatta yobazlıkla kadınların örtüsüyle uğraşıyor ve onları dinî vecibelerini yerine getirmek gibi en tabiî haklarından dahi mahrum bırakıyorlar. Sonra da hâlâ –bağışlayın– hiç utanmadan ve yüzleri kızarmadan kadın haklarından bahsedebiliyorlar.

Hâsılı; İslâm'ın esas kaynakları ve selef-i salihînin örnek hayatları dikkatlice incelenirse, Müslüman kadının evine kapatılmadığı ve haklarının çiğnenmediği açıkça görülecektir. Bunun aksini iddia edenler, şayet kasıtlı ve ön yargılı kimseler değillerse, Hak Din'in bu mevzuda vaz' ettiği ölçüleri bilmiyor ve tarih boyunca bilhassa âdetlerden gelen yanlış anlayış ve yanlış uygulamaları İslâm'a mal ediyorlardır. Ayrıca, şahsî ve taraflı yorumlarıyla farklı farklı alanlar uyduran, kadına hayatın her biriminde serbest dolaşım hakkı tanımayan ve ona kendi fonksiyonlarını eda etme fırsatı vermeyen, sonra da kalkıp sözde kadın hakları savunucusu kesilen kimselerin bu konuda İslâm'ı sorgulamaları küstahlıktır; kadını alan farklılığı içine hapsetmekten vazgeçecekleri ana kadar da, onların kadın haklarından bahsetmeleri hakikate karşı saygısızlıktır.

1 Tirmizî, *tahâret* 90; Ebû Davud, *tahâret* 94; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/256.

2 Nisâ sûresi, 4/34.

3 Lokman sûresi, 31/14.

4 Buhârî, *edeb* 2; Müslim, *birr* 1.

5 el-Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb* 1/102. Aynı mânâdaki hadis için bkz.: Nesâî, *cihâd* 6; İbn Mâce, *cihâd* 12.

6 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* 10/187; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/324.

7 Bkz.: Elmalılı, *Hak Dîni Kurân Dili* 2/1348.

8 Kurban Bayramı namazı için bkz.: Buhârî, *hayz* 6; Müslim, *salâtu'l-îdeyn* 9. Ramazan Bayramı namazı için bkz.: İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd* 1/445.

9 Bkz.: Buhârî, *küsûf* 19; Müslim, *küsûf* 7.

10 Buhârî, *küsûf* 10; Müslim, *küsûf* 11.

11 Bkz.: Buhârî, *şurût* 15; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/330.

12 Bkz.: Mücadele sûresi, 58/1-2.

13 Nisâ sûresi, 4/20.

14 el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 7/233.

15 Süleyman Nedvî, *Hz. Âişe* s.12.

Tâlût Ordusu ve Sabır Duası

Soru: *Kur'ân-ı Kerim'de, Tâlût'un ve onunla beraber olan inananların Câlût ve ordusuyla karşılaştıklarında Cenâb-ı Allah'tan sabır, sebat ve nusret istedikleri anlatılmaktadır. Onların bu isteklerini içinde bulunduğumuz zaman ve şartlar açısından değerlendirir misiniz?*

Cevap: Hazreti İsa'nın (aleyhisselâm) doğumundan yaklaşık olarak dokuz-on asır önce Mısır ile Filistin arasında Amalika adlı bir kavim yaşamaktaydı. Câlût adında bir hükümdar tarafından idare edilen bu kavim, İsrailoğulları'na saldırıp onları perişan etmiş; vatanlarından kovmuş, çoluk çocuklarından ayrı koymuştu. Bunun üzerine İsrailoğulları, peygamberlerine müracaatta bulunmuş, düşmanlarıyla çarpışmak için kendilerine bir komutan tayin etmesini istemişlerdi. *"Ne olur, bize bir hükümdar tayin et de biz de Allah yolunda cihad edelim."*[1] demişlerdi.

Bu hâdise, bahsi geçen peygamberin ve diğer şahısların kimlik bilgileri gibi bazı detay sayılabilecek hususlara yer verilmeden, sonraki nesillere ibret olabilecek yanlarıyla Bakara sûresinin 246-252. âyetlerinde anlatılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de sadece Hazreti Musa'dan (aleyhisselâm) sonra gelen peygamberlerden biri olduğuna işaret edilen bu Allah elçisinin adı Eski Ahid'de Samuel olarak zikredilmektedir. Adı ne olursa olsun, İsrailoğulları'nın fıtratını çok iyi bilen o peygamber, *"Ya savaşma emri size farz kılınır, siz de savaşmazsanız?"* deyince onlar, *"Ne diye Allah yolunda cihad etmeyelim ki; vatanlarından çıkarılan biz, çoluk çocuğundan ayrı düşenler de yine biziz."*[2] cevabını vermişlerdir. Onlar böyle deseler de, cihad kendilerine farz kılınınca içlerinden çoğu sözlerinden dönüvermiş ve geride ahdine sâdık pek az insan kalmıştır. Fakat, dönemin peygamberi bunu önceden bilmesine ve onların daha sonra takınacakları tavrı o anki hâllerinden okumasına rağmen İsrailoğulları'nın kumandan talebini geri çevirmemiş, Tâlût'u hükümdar ve başkomutan olarak tayin etmiştir.

Tâlût ve Suyla İmtihan

Eski Ahid'de Saul olarak anılan Tâlût'un ismi bazı kaynaklarda Süryânice Sayil ve İbrânice Savil şeklinde geçmektedir. Dolayısıyla, genel kanaat, "Tâlût" kelimesinin isim değil, İbranice bir lakap olduğu yönündedir. "Tâlût" güçlü, kuvvetli ve iri cüsseli mânâlarını içermektedir; maddî-mânevî kuvvetliliğe bir unvan gibidir.[3]

İsrailoğulları başlangıçta işi zenginlik ve kavmiyetçilik noktasından ele

almış ve Tâlût'un hükümdarlığını tasvip etmemişlerdi. Onlara göre, içlerinden daha zengin, daha seçkin ve daha asil birinin komutan olması gerekiyordu. Cenâb-ı Allah, Tâlût'a hem maddî hem de mânevî yönden bir üstünlük vermişti; o, heybetli, güçlü, kuvvetli ve çok güzel suretli olduğu gibi, dinî, siyasî ve askerî işleri de bilen, idareciliğe kabiliyeti olan biriydi. Heyhat ki, İsrailoğulları her zamanki "seçkinlik" tutkusundan kurtulamamış ve daha soylu bir insanın tayin edilmesini istemişlerdi. Peygamberleri onlara seçimin Allah Teâlâ tarafından yapıldığını ima etmiş, Tâlût'un Hak indindeki yerine dikkat çekmiş ve devamla şöyle demişti: *"Onun hükümdarlığının alâmeti, size içinde Rabbinizden bir sekîne ile Musa ve Harun'un mânevî mirasından bir bakiyye bulunan ve meleklerce taşınan bir sandığın gelmesidir. Eğer iman etmeye niyetli iseniz, bunda elbette sizin için delil vardır."*[4] İşte, İsrailoğulları ancak o zaman Tâlût'un hükümranlığına razı olmuşlardı.

Tâlût, Câlût'a karşı sefere çıkmak üzere ordusunu harekete geçirince askerlerine şöyle seslenmişti: *"Allah sizi, bir ırmakla imtihan edecek. Onun suyundan kana kana içen benden sayılmayacak; sadece avucuyla aldığı miktar muaf olmak üzere, kim o sudan içmezse o da benden sayılacak."*[5] Böylece, Tâlût onları uyarmıştı; fakat onlar, –pek azı hariç– suyun başına varır varmaz ondan avuç avuç içmişlerdi. İçmiş ama içtikçe daha bir susamış, bir türlü suya kanmamış ve imtihanı kaybederek yolda kalmışlardı. Tâlût ve zaruret miktarı bir avuç suyla iktifa eden sâdık mü'minler ise, ihtiyaçlarını görüp ırmağın diğer tarafına selâmetle geçmişlerdi. Suyun öbür yakasında kalanlar, yeis ve inkisar şurubu içmişçesine *"Bugün bizim Câlût ve ordusuna karşı duracak tâkatimiz yoktur."*[6] demiş, geri çekilmişlerdi; ama ölümden sonra diriltilip Allah'ın huzuruna çıkacaklarını bilen diğerleri, *"Nice küçük topluluklar vardır ki, Allah'ın izniyle, büyük cemaatlere galip gelmiştir. Doğrusu Allah sabredenlerle beraberdir."*[7] diyerek yollarına devam etmişlerdi.

Sabr u Sebat ve Nusret Duası

Evet, ölümden kaçmanın mümkün olmadığını, bugün olmazsa yarın mutlaka öleceklerini ve nihayet Allah'ın huzuruna varacaklarını bilen mü'minler, ahde vefa göstererek Hak yolunda şehit veya vazifesini yapmış gazi olmaya karar vermişlerdi. Onlar, Câlût'u ve onun yüreklere korku salan ordusunu görünce ürküp kaçma yerine Tâlût'un etrafında daha bir kenetlenmiş ve Allah'a teveccüh edip sabra sarılmak gerektiğine inanarak şöyle niyaz etmişlerdi: *"Yâ Rabbenâ, üstümüze gürül gürül sabır yağdır, ayaklarımıza sebat ver ve kâfir*

topluluğa karşı bizi muzaffer eyle!”[8]

İsrailoğulları’ndan tahkiki imana ermiş bu küçük grup, sayıları az da olsa, Allah’a sığınmak suretiyle zafere kavuşabileceklerine gönülden inanmış; belli bir talim ve terbiyeden, bir ikaz ve rehabiliteden sonra ulaştıkları o iman ufkuyla içinde bulundukları hâli değerlendirmiş ve içten yakarışa geçerek رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ demişlerdi. Onlar, sadece *“Bize sabır ver!”* dileğiyle de yetinmemiş; أَفْرِغْ عَلَيْنَا ifadesini tercih ederek *“Sabrı başımızdan aşağı yağmur gibi boşalt, üzerimize bol bol sabır yağdır.”* demek suretiyle Allah’ın inayetine ve sabra ne ölçüde muhtaç olduklarını dile getirmişlerdi. *“Rabbimiz, Sen yarattın, Sen yetiştirdin bizi; en iyi Sen bilirsin ihtiyaçlarımızı, zaaflarımızı, eksiklerimizi... Sabırla coştur yüreklerimizi, cesaretle doldur içlerimizi; hiç titremesin bacaklarımız, asla kaymasın ayaklarımız. Geriye tek adım atmadan ve yerimizden ayrılmadan Senin yolunda mücahedenin hakkını verdir bize, o kâfirler topluluğuna karşı yardım ve zafer ihsan et şu bîçare bendelerine!..”* mülâhazalarıyla niyaz etmişlerdi.

İşte, İsrailoğulları’ndan çoğunun onca hırgür çıkarmalarından, ahde vefasızlık yapmalarından ve inananları yüzüstü bırakıp geri dönmelerinden sonra, sâdıkların o kadarcık bir teveccühünü Cenâb-ı Hak cevapsız ve mükâfatsız bırakmamıştı. Allah’ın izni ve inayetiyle Dâvud (aleyhisselâm) Câlût’u öldürmüş ve Tâlût ordusu düşmanlarını bozguna uğratmıştı.

Hazreti Dâvud ve Kuvvet-Hikmet Münasebeti

Kur’ân-ı Kerim’de ve Sünnet-i Sahiha’da Hazreti Dâvud’un yaşıyla, mesleğiyle ve Câlût’u öldürürken kullandığı silâhıyla alâkalı bir bilgi yoktur. Fakat, Eski Ahid’de keçi sürüsü güden bir çoban olduğu ve Batılıların Golyat dedikleri o dev gibi adamı bir sapanla öldürdüğü anlatılmaktadır. Rivayetlere göre, Hazreti Dâvud, sapanına yerleştirip fırlattığı taşı Câlût’un tam alnına isabet ettirmiş ve onu yere sermiştir.[9] Golyat’ın bir çocuk tarafından öldürülmesi Batı edebiyatında şiirlere, hikâyelere ve romanlara mevzu olmuştur.

Allah Teâlâ, Hazreti Dâvud’a hükümdarlık ve hikmet vermiş; demiri işleme ve ondan zırhlı elbiseler yapma sanatı gibi dilediği daha pek çok şeyi ona öğretmiş ve peygamberlik ihsan etmiştir.[10] Tâlût’un, kendi kızını Hazreti Davud’a verdiği ama daha sonra ona gösterilen aşırı teveccühü kıskanıp kötülük yapmaya yeltendiği, akabinde bir mekr-i ilâhîye maruz kalıp sahralara düştüğü ve perişan olduğu da rivayet edilmektedir.[11] Fakat, İslâmî kaynaklarda

bu son hususla alâkalı bir bilgi mevcut değildir. Dolayısıyla, İmam Maturîdî Hazretleri'nin de çok defa dediği gibi, bizim kaynaklarımızda yer almayan malûmâtın üzerinde gereğinden fazla durmamıza lüzum yoktur.

Bu arada, âyet-i kerimede, Hazreti Dâvud'a hükümdarlık ihsan edildiği anlatılırken, ona aynı zamanda hikmet verildiğine de dikkat çekilmektedir. Hükümdarlıkla beraber hikmetin de verilmiş olması çok önemlidir. Çünkü, hikmetsiz hükümdarlık kaba kuvvet hâlini alır; zorbalıklara ve zulümlere sebebiyet verir. Hikmetten nasipsiz güçlüler, mevcudiyetlerini gece baskınlarıyla ifade etme sevdasına tutulurlar; hakkı çiğner geçer ve insanî hislere, latîfelere, mantık ve muhakemeye hiç değer vermezler. Hikmetin rehberliğindeki güç ve kuvvet ise, akıllara, kalblere, ruhlara ve hislere de hitap eder; idareye hakimiyetle beraber ruhlara hakimiyeti de devam ettirir. Evet, kuvvet ve iktidar, hakkın, mantığın ve muhakemenin rehberliğinde bir kısım problemleri çözebilecek potansiyel bir güç sayılsa da, hikmetten uzak kaba düşüncenin elinde her zaman bir tahrip aleti olagelmiştir. İşte, bu hikmetli kuvvet sayesindedir ki, Hazreti Dâvud İsrailoğulları'nı etrafında toplamış, Filistin ve Kudüs civarında büyük bir devlet kurmuştur.

Neye Karşı Sabır?

Tâlût liderliğindeki İsrailoğulları ile Câlût önderliğindeki Amalikalılar'ın mücadelesini ve o sırada cereyan eden bazı hâdiseleri özetledikten sonra asıl meseleye geçmek istiyorum: Selef-i salihînden bazıları sabredilmesi gereken bir durum başa gelmeden sabır talep etmeyi belâlara davetiye çıkarma saymışlar. Musibetlerin toslamasına maruz kalmadan Allah'tan sabır istemeyi belâ isteme şeklinde anlamışlar. Onlara göre; sabır, ancak belli belâ ve musibetler karşısında kendisine koşulan bir tabye, bir mevzi, bir sığınak, bir dayanak noktası ve koruyucu bir seradır. Dolayısıyla onlar, öyle bir belâ ve musibet söz konusu olmadan "Allahım bize sabır ver" demeyi "Allahım bize önce belâ ver, sonra da o belâya karşı sabır ver; bizi evvela ağır mükellefiyetlere maruz bırak, akabinde de onlara tahammül gücü ver" duasında bulunma kabul etmişler. Bu açıdan, bir savaş durumu olmadan رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ şeklinde[12] dua etmeyi uygun bulmamışlar.

Fakat, Kur'ân-ı Kerim'in sabır, sebat ve nusret isteme ile alâkalı farklı yerlerdeki ifadeleri incelenirse görülecektir ki, sabr ü sebat sadece savaş meydanı ile alâkalı bir husus değildir. Sabır yalnızca belâya karşı olsa, belâ gelmeden sabır istemenin belâ isteme mânâsına geldiği kabul edilebilir. Ne var

ki, tahammül etme, vazgeçmeme, aceleci davranmama, katlanması zor vak'alar karşısında dişini sıkıp dayanma... gibi mânâlara gelen sabır bir zaviyeden diyanetin yarısını teşkil eden çok önemli bir kalbî ameldir; o sadece belâlara münhasır değildir, onun pek çok çeşidi, derinliği, yanı vardır. Hazreti Üstad, belli başlı sabır çeşitlerini üç kategoride toplamış; hususiyle mâsiyetten uzak durmayı, musibetlere katlanmayı ve ibadet ü taatte devamlı olmayı nazara vermiştir.[13] Bununla beraber, sabredilen hususlar itibarıyla sabır çeşitlerini çoğaltmak da mümkündür: Dünyanın cezbedici güzellikleri ve nefsi gıcıklayan nimetleri karşısında istikameti koruma adına sabır, belli bir vakte bağlı işlerde zamanın çıldırtıcılığına karşı sabır, ermiş insanların can ü gönülden cemâl-i ilâhîyi arzu etmelerine rağmen dine hizmeti kendi nefislerine tercih ederek burada kalıp vazifeye devam etmeleri, her anı "Refik-i A'lâ" hülyalarıyla geçirdikleri hâlde O'nun takdirine rıza göstererek ölümü değil O'nun hoşnutluğunu istemeleri şeklindeki vuslata karşı sabır... bunlardan bazılarıdır.

Bu itibarla, bilhassa sokakların birer kanal hâline gelip gözlerden gönüllere günah akıtıp durduğu günümüzde mâsiyetten kaçma ve ibadet ü taate sarılma adına sabır talebi çok önemlidir. Her mü'min hemen her zaman "Allahım! Kalbime ibadet ü taati şirin ve günahları da çirkin göster; kulluğu bana sevdir, günahlara karşı içimde tiksinti hissi uyar. İbadetlerde devamlı olma, kötülüklerden uzak durma konusunda beni sabırlı kıl!" mülâhazalarıyla oturup kalkmalıdır. Bu şekilde dua etmenin belâ ve musibet istemekle hiç alâkası yoktur.

Bedir'den Çanakkale'ye Sabır Cepheleri

Diğer taraftan; insanın sabredeceği meseleler ve mücadeleden kaçmaması gereken hâdiseler her dönemde farklı farklı olabilir. Meselâ; Çanakkale destanını al kanıyla yazan Mehmetçiğin mücahedesi رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ denmesi gereken bir cihad meydanında cereyan etmiştir. Bedir ve Uhud gibi, Çanakkale de Allah'ın inayetiyle, ilâhî nusretle ve sabr-ı cemille ancak aşılabilecek bir akabe olmuştur. Savaşlardan iyice bunalmış bir milletten geriye kalan bir avuç insanın, her türlü maddî imkânlara sahip mekânize birliklerle gelmiş koca ordulara karşı mücadele verdiği bir akabe... Orada, düşmanın kin ve nefret kusan silâhları karşısında, her türlü fakr ü zarurete maruz kalan Müslümanların iman dolu sineleri vardır. Mağduriyet ve mazlumiyet misalleriyle beraber yiğitlik ve kahramanlık örneklerinin onlarcasını, yüzlercesini okuduğunuz, dinlediğiniz o savaş meydanı gerçekten insanı hayrette bırakacak manzaralarla

mâlâmâldir. Misal olarak, son günlerde hayalimden bir türlü gitmeyen şu tablo ne acı ve ne kadar elem vericidir: Daha askerlik eğitimini tamamlamadan, sırf vatan aşkı ve iman coşkusuyla cepheye koşan bir Mehmetçik kurşun yağmuruna tutulmuştur. Sağında-solunda şehadet şerbeti içmeyen kimse kalmamıştır. Şaşkındır, zira acemiliğinden ne yapacağını da bilememektedir. Bir yolunu bulup zor güç çalışan cephe telefonunu eline geçirir ve karşıdaki insana bağıra bağıra hâlini arz eder; "Komutanım, bütün arkadaşlarım şehit oldular. Yalnız ben kaldım geride. Ne yapacağımı, nereye çıkacağımı bilmiyorum. Bana yol gösterin!" der.

İşte, vatan toprağının, milletin onur ve haysiyetinin payimâl olması muhtemel o yerde can pahasına da olsa sabretmesini bilmek ve Allah'tan sabr ü sebat dilemek şarttı. Bedir'dekiler düşmana karşı öyle sabrettiler, Uhud'dakiler öyle sabrettiler. Çanakkale'deki yiğitler de aynı selefleri gibi sabr ü sebat gösterdiler. Kaç asırlık tarihimizde değişik zaferlerimizin hepsi aynı sabırla kazanıldı. "Ölürsem şehit, kalırsam gâzi olurum; ikisi de Allah tarafından bahşedilen birer pâyedir benim için. O da cana minnet, öbürü de!" diyen ecdadımız hep رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ yakarışını seslendirdiler.

Biz de Sabır Yağmuruna Muhtacız...

Bize gelince; o duayı ilk defa dillendiren Tâlût'un askerleri gibi değiliz; onların hâline benzemiyor şu anki hâlimiz. Ashab-ı Bedir'in, Uhud kahramanlarının, Malazgirt, Niğbolu ve Çanakkale yiğitlerinin mücahedeleri gibi de değil bizim mücadelelerimiz. Onlar maddî bir savaşın içindeydiler ve her an ölümle burun buruna, şehadetle karşı karşıya idiler. Doğru, biz öyle zorlardan zor bir duruma düşmedik; –Cenâb-ı Allah hiç düşürmesin– ne var ki, bugün de içinde bulunduğumuz zamanın şartlarına göre bazı zorluklar yaşadığımız ve sabra çok muhtaç olduğumuz bir gerçektir.

Evet, bugünün dünyasında da Câlût ruhlu bir sürü tiran var. Bazıları açıktan açığa Allah'a, Peygambere, Kur'ân'a saldırıyorlar. Dünyanın değişik yerlerindeki Müslümanlara sırf dinlerinden ve diyanetlerinden dolayı zulmediyorlar. İnsanlar arasına fitneler sokuyor, mezhep çatışmalarını körüklüyor, ırkî mülâhazalara bağlı kavgaları ateşliyor ve İslâm dünyasında kardeş kanı dökülmesine sebebiyet veriyorlar. Bütün bu olup bitenleri görüp muvazeneyi koruyabilme sabr-ı cemilden başka ne ile mümkün olabilir ki? İster ferdî ister ailevî isterse de içtimaî olarak din ve diyanetin gereklerini yerine getirme hakkı tanınmıyorsa, onu bütün erkânıyla yaşama fırsatı verilmiyorsa,

inanan kadınların saçıyla, başıyla uğraşılıyorsa, genç kızlara dinin emrini de yerine getirmek suretiyle eğitimlerini özgürce tamamlamaları imkânı sağlanmıyorsa.. bilâkis insanlar dini kanaatlerinden ve inançlarından dolayı, ayırımlara tabi tutuluyor, hakaretlere uğruyor ve zulüm görüyorsa.. bütün bunlara da ancak sabr-ı cemîlle katlanılabilir.

Dolayısıyla, biz de Tâlût'un askerleri içinde ya da Bedir ashabı arasında bulunuyor gibi رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ desek sezâdır.. Müslümanların bugün maruz kaldığı mazlumiyet ve mağduriyetler karşısında, "Rabbimiz, bizim başımızdan aşağı da sağanak sağanak sabır yağdır; gönüllerimizi sabırla, cesaret ve metanetle doldur. Bizi öyle sabır kahramanları eyle ki, hep sabır duyalım, sabır düşünelim, sabır görelim ve sabırla gerilelim... Hepimizi din ve diyanet üzere sâbit kadem eyle; bize mâsiyetlere karşı dayanma gücü, musibetlere tahammül kuvveti ver.. kalblerindeki inanç hissini köreltmiş, kâinattaki en aşikâr gerçek olan Ulûhiyet hakikatini göremeyen körlere, mazhar olduğu nimetleri görmezlikten gelen nankörlere karşı bizi zaferyâb kıl." diye sürekli inlesek yine de azdır.

Hâsılı; sabır kurtuluşa ermenin sırlı-sihirli anahtarıdır; sabreden bir kimse mutlaka aradığını bulur.. ibadet ü taatte sabreden nihayet huzura kavuşur.. mâsiyet karşısında dişini sıkıp günahlardan uzak kalan ve musibetleri takdir-i ilâhî bilip onlara güzelce tahammül gösteren sonunda Cennet'e girer. Hasımlarının değişik komplolarına rağmen çizgisini koruyan, durduğu yerin hakkını veren ve hep mü'min karakterinin gereğini sergileyen de er ya da geç zafere erer.

1 Bakara sûresi, 2/246.
2 Bakara sûresi, 2/246.
3 Bkz.: Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili* 2/830.
4 Bakara sûresi, 2/248.
5 Bakara sûresi, 2/249.
6 Bakara sûresi, 2/249.
7 Bakara sûresi, 2/249.
8 Bakara sûresi, 2/250.
9 Bkz.: Kitab-ı Mukaddes (Türkçe terceme), Eski Ahit, I. Samuel, bâb: 17, cümle: 1-58.
10 Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/79-80; Sebe sûresi, 34/10-11.
11 Bkz.: Kitab-ı Mukaddes (Türkçe terceme), Eski Ahit, I. Samuel, bâb: 18-31.
12 Bakara sûresi, 2/250.
13 Bediüzzaman, *Sözler* s.287 (Yirmi Birinci Söz, Birinci Makam, Üçüncü İkaz).

Anne-Baba Olma Arzusu

Soru: *İnanan insanların anne-baba olma konusundaki ısrarlı istekleri doğru mudur? Çocuklarının olmaması eşlerin hata ve günahlarından dolayı mıdır? Çocuk talebinde hangi esaslara dikkat edilmelidir?*

Cevap: Mü'minler nazarında aile, toplumun en hayatî bir parçası ve milletin de ilk nüvesidir. Dolayısıyla o, ne bir kuluçka makinesi ne de cismanî arzuların tatmin vasıtasıdır. Aile, kutsal bir müessesedir; kutsiyetinin en belirgin çizgisi de nikâhtır. İslâm, "nikâh" adı altındaki meşrû birleşmeyi sağlam bir milletin temeli ve esası kabul etmiştir. Bununla beraber, maksatsız, gayesiz ve gelişigüzel evlilikler meşrû sınırları zorlayacağından dolayı, yüce dinimiz, nikâhı da bir kısım gaye ve hedeflere bağlamıştır.

İhtiyaç Ölçüsünde Talep

İzdivacın en önemli hedeflerinden biri, Allah'ı hoşnut edecek ve Resûlullah'ın yüzünü güldürecek bir neslin yetiştirilmesidir. Kur'ân-ı Kerim'e ve hadis-i şeriflere bakıldığında, ekser nebilerin ve salih kulların, aile kurmanın semeresi olarak tertemiz nesiller istedikleri ve hayırlı bir zürriyet talebiyle Cenâb-ı Hakk'a el açtıkları görülecektir.

Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in, *"Evlenin, çoğalın; zira ben, kıyamet gününde sizin çokluğunuzla iftihar ederim."*[1] hadis-i şerifi ve nikâhla alâkalı sâir tavsiyeleri de izdivaçla göz nuru bir neslin hedeflenmesi istikametindedir. Şu kadar var ki, Kâinatın Medâr-ı İftiharı'nın (aleyhissalâtü vesselâm) çoğalmasını istediği nesil, Allah indinde makbul olan, rıza-yı ilâhîyi kazanmaya teşne bulunan ve Din-i mübîni hayatına hayat kılan bir nesildir. Bu itibarla da, çocuklarının terbiyesi üzerinde hassasiyetle durabilecek ve onları İnsanlığın İftihar Tablosu'nu memnun edecek şekilde yetiştirebilecek şuurlu mü'minlerin çocuk istemelerinde bir beis yoktur.

Aslında, çocuk, Cenâb-ı Hakk'ın bir nimetidir. Eşler birbirine Allah'ın emaneti ve nimeti olduğu gibi, yuvanın mevyesi çocuk da bir emanet ve nimettir. Dolayısıyla, fıtrat itibarıyla her nimete talip olan insanın Mevlâ-yı Müteâl'den çocuk nimetini istemesi de gayet tabiî ve fıtrîdir. Ne var ki, talebin keyfiyeti nimetin büyüklüğüne göre olmalıdır. Meselâ, hayat da bir nimettir; fakat Rehber-i Ekmel (aleyhi ekmelüttehâyâ) *"Allahım, hayat benim için hayırlı ise beni yaşat; şayet vefatım daha hayırlı ise o zaman can emanetini al!"*[2] diye dua etmektedir. Böylece bize, imandan sonra en büyük nimet sayılan hayat hakkında bile "hayırlı ise..." kaydıyla dua etmemiz gerektiğini

öğretmektedir.

Bu açıdan, iman ve onun semereleri olan yakîn, mârifet, ihlâs ve ihsan gibi doğrudan Allah'ın rızasıyla alâkalı hususların dışında hiçbir şey hırsla talep edilmemelidir. Cenâb-ı Hakk'ın rızasından ve o rızayı kazanmanın en önemli vesilesi olan Allah'ın yüce adını bir bayrak gibi dünyanın dört bir yanında dalgalandırmaktan başka hiçbir şey hırsla istenmemelidir. Evet, sadece rıza-yı ilâhî hırs ölçüsünde arzu edilmeli ve bu mevzuda ne kadar olunabiliyorsa o kadar hırslı olunmalıdır. Fakat, ne hayat, ne hayat arkadaşı, ne evlât ve ne de herhangi bir nimet Allah'ın hoşnutluğu ölçüsünde talep edilmemeli ve onlara Nâm-ı Celîl-i İlâhî'yi dünyaya duyurma nispetinde bir kıymet verilmemelidir. Talepte aşırı gitmenin insanın başına pek çok dertler açacağı hususlardan biri de anne-baba olma arzusudur. Evlenme ve çocuk sahibi olma meselesi ihtiyaç ölçüsündeki bir talep çerçevesinde kalmalı; bu hususta aşırı gidilmemeli, "olmazsa olmaz" denilmemeli; izdivaç ve çocuk asla rıza-yı ilâhî ve i'lâ-yı kelimetullah gibi insan için zarurî ve hayatî olan mevzularla eşit tutulmamalıdır.

Tüp Bebek ve Çocuk İsteğiyle Dua

Dinimize göre, diğer bütün nimetler gibi çocuk da Allah vergisidir. Cenâb-ı Hak bu hususu şöyle beyan buyurmaktadır: *"Göklerin ve yerin hâkimiyeti Allah'ındır. O dilediğini yaratır. Dilediğine kız evlât, dilediğine erkek evlât verir, yahut kızlı oğlanlı olarak her iki cinsten karma yapar. Dilediğini de kısır bırakır. O her şeyi mükemmel bilir, istediği her şeyi yapmaya kadîrdir."*[3] Evet, dilediğine erkek veya kız, tek ya da ikiz, üçüz, dördüz çocuk veren, dilediğini de kısır bırakan Hâlık-ı Kerim'dir. Şu kadar var ki, Allah Teâlâ yarattığı her şeyi bazı esbaba bağladığı gibi, çocuğun dünyaya gelmesini de bir kısım sebep ve şartlara bağlamıştır. Meşru bir arzuyu gerçekleştirmek için uygun sebeplere sarılmakta ve sonra da Müsebbibü'l-Esbab'a teveccüh edip ondan hayırlı neticeler istemekte bir sakınca yoktur.

Öyle ki, teknik ve teknolojinin oldukça ilerlediği günümüzde, tabiî yoldan çocuğu olmayan aileler için istisnaî bir çözüm ve tedavi şekli de geliştirilmiştir. Çok saygı duyduğum Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'nun kıymetli üyeleri ve İslâm âleminde sözü makbul olan bazı âlimler, tüpte aşılama yoluyla çocuk sahibi olmakta dinen bir mahzur bulunmadığı hükmüne varmışlardır. Genel kabul gören bu fetvaya göre; döllenmenin üç unsuru olan sperm, yumurta ve rahimin her üçü de nikâhlı çifte ait olursa, tüpte aşılama yoluyla çocuk sahibi olmak dinen mahzurlu değildir. Ancak, böyle bir uygulama, sadece normal yolla çocuk sahibi olamayan eşler

için bir tedavi mahiyetindedir. Bununla beraber, sunî döllenme ve tüp bebek tekniğinde bu şeklin dışına çıkılıp araya yabancı bir unsur sokulduğunda, yani sperm, yumurta ve rahimden biri evli çift dışındaki bir şahsa ait olduğunda bu uygulama da câiz olmamaktadır. Binaenaleyh, subjektif kulluk anlayışımdan ve bazı tereddütlerimden dolayı meseleye hemen "evet" diyemesem de, kanaat-i vicdaniye açısından bir problem yaşamayan insanların, hürmet ettiğim bir kurumun ve kıymetli ilim adamlarının fetva verdiği bu tedavi şeklini fiilî bir dua olarak görmelerine ve o yola başvurmalarına da itiraz etmeyeceğim.

Ne var ki, bir kadın ve erkeğin, çocuklarının olmamasını büyük bir problem saymalarının ve bu hususta aşırı tehâlük göstermelerinin kulluk edebine yakışmadığını ifade etmeden de geçemeyeceğim. Evet, duada büyük bir güç vardır; gönülden yapılan dua karşısında esbab sukut eder. Müsebbibü'l-Esbab, isterse en olmayacak şeyleri oldurur ve dilediğine fevkalâdeden ihsanda bulunur. Cenâb-ı Hak, evlât isteyen kimselerin samimî dualarına da icâbet edip onlara istedikleri çocuğu lütfedebilir. Fakat, bu konudaki aşırı istek maksadın aksiyle tokat yemeye de sebebiyet verebilir. Meselâ, ısrarlı talep neticesinde öyle bir çocuk dünyaya gelir ki, âsî mi âsî, anarşist mi anarşist olur ve anne-baba için büyük bir hüzün sebebine dönüşür. Hatta onlara, "Ah ölse de kurtulsak!" dedirtecek kadar şerli bir insan hâlini alır. Bundan dolayı, kadın ve erkek, çocuklarının olmayışını hemen mutlak şer olarak görmemeli ve Allah Teâlâ'dan haklarında hayırlı olanı dilemelidirler.

Nitekim, Hazreti Zekeriyya (aleyhisselâm) da Cenâb-ı Hak'tan evlât istemiştir ama *"Lütf u kereminden öyle bir oğul nasip et ki, bana da, Yâkub hanedanına da vâris olsun. Onu, razı olacağın bir insan eyle yâ Rabbi!"*[4] demiştir. Kur'ân-ı Kerim, Hazreti Zekeriyya ve Hazreti İbrahim gibi peygamberlerin ve Rahman'ın sevgili kullarının çocuk taleplerini anlatırken, onların behemehal bir çocuk sahibi olmak için değil, nübüvvetin ağır yükünü omuzuna alıp götürebilecek keyfiyette bir vâris yetiştirmek için dua ettiklerini de nazara vermiştir. Onların dua cümlelerine mefhum-u muhalif açısından bakılınca "Yâ Rabbi! Şayet hayırsız ve şerru'l-halef olacaksa, öyle bir çocuk istemiyoruz." dedikleri görülecektir.

Evet, Kur'ân-ı Kerim, evlât talebi ile alâkalı âyetlerinde her zaman iki hususa dikkat çekmektedir: Bunlardan birincisi ve en önemlisi, çocuk nimetini verenin Müsebbibü'l-Esbab ve Hâlık-ı Kerim Cenâb-ı Allah olduğu hakikatidir; ikincisi de, çocuğun salih ve hayırlı bir insan olması için niyaz edilmesinin gereğidir. Bu itibarla, bir kadın ya da erkek illâ eş veya çocuk isteyecekse, Rahman'ın hâlis kulları gibi *"Ey keremi bol Rabbimiz! Bize gözümüzün, gönlümüzün süruru olan temiz eşler ve nesiller ihsan et, bizi*

müttakîlere önder eyle!”[5] demelidir. Mealini verdiğim bu dua, Furkan sûresinin yetmiş dördüncü âyetinde yer almaktadır. Bu âyette özellikle çocuklar için قُرَّةَ أَعْيُنٍ ifadesi kullanılmıştır ki, bu tabir “göz bebeği gibi kıymetli, göz aydınlığı, gönül sürurü” mânâlarına gelmektedir. Bu söz, anne-babasının maddî-mânevî beklentilerini karşılayıp onların yüzlerini ak edecek, dünyada ve ukbâda gönüllerine inşirah vesilesi olacak ve her zaman takva dairesinde bulunacak bir nesil talebinin ifadesidir.

Mukarrebînin evlâtla İmtihanı

Bu itibarla, mutlak mânâda bir hayat arkadaşı ya da mutlak mânâda bir çocuk istemek kat’iyen doğru değildir. Öyle ki, izdivaca doğru yürüyen kadın ve erkek, birbirinin yüz güzelliğine, üstüne başına, kılık ve kıyafetine, asalet ve servetine değil, ruh güzelliğine, namus ve ahlâk anlayışına, fazilet ve karakter yüksekliğine bakmış ve çok isabetli karar vermiş olabilirler. Fakat, böyle bir durumda bile, şayet “ille de olsun” mülâhazasına girer, meselenin üzerine doludizgin gider ve hırs gösterirlerse, bugün olmazsa yarın, kendileriyle değilse çocuklarıyla mutlaka bu hırslarının cezasını çekerler.

Çünkü, izdivacın ve çocuk arzusunun da hırsa tahammülü yoktur. Sadece mal-mülk kazanma, makam-mansıp sahibi olma mevzularında değil, eş ve evlât edinme hususunda da hırs sebeb-i hasârettir. Hususiyle de adanmış ruhlar, Cenâb-ı Hak’la münasebetleri açısından bu konuda kalb istikametini korumak zorundadırlar. İzdivaca ve yuva kurmaya giden yolun her adımını büyük bir temkin içinde atmalı, her zaman Mevlâ-yı Müteâl’e sığınmalı ve O’ndan her şeyin hayırlısını dilemelidirler. Sebepleri yerine getirip vazifelerini yaptıktan sonra da samimî bir gönülle Allah’a tevekkül etmeli ve O’nun takdirlerine bin can ile razı olmalıdırlar.

Unutulmamalıdır ki, bir insanın mârifet ufku onun mükellefiyet çizgisinin belirlenmesinde mühim bir unsurdur. Bundan dolayı, Ehlullah, حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِينَ *“Ebrârın öyle iyilikleri vardır ki, onlar mukarrebîn için günah sayılır.”*[6] demişlerdir. Bu söz, eş ve çocuk isteme mevzuunda da önemli bir ölçüdür. Sıradan bir insan, şiddetli evlât arzusundan dolayı mazur kabul edilebilir; fakat, gözlerinin içine yabancı bir hayal bile girmemesi gereken mukarrebîn, böyle bir istekten dolayı mutlaka hesaba çekilir ve hatta bazen kurbet ufkuna göre cezalandırılır. Bu hususta, Hazreti İbrahim ve Hazreti Zekeriyya’nın çocuk sahibi olma arzuları ibretâmiz birer misaldir.

Haddizatında, bu kutlu peygamberlerin evlât talebini, tertemiz bir şecereden tevarüs ettikleri ilâhî gerçeği temsil edebilecek bir sürgün arama cehdi

şeklinde değerlendirmek daha doğru olacaktır. Çünkü, enbiyâ-i izâm, evlâd ü ıyâle onların zatlarına bakan yanlarıyla kat'iyen iltifat etmemişlerdir. Onlar, geride miras olarak bırakacakları nübüvvet hakikatinin kendi sulblerinden gelecek temiz nesiller tarafından temsil edilmesini arzu etmişlerdir. Bu itibarla, peygamberlerin o husustaki istekleri de peygamberâne olmuştur. Şu kadar var ki, bizim gibi düz insanlar için böyle talepler dava yörüngeli olunca belki de bir fazilet sayılır; fakat, o iki peygamber mukarrebîndendir ve mukarrebîn için o türlü istekler –Allah'a yakınlıkları ve seviyeleri itibarıyla– bir yönüyle dünya arzusu mânâsına gelir.

İşte, Hazreti İbrahim ve Hazreti Zekeriyya'nın çocuk sahibi olma istekleri, peygamberce bile olsa, zahirî yanı itibarıyla dünyayı talep olduğundandır ki, her ikisi de çocukları yüzünden ciddî imtihanlara tâbi tutulmuşlardır. Hazreti İbrahim (aleyhisselâm), belki isteğini içinde tuttuğu için, çocuğunu ıssız bir yere terk etme ve belli bir yaşa gelince de onun boynunu kesme emrine muhatap olmuş; muvakkat firaka katlanmak zorunda kalsa da İsmail'ini kurban etmekten kurtulmuştur. Hazreti Zekeriyya (aleyhisselâm) ise, açıktan çocuk talep ettiği için, ancak peygamberlerin tahammül edebilecekleri bir imtihana uğramış ve hem kendisinin hem de oğlunun başı vurulmuştur.

Hakkımızda Hayırlı Olanı İstemeli!..

–Hâşâ– bu yorumla, enbiyâ-i izâmı sorguladığım zannedilmesin; onları sorgulamak haddim olmadığı gibi, haklarında suizanna sebebiyet verebilecek en küçük bir ifadeyi bile edepsizlik sayarım. Meşru bir istekten dolayı öyle müthiş imtihanlarla karşı karşıya kalmaları da onların büyüklüğünün ayrı bir delili ve bulundukları kurbet ufkunun işaretidir. Fakat, ortada ilâhî bir gerçek ve değişmeyen bir sünnet-i ilâhiye vardır: Kur'ân-ı Kerim'in bazen sarih anlattığı, bazen de ima ettiği hakikatler ve görüp duyduğumuz, okuyup dinlediğimiz binlerce hâdise de gösteriyor ki; Cenâb-ı Hakk'ın rızasından ve i'lâ-yı kelimetullahtan başka hiçbir mevzuda şiddetli arzu ortaya koymak doğru değildir; böyle bir arzu mutlaka insanın başına değişik gâileler açmaktadır.

Allah Teâlâ, nereye ne ölçüde himmet sarfetmemiz gerektiğini ve neye ne nispette hırs göstermemiz icap ettiğini belirlemiştir. Çocuk talebi gibi hırs gösterilmemesi gereken meselelerde ısrarlı istekler çoğu zaman maksadın aksini netice vermektedir. "Olsun da nasıl olursa olsun!.." düşüncesini ve ısrarını sürdüren anne-babalar ekseriyetle çocuklarından çok çekmektedirler. Kimi çocuklar bedenlerindeki arızalarla ve hastalıklarıyla, kimileri huysuzlukları ve şirretlikleriyle, kimileri de kalb-kafa yapılarıyla ve hayat tarzlarıyla anne-babalarına yudum yudum zehir içirmektedirler.

Nitekim, Kur'ân-ı Kerim, çocukların birer nimet olduğunu ifade ettiği gibi, onların imtihan vesilesi olduklarını da belirtmiştir. *"Biliniz ki mallarınız ve evlâtlarınız, sadece birer imtihan unsurudur. Büyük mükâfat ise, ahirette Allah nezdindedir."*[7]
buyururken, çocuklar için "fitne" tabirini kullanmıştır. Çok değişik mânâlara gelen ve Kur'ân-ı Kerim'de de farklı farklı mânâlarıyla zikredilen "fitne" kelimesi bu âyet-i kerimede imtihan vesilesi demektir.

Evet, çocuk, zatı itibarıyla belâ değildir; fakat, anne-babanın imtihan olacağı bir unsurdur. Mal-mülk gibi, evlâd ü ıyâl de insanın gönlünü çelip onu günaha ve belâya sokabilir. Şu hâlde insan ne mala, ne evlâda, ne de başka bir dünyalığa meftun olup da aldanmamalı, aldanıp ahiretteki büyük ecirden mahrum kalmamalıdır. Nice anne-babalar vardır ki, burada çocuklarından dolayı dizlerini dövdükleri gibi, ötede de onları görünce "Keşke sen hiç olmasaydın!" deme durumunda kalacaklardır. İşte, netice itibarıyla böyle bir pişmanlığa da sebebiyet verebilecek olan bir meselede, insan asla hırsa kapılmamalı ve "illâ olsun" ısrarında bulunmamalıdır. Dünya adına ne isterse istesin, "Allahım hakkımızda hayırlı olanı ihsan eyle!" demelidir.

Ayrıca, Cenâb-ı Hakk'ın insanlar hakkında hususî muameleleri vardır. Bunlar bir bakıma atâdır, yani hususî birer ihsan ve özel birer lütuftur. Atâ-i ilâhî herhangi bir sebebe ve kanuna bağlı değildir. Çocuk, bazı insanlara ilâhî bir atâ olduğu gibi, Allah Teâlâ'nın hayır murad ederek bir insana evlât vermemesi de bir bakıma onun için özel bir lütuftur. Neyin hayırlı ve neyin şerli olduğunu sadece Allâmü'l-Guyûb bilir. Bundan dolayıdır ki, hususiyle bu zamanda, bir kimse yanıma gelip de evlâdı olmadığından bahsedince ve çocuk talebini dile getirince, "Keşke bu meselede bu denli tehâlük göstermeseniz!" duygu ve düşüncesini içimden geçiririm. Fakat o kişinin ruh hâletini ölçtüğüm ve bu konuda şiddetli ısrarını hissettiğim zaman, kırılmaması ve moralinin bozulmaması için, "İnşaallah biz dua edelim, siz de Cenâb-ı Hakk'a teveccühte bulunun; Allah size salih evlât lütfetsin." demekle iktifa ederim.

Evlât Hâlinde Tecessüm Eden Günahlar

Diğer taraftan, soruda, *"Çocuklarının olmaması eşlerin hata ve günahlarından dolayı mıdır?"* denilmektedir. Hayır, insanın evlât sahibi olamaması behemehal bir hataya bağlı değildir. Aksine, belki insanın bir hatası vardır ve o hata, evlât hâlinde tecessüm edip dünyada ve ukbâda onun başına belâ olmuştur. Öyle kimseler vardır ki, kendileri mü'mindir ama pek çok günah işlemişlerdir; neticede cürümleri evlât hâlinde ya da evlâdın taşkınlıkları şeklinde karşılarına çıkmıştır. Günahlarının zakkum-misal semereleri,

çocuklarında azgınlık olarak tezahür etmiş ve göz nuru olması gereken çocuk onlar için dünyada çetin bir imtihan unsuruna dönüşmüştür; ahirette de büyük bir elem sebebi olarak karşılarına dikilecektir.

Evet, bugün binlerce çocuk, millet ve memleket için zararlı durumları itibarıyla, her gün anne ve babasını ağlatmaktadır. evlât, çoğu zaman yapıp ettiklerinden müteessir değildir. O içine düştüğü bataklıkta ayakta kalmasını öğrenmiş, yolunu yöntemini bulmuş; bitevî sarhoş gibi de olsa, hayatından memnun bir şekilde yaşamaktadır. Ancak esas ızdırabı iliklerine kadar duyan ve gerçekten müteessir olan ebeveyndir. Onlar, çocuklarının üzerinde hep kendi günahlarının tecessüm ettiğine şahit olmaktadırlar. Şayet, bir de çocuk, o hâl üzere yıkılıp ahirete giderse, Cenâb-ı Hak ahirette anne ve babasının gözleri önünde onu tazib buyururken, asıl acı ve ızdırabı anne ve baba zakkum gibi yudumlayacaklardır. Allah'a ve ahirete inanan peder ve valide için en büyük azap, hata, kusur ve günahlarının çürük meyvesi olan o çocuğun, ötede dinsiz ve imansız bir Cehennem mahlûku gibi karşılarına çıkması olacaktır; anne ve baba işte o zaman en büyük azabı yüreklerinde derinlemesine duyacaklardır.

Binaenaleyh, valideynin günahları, çocuklarının olmaması şeklinde değil de, mü'minlerde çok defa dünyaya gelen çocuklarının maddî-mânevî hastalıkları ve ahlâkî boşlukları şeklinde tezahür eder. Şahsen, pek çok mü'min muvahhid insanın çocuklarının şirazeden çıkmış olmasını, bu ilâhî hikmete bağlıyorum. Öyle inanıyorum ki, mü'minin cürümleri toparlanıp bir evlât hâlinde zuhur etmektedir. Aslında, inanan kimseler hata ve kusurlarının farkına varıp onlara keffaret arama cehd ü gayretinde bulunurlarsa, şerli bir çocuk da âkıbet itibarıyla onlar için hayırlı olur; çünkü mü'min, dünyada işlediği cürümlere terettüp eden cezaları evlâdıyla çeker ki, ahirete bir şey kalmasın.

Bir Çocuğa Bedel Binlerce Talebe

Bu açıdan da, insan, evlâdının olmasını ya da olmamasını mutlak hayır veya mutlak şer kabul etmemelidir. O, beşerî bir ihtiyaç olarak evlenip dinin meşru kabul ettiği çerçevede aile hayatına devam etmeli; sonra da اَلْخَيْرُ فِيمَا اخْتَارَهُ اللّٰهُ *"Hayır, Allah Teâlâ'nın ihtiyar buyurduğu (seçtiği) husustadır!"*[8] deyip, Cenâb-ı Hakk'ın takdîrinin her zaman en isabetli, bereketli, faydalı, sevaplı ve akıbet itibarıyla da en hayırlı tercih olduğuna inanmalı ve takdir-i ilâhîye gönülden teslim olmalıdır. Şayet, yuvasında illâ çocuk sesi duymak ve Resûl-i Ekrem Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) iftihar edeceği insanlar yetiştirmek istiyorsa, o zaman da yine dinin çizdiği sınırlara bağlı kalmak şartıyla evlât edinme yoluna gidebilir.

İslâm’la alâkalı bir meseleden bahsederken, başka kültürlerin temsilcilerinden misal vermem ne kadar doğru olur, bilemeyeceğim; fakat, mevzu ile irtibatlı gördüğüm için Gandi’nin başından geçen bir hâdiseyi hatırlatarak sözlerime devam edeceğim: Gandi’nin hayatını okuduğum zaman, onun derin bir insan olduğunu, o derinliğini hayatının her karesine yansıttığını ve bazı tavırları itibarıyla tam bir muvahhid gibi yaşadığını görmüştüm. Nakledildiğine göre; Müslümanlar ile Hindular arasındaki çatışmaların kızıştığı günlerde, Hindu çocuklardan biri de çarpışmaların ortasında kalır ve hayatını kaybeder. Çocuğun babası, Müslümanlardan bir çocuk öldürerek intikam almak için yemin eder. Bunu haber alan Gandi, adamı çağırır ve ona niçin masum bir çocuğu öldürmek istediğini sorar. Hindu adam, “Onlar benim yavrumu öldürdüler, ben de onlardan bir çocuk öldürerek öcümü alacağım” der. Gandi’nin mukabelesi düşündürücüdür; der ki, “Birini öldürmen, senin ölmüş çocuğunu geri getirebilir mi? İlle de çocuğunun yerini doldurmak istiyorsan, onlardan bir çocuğu evlâtlık edin, onu kendi öz oğlun gibi bağrına bas ve güzelce yetiştir.”

Evet, şayet evdeki boşluğun mutlaka doldurulması isteniyorsa, bu, dinin cevaz verdiği şekilde bir evlâtlık alarak onu yetiştirme ve topluma kazandırma şeklinde de yapılabilir. Nitekim, Hazreti Bediüzzaman ve İmam Nevevî gibi Hak dostlarının hiç çocukları olmamıştır; fakat, Cenâb-ı Hak onlara öz evlâttan on kat daha fedakârca hizmet edecek binlerce talebe lütfetmiştir.

Hâsılı, ister kadın isterse de erkek, inanan bir insan, çocuk talebi konusunda ısrarcı olmamalı ama illâ isteyecekse, salih ve muttakî evlât istemelidir. Meşru dairede esbaba riâyet ettikten sonra Cenâb-ı Hakk’ın takdirine rıza göstermeli ve her hususta olduğu gibi anne-baba olma mevzuunda da رَبَّنَا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً *“Ey bizim kerim Rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik ve güzellik ver, ahirette de iyilik ve güzellik ver.”*[9] diye dua etmelidir.

1 Abdurrezzâk, *el-Musannef* 6/173; el-Beyhakî, *Ma’rifetü’s-süneni ve’l-âsâr* 5/220.
2 Buhârî, *merdâ* 19; Müslim, *zikir* 10.
3 Şûrâ sûresi, 42/49-50.
4 Meryem sûresi, 19/6.
5 Furkan sûresi, 25/74.
6 Bkz.: Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* 4/276; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 5/137.
7 Enfâl sûresi, 8/28.
8 Aliyyülkârî, *el-Esrâru’l-merfûa* s.196; el-Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ* 1/478-479.
9 Bakara sûresi, 2/201.

Kaos, Kadrolaşma, Ordu ve Okullar

Soru: *Son günlerde Türkiye yine bir kaosun içine çekilmek isteniyor. Bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Cevap: Türkiye, üç yüz seneden beri sürekli kaosun içine çekilmek istenmektedir. Güçlü bir Türkiye ile başa çıkamayacaklarını çok iyi bilen dış güçler, Anadolu insanını ruh ve mânâ köklerinden kopararak ve maziden tevarüs ettiği o zengin mirastan uzaklaştırıp aslına yabancı hâle getirerek ona en büyük kötülüğü yapmaya çalışmaktadırlar. Bu tür entrika ve tuzaklar yeni değildir. Şu kadar var ki, zamana göre bu taarruz, bu plân ve bu komplolar da farklı farklı olagelmiştir. Değişen şartlar, mevcut konjonktür, o an rağbet gören silâhlar, revaçta olan oyunlar ve hud'alar... nispetinde millet ruhuna saldırının ve entrikaların da şekli değişip durmuştur. Aslında, bu entrikalar tarihinin başlangıcı ta sekiz asır öncesine gitmektedir ama özellikle son üç asırdır işlenen şenaatler suyun yüzüne vurmaktadır.

Kurt Gövdenin İçinde

Ayrıca, eskiden tehlike daha çok dışarıdan geliyordu; Birinci Cihan Harbi'nde, Kurtuluş Savaşı'nda olduğu gibi düşman belliydi ve düşmanlık da açıktan açığa cereyan ediyordu. Meselâ, İstanbul'u işgal ettikten sonra Şam'da Selahaddin'in mezarının tekmelendiği haberini de alan İngiliz General "Ey Selahaddin, Haçlı Seferleri daha yeni bitti!" demek suretiyle şecaat arzederken sirkatini söylüyor; Osmanlı'nın mağlûbiyetini İslâm'ın sonu, haçın zaferi olarak ilan ediyordu. Dolayısıyla, o günlerde bu millete kastedenler belliydi, âşikardı. Fakat, bir dönemden sonra saldırılar içeriden gelmeye başladı. Nur Müellifi'nin yaklaşımıyla, "eskiden tehlikeler hariçten gelirdi; onun için mukavemet kolaydı. Şimdi tehlike içeriden geliyor. Kurt gövdenin içine girdi. Şimdi, mukavemet güçleşti. Korkarım ki cemiyetin bünyesi buna dayanamaz.. çünkü düşmanı sezemez. Can damarını koparan, kanını içen en büyük hasmını dost zanneder."[1] Evet, artık, "Türk Milleti" diyen, "vatan, ülke, ülkü, bayrak" sözlerini dilinden hiç düşürmeyen ve hatta "din, iman, Kur'ân" fedaisiymiş gibi arz-ı endâm eden bir sürü eli kanlı insan bozması var meydanlarda. Bunlar "millî ruh" diye diye milletin önüne kuyular kazıyorlar, "ruh kökü"nden bahsederken milletin kökünü kesiyorlar ve toplumu ruhsuzlaştırarak, kalbsizleştirerek kimseye sezdirmeden en sinsi plânlarını uygulayabiliyorlar.

Elbette ki, herkesi potansiyel vatan haini görmek, herkesten kuşkulanmak ve hatta paranoyalara girerek "bu ülke hepimize yeter" mülâhazasına bütün bütün

kapanmak yanlıştır; evet, işi öyle bir paranoyaya vardırmamak gerekir. Fakat, Türkiye'de ne zaman işler iyiye doğru gitmişse hemen bir provokasyonlar silsilesinin sahneye sürüldüğü de açıktır. Hiç unutmuyorum, daha altmışlı-yetmişli yıllarda dinlediğim bir ekonomi profesörü bu hususa dikkat çekiyor ve "Türkiye ne zaman az belini doğrultur, bir kısım engebeleri aşar ve bazı konularda da olsa dünya ile rekabet edecek hâle gelirse, dış mihraklar hemen harekete geçirilir, içerideki bir kısım odaklar tahrik edilir; anında ülkede bir terör atmosferi oluşturulur ve her şey elden gidiyormuş gibi bir hava estirilir." diyordu.

Bugün de dünden farklı değil. Bazıları yine kıyamet senaryoları yazıyor ve o çok korkunç oyunlarını sahneye sürüyorlar. Hüccetiye'de ve sosyologların 'binyılöncülüğü' diye andıkları akımlarda söz konusu olduğu gibi, bazıları Mehdi'nin, İsa-Mesih'in gelişini dünya dengelerinin tamamen bozulmasına bağlıyor ve dünyayı kurtaracak kişi veya düzenin gelmesi için yeterince kan akmasının lüzumuna inanıyorlar. Böyleleri, karanlıktan medet umuyor, düzenin kaostan çıkacağını sanıyor ve dolayısıyla da yeryüzünün herc ü mercle, fitne ve fesatla dolması gerektiğini düşünüyorlar. Aslında bu, bir hezeyandır, bir cinnettir. Bu saçmalıklara inanan kimseler ya hırs, kin ve nefret duygularıyla gözlerini kör etmişler, görmüyorlar.. ya da bunlardan her biri acilen tedavi görmesi gereken bir akıl hastası. Heyhat ki, bu akıl hastaları bugün dünyanın pek çok yerini kan gölüne çevirdikleri gibi bizim ülkemizi de kanlı bir arena hâline getirmek için her yolu deniyorlar. Zaten, millet az belini doğrultunca ve dünyaca biraz kabul edilir hâle gelince hemen bir gâile çıkarma işine girişenlerin hâlinin ne akılla, ne mantıkla, ne insafla, ne millî hislerle ve ne de dini heyecanla izah edilmesi mümkün değildir.

Kaos Ancak Kaos Doğurur!...

Soru: *Bu kaos ortamı nasıl aşılır?*

Cevap: Demokrasi kültüründen bîhaber bazı hazımsız ruhlar, kendileri gibi düşünmeyen insanların demokratik hak ve hürriyetlerden istifade etmelerini çekemiyorlar. Hele bir de bunlar, dine mesafeli duran kimselerse, halkın dinî vazifelerini yerine getirmesine, kendi duygu ve düşüncelerini seslendirmesine, insanların kendilerini ifade etmelerine asla tahammül gösteremiyorlar. Dolayısıyla, içlerindeki bu hazımsızlık sebebiyle sürekli müdahale duygularıyla dolup boşalıyorlar, müdahale düşünceleriyle oturup kalkıyorlar. Şayet umumi hava istedikleri gibi bir müdahaleye müsait değilse, hemen bir sürü kavga sebebi icad ediyor, ne yapıp edip kötü emelleri için zemin hazırlıyorlar. Kargaşaların, kavgaların ve anarşinin gölgesinde yeni bir

fevkalâde hâle zemin oluşturuyor ve o fevkalâdeliği kullanarak gönüllerine göre bir düzen tesis etme hayalleri peşinde koşuyorlar.

Ancak, onca acı tecrübeden sonra hâlâ anlayamadıkları bir husus var: Ne fizikî dünyada ne de sosyal hayatta kaostan nizam doğar. Hilkati inkâr edenler, abiyogeneze kâil olanlar ya da evrime inananlar kaostan nizama doğru gidildiğini iddia etseler de günümüzdeki tecrübeler kaosun nizam doğurmadığını gösteriyor. Tabiatın temel yapısı buna aykırıdır ve kaosla yalnızca yeni kaoslara gidilebilir. İçtimaî hayatta da, provokasyonlara girilerek, halk tahrik edilip sokaklara dökülerek ve kan döktürülerek asla asayiş sağlanamaz, nizama yürünemez. Aksine, kargaşadan, sadece kargaşa doğar.

Maalesef, bazıları bu gerçeği görmezden gelerek herc ü merclere sebebiyet vermeye çalışıyorlar. İnsanların meselelerini sokakta halletmeyi deneyecekleri bir ortam oluşturmaya gayret ediyorlar. Toplumu, ölenin niçin öldüğünü, öldürenin de niçin öldürdüğünü bilemeyeceği bir fitnenin içine atmaya uğraşıyorlar. Bir kısım şaşkın ve zavallı tetikçiler bulup hazırlıyor, bir sürü vaatlerle kafalarına girerek onları acımasız birer katil yapıyor, belki de değişik uyuşturucularla hedeflerine kilitleyerek ruhlarına terör havasını hakim kılıp cinayetler işletiyorlar. Sonra da üç-beş tane sergerdanı daha çıkarıyor, onlar vasıtasıyla halkı bir araya topluyor, kitle psikolojisini değerlendirerek yığınları taşkınlıklara sevk ediyorlar...

Ne acıdır ki, son üçyüz senelik tarihimizde biz buna defalarca şahit olduk. Bazı uğursuz yeniçerilerin kendi hükümdarlarını al-aşağı etmelerinde, Hâfız Paşa gibi dünya çapındaki serdarlarını, nice devlet adamlarını mıncıklaya mıncıklaya öldürmelerinde hep aynı sahneleri gördük. Şimdi yapılan şeyler de bir mânâda onun devamıysa, aynı azgınlıklar günün formatıyla devam ediyor demektir. Format değişikliği de, sadece halk “aynı şeyler oluyor” demesin diye, aynı anarşinin farklı şekilde takdiminden başka bir şey değildir.

Bu kaos ortamının aşılması için, “demokrasi, insan hakları, cumhuriyet” diyenlerin bunlara öncelikle kendilerinin inanması lâzım. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde ilk defa telaffuz edilirken “Hâkimiyet bilâ kayd ü şart milletindir.” şeklinde söylenen, bugün “Egemenlik milletindir.” cümlesiyle vurgulanmak istenen husus demokrasidir. Bu söz, hâkimiyetin bir kısım gizli kaba kuvvet temsilcilerinin elinden alınıp millete verilmiş olduğunu belirtmektedir. Şayet, ülkemizde bir demokrasi anlayışı varsa, bu anlayışa göre, arzular ve istekler sokakta ya da herhangi bir kavga mahallinde değil sandıkta, mecliste ortaya konur ve gerçekleştirilmeye çalışılır. Madem öyledir, ister resmî ister gayr-i resmi herkes, kendisini sandıkta ifade etmeli ve demokratik üslûpla

konuşmalıdır. Kendi değerlerinin doğru olduğuna inananlar, komplo ve entrikalarla milleti sindirmeye çalışacaklarına, demokrasi ahlâkına göre davranmalı, politikalarını ona göre yapmalı; varsa doğrularını ortaya dökerek halkı ikna etmeli ve onların aldanmasına meydan vermemelidirler. Böylece, hedeflerine demokratik çerçevede gitmeli ve milletin gönlünde de yer edinmelidirler.

Soru: *Böyle kaos ortamlarında provokasyonlar da oluyor. Hemen bütün hâdiselerin akabinde tetikçilerin ya da azmettiricilerin dindar kimseler olduğu iddia ediliyor. Hatta onların bazılar ının size sempati duyan kişiler (!) olduğu söylenerek mutlaka adınız da işin içine karıştırılmaya çalışılıyor? Bu konudaki mütalâalarınızı alabilir miyiz?*

Cevap: Dine ve dindara karşı hasımca davranan küçük bir azınlık her fırsatta bunu yapıyor ve hem hedef şaşırtmaya çalışıyor hem "çamur at izi kalsın" politikası uyguluyor hem de inananlara karşı kin ve nefretlerini bir kere daha ortaya koyuyorlar. Aslında, bizim hep nizamın ve intizamın yanında olduğumuza bu millet şahittir. Anadolu insanı, değil bir insanın kanını dökmek bir karıncaya bile basmayacağımızı çok iyi bilir. Bize kötülük yapanlara bile hep iyilikle mukabele etmeye söz verdiğimizi, dövene elsiz, sövene dilsiz ve her zaman gönülsüz olduğumuzu onlarca defa dile getirdiğim gibi, her karesi halkın gözleri önünde geçen hayatım da bunun delilidir.

Daha önce de zikrettiğim bir hâdiseyi müsaadenizle hatırlatmak istiyorum: Camilerde vaazlar verip hutbeler okuduğum dönemdeydi. Bir gün bir arkadaşımız "Hocam, sizi o minberde ne zaman görsem her an alnınızdan bir kurşun yiyecekmişsiniz gibi geliyor bana; alnınızdan bir kurşun yemiş de kanlar içinde boylu boyunca uzanmışsınız gibi görüyorum sizi ve çok korkuyorum" demişti. Gayet sakin bir tavırla ona dedim ki; "Ben hep o tehlikeyi bilerek ve onu bekleyerek çıkıyorum minbere." İşte o günlerde bile, cami kürsüsünden beni sevenlere şöyle demiştim; "Şayet bir gün beni bu kürsüde öldürürlerse, cesedimi bir kenara atın ve başınız önde asayişin, emniyetin temsilcileri olarak evlerinizin yolunu tutun. Eğer, öyle bir anda kalkıp bir yanlışlık yapar ve mukabelede bulunursanız, size hakkımı helâl etmem; iki elim iki yakanızda kalsın, Allah huzurunda sizinle hesaplaşırım!" Evet, benim yaşamamı ya da ölmemi değil önce milletin huzurunu düşündüm ve altmış küsur senelik hayatımda asayişi ihlal edecek bir harekette bulunmadım, güven atmosferinin delinmemesi için elimden gelen her şeyi yapmaya çalıştım.

Meselâ, Üsküdar'da vaaz ediyordum. İstihbarat görevlileri cami kürsüsünün altına bomba konmuş olduğunu söylediler. Ben öyle bir ölümü şehadet sayarım. Fakat, camide panik olur, insanlar canlarını kurtaramazlar; sonra halk tahrik

edilip sokağa dökülür... gibi mülâhazalarla vaaz etmekten vazgeçtim. Belli bir dönem sonra, yine va'z u nasihata başladım, Süleymaniye Camii'nde de aynı suikastın hazırlandığı haberini aldım. Halkın can güvenliği ve asayişin temini için oradaki vaazlarıma da son verdim.

Evet, genel üslûbumuz budur bizim: Elimizden geldiğince hep emniyet ve güvenin temsilcileri olduk. Kargaşa ve anarşiye taraf olmaktan hep uzak bulunduk. Şerrinden emin olmaya çalışsak da, bizi ısıran bir karıncayı dahi öldürmedik, her canlının hayat hakkı olduğuna inandık. Başkaları, bizim başka şekilde hareket edeceğimizi, başka türlü düşüneceğimizi, onlar için farklı mülâhazalara gireceğimizi zannediyorlarsa, demek ki onlar Müslümanı hiç tanımamışlar. Demek ki, onlar birkaç tane canlı bombaya bakıyor ve sadece birkaç teröriste göre hüküm veriyorlar. İslâm'dan nasipsiz insanların tavırlarıyla şöyle veya böyle İslâm'a gerçekten gönül vermiş insanları karıştırıyorlar. Oysa, bilerek teröre bulaşanların hakikî Müslüman olamayacağını defalarca ifade ettim. Cinayetin çok kötü bir cürüm olduğunu, Kur'ân-ı Kerim'de bir insanı öldürmenin bütün insanları öldürmeye eş tutulduğunu ve din adına cinayet işleyenlerin İslâm'ın dırahşan çehresini kararttıklarını, kimsenin de buna hakkı olmadığını onlarca kez dile getirdim. Dahası, bizim inancımıza göre, tek tek şahısların hiç kimseyi cezalandıramayacağını, cezalandırmanın devlete, devlet kurumlarına ait olduğunu da bilmem kaç defa şerhettim. Fakat, maalesef, fesada kilitlenmiş bazı kimseler birkaç kötü örneğe bakarak bizi de öyle görüyor, öyle yorumluyor ve öyle göstererek güya intikam alıyorlar.

Asker ile Çatıştırma Çabaları

Soru: *Efendim, orduyla ya da komutanlarla alâkalı bir müşkil söz konusu olunca, bazı çevreler yine hemen zât-ı âlinizin ismini de zikretmeye, meseleyi sizinle de irtibatlandırmaya çalışıyorlar. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Cevap: Dine ve dindarlara karşı cibilli olarak tavır alan bazı kimseler, bizi de dini kimliğimizden ve belki dine faydalı olduğumuzu düşündüklerinden dolayı vurmak istiyorlar. Millet adına hayırlı faaliyetlerde bulunacak insanları gericilikle suçlayıp sindiriyor ve onların önlerini kesiyorlar. Aslında bunların çoğu, "radikal Müslüman" derken de, "aşırı dinci" diyerek sadece bir kesimden söz edermiş gibi yaparken de bizzat İslâm'ı hedef alıyorlar, ama İslâm'a açıktan açığa saldırmak ve Müslümanlığa karşı düşmanlıklarını izhar etmek istemediklerinden "şucular, bucular" demekle yetiniyorlar. İçlerindeki kin, nefret, hazımsızlık ve kıskançlık hislerini bastırmayı bazı kimseleri bitirmeye bağlıyor ve bu emellerini gerçekleştirmek için de daha güçlü bir

dayanağa yaslanmaya çalışıyorlar. Daha doğrusu, bizi başa çıkamayacağımızı düşündükleri ve vurdukları zaman bir daha belimizi doğrultamayacağımıza inandıkları bir güçle karşı karşıya getirmek istiyorlar. Yalan ve iftiralarla dolu haberler neşrediyor, hakkımızda irticâ yaygaraları koparıyor ve hemen her zaman bunu büyük ölçüde kötüleme, sindirme, yok etme malzemesi olarak kullanıyorlar. Evet, bütün bunları yaparken toplumda paranoyalar oluşturmak suretiyle, "aman bunlar tehlikelidir" havasını estirerek devletin bazı kurumlarını karşımızdaymış gibi göstermeye ve bazı devlet memurlarını da üzerimize salmaya çalışıyorlar.

Zannediyorum, elinin emeği, alnının teriyle çok önemli yerlere gelmiş, aklı başında ve firasetli insanlar, o kötü niyetli kimselerin iğfallerine gelmez ve onlara kanmazlar. Şimdiye kadar büyük ölçüde kanmadıkları gibi umarım bundan sonra da o türlü entrikalar karşısında asla aldanmazlar. Ümit ederim, onca okumuş, onca tecrübe görmüş, –halk ifadesiyle– onca feleğin çemberinden geçmiş insanlar, toplumun yararına ve milletin geleceği adına çok önemli hizmetleri görmezlikten gelmezler, bazı müfterilerin iddialarıyla onları ademe mahkûm etmezler; aksine, doğrudan doğruya millete hizmet felsefesinin bir araya getirdiği gönüllü insanların ve onların ortaya koyduğu hayırlı faaliyetlerin aleyhinde bulunmayı milletin aydınlık geleceği aleyhinde bulunma kabul ederler.

Diğer taraftan; değişik sohbet ve röportajlar vesilesiyle defalarca belirttiğim gibi ben askerliğe âşık bir insanım. Ordumuz hakkındaki mütalâalarım da öteden beri hemen herkes tarafından bu şekilde bilinmektedir ve bu çok açıktır. Askerliğim 27 Mayıs sonrasının çok sıkıntılı dönemlerine rastgelmiş olmasına rağmen, o zor günler benim askerlikle alâkalı kanaatlerimi değiştirememiştir. Ihtilâlleri müteâkip bir dönemde, Talat Aydemir'in askeri olarak vazife yaptım. Şiddet, hiddet, öfke hepsi vardı o dönemde. Komuta kademelerinde sürekli el değiştirmeler oluyordu. Bazı subaylar kendilerine muhalif olanları teslim alıyor ve silâhlarını bırakmayanların üzerinde tehdit mülâhazasıyla uçaklar uçuruyorlardı. O zor şartlarda namazımı, orucumu aksatmamaya çalışıyordum ama cebime koyduğum bisküvilerle sahur/iftar yapmakta dahi çok zorlanıyordum. Fakat bütün o ağır şartlar bile o müesseseye karşı benim içimde zerre kadar olumsuzluk duygusu uyaramamıştı.

İşte onun için "Şimdi askere çağrılsam seve seve giderim." demiştim bir zamanlar; yine de diyorum. Neredeyse yetmiş yaşıma basıyorum, bugün çağırsalar yine giderim o mübarek asker ocağına. Sadece, "Kalb damarlarımda stent var; onu zorlayacak emirler vermeyin. Meselâ, "marş-marş" demeyin, "yat-kalk!" diyerek yormayın. Fakat, 25 kişilik koğuşlarda kalmaya, ranzalarda

yatıp kalkmaya, diğer erlerle kolkola karavanaya kaşık salmaya varım." derim. Ben böyle bir duyguyu ilk kez seslendirince medyadan bazı kimseler tarafından tenkit gördüm; "Bu kadar aşırı alâka ve muhabbet de olmaz!" dediler. Fakat, sözlerim latîfe ile karışık olsa da onların içi doludur. İnsanlar genel olarak orduyu vatanın bekçisi diye anlatırlar. Bence, o topyekûn mukaddeslerin; mâzînin, millî kültürün, hürriyet ve emniyetin en emin muhafızıdır. Dolayısıyla, onu hep takdirle ve saygıyla anmak isterim.

Ordu ile alâkalı duygu ve düşüncelerim böyle olduğu gibi, devletin temel unsurları mevzuunda da ulu orta konuşulmaması gerektiğine inanırım. Milletvekili, bakan, başbakan ve Cumhurbaşkanı gibi devleti temsil eden insanlarla ilgili her sözün çok iyi tartılıp sonra söylenmesi taraftarıyım. Bana göre, herkese saygılı davranılmalı, her insanın onur ve haysiyeti korunmalı ve hiç kimse tahkir edilmemelidir; ama, milletin önünde bulunan ve özel bir konumu olan insanların izzet ve şerefleri hakkında çok daha hassas olunmalı, onlara karşı daha bir saygılı davranılmalıdır. Çünkü, o insanları hafife almak ve onurlarını rencide etmek sadece bir şahsın haysiyetine dokunmakla sınırlı kalmaz; temsil ettikleri müesseselerin de itibarını zedeler. Onlara saygı ise, aynı zamanda temsil ettikleri kurumlara ve topluluklara hürmet mânâsına gelir.

Bu açıdan düşününce, –bir röportajda– Erdil Paşa'yı eşi ve kızıyla birlikte sanık sandalyesinde iki büklüm görünce çok üzüldüğümü söylemiş ve ortaya konan üslûbu tenkit etmiştim. Hukukun gereği de ihmal edilmeden daha yumuşak bir yol, daha az rencide edici bir üslûp bulunabileceğini düşünmüştüm. O mahkeme haber yapılırken suizanların nerelere kadar gidip dayanabileceğinin de medya organları tarafından hesaba katılmasını dilemiştim. Evet, hak ve adaletin yerini bulması çok önemlidir ve adalet karşısında herkes eşittir. Ancak bu arada, yargı önüne çıkarılanların insanî durumları da söz konusudur. Kanaatimce, birbirine karıştırılmadan bu iki hususun icapları da yerine getirilmelidir.

Rivayet edilen şu hâdise bu hakikati destekler mahiyettedir: Bir gün Hazreti Ömer Efendimiz, valilerini Mescid-i Haram'da toplar, herkesin huzurunda onları hesaba çeker ve halkın şikâyetlerini dinler. Halktan biri, bir valinin kendisine haksız yere yüz kırbaç vurduğunu söyler. Hazreti Ömer (radıyallâhu anh) meseleyi araştırır; valiye kısas uygulanmasına ve vurduğu kırbaç sayısınca ona da vurulmasına karar verir. Bunun üzerine Amr İbn Âs Hazretleri, *"Eğer böyle yapmaya kalkarsan, şikâyetlerin ardı arkası kesilmez. Arkadan gelenler de senin yaptığını aynıyla uygularlar; böylece idarecilik müessesesinin itibarı gider ve milletin kendi başındaki insanlara güveni kalmaz."* deyince Hazreti Ömer, Amr İbn Âs'ın haklılığına inanır ve meseleyi

daha arızasız bir şekilde çözer.[2]

Yine, bir savaş sonrası, alınan esirler arasında cömertliğiyle meşhur Hâtem'in kızı da vardır. Peygamber Efendimiz ona çok şefkatli davranmış ve babası hürmetine Tâî kabilesinin bütün cezalarını affettiğini söylemiştir.[3] Sonra da, ashab-ı kiram efendilerimize dönüp, *"Zillete düşmüş olsa da, bir kavmin azizine ikramda bulunun, hürmetkar davranın."*[4] buyurmuştur.

Bu itibarla, devlet büyüklerine ya da onların ailelerine karşı yapılan sözlü ya da yazılı saldırıları veya medya vasıtasıyla fâş edilen dedikoduları ve İnternet üzerinden neşredilen güft ü gûyu kat'iyen tasvip etmiyorum; hele orduyu, kuvvet komutanlarını ya da ricâl-i devleti yaralayıcı sözler sarf edilip, yayınlar yapılmasını doğru bulmuyorum. Dinin cevaz vermediği o türlü kötülükleri doğru bulmadığım gibi, hakikî dindarların da öyle çirkin işlere kalkışacaklarına ihtimal vermiyorum.

Dahası, senelerden beri bana çok kötülük yapan kimselerin çalıp çırptıklarını, fuhuş yaptıklarını, değişik günahlar irtikap ettiklerini öğrensem, o cürümlerini açığa vurmayı, onları ailelerine karşı mahcup etmeyi ve çoluk-çocuklarının önünde rezil duruma düşürmeyi düşünmüyorum/düşünemiyorum. Zira, İslâm'da insanların ayıplarını fâş etme diye bir vazife yoktur. Hatta, zina gibi büyük bir günaha şahit olan bir insan şahitlik yapmak zorunda değildir. Şayet dört şahit, şehadette ittifak ederlerse, mücrime ceza verilir; fakat bu, şahitlik edenlerin sevap kazanacakları mânâsına da gelmemektedir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu türlü hâdiselerde hep meseleyi gizli tutmak ve elden geldiğince ketmetmek yolunu seçmiştir. Bizim vazifelerimiz arasında ve mehâsin-i ahlâk kuralları içinde insanların kusurlarını araştırma, onları deşifre etme ve mahcup duruma düşürme diye bir madde yoktur. Aksine, hata ve kusur avcılığı yapma, günahları açığa vurma ve insanları tahkir etme dinimizde ahlâksızlık sayılmıştır.

Dolayısıyla, bazı milletvekilleri, bakanlar, kuvvet komutanları ve genelkurmay başkanı gibi ricâl-i devlet aleyhinde yapılan yayınları, daha doğrusu saldırıları çok alçaltıcı, onur kırıcı, yakışıksız ve sevimsiz buluyorum. O yayınların samimî Müslümanlar tarafından yapıldığının iddia edilmesini ise, onları devlet adamlarıyla ve hususiyle de ordu ile karşı karşıya getirme çabalarından ibaret görüyorum.

Devlet Birimlerine Sızmak

Soru: *Bazı devlet birimlerine sızdığınızdan/sızmak istediğinizden bahsediliyor?*

Cevap: Maalesef bu iddia da, Türkiye'de istikrar havasının hâkim olmasını istemeyen, şöyle böyle oluşan huzur atmosferini çekemeyen ve olumlu bazı gelişmeleri hazmedemeyen kimselerin demokratikleşme adına atılan adımların önünü almak için kullandıkları argümanlardan biridir. Milletin ikbalini kendileri için idbar kabul eden ve vazifeperver insanları kendi ikballeri açısından birer tehlike olarak gören bir azınlık, yer yer makam ve mevkilerinden ayrılma ve çıkarlarından olma telaşı yaşıyor, kaybettikleri koltukları tekrar elde edememe endişesiyle bunları yapıyorlar. Bohemce yaşayışlarını ve serâzat hayat tarzlarını çirkin bulacak kimselerin çoğalmasını rahatça davranmalarına ve keyiflerince yaşamalarına mâni görüyorlar. Daha sonra da şeytânî hislerine fikir libası giydirerek "İrtica tehlikesi var; her yeri falanlar sardı" türünden yâvelerle ortalığı velveleye veriyorlar. Bu sözleri tekrarlaya tekrarlaya zamanla tam bir irticâ paranoyasına tutuluyor ve kendileri haricindeki herkesi rejim düşmanı ve "başka" görme ruh hastalığına kapılıyorlar.

Saniyen; biz de bu devletin adamlarıyız. Ben öz be öz Anadolu insanıyım; kana, damara, kafatasına bağlı bir ırkçılığı asla tasvip etmedim; Turancı da değilim. Fakat, milletimi aşk derecesinde seviyorum. Bir insanın, kendi millet fertlerini yine kendi memleketindeki bazı müesseselere girmeleri için teşvik etmesine sızma denmez. Teşvik edilen insanlar da o müesseseler de bu ülkeye ait. Kastedilen mânâdaki sızmayı belli bir dönemde Türk milletinden olmayanlar yaptılar, hatta belli yerlere kadar da geldiler. Belki şimdiki endişelerinin altında da o sızıntılarının farkedilmiş olabileceği endişesi var.

Ayrıca, bu iddiaların bir psikolojik savaşın parçası olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Bazıları, "şucu, bucu" iftiralarını ricâl-i devlete tehdit, şantaj ve yıldırma malzemesi olarak kullanıyorlar. Faydalı işler yapabilecek kimseleri gericilikle suçlayıp sindiriyor ve onların önlerini kesiyorlar. Bu vesileyle hükümeti de sıkıştırmış ve bazı işlerini engellemiş oluyorlar.

Evet, bir milletin ferdi, kendi milleti için var olan müesseselere sızmaz; hakkıdır, girer oraya; mülkiyeye de girer adliyeye de, istihbarata da girer hariciyeye de. Unutulmamalıdır ki, kadrolaşma, sızma, çoğalma türünden iddiaları atanlar ve bunlarla vazifeperver insanları sindirmeye çalışanlar hemen her devirde bu iftiralarının arkasına saklanarak ve hedef şaşırtarak kendi felsefeleri adına belli yerlere sızmış, kadrolaşmış ve çoğalmışlardır.

Soru: *Sevgi okullarının arkasında sürekli bir yabancı güç aranıyor? Aksi hâlde değirmenin suyunun dönmeyeceği iddia ediliyor? Bu iddiaları nasıl karşılıyorsunuz?*

Cevap: O okulları açıp yaygınlaştıranlar dindar kimliğiyle tanınan insanlar olduklarından dolayı, dine, imana, milli ruha ve kendi mânâ köklerimize karşı içinde düşmanlık besleyen bazı kimseler hazımsız davranıyor; dindarların başarılı olmalarını çekemiyor ve o türlü iddiaları yayıyorlar. Bugüne kadar milletimiz adına ciddi hiçbir şey yapamamış olan ve yarınlar adına da hiçbir şey yapacak gibi görünmeyen, sadece "Nerede bir villa kapabilirim?" hülyalarıyla oturup kalkan kimseler kıskançlıkları sebebiyle iftiralar atıyorlar. Dahası, millet ve vatan uğruna fedakârlığın ne demek olduğunu bilmediklerinden Anadolu insanının bu okulları ne fedakârlıklarla devam ettirdiğini kavrayamıyorlar.

Bu müesseselerin bir şahsa ait olmadığını, milletin malı olduğunu, "değirmenin suyu"nun da Anadolu'nun tertemiz bağrından geldiğini belki yüz kere anlattık; fakat, görüyoruz ki, yüz kere daha anlatsak, fedakârlığın mânâsını ve almadan vermesini bilmeyenler yine de bu büyük hizmeti idrak edemeyecek, mânâsız bir kıskançlık, haset ve kinle onu kurutmaya çalışacaklar.

Oysa, değirmenin suyunun nereden geldiğini samimî olarak öğrenmek istiyorlarsa, suyu ortaya çıktığı zeminden itibaren takip etselerdi; çarkların döndüğü yerden başlayarak kanalı adım adım izleselerdi.. eğer önyargılı değil iseler, onlar da göreceklerdi ki: Bu eğitim faaliyetlerinin arkasındaki güç, bir dönemde milletimize yeniden istiklalini kazandıran gücün ta kendisidir. Bu okullar, İstiklâl Harbi'ndeki fedakârlığı, bugün bir başka şekilde ortaya koyan milletimizin gönül semereleridir ve kaynağı da onların yürekleridir.

Haddizatında, dost-düşman herkes gönüllüler hareketini takdir ediyor. Bu hareket dünya çapında beğeniliyor, hüsnükabul görüyor. Fakat, ne başı var, ne de kolu; ne organizesi var, ne de üyesi. Siz sadece anlatıyorsunuz, milletin aklına yatıyor ve herkes bulunduğu yerde bir meşale yakıyor. İnsanlar diyorlar ki, "Biz büyük bir milletin çocuklarıyız. Bir zamanlar cihana muallimlik etmişiz. Neden şimdi dar bir dünyada, kendi fanusumuza kapanıp kalalım? Neden dünyaya kendimizi anlatmayalım, dilimizi öğretmeyelim? Neden o güzel dilimiz dünyaca kullanılan bir dil olmasın? Neden ülkemize gelen yabancı misyon şefleri Türkçe konuşmasınlar?" Böyle diyor ve bu şekilde düşünmenin gereklerini yapıyorlar. Türk milleti farklı bir zaviyeden âdeta Millî Mücadele kıvamında yeni bir mücadele ve yeni bir performansla kendini ifade etmeye kalkmış, kendi geçmişini ve kendi kültürünü anlatıyor dünyaya.. evet, dayatma ile değil, takdir edilen tavırlarıyla, davranışlarıyla, üstün temsil kabiliyetiyle kendini anlatıyor. Ve onlarca ülkenin vatandaşları Anadolu insanını takdirle karşılıyor; çok sert istihbarat servislerinin takiplerine rağmen hiçbiri bu işin aleyhinde olmuyor. Demek ki, Türkiye'deki o uğursuz azınlığın gammazlaması

da gidip oralara ulaşmasa, okullar hakkında tek kelimelik menfi bir laf edilmeyecek.

İşte dün televizyonda gördünüz; Afganistan'ın hariciye vekili Türkçe konuşuyordu ve kendi ülkesindeki "sevgi okulları"nı göklere çıkarıyordu. Geçenlerde de bir ülkenin cumhurbaşkanının Başbakanımıza ve Hariciye Vekilimize telefon edip "Burada Türkiye'den gelen müteşebbislerin okulları var; onlar bizim geleceğimiz; ne olur, şuraya da bir-iki okul açın!" istirhamında bulunduğu medyaya yansımıştı. Dünya bu okulların ve diyalog gayretlerinin kıymetini anladı ama içimizdeki bazı kimseler hâlâ anlamamakta, hatta dinlememekte ısrar ediyorlar. Ne diyeyim; Cenâb-ı Hak lütfuyla, inayetiyle, hidayetiyle onların da ufuklarını açsın, insanımızın yararına yapılan bu hizmetleri olduğu gibi, kendi derinlikleriyle onlara da göstersin...

Sen de Gel!..

Soru: *Bütün bu olumsuzluklar karşısında bize neler düşmektedir?*

Cevap: Daha baştan kabul etmek gerekir ki, saldırmak ve ısırmak bazılarının tabiatı hâline gelmiş. Ne yapalım, Cenâb-ı Hak, bize insanları ısırmak için bir diş, parçalamak için de vahşî bir pençe vermemiş! Öyleyse, bu yolun çileleri karşısında sabretmemiz ve hemen hafakanlara girmememiz lâzım. Zaten, bizim inancımıza göre, misliyle mukabele etmek zâlimce bir kaidedir; dövene elsiz, sövene dilsiz ve kalbsizlere karşı bile gönülsüz davranmak ise mesleğimizin en önemli esaslarındandır.

Evet, herkes kendi karakterinin gereğini sergiler; bazıları kendi karakterlerinin gereği olarak ona buna saldırırken ve önlerine geleni ısırmaya çalışırken, bize de kendi karakterimize saygılı olmak ve nezih üslûbumuzu korumak düşer. Üslûbumuz bizim namusumuzdur, mânevî şahsiyetimizdir, aynamızdır. Biz şimdiye kadar hep sevgi türküleri söyledik; sevgi deyip güldük, sevgi deyip ağladık, hep muhabbet çiçekleri dermeye çalıştık; sadece nefretten nefret ettik, kimseye karşı düşmanlık beslemedik ve hele asla kan dökmeye yeltenmedik; sokaklara dökülüp anarşi çıkarmayı vatana millete ihanet saydık, hep emniyet ve güvenin yanında yer aldık. İnşaallah bundan sonra da bu üslûbumuzu koruyacak ve herkese gönlümüzü açık tutacağız.

Hani derler ki; bazıları Mevlâna Celâleddîn Rûmî Hazretleri'ne ağızlarına ne gelirse söyler ve ona hakaret ederlermiş. Yine bir gün bir saygısız adam, "Sen inançsızlara bile kucak açıyorsun, onlarla bir araya geliyorsun; günah işleyenlere dahi "gel" diyorsun... Böyle yapmakla dinin izzetine dokunuyor, İslâm'ın onurunu iki paralık ediyorsun." türünden bir düzine hakaretle dolu bir

mektup göndermiş. Hazret, mektubu açıp okumuş, tebessümle kağıdın arka tarafını çevirmiş ve tek cümle yazıp geri göndermiş. Hazreti Mevlâna o tek cümlede “Sen de gel, sana da bağrımı açıyorum!” demiş. İşte, bizim mukabelemiz de ancak bu kadar olmalı ve herkes gönlümüzde kendisine ayrılmış bir sandalye bulabilmelidir.

Şu kadar var ki, ülkemizin sulh ve huzur atmosferine kavuşmasını çekemeyen, bu gönüllüler hareketinin en hayırlı faaliyetlerini bile dinamitlemeye gayret eden ve anarşiye yelken açıp milletin huzurunu bozmak isteyenlerin şerlerinden bir türlü emin olamıyorsak, onlara karşı bir çaremiz de duaya sarılmak ve onları Allah’a havale etmektir. Bazen içimden “Allahım, ilk atalarının haklarından geldiğin gibi bu devrin Ebû Cehil’lerinin, Utbe’lerinin, Şeybe’lerinin... de haklarından gel!” şeklinde beddua edesim geliyor. Fakat, öyle bir meselede bile üslûbumu korumaya çalışıyor ve ben şöyle dua ediyorum: “Allahım, onların da hidayetlerini murad buyuruyorsan, Senden başka Hâdî yoktur, hidayet eyle ve onları da insanlık ufkuna yükselt, kalblerine mülayemet ver; din düşmanlığını içlerinden sök at, vatan ve millet sevgisiyle gönüllerini mâmur kıl. Fakat, şayet muradın bu değilse ve onların da buna liyakatleri yoksa, o zaman haklarından gel ve bizi şerlerinden emin eyle.”

1 Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s.614 (Tahliler).
2 İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ* 3/293-294.
3 Bkz.: İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 69/193; İbn Hacer, *el-İsâbe* 7/701.
4 Bkz.: et-Taberânî, *Müsnedü’ş-Şâmiyyîn* 1/443; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 40/77.

Sahabe Mesleği ve Şekerlemeler

Soru: *“Sahabe mesleği” ifadesiyle ne kastedilmektedir; bu yolun özellikleri nelerdir?*

Cevap: Resûl-i Ekrem Efendimiz’in (aleyhissalâtü vesselâm) sohbetine katılıp onun boyasıyla boyanma şerefine eren, ölümü göze almadan imanlarını izhar edemeyecekleri zorlardan zor bir dönemde İslâm’a sahip çıkan, bir ömür boyu şakacıktan da olsa yalana asla tenezzül etmeyerek sıdk ve sadâkatle dine hizmet eden ve böylece peygamberlerden sonra insanların en seçkinleri ve faziletlileri olma pâyesini kazanan ashab-ı kiram efendilerimizin Allah’a kurbet yolunda takip ettikleri sisteme “sahabe mesleği” denilegelmiştir. “Vilâyet-i kübrâ”, “verâset-i nübüvvet” ve “cadde-i kübrâ” ifadeleriyle de anılan “sahabe mesleği”, insanı bir bütün olarak ele alan ve onun sadece kalbini değil akıl, ruh, sır, nefis gibi latîfelerinin hepsini doyurmayı hedefleyen Kur’ân yoludur.

Kur’ân ve Sünnet’in Rehberliğinde

Saadet asrından sonraki dönemlerde de Peygamber vârisi Hak dostları tarafından en geniş cadde ve en selâmetli yol kabul edilen sahabe mesleğinin ilk önemli özelliği her meseleyi nasslara (tevile ihtimali olmayan delillere, âyet ve hadislere) göre değerlendirme gayretidir. Ashab-ı kiramın hemen hemen bütün sohbetlerinin mevzuu Cenâb-ı Allah’ın muradını anlama, O’nun rızasına muvafik hareket etme ve hoşnutluğunu kazanma etrafında dönüp durmuştur. Onlar, karşılaştıkları her meseleye “Acaba bu konuda Rabbimizin bizden istediği nedir?” sorusuna cevap arayarak yaklaşmışlardır. Allah Teâlâ’nın razı olacağı hususları öğrenmek için Kur’ân’a yönelmiş, kelâm-ı ilâhîye karşı gönül kapılarını sonuna kadar açmış ve “Cenâb-ı Hakk’ın marziyâtını kelâmından anlama” hususunda tarihte eşine rastlanamayacak bir cehd ü gayret göstermişlerdir.

Bu mesleğin bir başka hususiyeti Sünnet-i Seniyyeye ittibâdır; yani; Allah Resûlü’nün (aleyhi ekmelüttehâyâ vetteslimât) söz, hâl ve tavırlarının ışığı altında hareket etmektir. Nasıl ki seven sevdiğine benzemek ister; öyle de Resûl-i Ekrem Efendimiz’e cân ü gönülden bağlı olan sahabe-i güzîn, sadece ibadetlerle alâkalı meselelerde değil hemen her tavır ve davranışlarında Habîbullah’a benzemeye çalışmışlardır. Zaten, Nur Müellifi’nin de çok kere üzerinde durduğu gibi, vilâyet yolları içinde en güzeli, en müstakimi, en parlağı, en zengini, Sünnet-i Seniyyeye ittibâdır.[1] Öyle ki, Peygamber Efendimiz’in ardından gitme ve O’na benzeme niyetiyle ortaya konan âdetler,

örfî muameleler ve fıtrî hareketler dahi ibadet şeklini alır ve insana sevap kazandırır. Yeme-içme, oturup kalkma, alıp satma gibi sıradan iş, âdet ve muameleler esnasında Allah Resûlü'nü düşünüp O'na tâbi olmaya niyetlenen insan, âdetlerini dahi ibadete çevirmiş ve böylece her hareketiyle sevap kazanmış olur. Nitekim, sahabe efendilerimiz bu esasa bağlı bir yolun yolcuları olarak, Rehber-i Ekmel'in (aleyhissalâtü vesselâm) her hâlinde bir "taabbüdî" yan olduğuna inanmış, onu adım adım takip etmiş, "şöyle yürürdü, şöyle konuşurdu, şöyle yapardı:" deyip her hususta O'na benzemeye çalışmış ve onun yaptıklarını milimi milimine uygulamayı dinin esası, muhkemâtı gibi görmüşlerdir.

En Büyük Velilik

Sahabe mesleğinin çok önemli bir esası da keşif, keramet, ilâhî sır ve tecellî gibi harikulâdeliklere talip olmamaktır. Risaleler'de de değinildiği üzere; sahabîlerin vilâyeti "vilâyet-i kübra" olarak adlandırılan ve verâset-i nübüvvetten gelen bir vilâyettir.[2] Onlar için, seyr ü sülûk esnasında tarikat berzahından geçme gibi bir mecburiyet söz konusu değildir. Ashab-ı kiram, çoğu velilerin uğramak zorunda oldukları seyr ü sülûk duraklarına uğramadan lütf-u ilâhî ile doğrudan doğruya hakikate ulaşmışlardır. Onların hepsi velidir ama hemen hiçbiri sonraki velilerin geçtiği merhalelerden geçmemiştir. Dolayısıyla, onların yolu gayet kısadır; orada keşif ve keramet türünden harikalar da çok az görülür.

Haddizatında, sahabe efendilerimiz harikulâde hâller bir yana, ibadetleri, salih amelleri ve dine hizmetleri mukabilinde dünyevî-uhrevî hiçbir beklentiye de girmemişlerdir. Kulluk hesabına ortaya koydukları hayırlı işleri Cehennem'den kurtulma ve Cennet'e girme mülâhazalarına kat'iyen bağlamamışlar; yapıp ettiklerini asla ebedî saadetin bir teminatı olarak görmemişlerdir. İbadet ve ubûdiyetlerini sadece Allah rızası için yerine getirmiş; ateşten kurtulmayı da ebedî saadete nâil olmayı da hep Allah'ın lütfuna dayanarak ve ilâhî rahmete ümit bağlayarak yine Hazreti Rahman ü Rahîm'den meccanen istemişlerdir.

Peki onların keşif, keramet, hiss-i kable'l-vukû (hâdiseleri olmadan önce hissetmek) ve ilham türünden harikulâde hâlleri hiç mi olmamıştır? Tabiî ki olmuştur; ne var ki onlar, o türlü fevkalâde hâlleri hiçbir zaman talep etmemişlerdir. Hatta, keşfi, kerameti bir imtihan vesilesi saymış ve onlardan bir mânâda çekinmişlerdir. Şayet, kendilerinde öyle bir hâl meydana gelmişse, onu bir ilâhî sır gibi saklamış, kimseye belli etmemeye çalışmışlardır.

Sahabenin Asıl Kerameti

Ashab-ı kiramın bu ketumiyyetine (sır vermemesine) rağmen, bazılarının kerametleri kendi arzuları hâricinde dışarıya sızmış, açığa çıkmıştır. Meselâ; Hazreti Ömer, Medine'de hutbe okurken, İran'a gönderdiği ordunun yenilmek üzere olduğunu görüp ordu komutanına *"Sâriye, dağa bak, dağa bak!"*[3] diye seslenmiş; aradaki kilometrelerce mesafeye rağmen bu sesi duyan Hazreti Sâriye düşmanın oyununu farkedip dağa yanaşmış ve muzaffer olmuştur.

O devrin gül yüzlü insanları arasında duasına anında icabet edilen kimseler mevcuttur. Muhbir-i Sâdık (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Nice saçı başı dağınık insanlar vardır ki, bir meselede Allah'a kasem etseler, Allah onları kasemlerinde yalancı çıkarmaz. (Onların bütün duaları kabul görür.) Berâ İbn Malik bunlardandır."*[4] buyurmuştur. Sahabe efendilerimiz, Hazreti Berâ'nın dualarının çabucak kabul edildiğine o kadar çok şahit olmuşlardır ki, savaş meydanında sıkıştıkları bir anda gelip "Savaşı kazanacağımıza yemin et; Allah senin yeminini boşa çıkarmaz!"[5] dedikleri rivayet edilmektedir.

Duası anında kabul görenlerden biri de Sa'd İbn Ebî Vakkas Hazretleridir. Öyle ki, bir gün Kûfe sokaklarında yürürken bir adamın Hazreti Ali, Zübeyir İbn Avvam ve Talha İbn Ubeydullah (Allah hepsinden razı olsun) gibi sahabilere sövüp saydığını duyar. Güzel konuşması, hakaret etmemesi için adamı uyarır. Saygısız adam inat eder. Bunun üzerine Hazreti Sa'd *"Sesini kesiyor musun, yoksa beddua edeyim mi?"* der. Adam, büsbütün küstahlaşır ve *"Beni tehdid mi ediyorsun?"* karşılığını verir. İşte o zaman Sa'd İbn Ebî Vakkas ellerini açar ve *"Allahım, şu adama haddini bildir; diğerleri de bundan ibret alsınlar, tâ ki böyle insanların aleyhine ulu orta konuşmalar olmasın."* diye dua eder. Daha aradan bir-iki dakika geçmeden nereden çıktığı bilinmeyen bir deve kalabalığın bulunduğu yere koşar, cemaatin içine dalar; birini arıyormuşçasına oraya buraya hamle yapar ve sonunda gidip saygısızca konuşan o adamı ayaklarının altına alır, üzerinde tepinir. Biraz sonra adamın acı acı feryatları kesilir ve etraftakilerin şaşkın bakışları arasında son nefesini de verir.[6]

Evet, ashab-ı kiram arasında bu türlü harikulâde hâlleri görülen kimseler de olmuştur; fakat, onlar bu hususiyetlerini hiç izhar etmemeye gayret göstermişlerdir. Onlar, asıl kerametin kesintisiz Allah'ın rızasına müteveccih bulunmada olduğuna inanarak bunun dışındaki bütün fevkalâdeliklerden irâdî olarak uzak durmaya çalışmış; iman, mârifet ve muhabbetin dışındaki bütün harikulâde hâllere ve hatta zevk-i ruhanî gibi mazhariyetlere karşı kapalı kalmayı tercih etmişlerdir. Harikulâde hâller yerine, dinin ruhuna uygun

yaşama.. güzel ahlâklı olma.. mârifet, muhabbet, ihlâs ve ihsan şuuruyla dolma.. hem hukukullahı hem de kul haklarını gözetme.. Allah'la münasebetlerinde olabildiğine derinleşme... gibi mazhariyetlerin peşine düşmüşlerdir.

Şekerleme Kovalayan Çocuklar

Madem sahabe mesleğinin çok önemli bir esası da keşif ve keramet gibi harikulâdeliklere tâlip olmamaktır; o hâlde, ashab-ı kiramın yolunu tutan Kur'ân talebeleri de başkalarını hayran ve hayrette bırakacak sıradışı işlere merak sarmamalı; havada uçma, suda yürüme, bir bakışla uzaktaki cisimleri hareket ettirme gibi şeyleri meziyet kabul etmemeli, onlara gönül bağlamamalı ve hele asla arkalarına düşmemelidirler. Dahası, böyle bir harikanın istidrac (fasık ve facir kimselerin eliyle ortaya konan ve onlar için Allah'ın bir mekri, başkaları için de bir imtihan vesilesi olan, iman ve salih amele iktiran etmeyen harika bir hâl, söz ve tavır) olabileceği endişesiyle ürpermeli; onları açığa vurup başkalarını haberdar etme yerine Allah'a teveccüh edip istidraca maruz kalmamak için istiğfar ve duaya sığınmalıdırlar. Onları anlatıp durmayı, bayramlıklarını etrafa gösterip "Bak popullarım.. bak ceketim.. bak gömleğim..." diye caka satan çocukların komik hâlleri gibi görmeli ve öyle gülünç duruma düşmekten korkmalıdırlar.

Evet, Kur'ân talebesi, gördüğü güzel bir rüyanın dahi zaaflarından ötürü yolda kalmaması için önüne atılan bir şekerleme olabileceği ihtimalini düşünmelidir. O güzel rüyayı, faziletli bir insan olduğuna emare saymaktansa, zaafına, tutarsızlığına ve adanmışlık ruhundaki eksikliğine bir alâmet kabul etmeli; *"hablü'l-metin"*e sağlam tutunamadığından dolayı düşmek üzere olduğu bir anda, arkasından koştuğu hakikatın tadını kendisine hatırlatacak bir şekerleme lütfedildiğine inanmalıdır. "Tam adanmış, hakikî sâdık, doğru dürüst bir dava adamı olsaydım, bana böyle bir avans verilmezdi. Mefkûrem hesabına yapıp ettiğim her şey zaten benim vazifem.. onları yapmam lâzım geldiği için yapıyorum. Onlara mukabil avans almam ne kadar çirkin; şekerleme ile koşan biri olmam ne büyük ayıp!.. Allah'ın rızası, imanın tadı, din hakikatı... varken şekerleme de neyin nesi?! Çocuk değilim ki ben!" demeli ve teyakkuza geçmelidir.

Sohbet ve Hizmet

Sahabe mesleğinin diğer bir özelliği, hayatın sohbet-i Cânan ve hizmet-i iman etrafında örgülenmesidir. Evet, ashab-ı kiram insibağ kahramanlarıdır; onların hepsi Resûl-i Ekrem Efendimiz'in maddî-mânevî boyasıyla boyanmışlardır. Aslında, her "sohbette insibağ vardır"; Allah dostlarının

sözlerinden, bakışlarından, yüz hatlarından, dudak ve el hareketlerinden öyle bir ruh ve mânâ akışı hâsıl olur ki, onun muhataplarına kazandırdıklarını kitaplardan okuyarak elde etmek mümkün değildir. Bir hak erinin namazda kıvrım kıvrım kıvranmasının, huzur-u ilâhîde iki büklüm olmasının, kalbinin haşyetle çarpmasının ve yanaklarının gözyaşlarıyla ıslanmasının o meclise dolduracağı mânevî havayı doğrudan doğruya onun atmosferine girmeden ve onunla diz dize gelmeden teneffüs edebilmek imkânsızdır. Hele bir de söz konusu zat, İnsanlığın İftihar Tablosu Hazreti Kutbu'l-Enbiyâ (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise, onun huzurundaki insibağ başka hiçbir yerde ve hiçbir şekilde bulunamaz. Bu sebepledir ki, –Bediüzzaman Hazretleri'nin de vurguladığı gibi– Peygamber Efendimiz'in ötelere yolculuğundan sonra onu rüyada ya da yakaza hâlinde gören veliler vilâyet-i Ahmediyenin nuruyla sohbet etmiş sayılırlar; dolayısıyla, nübüvvet-i Ahmediyenin nuruyla, yani Nebi olarak onunla sohbet eden sahabenin derecesine asla ulaşamazlar. Peygamberlik velilikten ne derece yüksekse, bu iki sohbet arasında da o derece fark vardır.[7]

Bu açıdan, sahabenin büyüklüğünü ifade etmek için "Peygamber görmüş" kutlular demek yeterli olsa gerektir. Onlar, ötelerden, ötelerin de ötesinden haber veren zâtın göklerle irtibata geçtiği anı müşâhede etmiş; bir beşerin veraların verasıyla münasebetine şâhid olmuşlardı. Her gün yeni bir semavî sofranın başına kurulmuş, göklerin ve yerin Mâliki'nden gelen yeni yeni mesajlarla beslenmiş, hemen her hâdise ile alâkalı nâzil olan rahmet damlalarıyla sürekli yıkanıp arınmışlardı. Kur'ân'ın mucizesi o altın nesil, vahyin canlandırıcılığı ve sohbetin insibağıyla âdeta yeniden dirilmiş; sürekli akıp duran mesajların arasında her zaman kendileriyle alâkalı bir hususu işitince, hatta bazen gizli bazen açık kendi isimlerini duyunca bütün bütün şahlanmış; sonra da mazhar oldukları bu en büyük nimeti başkalarına da duyurabilmek adına yollara dökülmüşlerdi. Kendilerini imana, Kur'ân'a ve insanlığa hizmete adamış ve bu uğurda dur-durak bilmeyen bir gayrete girişmişlerdi. Onlar hiç boş durmuyor; bir hizmet bitmeden diğerine koyuluyorlardı. Ayakları altlarına hiç gelmiyordu. Oradan oraya koşuyor, diyar diyar dolaşıyorlardı. Sahabenin onda dokuzu, müthiş bir irşad ruhuyla, dini i'lâ maksadıyla hicret etmişti. İmanın hâsıl ettiği heyecan onların içinde öyle bir seviyeye ulaşmıştı ki, hicret niyetiyle gittikleri beldeden geriye dönmeyi de ihanet sayar olmuşlardı.

Aslında, bugün de en çok muhtaç olduğumuz hususlardan biri bu aşk u heyecandır. Sohbet ve hizmet kâideleri üzerinde yükselecek olan bu İslâmî heyecan sayesinde herkes üzerine ciddi sorumluluklar almalı, mesuliyet duygusuyla dolmalı ve elini taşın altına sokmalıdır. İmana, Kur'ân'a, dine,

millete ve topyekün insanlığa hizmeti hayatının gayesi bilmelidir. Bu meselede her fert çok samimî olmalı; "Allahım, benim yaratılışımın gayesi Seni tanımak ve Sana hakkıyla kul olmaktır. Bu yolda bana düşen vazife, Seni anlatan bir heyetin içinde bulunup yüce adını bütün cihana duyurmak ve bu ağır yükün bir kısmını omuzlamaktır. Eğer böyle kudsî bir işin ucundan tutmayacaksam yaşamamın ne mânâsı olur ki? Rabbim ya bana da dine, millete ve insanlığa hizmet yollarını aç ya da bu can emanetini al, beni burada beyhude tutma!.." diyebilmelidir. Ciddi bir sorumlulukla, her gün şakakları zonklayarak bir problemi daha çözmeye çalışmalı, devamlı bir salih amel peşinde olmalı ve hiç boş kalmamalıdır. Aksi hâlde, şeytan âtıl, tembel ve boş kimseleri başka yönlere sevkeder. Makam sevdası, mansıp düşkünlüğü, mal tutkusu, rahat arzusu baş gösterir; haneperestlik hastalığı hortlar, içe kapanmalar olur... Ve unutulmamalıdır ki, içe kapanan bir insan zamanla miskinleşir, Allah'ın onun içine attığı hizmet heyecanını, faaliyet meşalesini söndürür. Derken, ruh darlığına düşer, hiç olmadık şekilde depresyonlar yaşar.

Evet.. diri kalmak ancak başkalarına hayat üflemeye çalışmakla mümkün olur. Cenâb-ı Allah şartlar nasıl olursa olsun hizmete koşan insanın aşk u heyecanını korur. Mesuliyetten kaçanların ise, önce heyecan yorgunluğuna düşmelerinden, sonra da yolda kalmalarından korkulur.

1 Bediüzzaman, *Mektubat* s.506 (Yirmi Dokuzuncu Mektup, Dokuzuncu Kısım, Altıncı Telvih).

2 Bediüzzaman, *Sözler* s.532 (Yirmi Yedinci Söz, Zeyl).

3 Bkz.: Ebû Nuaym, *Delâilü'n-nübüvve* s.579; el-Beyhakî, *el-İ'tikâd* s.314

4 Tirmizî, *menâkıb* 54; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 7/66; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/331.

5 el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/331; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 7/331.

6 İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 20/346; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* 8/77.

7 Bediüzzaman, *Sözler* s.532 (Yirmi Yedinci Söz, Zeyl).

Mefluç Dimağlar ve Unutkanlığın Reçetesi

Soru: *Hâfızayı zayıf düşüren illetler nelerdir? Unutkanlık hastalığını yenmek ve hâfızayı kuvvetlendirmek için hangi vesilelere başvurulmalıdır?*

Cevap: Hâfıza; ezberleme, öğrenme ve hatırda tutma melekesidir; idrak edilen, algılanan, öğrenilen şeyleri zihinde koruma ve gerektiğinde hatırlama kabiliyetidir. Tıbbî araştırmalara göre, insan beynine milyonlarca nöron (sinir hücresi) yerleştirilmiştir. Cenâb-ı Allah, birer vasıta olarak yarattığı bu nöronlar sayesinde insana kütüphaneler dolusu malûmâtı öğrenme ve zihinde depolama istidadı lütfetmiştir. İşte, hâfıza, bilgilerin nöronlarda depolanması diyebileceğimiz öğrenmeyi ve gerektiğinde depolanan o bilgileri yerinden çıkarıp kullanma olarak tarif edebileceğimiz hatırlamayı ihtiva etmektedir.

Hâfıza Dâhîleri ve Unutkanlar

Kudreti Sonsuz beyne öğrenme ve hatırlama faaliyetlerini yaptırırken icraât-ı sübhaniyesine bazı maddî sebepleri perde kılmış; beynin mükemmel donanımını, sinir liflerini ve şuursuz hücre atomlarını dünyalar kadar malûmâtı alıp depolamaya vesile yapmıştır. Hâfızasını iyi kullananlara ve ondan azamî istifade etmesini bilenlere hemen her gördüklerini ve okuduklarını çok kısa bir sürede öğrenme ve aradan uzun vakit de geçse öğrendiklerini unutmama kabiliyeti vermiştir.

Nitekim, insanların zihin selâmetini görüp gözettikleri ve fıtrata uygun yaşadıkları dönemlerde pek çok hâfıza dâhîsi yetişmiştir. Duyduğu bir şeyi ikinci defa tekrar etmeye lüzum hissetmeden ezberleyen Hazreti Ebû Hüreyre;[1] Resûl-i Ekrem Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) emri üzerine on beş-yirmi gün içinde mektup yazabilecek ve gelenleri de tercüme edecek kadar İbranice'yi öğrenen Zeyd İbn Sâbit[2] gibi yüzlerce sahabi duyduklarını bir defada öğrenen ve bir daha da unutmayan insanlardı. Özellikle tâbiîn ve tebe-i tâbiîn dönemleri hâfızasının hakkını veren insanlarla doluydu. Meselâ; Ahmed İbn Hanbel, muhteva aynı olsa bile, farklı sened ve metinlerle nakledilen sahihi, haseni ve zayıfıyla bir milyon hadisi ezberlemiş;[3] kırk bin hadis ihtiva eden meşhur Müsned'ini üç yüz bin hadisten seçerek meydana getirmişti.

Heyhat ki, zamanımıza doğru gelindikçe âdeta hâfızalar da dumura uğradı. İnsanlar yirmi kere okudukları çok kısa metinleri bile hıfzedemez ve en basit mevzuları dahi anlayıp öğrenemez hâle geldiler. Bulanık zihinler, dağınık fikirler ve kirli kalbler sebebiyle hem öğrenme süresi alabildiğine uzadı hem de çabucak unutma hastalığı ortaya çıktı. Bugün öğrenilenlerden yarın hiçbir

eser kalmamaya başladı. Öyle ki, günümüzde hâfızasından şikâyet etmeyen ve nisyandan dert yanmayan insan bulmak âdeta imkânsızlaştı. Belki her dönemde pek çok insan aynı derdi dile getirmişlerdi; fakat, meselâ tabiîn'den birinin şikâyeti bir sayfayı artık bir kere okumayla ezberleyememektendi, günümüz insanının şekvası ise, bir metni otuz kere de okusa hâfızasına kaydedememek ya da çok kısa bir süre sonra hiçbir şey hatırlayamamak şekline büründü.

Zihin Kirliliği

Hâfızayı zayıf düşüren ve unutmaya sebebiyet veren pek çok illet sıralanabilir. Beyin ve hâfıza üzerinde çalışan uzmanlar, genellikle beynin ihtiyaç duyduğu oksijen, glikoz ve bazı enzimlerin yeterli miktarda sağlanamamasını, stres ve gerginlik gibi sebeplerle beynin enerjisinin hemen tükenmesinden dolayı çalışma akışının düzensizleşmesini, sadece bazı meseleler üzerine yoğunlaşmadan ötürü beynin bir bölümünün âtıl bırakılmasını ve sistemsiz düşünme alışkanlığını hemen akla gelebilecek sebepler olarak saymaktadırlar. Bazen de insanın fizyolojik yapısının ve fizikî durumunun hâfıza zayıflığına yol açabileceğini ve ileri yaşlarda vücut mekânizmasının bazı şubeleri yorgun düştüğü gibi beynin de onlara bağlı olarak bir kısım fonksiyonlarını eda edemez hâle gelebileceğini belirtmektedirler.

Bununla beraber, dünden bugüne bazı İslâm âlimleri, haddinden fazla uykunun beyni hantallaştırdığını, sürekli dolu olan midenin zihne menfi tesir ettiğini, sabah kerahatinde uyumanın ve harama bakmanın da unutkanlığa sebep olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca, zihin kirliliğinin hâfızayı zayıflattığına inandıkları için mâlâyânî işlerden, faydasız muhaverelerden, çer-çöp sayılabilecek bilgi kırıntılarından ve kontrolsüz hayal kurmaktan uzak kalınması gerektiğini vurgulamışlardır. Hatta, sistemsiz düşünme alışkanlığına yol açabileceği ve zihni işe yaramayan bilgilerle dolduracağı endişesiyle mezar taşlarını okumayı bile mahzurlu görmüşlerdir; mezar taşlarını okumayı adet edinmenin bugünkü reklam panolarının, araba plakalarının, televizyon ekranlarının ve gazete sayfalarının yaptığı tahribat çeşidinden zararlar verebileceğini düşünmüşlerdir. Gerçi, zihinleri kirleten, kalbleri bulandıran ve hafızayı zayıflatan onlarca unsurla her zaman iç içe yaşadığımız günümüzde, unutkanlığa sebep olmaması için mezar taşlarındaki yazılara bile mesafeli durulmasını anlamamız oldukça zordur; fakat, unutulmamalıdır ki, selefi salihîn meseleyi kendi nezih atmosferleri zaviyesinden değerlendirmişlerdir.

Zannediyorum, hâfızayı zayıflatan sebeplerin en tehlikelisi şehevî hisleri galeyana getiren ve behimî duyguları tehyiç eden faktörlerdir. Bugün, aile ve içtimaî çevre özellikle gençlerin güzel yetişmeleri hususunda yetersiz kaldığı

gibi, bir de etraftan akıp akıp gelen ve ruhu örseleyen telkinler zihinleri âdeta felç etmektedir. Televizyon programları, İnternet sayfaları, video oyunları, günlük haberler, siyasî polemikler, sporcuların ve sanatçıların büyük birer hâdiseymiş gibi nakledilen hâl ve hareketleri, sırf merak uyarma maksadıyla uydurulan yalanlar, tezvirler, her türlü aldatmalar ve sansasyonlar... zaten iyice zayıflayan dimağları tamamen işgal etmektedir. Ve hele kafalara pompalanan onca kir, hayvanî hisleri ve beşerî garîzeleri tahrik edip yüce duygular üzerine bir balyoz gibi inince, kudurtulmuş şehevî arzu ve ihtiraslar, çağımızın zavallı nesillerinde okumaya, öğrenmeye, düşünmeye hiç mecal bırakmamakta ve âdeta hâfızaları bütün bütün kurutmaktadır. Evet, maalesef, günümüzün insanı haram dinleme, haram konuşma ve harama bakma... gibi günahların öldürücü dalgaları arasında çırpınıp durmaktadır.

Haram ve Nisyan

Ehlullah, harama nazarın nisyan sebebi olduğu hususunda ısrarla durmuşlardır. Gözlerine hâkim olamayan ve daimî surette şehevî duyguları kamçılayan manzaralara bakan bir insanın hâfızasının yavaş yavaş köreleceğini belirtmişlerdir. Nitekim, İmam Şâfiî Hazretleri, hocası Vekî' İbn Cerrâh'a hâfızasının zaafından şikâyette bulununca, o büyük zat, İmam Şâfiî'yi en küçük günahlardan bile uzak durmaya çağırmış ve ona şöyle demiştir: "İlim, ilâhî bir nurdur; Cenâb-ı Allah, devamlı günahlara dalan kimseye nurunu lütfetmez."[4] Kaldı ki, İmam Şâfiî muhtemelen bir metni ilk defada değil de ikinci veya üçüncü kerede ezberleme durumuna düşünce hâfızasından şikâyet etmiştir. Ayrıca, İmam Şâfiî gibi bir ruh insanının bilerek günaha girmesi de zaten hiç düşünülemez.

Üstad Hazretleri de yaşadığımız asırda oldukça yaygınlaşan açık saçıklığın unutkanlık hastalığını daha da azgınlaştırdığını dile getirmiştir. Harama nazardan sakınmayan insanların Kur'ân'dan öğrendiklerini de unutacaklarını ve *"Âhir zamanda, hâfızların göğsünden Kur'ân nez'edilecek!"*[5] mealindeki hadis-i şerifin tevilinin bu hastalığın dehşetli neticelerinde aranması gerektiğini belirtmiştir.[6]

Ümmetinin harama nazar etmemesi mevzuunda ikazlarda bulunan Rehber-i Ekmel (aleyhi ekmelüttehâyâ), kadın-erkek herkesin iffete kilitlendiği bir dönemde, hem de Hac vakfesini yapıp Arafat'tan döndükleri bir sırada, terkisine aldığı (Hazreti Abbas'ın oğlu) Fazl'ın başını sağa-sola çevirmiş ve böylece etraftaki kadınlara gözünün ilişmemesi için ona yardımcı olmuştur.[7] Asır saadet asrı, mevsim Hac mevsimi, terkisine binilen zat Allah Resûlü ve

harama bakmaması için başı sağa-sola çevrilen de iffetinde hiç kimsenin şüphe edemeyeceği Hazreti Fazl'dır. Fakat, öyle bir şeyin âdeta imkânsız olduğu bir durumda bile, nazarına başka hayaller girmesin ve serseri bir ok kalbini delmesin diye, Fazl'ın yüzünü bir o yana bir bu yana çevirmesi Peygamber Efendimiz'in bu konudaki hassasiyetini göstermesi açısından çok ibretliktir.

Zehirli Oklar

Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Nazar (bakış) şeytanın zehirli oklarından bir oktur."*[8] diyerek o ağulu oktan korunmanın lüzumunu belirtmiştir. Evvelen ve bizzat Hazreti Ali'ye, saniyen ve bilvasıta bütün ümmetine hitaben, *"Yâ Ali, birinci bakış lehinedir, fakat ikincisi aleyhinedir."*[9] buyurmuş; bir kasde iktiran etmediği için ilk bakışın mesuliyet getirmeyeceğini ama ikinci defa dönüp bakmak iradî olduğundan, onun günah hanesine yazılacağını vurgulamış; harama götüren yolu tâ baştan keserek günahlara geçit vermemek gerektiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca, Cenâb-ı Hakk'ın *"Kim Benim korkumdan dolayı harama bakmayı terk ederse, kalbine öyle bir iman neşvesi ve halâveti atarım ki, onun zevkini gönlünün derinliklerinde duyar."*[10] iltifatkâr beyanını naklederek Müslümanları gözlerini harama kapatmaya teşvik etmiştir.

Bu itibarla, harama nazardan ötürü zihin dağınıklığına ve hâfıza zaafına düşmemek için herhangi bir iş ya da iman hizmetine müteallik bir vazife söz konusu olmadığı sürece günahların seylap hâlinde aktığı çarşı-pazarlardan uzak kalmak lâzımdır. Mutlaka dışarı çıkmak gerekiyorsa, o zaman da mayınlı tarlada yürüyor gibi dikkatli yol almak ve şeytanî hücumlara karşı teyakkuzda bulunmak icap eder. Bunu başarabilmenin iki şartı vardır; birincisi, çarşı-pazara çıkmadan önce, yüreği hoplatacak, gözleri yaşartacak ve mânevî hisleri harekete geçirecek bazı şeyler okumak ya da dinlemek; ikincisi de, bir yere giderken elden geldiğince yalnız olmamaya çalışmak ve gönlü hüşyar bir-iki arkadaşla beraber bulunmaktır. Onca gayrete rağmen yine de irâde haricinde sağdan soldan gelip bulaşan lekeler, kalb ve ruhu kirleten çamurlar olabilir. Bu türlü durumlarda ise, ilk fırsatta seccadeye koşup Cenâb-ı Hakk'a yönelmek gerekir. Namaz, sadaka, oruç ve dua gibi ibadetler –inşaallah– gayr-i iradî gelip çarpan günahlara keffâret olacaktır.

Aslında, harama nazar önü alınabilecek ve iradeyle kaçınılabilecek bir tehlikedir. İnsan, biraz gayret etse, günaha sürükleyen manzaralara bakmamaya sabredebilir. Göze ilişen çirkin bir manzaradan sıyrılma, iradenin belini bükebilecek kadar büyük bir yük değildir; bir nazar oku gelip çarpacağı ilk

anda gözü kapamaya irade gücü yeter. Hele insan harama her göz kapamanın kendisine bir vacip işlemiş gibi sevap kazandıracağını düşünürse, o ilk anda günahtan sıyrılabilir. Fakat, nazarını hemen haramdan çevirmez, kendisini o işe salar ve bir daha, bir daha bakacak olursa, artık geriye dönme ihtimali azalır. Bir de gözünden zihnine akan manzaraları tasavvurla, taakkulle besler ve büyütürse sahilden tamamen ayrılmış sayılır. Ondan sonra geriye dönmek çok daha büyük cehd ü gayret ister. Şair bir arkadaşımın, "İsyan deryasına yelken açmışım, kenara çıkmaya koymuyor beni!" sözüyle ifade ettiği gibi, Allah korusun, o günah deryası, sahilden o kadar uzaklaşan kimseyi dalgaları arasında evirir çevirir ve bir daha kıyıya çıkmasına izin vermez.

Hâfızayı Takviye Eden Âmiller

Hâfızayı zayıf düşüren illetlere mukabil, onu kuvvetlendirecek âmiller de mevcuttur. Bunların başında düzenli bir hayat, prensipli bir çalışma, sistemli bir düşünce ve zihni daimî çalıştırma gibi hususlar gelir. Uzmanlara göre, "Beyin çok çalışırsa yorulur" kanaati yanlıştır. Beynin yorulmasının sebebi onu çok çalıştırmak değil, yanlış kullanmak ya da onu âtıl bırakmaktan kaynaklanan hantallaşmadır. Evet, beyin çok çalışmaktan dolayı yorulmaz; aksine çalıştıkça gelişir, daha verimli hâle gelir. Beyni yoran ve körelten çalışmak değil, boş durmak, düşünmemek, tefekkür etmemek ve iş yapmamaktır. Kullanılmayan organların köreldiği gibi hâfıza da doğru bir şekilde sürekli işletilmezse dumura uğrar.

Maalesef, her gün daha bir ilerleyen teknik ve teknoloji insan dimağını belli ölçüde etkisiz ve hareketsiz kılmaktadır. Bugünün talebeleri hesap makinelerine ve bilgisayarlarına güvenerek çarpım tablosunu bile ezberleme ihtiyacı duymamaktadırlar. Bu hazırcılıktan kaynaklanan atalet de beyin fakültelerinin aktif hâle gelmesini engellemektedir. Evet insan, mutlaka teknik ve teknolojik imkânlardan istifade etmelidir ama dengeyi bozmamaya da özen göstermelidir; meselâ, basit işlerde kat'i surette bilgisayar kullanmamalıdır ki hâfızasını ihmal etmiş olmasın. Ayrıca, bilgisayar bir yandan hâfızanın işini kolaylaştırırken diğer yandan da mutlaka zihne jimnastik yaptırtacak şekilde hazırlanmalı ve ona göre programlanmalıdır. İnsan, ezberlemekten ziyade öğrenmeye önem vermeli ve ona yoğunlaşmalıdır; fakat, bazı sahalarda ehemmiyetli bir kısım metinleri ezberlemenin de zihne talim yaptırma açısından çok faydalı olduğu gözardı edilmemelidir.

Diğer taraftan, uzmanlar, bazı besinlerin beynin çalışmasını doğrudan etkilediği üzerinde de dururlar. Sabah kahvaltısının beynin performansını artırdığını ve kahvaltı alışkanlığı olmayan kimselerde konsantrasyon kaybı

olduğunu belirtirler. Unutkanlığı yenmek ve hâfızayı güçlendirmek için kuru üzüm gibi içinde beynin ana yakıt maddesi olan glikoz barındıran gıdaları tavsiye ederler.

Hıfz Namazı

Selef-i salihînden bazıları da hâfızayı güçlendirip unutkanlığı azaltma adına hem bir kısım dualar okumuşlar hem de her sabah 21 tane çekirdekli kuru üzüm yemeyi itiyat edinmişlerdir. Ayrıca, ehlullah hâfıza geriliğinden ve ezberleyememekten şikâyette bulunan insanları şu hadis-i şerifte tarif edilen dört rekâtlık namaza ve arkasından yapılan duaya yönlendirmişlerdir:

Bir gün Hazreti Ali, Allah Resûlü'ne gelip Kur'ân'ı hâfızasında tutamamaktan yakınır; *"Bu Kur'ân göğsümden uçup gidiyor. Onu ezberimde tutamıyorum."* der. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem Efendimiz ona, *"Cuma gecesinin son üçte birinde kalk; o, meleklerin şahit olduğu zamandır, onda yapılan dualar kabul edilir. Şayet o saatte kalkamazsan, gecenin evvelinde veya ortasında kalk ve dört rekât namaz kıl. Birinci rekâtında Fatiha ile Yasin'i, ikinci rekâtında Fatiha ile Duhan'ı, üçüncü rekâtında Fatiha ile Secde sûresini, dördüncü rekâtında ise Fatiha ile Mülk sûresini oku. Tahiyyâtı bitirdiğin zaman Cenâb-ı Hakk'a güzelce hamd ü senâda bulun. Bana ve diğer peygamberlere de salavât getir. Erkek- kadın bütün mü'minler için Allah'tan mağfiret dile. Bu okuduklarının akabinde de şu duayı söyle!"* buyurur[11] ve kitaplarda "Hıfz duası" adıyla yer alan duayı tekrar etmesini ister.[12]

Hazreti Ali (kerremallahu vechehu) tarif edildiği üzere bunu beş veya yedi gece yapar ve Allah Resûlü'ne gelip şöyle der: *"Yâ Resûlallah! Ben daha önceleri dört-beş âyeti bile ezberleyemiyordum. Fakat şimdi kırk âyet kadar ezberleyebiliyorum. Onu okuduğumda da sanki Allah'ın kitabı gözümün önündeymiş gibi oluyor. Yine önceleri bir hadisi duyup tekrar ettiğimde tam ezberleyemezdim. Fakat, şimdi hadisleri işitip onları rivayet ettiğimde bir harf bile kaçırmıyorum."*[13]

Sözün özü; öğrenilen malûmâtı depolama ve gerektiğinde hatırlama istidadı olan hâfıza Cenâb-ı Allah'ın insana bahşettiği en büyük lütuflardan biridir. Bu harika kabiliyet, doğru dürüst kullanıldığı sürece dünyalar dolusu bilgiyi ihtiva edecek kadar büyük bir kapasitede halkedilmiştir. Hâfıza nimetinin şükrünü eda edebilmek ve onu yaratılışına uygun olarak en güzel şekilde kullanabilmek için öncelikle zihinlerin silkelenmesine, gözlerin harama kapanmasına, mâlâyâniyâtın terk edilmesine, sistemli düşünceye, ihtiyaç miktarınca düzenli

yeme-içmeye, sadece yetecek kadar uyumaya, tefekkür ile dimağı sürekli işletip geliştirmeye, dağarcıktaki tıkanıklıkları istiğfar ve zikir sayesinde açmaya, hâfızayı istidadını aşkın hâle getirmesi için Hafîz-i Zülcelâl'e ilticaya ve bir de en bereketli zaman dilimleri olan seher vakitlerini kollayarak fiilî dua adına intizamlı çalışmaya ihtiyaç vardır.

1 Buhârî, *ilim* 42, *menâkıb* 28; Müslim, *fezâilü's-sahabe* 159.

2 Tirmizî, *istîzân* 22; Ebû Dâvûd, *ilim* 2; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/186.

3 Bkz.: İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 4/419.

4 İmam eş-Şâfiî, *Dîvân* s.61.

5 Bkz.: Abdurrezzak, *el-Musannef* 3/362; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 9/141.

6 Bediüzzaman, *Kastamonu Lâhikası* s.105.

7 Bkz.: Buhârî, *hac* 1, *sayd* 24; Müslim, *hac* 407.

8 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 10/173; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/349.

9 Tirmizî, *edeb* 28; Ebû Dâvûd, *nikâh* 42; Dârimî, *rikak* 3

10 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 10/173; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/349.

11 Tirmizî, *daavât* 114; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 1/461.

12 Bu dua, "Kur'ân'ı hıfz etme namazı ve duası" başlığı altında *Mealli Dua Mecmuası'*nın 91-94 sayfalarında da mevcuttur.

13 Tirmizî, *daavât* 114; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 1/461.

Yaratan Bilir, Dilediğine Dilediğini Verir!..

Soru: *Bir sohbette,* أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ[1] *âyet-i kerimesinin gölgesinde yapılan duaların makbul olacağı ifade edilmişti. Bu ilâhî beyanın zikrinde hangi mülâhazalar söz konusudur?*

Cevap: Selef-i salihînden bazıları dua esnasında bu âyet-i kerimeyi çokça zikreder; ondaki derin mânâları elden geldiğince duymaya çalışır, bu ilâhî beyanın çağrıştırdıklarıyla gönüllerini bütün bütün Cenâb-ı Allah'a verir; sonra da ihtiyaçlarını, isteklerini bir bir zihinden geçirerek her şeyi Yaratan'ın ilmine, rahmetine ve kudretine havale ederlermiş. *"Yaratan yarattığı mahlûkunu hiç bilmez olur mu? (İlmi her şeye nüfuz eden ve her şeyden haberi bulunan) Latîf ü Habîr O'dur."* meâlindeki âyetin şefaatiyle ve onu mülâhazaya alırken yakaladıkları iman ve inanmışlık ufku sayesinde dualarına icâbet edileceğine, arzularının gerçekleşeceğine inanırlarmış. Doğrusu, kısaca meâlini verdiğim beyan-ı ilâhînin uzak-yakın tedaî ettirdikleri umumen mülâhazaya alındıktan ve onun kazandıracağı ruh hâletiyle Hazreti Latîf ü Habîr'e tam ilticâ edildikten sonra yapılacak duaların makbul olduğu/olacağı aşikârdır. Zira, o şekilde dua eden insan, hâlini bilen, sesini duyan, kendisine acıyan ve bütün ihtiyaçlarını gidermeye gücü yeten bir Hâlık-ı Kerim'e seslendiğinin farkındadır ki duanın kabulü için bu şuur olmazsa olmaz bir şarttır.

Sen Hâlıksın, Ben Mahlûkunum!..

Söz konusu âyet-i kerimede öncelikle Cenâb-ı Hakk'ın yaratıcılığına dikkat çekilmekte ve bir Hâlık-ı Kerim'in huzurunda olduğumuz nazara verilmektedir. Bu hakikati ikrar etme Allah Teâlâ'nın şefkatini celbe vesiledir. Çünkü, yaratılmış olduğunun şuuruyla Yaratıcısına seslenen kul şu duygularla dolacaktır:

"Rabbim, beni Sen yarattın, arzu ve emellerimi, ihtiyaç ve isteklerimi de en iyi Sen bilirsin. Bir zamanlar var olmanın mânâsını, yaşamanın ne demek olduğunu, hayatı, dünyayı, insanlığı... bilmiyordum. Resûl-i Ekrem'den, İslâm'dan ve Kur'ân'dan da habersizdim. Hiçbir şey bilmediğim ve hiçbir şeye ihtiyaç hissetmediğim hâlde Sen sürpriz bir şekilde beni var ettin, insan olarak yarattın; ruhuma imanın tadını tattırdın, bana İnsanlığın Iftihar Tablosu'nu tanıttırdın. Sayısız lütuflarını başımdan aşağı sağanak sağanak yağdırdın. Hiçbir şey bilmediğim, hiçbir eksiklik hissetmediğim, hiçbir şeye ihtiyaç duymadığım ve hiçbir şey arzulamadığım bir dönemde Sen bunları bana

lütfettin. Fakat, şimdi bazı şeylere aklım eriyor.. zâhir-bâtın duygularımla bazı şeylere ihtiyacım olduğunu hissediyorum.. şu dünya hayatını ikâme edebilmem için bazı şeylere zaruret derecesinde ihtiyacım olduğunu farkettiğim gibi, ebedî hayatta ebediyete erebilme, ötede Senin cemâlini görebilme, hoşnutluğuna mazhar olup Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) semâvî sofrasına oturabilme misillü daha pek çok şeye ihtiyacım olduğunu.. hatta bunların benim için zarurî olduklarını hissediyorum. Beni Yaratan da, bu duyguları bana veren de Sensin. İçime ebed arzusunu dolduran, gönlüme ebedden ve ebedî Zât'tan başka bir şeyle tatmin olmama hissini koyan da Sensin. Madem yapan, yaratan, donatan Sensin, bütün emellerimi ve eksiklerimi de en iyi Sen bilirsin. Ben başkasının değil, Senin mahlûkunum.. ve başkasına değil sadece Sana el açıyorum."

İşte, bu mülâhazalarla dopdolu olarak "Rabbim, Hâlıkım, Yaratıcım.." diye seslenme, Cenâb-ı Hakk'ın şefkat, re'fet ve rahmetine müracaat etme demektir.

Evet, Allah yaratandır, yaratan bilir. Teşbihte hata olmasın; bir makinenin kâşifi, o makineyi nasıl en ince ayrıntısına kadar bilirse, Cenâb-ı Hak da yoktan var ettiği mahlûkatı –ilmi, hiç kimsenin bilgisiyle kıyaslanamayacak şekilde– bütün yönleriyle bilir. O bizim her şeyimizden haberdârdır; mahiyetimize ait her hususiyeti, hatta potansiyel derinliklerimizi, o derinliklerle nereye kadar varabileceğimizi de bilir.

Potansiyel derinlik nedir? Seyr ü sülûk-i ruhaniyle veya acz ü fakr, şevk ü şükür, tefekkür ve şefkat yoluyla kalb ve ruh ufkunda seyahat yaparsınız.. ya da selef-i salihînin üçüncü asra kadar hep zühd mülâhazasına bağlı değişik yollarla Cenâb-ı Hakk'a yürüdükleri gibi yürürsünüz. Kabiliyetlerinizin müsaadesi nispetinde inkişaflar olur gönlünüzde. Tıpkı bir tomurcuk gibi açılırsınız yaprak yaprak.. bütün güzelliklerinizi vitrin vitrin sergiler, ahsen-i takvîme yaraşır olgunluklarınızı meşher meşher ortaya koyarsınız. Dün birer çekirdek, bugün de birer tomurcuk hâlinde olan istidatlarınızın yarın renk renk çiçekler vermesi söz konusudur. Olduğunuzdan öte olgunlaşmanız, daha geniş inkişaflar yaşamanız da mümkündür. İşte bugüne kadar ne yaptınız, hangi mesafeleri aldınız; şu anda neredesiniz ve nereye yürüyorsunuz... bunları bilen Allah Teâlâ, yarın neler yapmaya, hangi merhaleleri katetmeye muktedir olduğunuzu ve azmederseniz neler yapabileceğinizi de bilir. Ne bugününüz ne yarınınız ne öbür gününüz ne de daha sonra ötelerde, ötelerin de ötesinde nimetlerle serfirâz olacağınız en mutlu anlarınız... hiçbiri O'nun o muhît ilminin dışında değildir. Hepsi O'nun plânları, projeleri ve ilmî takdirleri istikametinde cereyan eder. İmkân dahilinde olan plân ve projelerin gerçekleşmesi, potansiyel derinliklerinizin meyvelerini vermesi de yine O'nun

ilmine ve yaratmasına bağlıdır. Dolayısıyla, dua eden insanın, her şeye kâdir ve her şeyden haberdar bir Hâlık-ı Zülcelâl'e el açtığını ve isteklerinin O'nun bir "ol" demesiyle anında gerçekleşeceğini düşünmesi çok önemlidir.

Latîf ü Habîr

Âyet-i kerimede Cenâb-ı Hakk'ın yaratıcılığı nazara verildikten sonra O'nun kendi mahlûkatını mutlaka bildiği ifade edilerek Esmâ-i Hüsnâ'dan yine "ilim" yörüngeli iki isim zikrediliyor. Esmâ-i ilâhiyenin her biri, o müteâl Zât adına bir güzellik, bir büyüklük ve bir tamamiyetin ifadesidir; onlar, her anılışlarında, mânâ ve nuraniyetleriyle inanılması gereken hakikatlerin sınırlarını belirler, inanan gönüllerde saygı uyarır ve haşyetle çarpan sinelerde teveccüh vesilesi olurlar. Burada da, "Zât-ı Ulûhiyet"i evsâf-ı celâliye ve cemâliyesine uygun şekilde tanıma adına yanıltmayan birer rehber olan Cenâb-ı Hakk'ın güzellerden güzel isimlerinden Latîf ve Habîr isimleri anılıyor. Bunlar birer sırlı anahtar gibi dua edenin eline veriliyor ve onların açacağı hakikat kapılarından geçerek huzur-u ilâhîye varması gerektiğine işaret ediliyor.

Latîf; en ince ve en gizli işleri bütün incelikleriyle bilen, her şeyden haberdâr; yaratıkların muhtaç oldukları faydalı şeyleri lütuf ve yardımıyla ihsan eden, son derece lütufkâr demektir. Latîf ism-i şerifi, bir yandan, ilim ve kudretiyle eşyanın en gizli noktalarına nüfûz eden, kullarının açık-kapalı her yanını bilen; iyi-kötü her söz ve fiil, her hâl ve durum, her niyet ve maksat kendisine malûm olan; diğer taraftan da, varlıkların bütün ihtiyaçlarını görüp gözeten, kullarının en küçük isteklerini dahi –rızasına muvafıksa– lütfuyla veren ve kendisine teveccühde bulunanları asla teveccühsüz bırakmayan Zât mânâlarına gelmektedir.

Habîr ise; doğrudan ilim ve haber sahibi olan, mahlûkatın bütün hâllerine her an vasıtasız olarak vâkıf bulunan, hiçbir hâdise ve hatıra, hiçbir düşünce ve niyet kendisinden gizlenemeyen Zât demektir. Evet, Habîr ismi de, Cenâb-ı Hakk'ın içimizi, dışımızı, gizli-açık her şeyimizi bildiğini ve bize, şahdamarımızdan daha yakın olduğunu ifade etmektedir.

O Cüz'iyyâtı da Bilir!..

Maalesef, bazıları –hâşa ve kellâ– "Allah cüz'iyyat-ı umuru bilmez!" türünden çok çirkin laflar sarfetmektedirler. Bu sözün Zât-ı Ulûhiyet'e isnadı hangi mânâda olursa olsun –bağışlayın– en büyük küstahlıktır. "Bilmez" kelimesini Zât-ı Ulûhiyet hakkında kullanmak küstahlık olduğu gibi, o sözü Hazreti Muhbir-i Sâdık'a isnat etmek de saygısızlıktır. Resûl-i Ekrem

Efendimiz'in (aleyhi ekmelüttehâyâ vetteslimât) bilmediği bazı şeyler olabilir; o –kendisinin de ifade ettiği gibi– Allah Teâlâ'nın bildirmediği bazı şeyleri bilemeyebilir. Fakat, sizin O'nun hakkında o kelimeyi kullanmanız, "bilmez" demeniz doğru değildir; eksiklik ve zaaf hatırlatacak bir sözü O'nunla yan yana getirmekten kaçınmanız sizin edebinizin gereği ve ona karşı saygınızın ifadesidir. Hele Zât-ı Ulûhiyet hakkında öyle bir şey söylemek çok büyük bir hatadır. Hayır, Cenâb-ı Hak cüz'iyyat ve külliyât adına her şeyi bilir; kullarını da, onların ruhlarını, kalblerini, sırlarını, hafîlerini ve ahfâlarını da, onların yapıp ettikleri her şeyin en ince tafsilâtını da bilir. Kur'ân-ı Kerim, *"Ben sizin açığa vurduklarınızı da, ketmettiklerinizi de çok iyi bilirim."*[2], *"Münâfıklar hâlâ anlamıyorlar mı ki, Allah onların kendi aralarındaki fısıldayışlarını da sırlarını da bilir, Allah bütün bilinmezleri bilen Allâmu'l-guyûbdur."*[3]... gibi yüzlerce âyetiyle O'nun, gayb âlemlerinde, âfâkın derinliklerinde ve ötelerin daha ötesinde olan her şeyi bildiğini ilan etmektedir.

İşte, sohbetimize mevzu teşkil eden âyet-i kerimeden hemen önceki ilâhî beyanda da *"Sözünüzü ister içinizde gizleyin, ister açığa vurun, hepsi birdir. Zira Allah gönüllerin künhünü dahi bilir."*[4] buyurulmaktadır. Bu âyet, müşrikler ve münafıklar için bir tehdit olduğu gibi, Müslümanlar için de hem bir ikaz hem de –yerine göre– bir müjdedir. Çünkü, bir mü'min ellerini açıp Rabbine niyaz ederken, dile getiremediği duygularının, boğazında düğümlenen hislerinin, tarif edemediği dertlerinin, tasavvurlarının ve tahayyüllerinin dahi o Latîf ü Habîr, o Hazreti Allâmu'l-Guyûb tarafından işitildiğine, bilindiğine inanır. Gözlerinden akan birkaç damla yaşın, içinden gelen acılı bir âhın bile boşa gitmediğinin farkındadır. Kalb ibresini iyi ayarlayıp Cenâb-ı Mevlâ'ya gönlünün sesiyle teveccüh edebildiği sürece dualarının mutlaka kabul göreceği ve hep istediklerinin daha iyilerini bulacağı ümidindedir.

O'nun Kapısında...

Nasıl olmasın ki; vicdanın derinliklerinde duyularak anılan her ism-i mübarek, cismaniyete ait perdeleri yırtar, birer şefaatçi gibi Müsemmâ-i Akdes'i hatırlatır; gözden-gönülden isi-pası siler ve ruha tâ ötelerin ötesini gösterir. İnsan onlarla Hakk'ı yâd ettikçe, kalbinde itminan hâsıl olur. Esma-i Hüsnâ'dan her bir isim, dergâh-ı ilâhîye yönelme istikâmetinde kulun iradesini biraz daha şahlandırır, dua azmine güç verir..

Evet, Latîf ü Habîr isimlerinin zikrine de bu açıdan bakılmalıdır. Madem, öyle bir Hâlıkımız var ki, O'nun ilmi her şeyin inceliklerine nüfuz eder ve O her şeyden hakkıyla haberdardır.. madem her şeyi her şe'niyle bilen Hallâk-ı

Kadîr bizim en ince ve en gizli işlerimizi de bütün incelikleriyle bilir, her hâlimiz O'na malûmdur.. ve madem O muhtaç olduğumuz şeyleri lütuf ve yardımıyla ihsan etmeye kâdirdir; istek ve ihtiyaçlarımızı halketmek O'na asla zor değildir.. öyleyse, bize O'nun önünde diz çökmek, samimiyetle içimizi dökmek, ellerimizle beraber gönüllerimizi de O'na açmak, tazarru ve niyazda bulunmak ve o kapıdan boş dönmeyeceğimize kat'iyen inanmak düşer.

İşte, bu mülâhazalar iradelerimizi öyle şahlandırır, bizi öyle heyecanlandırır ve öyle bir yakîn mertebesine ulaştırır ki, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) işaret buyurdukları إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا ufkunu yakalarız.[5] Duamızın kabul olacağına ve ellerimizi boş olarak indirmeyeceğimize bütün ruh u canımızla inanır, ötelerden yükselen *"İste, istediğin verilecektir!"* vaadini vicdan kulağıyla biz de duyarız. Duamızda ve o iç yakıcı mülâhazalarda derinleştikçe daha bir hisli hâle gelir, Rabbimize daha bir gönülden sesleniriz:

Rabbimiz, şimdiye kadar Senin kapının tokmağına dokunanlardan hiçbirisini boş olarak geriye çevirmedin. Senin kapında ihtiyaç izhar edenlerden boş dönen hiç olmadığı gibi hiçbir pişman da o kapıdan kovulmamıştır; O kapı Senin kapın, onun başkalarından farkı da her gelene affındır. Şimdi biz de bu kapının dilencileriyiz, bizi sevindireceğinden de eminiz. Rabbimiz, yakarışlarımıza icabet et; ümitlerimizi boşa çıkarma, bizi hüsrana uğratma, elleri boş tâli'sizler olarak geri çevirme!..

1 Mülk sûresi, 67/14.
2 Bakara sûresi, 2/33.
3 Tevbe sûresi, 9/78.
4 Mülk sûresi, 67/13.
5 Bkz.: Buhârî, *îmân* 27, *salâtü't-terâvîh* 1; Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 173.

Helâl Lokma ve İffetli Nesiller

Soru: *Haram yiyip içmek mânevî hayatı ne ölçüde etkiler; iffetli nesillerin yetişmesinde helâl rızkın tesirleri nelerdir?*

Cevap: Allah Teâlâ yeryüzünü, semaları ve onlardaki sayısız nimetleri yaratmış ve insanlığın hizmetine sunmuştur. Bütün bu nimetlerden istifade etme hususundaki esas hüküm onların mübah oluşudur; yani, hakkında yasaklayıcı bir hüküm gelmemiş olan şeyler helâldir. *"O'dur ki yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için yarattı."*[1]; *"Göklerde ve yerde ne varsa, hepsini Zât-ı Âlîsi'nden bir lütuf olarak sizin hizmetinize veren de O'dur."*[2] mealindeki âyet-i kerimeler, yerde ve göklerdeki bütün nimetlerin insanların istifade etmeleri için âmâde kılındığını açıkça anlatmaktadır. Evet, yenilmesi, içilmesi veya kullanılması âyet ya da hadislerle yasaklanmamış olan her şey helâldir.

Şu kadar var ki, Cenâb-ı Hak bir kısım şeyleri yasaklamış ve bu umumî istifade iznini bazı hükümlerle sınırlandırmıştır. Âyet ve hadislerin ortaya koyduğu hükümlerle yapılması kesin olarak yasaklanan şeylere "haram" denilmektedir. Haramları tayin eden doğrudan doğruya Hazreti Şâri'dir; bu açıdan, sırf Allah'ın emri olduğu için onlara yaklaşmamak gerekmektedir. Bununla beraber, netice itibarıyla her haramın pek çok zararı olduğu ve onun yasaklanmasının sayısız hikmetlerinin bulunduğu da bir hakikattir. Herhangi bir haramı irtikap etmenin bazen maddî, bazen de mânevî zararları olur. Meselâ, bir lokma haramın, insanı inhirafa götürmesi ve hatta onun çoluk çocuğunun genel durumuna da tesir etmesi her zaman söz konusudur.

Zikredildiği üzere, helâller ve haramlar Cenâb-ı Hakk'ın emirleriyle belirlenmiştir; hiç kimsenin kendi düşüncesine göre, helâlleri haram ya da haramları helâl saymaya hakkı yoktur. Şahsî yorumları neticesinde böyle büyük bir yanlışlığa düşebilecek kimseleri Mevlâ-yı Müteâl şöyle ikaz etmektedir: *"Kendi dillerinizin yalan yanlış nitelendirmesiyle uydurduğunuz asılsız sözleri Allah'a mal ederek "bu helâldir, şu haramdır" demeyin. Çünkü, Allah adına yalan söyleyenler asla iflah olmazlar."*[3]

Hazreti Rezzâk-ı Kerîm, *"Allah'ın size rızık olarak yarattığı şeylerden helâl ve temiz olmak suretiyle yiyin!"*[4] ve *"Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helâl ve temiz olanlarından yiyin!"*[5] mealindeki âyet-i kerimelerle, nimetlerden istifadenin çerçevesini beyan buyurmuş; helâl ve temiz rızkın peşine düşülmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu itibarla, insan Cenâb-ı Allah'ın nimetlerinden afiyetle yiyip içebilir; fakat, hangi yolla olursa olsun her eline geçeni kullanamaz. Yiyip içtiği şeylerin dinî bakımdan yasaklanmış veya

şüpheli şeyler olmamasına ve onlarda şunun bunun hakkının bulunmamasına dikkat etmelidir. Helâlinden kazanmalı ve maddî-mânevî tertemiz olan şeylerden –meşru dairede kalmak suretiyle– faydalanmalıdır.

Hakk'ın Mahbubu Nasırlı Eller

Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz, *"İbadet on parçadan müteşekkildir; bu on parçanın dokuzu helâl rızkın aranmasındadır."*[6] buyurarak, haramı, helâli gözetmenin ehemmiyetini nazara vermiş; daha pek çok hadis-i şeriflerinde, rızık teminine matuf sa'y ü gayretleri övmüş ve ümmetini helâl kazanca teşvik etmiştir. Lâl ü güher bir beyanında, *"Öyle günahlar vardır ki, onlara ne namaz, ne oruç, ne de hac keffâret olabilir, onları ancak geçim temini için çalışmak affettirir, siler götürür."* [7] buyurmuş; bir başka zaman da, "Çalışmaktan elleri nasır bağlayan ve yorgun olarak uyuyan kimse mağfur olur, günahlarından kurtulur!" müjdesini vermiştir.

Evet, *"Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir rızık yememiştir. Allah'ın nebisi Hazreti Davud da elinin emeğini yerdi."*[8] buyuran Allah Resûlü (aleyhi ekmelüttehâyâ), alnının teriyle ailesinin iâşesini temin etmeye çalışan herkesi takdir etmiş ve bu hususta her fırsatı değerlendirerek ashabını helâl kazanca yönlendirmiştir. Meselâ, bir gün Peygamber Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) Sa'd İbn Muâz (radıyallâhu anh) ile karşılaşıp onunla musâfaha yapmış (tokalaşmış) ve Hazreti Sa'd'ın ellerinin nasırlı olduğunu görünce bunun sebebini sormuştur. Büyük sahabi, *"Ailemin ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmaktan böyle oldu!"* deyince, Habîb-i Ekrem Efendimiz, *"İşte Allah'ın sevdiği eller!.."*[9] buyurarak aziz dostunun nasırlı ellerini işaret etmiştir.

Yüce Rehberimiz, bütün sözleriyle ve örnek hayatıyla göstermiştir ki; şu kısacık ömür öyle de geçecektir böyle de. İnanan bir insan, yaptığı işin zorluk ya da kolaylığından, itibarlı bir meslek olup olmadığından ziyade kazancının helâl mi yoksa haram mı olduğuna bakmalı ve ne yapıp edip helâl rızkını temine çalışmalıdır. Gerekirse o, gidip bir yerde taş kırmalı ya da eline bir kürek alıp işsizlerin beklediği yerde beklemeli, sonra da fırsatını bulup birinin bahçesinin toprağını atmalı, diğerinin yolunu yapmalı.. ama mutlaka Cenâb-ı Hakk'ın meşru saydığı bir yolla iâşesini sağlamaya bakmalıdır. Evet, helâl kazanma niyet ve gayretinde olduktan sonra icrâ edilen mesleğin türü ya da yapılan işin mahiyeti çok önemli değildir; bazı kimseler bir kısım işleri küçümseseler de, meşru her iş Hak katında makbuldür.

Kalbin Kâtili: Haram Lokma

Harama düşmeme hususunda azamî dikkat göstermek gerektiğini ifade eden Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmaktadır: *"Helâl de bellidir haram da; ancak bu ikisinin arasında, ikisine de benzeyen bir kısım şüpheli şeyler vardır ki, insanların çoğu bunları bilemez, ayırt edemez. Bu şüpheli şeylerden sakınan insan dinini, ırzını ve haysiyetini korumuş olur; şüpheli alanda dolaşan kimse ise, bir korunun kenarında hayvanlarını otlatan çoban gibidir. Koru kenarında koyun güden çobanın koyunlarının her an koruya dalması muhtemel olduğu gibi, o da her zaman harama girme ihtimaliyle karşı karşıyadır. Biliniz ki, her melikin bir korusu vardır; Allah'ın korusu da haramlardır. Şu da bilinmelidir ki, cesette bir et parçası mevcuttur; o sıhhatli olunca beden de sıhhatli olur, o bozulunca beden de bozulur. İşte o, kalbdir!"*[10]

Pek çok hakikati ihtiva eden bu nebevî sözden işarî yolla şu husus da istinbat edilebilir: Şayet kalbe akıp gelen ve onun tarafından da bütün vücuda pompalanan kan, helâl rızkın ürünü ise, onunla hem kalb sağlıklı olacak ve sıhhatli çalışacaktır hem de o selim kalbin pompaladığı temiz kanla bütün cesedin sıhhati teminat altına alınmış olacaktır. Aksine, necis kanın deveranıyla meşgul bir kalb bozulmaktan kurtulamayacak ve püskürttüğü kirli kandan dolayı da bütün vücudu fesada uğratacaktır.

Binaenaleyh, Hak dostlarından biri şöyle demiştir: "Bazen haram bir lokma ile kalb öyle bir değişir ve başkalaşır ki, bir daha da eski hâlini alamaz. Bütün günahlar kalbi katılaştırır ve özellikle gece kıyamına mani olur. Teheccüt namazıyla ve gece ibadetiyle karanlıkları aydınlatmanın önündeki en büyük engel haram lokmadır. Helâl lokma da, başka hiçbir şeyin yapamayacağı şekilde kalbe müspet tesir eder ve onu cilalandırır; kalbi iyiliğe ve ibadete sevk eder. Kalblerini murakabe hâlinde bulunduranlar, haram lokmanın ya da helâl rızkın tesirlerini –İslâm'ın şehadetinden başka– kendi tecrübeleriyle de bilirler."

Nitekim Nur Müellifi, haram lokmayı da dahil ettiği tehlikeli alanı anlatırken şöyle söyler: "Hem senin mahiyetine öyle mânevî cihazat ve latîfeler vermiş ki, bazıları dünyayı yutsa doymuyor; bazıları bir zerreyi kendinde yerleştiremiyor. Baş bir batman taşı kaldırdığı hâlde, göz bir saçı kaldıramadığı gibi; o latîfe, bir saç kadar bir sıkleti kaldıramıyor; yani, gaflet ve dalâletten gelen küçük bir hâlete dayanamıyor. Hatta bazen sönüyor ve ölüyor. Madem öyledir, hazer et, dikkatle bas, batmaktan kork. Bir lokma, bir kelime, bir dane, bir lem'a, bir işarette, bir öpmekte batma. Dünyayı yutan büyük letâifini onda batırma."[11]

Haramın insana neler kaybettirdiğini anlama açısından Resûl-i Ekrem Efendimiz'in şu gaybî ihbarı çok ibret vericidir. Bilindiği üzere, hacca koşanlar ovayı-obayı لَبَّيْكَ، اَللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ sözüyle inletirler. Bu söz, mü'minlerin hac esnasında ve ihramda bulundukları müddetçe sürekli tekrar ettikleri mukaddes kelimelerdendir; "Emret yâ Rabbi, buyur yâ Rabbi!.. Çağırdın, biz de geliyoruz yâ Rabbi!.. Davetine sözümüz ve özümüzle geliyoruz, buyur Allahım. Ey ortak ve benzeri olmaktan münezzeh Rabbimiz! Hamd Senin, minnet Senin ve mülk de Senin. Sen teksin, eşsizsin, emsalsizsin, buyur yâ Rabbi!" demektir. İşte, samimî kulların can ü gönülden bu cümleyle mukaddes beldeyi inlettikleri bir anda, sırtında haram parayla alınmış bir elbise ve midesinde haram yoldan sağlanmış bir lokma bulunan bir insan da لَبَّيْكَ، اَللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ diye seslenir. Rahman ü Rahîm (celle celâluhu) kendi hâlis misafirlerini Zâtına has bir memnuniyetle ve ilâhî ikramlarla karşılarken, haramla beslenen ve harama bürünen o adama لَا لَبَّيْكَ وَلَا سَعْدَيْكَ der.[12] Bu söz, kısaca "Lebbeyk'in de sa'deyk'in de senin olsun; sen hoş gelmedin, safalar getirmedin!" mânâsına gelmektedir.

Demek ki, mü'min, elbisesinin ipliğinin bile haram ve şüpheli olmamasına dikkat etmeli, bilmeyerek olanından da Allah'a (celle celâluhu) sığınmalı ve harama düşme endişesiyle gönlü her zaman tir tir titremelidir. Peygamber Efendimiz (aleyhi ekmelüttehâyâ) *"Haramdan sakının! Midesine haram lokma giren bir insanın duası kırk gün kabul olmaz."*[13] buyurmuştur. Başka bir hadis-i şerifte de, *"Allah tayyiptir, helâl ve temiz olandan başkasını kabul etmez."*[14] diyerek aynı hususa dikkat çekmiştir.

Bir gün Sa'd İbn Ebî Vakkas Hazretleri, *"Ya Resûlallah, dua buyur da, Allah Teâlâ, benim her duamı kabul etsin!"* istirhamında bulununca, İnsanlığın İftihar Tablosu, *"Dualarınızın kabul olmasını istiyorsanız, helâl lokma ile besleniniz! Çok kimse vardır ki, haram yer, haram giyinir; sonra da ellerini kaldırıp dua eder. Böyle birinin duası nasıl kabul olunur ki?"*[15] demiştir. Bir başka vesileyle de bu beyanını şöyle teyit etmiştir: *"Helâl ve temiz gıdalarla beslen ki, duaların kabul olsun."*[16]

Haram Karşısında Sahabe Hassasiyeti

Dahası, Rehber-i Ekmel Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), haram lokmayla beslenen bir insanın vücudundaki haramın ancak Cehennem'le temizleneceğini belirterek ümmetini uyarmıştır.[17] Helâl-haram mevzuundaki bu nebevî teşvik ve tergîblerden dolayıdır ki, başta ashab-ı kiram efendilerimiz olmak üzere bütün ehlullah harama bulaşmamaya azamî derecede hassasiyet

göstermişlerdir. Selef-i salihînin sergüzeşt-i hayatları bu hassasiyetin misalleriyle doludur.

Bir örnek olması açısından, Hazreti Ebû Bekir'in (radıyallâhu anh) şu hâli hatırlanabilir: Sıddık-ı Ekber, yemeğini getiren hizmetçisine, her defasında onu nereden getirdiğini ve hangi yolla tedarik ettiğini sorardı. Bir defasında, ihtimal uzun zaman aç kaldıktan sonraki bir iftar anında, hizmetçisinin verdiği lokmayı yiyip sütü içinceye kadar her zamanki gibi yemeğin nereden temin edildiğini sormak aklına gelmemişti. Birkaç lokmadan sonra birden durmuş ve endişeli bir ses tonuyla, hizmetçisine *"Bu yemek neredendi, bunu hangi parayla almıştın?"* demişti. Hazreti Ebû Bekir'in yanında bir köle, bir hizmetçi gibi değil, bir dost, bir arkadaş misali muamele gören insan, *"Ben cahiliye devrinde arraflık yapıyordum; fala bakıyor, gâipten haber veriyor ve kâhinlikten para kazanıyordum. O dönemde yaptığım arraflıktan dolayı birisinden alacağım vardı. Dün o adam borcunu getirdi, ondan ücretimi aldım ve bu yemeği de o parayla hazırladım."* cevabını vermişti. Bunu duyan Hazreti Ebû Bekir birden sendelemiş, düşecek gibi olmuş, beti benzi atmıştı. Hemen parmağını gırtlağına kadar sokmuş, zorla istifrağ etmiş ve yediği şeylerin hepsini dışarıya çıkarmıştı. Sonra da, büyük bir mahcubiyetle, *"Allahım, midemde kalıp damarlarıma karışan kısmından da Sana sığınırım."* demişti.[18] Hazreti Sıddık'ın bu hassasiyetini gören sahabi, *"Ey Allah'ın Peygamberinin Halifesi! Bu kadarı fazla değil mi? Ne diye kendine bu denli ızdırap veriyorsun?"* diye sorunca, Ebû Bekir (radıyallâhu anh) şöyle cevap vermişti: *"Resûl-i Ekrem'den bizzat dinledim; Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) vücudunda bir tek haram lokma bulunan bir kimsenin ancak Cehennem'le temizleneceğini söylemişti."*[19]

Evet, bu hassasiyet, başta sahabe efendilerimiz olmak üzere bütün selef-i salihînin hayat çizgisinin esasını teşkil ediyordu. Hazreti Ömer de (radıyallâhu anh) bir gün yanlışlıkla devlet hazinesine ait olan bir zekât devesinin sütünden içmiş; onun milletin malı olduğunu farkeder etmez de hemen parmağını gırtlağına kadar sokarak istifrağ etmiş; o haramın kanına karışmasına ve bedeninin bir parçası hâline gelmesine mani olmaya çalışmıştı.[20]

İffetli Nesillerin Gıdası: Helâl Lokma

İbrahim Ethem Hazretleri, "Ashab-ı kemal, ancak midelerine gireni kontrol etmekle kemale erebilmişlerdir."[21] der ve bilmeden de olsa haram yiyip içmekten çok korkardı.

Hazreti Mevlâna da, "İlim de hikmet de helâl lokmadan doğar; aşk da,

merhamet de helâl lokmayla meydana gelir. Bir lokma, haset ve hileyi netice verirse, cehalete ve gaflete sebep olursa, bil ki, o lokma haramdır. Hiç buğday ekilip de arpa hasat edildiğini gördün mü?”[22] demiş; hem salih bir insan olmanın hem de salih evlât yetiştirmenin helâl rızıkla çok alâkalı olduğuna vurguda bulunmuştur.

Bir başka Hak dostu ise “helâl lokma”nın iffetli nesiller üzerindeki tesirine şöyle dikkat çekmiştir: “Bu zamanda mârifet ehli ve hakikat eri olan kimselerin ortaya çıkmayışının sebebi, iç temizliğinin ve bâtın tasfiyesinin eksikliği, hatta yokluğudur. Bâtın tasfiyesi ise, her şeyden önce helâl lokma ile olur, helâl yiyecek azalınca mârifet ve hakikat kaybolur.”

İşte, âyet-i kerimelere, hadis-i şeriflere ve selef-i salihînin ikazlarına kulak verdiğimizde açıkça görüyoruz ki, selim bir kalbe sahip salih birer kul olabilmemiz için mutlaka haramlardan kaçınmalı ve helâllerle iktifa etmeliyiz. Temiz nesiller yetiştirebilmek için de, bakım ve görümüyle sorumlu bulunduğumuz çocuklarımızı ve ailemizin diğer fertlerini helâl, hoş ve temiz gıdalarla besleme mecburiyetindeyiz. Şüphesiz, ektiğimiz her tohum ya zakkum olup başkalarını zehirleyecek ya da kökü yerin derinliklerine uzanan, dalları semaları tutan mübarek bir ağaca dönüşerek gölgesiyle, dallarıyla, yapraklarıyla ve meyveleriyle insanlığa hizmet edecektir. Gayr-i meşrû yollarla elde edilen kazanç ancak bir Cehennem zakkumu mesabesindedir ve o kazançla beslenen çocuklar da bir gün mutlaka hem anne-babasına hem de topluma kan kusturacaktır. Allah korusun, şayet yediğimiz haram, içtiğimiz haram, giydiğimiz haram ve hayatımız haramlarla iç içe ise, hem kendi mânevî hayatımızı karartıyoruz hem de çocuklarımızın saadet ihtimalini yok ediyoruz demektir. Bu itibarla, zaman değişse de, asır başkalaşsa da, herkes gayr-i meşrû yollara sapsa ve helâl haram demeden dünyevî imkânlardan istifade etse de, biz haram yiyemeyiz, bakmakla mesul olduğumuz kimseleri de haramla besleyemeyiz.

Hekimler, çocuk bekleyen bir kadına diyazem gibi rahatlık verici ilaçların dahi verilmemesini, çünkü bu tür ilaçların rahm-i mâderdeki ceninin maddî yapısına tesir edebileceğini, bir kısım uzuvlarının bozulmasına yol açabileceğini söylemektedirler. Bu ilaçlar her bebeğe ve her dönemde tesir etmeyebilir; fakat, yüzde bir ihtimal bile olsa, annenin, hekimin tavsiyesine uyarak hassas hareket etmesi ve özellikle doğumdan önceki birkaç aylık dönemde bu tür ilaçlardan uzak durması gerekir. Aynen bunun gibi, Abdülkadir Geylânî, İmam Şâzilî, Şâh-ı Nakşibend ve İmam Gazzâlî misillü mânâ âleminin sultanları da tasavvufi tecrübeleriyle haram lokmanın insanlar üzerinde menfi tesir icra ettiğini ve haramla beslenen anne-babadan dünyaya gelecek çocuğun

da –istisnalar hariç– mânevî yapısının bozuk olacağını belirtmektedirler. Onlar da bu sahanın hekimleri olarak haram lokmaların bazı haramzâdelerin meydana gelmesine yol açtığını söylemektedirler.

İmam Gazzâlî, haram yiyip içen bir kadının sütüyle beslenen çocuğun, ileride habîs şeylere ve çirkin işlere meyledeceğini söyler. Çocuğu, ancak haram yemeyen saliha bir kadının emzirmesi gerektiğini, çünkü haramdan hâsıl olan sütün bereketinin olmayacağını ve ondan emzirdiği veya haram yedirdiği zaman çocuğun tabiatının o haramla münasebeti bulunan kötü şeylere yöneleceğini belirtir. "Çocuğun şirret olmasının kaynağı haram yemektir." der. Ehlullah'tan biri de "Ahmak ve gafil kadının sütü zarar verir; gafletle emzirdi isen kustur!" diyerek bu konudaki hassasiyet ölçüsüne işaret eder.

Öyleyse, çocuğunun fizikî ve biyolojik açıdan sağlıklı doğması için gereken her şarta riayet eden ve yüzde bir-iki nispetinde dahi olsa her ihtimali değerlendirip en doğru olanı yapmaya çalışan valideynin, onun mânevî yönden sıhhatli olması için de aynı hassasiyeti göstermesi gerekmez mi?

"Mübarek" Bir Damat

Seleflerimiz bu hususta o derece dikkatli davranmışlardır ki, ailelerinin helâl rızıkla beslenmesi, çocuklarının mânevî açıdan da selim fıtrat üzere doğması ve sıhhatli büyümesi için âdeta tir tir titremişlerdir. Menkıbelerde asla değil fasla bakılması gerektiğini bir kere daha hatırlatarak anlatacağım şu hâdise de bu hassasiyetin güzel bir misalidir.

Bir devirde, Merv şehrinin Kadısı, kızının evlilik çağına geldiğini düşünür ve ona layık bir eş aramaya başlar. Dünürcüler birer birer kapıya dayansa da Kadı efendinin acelesi yoktur, adayları teker teker değerlendirir, biricik kızını vereceği en uygun insanı bulmaya çalışır. O günlerde Kadı bir rüya görür; rüyasında kendisine kızını "Mübârek" adlı kölesine vermesi söylenir. Aynı rüyayı birkaç defa görünce ve kölesini değişik şekillerde deneyip onun salih bir insan, hayırlı bir damat adayı olduğuna kanaat getirince, bu düşüncesini eşe dosta açar. Bazıları daha münasip, asil ve zengin kimseler de bulunabileceğini söyleyerek kadı kızının bir köleye verilmesine razı olmasalar da, Merv Kadısı kararını vermiştir. Kızının da rızasını alır, kölesini çağırır ve onları evlendirir.

Nikâhın üzerinden bir ayı aşkın bir süre geçmiştir ki, Kadı Efendi, kızının ve damadının hâllerini sormak için onları ziyaret edince, kızcağız "Babacığım, damadın çok iyi bir insan ama daha peçemi indirmedi, evlendiğimizden beri benden uzak duruyor; yediriyor, içiriyor, fakat elini elime sürmüyor." der. Kadı bu hâle taaccüp eder, hemen damadını bulur ve ona bu davranışının sebebini

sorar. Aldığı cevap karşısında Kadı gözyaşlarına boğulur ve kızını doğru insana verdiğini görmenin sevinciyle şükür hisleriyle dolar. Damat şöyle der: "Efendim, ne olur alınmayınız, suizanda bulunduğumu zannetmeyiniz; fakat, siz şehrin kadısısınız, size çok gelen giden olur, evinize hediyeler yollanır; Cenâb-ı Hakk'ın bana bir emaneti ve hediyesi olan kızınızın o şüpheli şeylerden yemiş olmasından korktum. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bedendeki haram bir lokmanın tesirinin ancak kırk günde geçeceğini söylediğini öğrenmiştim. Muhtereme eşimi hiç değilse kırk gün alın terimle kazandığım helâl lokmayla beslemek istedim; ta ki, Hâlık-ı Kerîm nasip ederse, evlâdımız salihlerden olsun."

Evet, bu bir menkıbedir; aynıyla olmuş mudur bilinmez. Evlenen herkesin böyle bir erbaîn çıkarması da gerekmez. Mübarek adlı o Hak erinin kırk gün beklemesi subjektif bir meseledir. Ne var ki, maneviyat âleminin sultanlarından, büyük veli Abdullah İbn Mübarek işte o temiz izdivaçtan neş'et etmiştir.

İmam Âzam'ın Babası ve Helâllik Alma Gayreti

Mevzu açısından benzer bir hâdise de İmam Âzam Ebû Hanife Hazretleri'nin muhterem pederi Sâbit hakkında anlatılmaktadır: Sâbit, bir gün dere kenarında abdest alırken, suya düşmüş bir elma görür. Abdestini tamamladıktan sonra, nasıl olsa çürüyüp gideceğini düşünerek "Bari zâyi olmasın!" der ve o elmayı alıp yer. Fakat, çok geçmeden tükürme ihtiyacı hisseder ve tükürüğünde kan görür. O zamana kadar benzer bir hâline şahit olmadığı için o kanın yediği elmadan ileri geldiğini düşünür ve onu yediğine çok pişman olur. Elmanın sahibiyle helâlleşmek için dere boyunca yürür; sorup araştırır ve sonunda adamı bulur. Hâdiseyi ona anlatıp helâllik dileyince adam hakkından vazgeçmek için onu uzun bir süre yanında çalıştırır, değişik şekillerde imtihan eder, salih bir Hak eri olduğuna inanınca da son bir şart koşar: "Benim kör, sağır, dilsiz ve kötürüm bir kızım var. Bununla evlenmeye razı olursan o zaman elmayı sana helâl edebilirim." der. Sâbit Hazretleri ahirete kul hakkıyla gitmemek için bu teklifi kabul eder.

Nikâhları kıyılınca Sâbit Hazretleri henüz yüzünü göremediği zevcesinin bulunduğu odaya girer; fakat, odaya girmesiyle çıkması bir olur. Hemen kayınpederine koşup, "Bir yanlışlık var galiba, içeride sizin bahsettiğiniz vasıflarda bir kız yok!" der. Kayınpederi tebessüm ederek, "Evlâdım o benim sana nikâhladığım kızımdır, senin de helâlindir. Ben sana kör dediysem, o hiç

haram görmemiştir. Sağır dediysem, o hiç haram duymamıştır. Dilsiz dediysem, o hiç haram konuşmamıştır. Kötürüm dediysem, o hiç harama gitmemiştir. Var git helâlinin yanına, Allah Teâlâ hanenizi mübarek ve mesut etsin." cevabını verir.

İşte böyle bir ana ve babadan da İmam Âzam Ebû Hanife Hazretleri dünyaya gelir. Tabiî, bu da bir menkıbedir. Fakat, önemli olan, İmam Âzam gibi bir sultanın yetişmesine dayelik eden o yuvanın hangi esaslar üzerine bina edilmiş olabileceğine dair ip uçları yakalayabilmek ve bunlardan kendi hesabımıza ibretler çıkarabilmektir.

Annenin Tığı Oğlun Çuvaldızı Oluverir!..

Evet, bir bebeğin, anne karnındaki teşekkülünün ilk döneminden başlanarak helâl ve meşrû rızıkla beslenmesi fevkalâde önemlidir. Öyle ki, çocuğun gelişme sürecinde, Allah'a bağlama mecburiyetinde olduğumuz herhangi bir hâdisedeki kopukluk, negatif bir vâkıa olarak –muvakkaten dahi olsa– çocuğa akseder. Anne-babanın damarlarındaki bir parça haram, çocuğun muvakkat veya müebbet kayma sebeplerinden biri olabilir.

Ebu'l-Vefa Hazretleri bu mevzuyu anlatırken şahsî hayatından ve kendi çocuğunun bir huyundan misal verir: Hazret'in oğlu sürekli elinde bir çuvaldızla dolaşmakta ve devamlı surette tulumlarla su taşıyan insanların tulumlarını delmektedir. Ebu'l-Vefa Hazretleri'nin üzülmesine gönülleri razı olmayan ahâlî bu durumu uzun süre gizli tutar ve şikâyetçi olmazlar. Fakat, zamanla iş çığırından çıkar ve çekilmez hâle gelir; halk mecburen meseleyi Hak dostuna açar ve oğlundan şikâyetçi olurlar. Hazret, oğlunun yaptıklarını öğrenince gerçekten çok üzülür ve bir o kadar da şaşırır. Durumu eşine anlatır; bunun sebebinin ikisinden biri olduğunu söyleyip hanımından çocuğa hamileyken yanlış bir harekette bulunup bulunmadığını sorar.

Anne düşünür taşınır ve eşine şunları söyler: "Çocuğun doğmasından birkaç ay evvel komşunun evine gitmiştim. Orada portakal ve nar gibi meyveler gördüm. Canım çok çekti ama istemeye de utandım. Komşum görmeden elimdeki örgü tığımı meyvelere saplayıp saplayıp ağzıma götürdüm ve böylece onları tadarak meyve arzumu giderdim." Ebu'l-Vefa Hazretleri bunu duyunca "İşte tığını meyveye saplayıp birkaç damla da olsa izinsiz ve haram olan meyve suyunu tatman, evlâdımızda tulumları delme şeklinde tezahür etti. Şimdi huzur-u kibriyaya yönel, ağla ki Allah günahını affetsin." der. Annenin, kabahatini anlayıp ağlayarak dua dua yalvardığı ve sonra da komşusundan helâllik aldığı aynı anda, çocuğunun içini bir pişmanlık hissi doldurur ve "Bu yaptığım iş bana hiç yakışmıyor. Artık, böyle bir şey yapmayacağım." diyerek elindeki çuvaldızı

atar.

Hâsılı, kendimiz ve çocuklarımız hakkında en çok korkmamız gereken hususlardan biri de haram yemek olmalıdır. Zira, Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Haram lokma ile beslenip büyüyen bir insana ateş daha layıktır."* buyurmuştur. Her haram, ya yiyip içenden ya da onun çoluk çocuğundan burada olmazsa ötede mutlaka çıkacaktır. Evet, helâl, kalbin cilası olduğu gibi, haram da onun karasıdır. İbadetlerinin mûteber, dualarının makbul ve çocuklarının salih birer kul olmasını arzu edenler, helâl dairesinden ayrılmamaya azamî îtîna göstermelidirler.

1 Bakara sûresi, 2/29.
2 Câsiye sûresi, 45/13.
3 Nahl sûresi, 16/116.
4 Mâide sûresi, 5/88.
5 Bakara sûresi, 2/168.
6 el-Esbehânî, *el-Cüz* s.144; el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 2/90.
7 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 1/38; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 6/335.
8 Buhârî, *buyû'* 15; İbn Mâce, *ticârât* 1; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/131.
9 Bkz.: Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* 7/342; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadîs* 4/202.
10 Buhârî, *îmân* 39, *büyû'* 2; Müslim, *müsâkat* 107.
11 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.169 (On Yedinci Lem'a, On Dördüncü Nota, Üçüncü Remiz).
12 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 5/251.
13 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/311.
14 Müslim, *zekât* 65; Tirmizî, *tefsîru sûre* (2) 37; Dârimî, *rikak* 9.
15 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/311.
16 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/311.
17 Bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/311.
18 Buhârî, *menâkıbu'l-ensâr* 26; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/97.
19 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 1/31; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 5/56.
20 Muvatta, *zekât* 31; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 7/14.
21 el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 2/91.
22 Mevlâna, *Mesnevî* 1/120.

Kezzâblar Devrinde Sıddıkların İzinde

Soru: *Sıdk ve sadâkat tabirleri hangi mânâları ihtiva etmektedir? Sâdıkların ve sıddıkların vasıfları nelerdir? Yalan söylemeyi câiz kılacak hâller var mıdır?*

Cevap: Sıdk dendiğinde daha çok doğru söz ve hakikate muvafik beyan akla gelmektedir. Fakat aslında sıdk; doğru sözün yanında doğru davranışı da ihtiva eden, her türlü uydurma beyan ve tavırdan arınmış olmayı da çağrıştıran ve insanın iç-dış, gizli-açık her hâlini aynı çizgide götürmesi, hilâf-ı vâki her şeye kapanıp, hayatını doğruluğa göre plânlaması mânâlarına gelen daha şümullü bir tabirdir.

Sadâkat ise; söz ve tavırlarla beraber duygu, düşünce, tasavvur ve niyetlerde de doğru olma, hak ve hakikate yürekten bağlı kalma, dostlarına karşı hep vefa hisleriyle dolu bulunma, şartlar ne olursa olsun hainlik ve döneklik yapmama, gönül verdiği kapıdan asla ayrılmama ve riya, tasannu, maddî-mânevî çıkar hesabı gibi kötülüklerden arınarak hâlis bir niyetle Allah yoluna bağlanma mânâlarının hepsini ifade eden muallâ bir kelimedir.

Söz ve davranışlarında doğruluğu tabiatının bir parçası hâline getirip, insanlarla olan muamelelerinde hep dürüst davranan; günlük konuşmalarından mizahlarına, dost meclislerindeki muhaverelerinden tebliğ adına yaptığı konuşmalarına kadar bütün söz ve davranışlarında doğruluktan ayrılmayan ve dostluğun gerektirdiği vefayı hep muhafaza eden, sözünün eri ve güven timsali insanlara "sâdık" denir.

Sıdk ve sadâkatte zirveyi tutan; hayal, tasavvur, duygu, düşünce, hatta mimiklerine kadar bütün hâl ve tavırları itibarıyla doğruluğa kilitlenmiş olan hak erleri ise "sıddık" unvanıyla anılmaktadır. Özü sözü bir, her hâline güvenilir bu kahramanlar, çok samimî, pek hâlis ve olabildiğine sâdık insanlardır. Resûl-i Ekrem Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve onun getirdiği her şeyi tasdikte kemale erişen, kendisine sunulan mesajlara –aksine ihtimal vermeyecek şekilde– iman eden ve i'lâ-yı kelimetullahı hayatının gâyesi bilen sıddıkların pîri Hazreti Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'tır. Aslında ashab-ı kiramın hepsi birer sıddıktır; ne var ki, onların en önünde yer alan ve sadâkat sancağını taşıyan zat Ebû Bekir Efendimiz'dir. Nitekim, Allah Teâlâ, *"Sıdk mesajıyla gelen, hak ve gerçeği getiren ve O'nu gönülden tasdik eden var ya, işte her türlü fenalıktan korunanlar, takva üzere olanlar onlardır."* [1] mealindeki âyet-i kerimeyle daha Din-i mübînin başlangıcında, hem onun tebliğcisini hem de bu ilâhî mesaja ilk defa "evet" deyip ona koşanı sıdk u

sadâkatle tavsif ve tebcil buyurmuştur.

O'nun Hayatı Mesajının Doğruluğuna Şahitti

Nur Müellifi, "Müseylime'yi esfel-i sâfilîne düşüren kizb olduğu gibi, Muhammedü'l-Emin (aleyhissalâtü vesselâm)'ı âlâ-yı illiyyîne çıkaran sıdktır ve doğruluktur."[2] der. Evet, sıdk bir peygamber sıfatıdır. Güzel ahlâkın kapısı doğrulukla açılır; en makbul ve seçkin kullar mertebesine, Cennet'in zirvesine sadâkatle ulaşılır. Sıdk, aynı zamanda Allah elçilerinin vazifelerini yaparken kullandıkları bir kredidir. Onların doğruluğa kilitlenmiş bulunmaları arkalarındaki istidatlı insanların hidayetine vesile olmuştur.

Sıdk sarayının sultanı Resûl-i Ekrem Efendimiz de doğruluk ve güvenilirliği sayesinde pek çok gönlün kilidini rahatlıkla açmıştı. Ebû Cehil, Utbe, Şeybe ve Ümeyye gibi küfrün temsilcileri bile "Vallahi biz bu adamın yalan söylediğine hiç şâhit olmadık." demek zorunda kalmışlardı. Muhbir-i Sâdık, Mekkelileri Ebû Kubeys tepesinde toplayıp *"Ey Abdülmuttalip oğulları! Ey Fihr oğulları! Ey Lüeyy oğulları! Ben şimdi şu dağın öbür yamacında düşman ordusunun bulunduğunu ve size saldırmak üzere olduğunu söylesem bana inanır mısınız?"* diye sorunca, oradakilerin hepsi tereddütsüzce *"Evet inanırız."* diye bağırmışlardı.[3] Çünkü, o güne kadar O'nun hiçbir hilâf-ı vâki beyanını duymamışlardı. Dünya adına hiçbir beklentisi olmayan bir insanın kırk yaşına kadar çok basit meselelerde bile hilâf-i vâki beyanda bulunmayıp o yaştan sonra hakikate muhalif sözler söylemesi zaten düşünülemezdi. O zamana değin öyle müstakim bir çizgi takip etmişti ki, ahlâk-ı âliyeye bağlı o gidişâtı ondan sonra söyleyeceği, göstereceği, sunacağı ve temsil edeceği her şeyin referansı olmuştu.

Dolayısıyla, düşmanları dahi O'nu yalancılıkla itham edemiyor, –hâşâ yüz bin defa hâşâ– 'şâir, sâhir, mecnun' yakıştırmalarında bulunarak işin içinden sıyrılmaya çalışıyorlardı. Hakikatını inkâr edemedikleri mucizelerine de 'sihir' deyip geçiştiriyorlardı. O'nun risaletini kabule yanaşmayan müşrikler bile, *"Muhammed doğru söylüyor!"*[4] demekten kendilerini alamıyor; fakat peygamberliğin O'na verilişini kibir ve gururlarına yediremeyip, *"Risalet neden eşraftan birine değil de bir yetime verildi?"*[5] demek suretiyle O'na teslim olmamak için kendilerince mazeret uyduruyorlardı.

Özümüzle Sözümüz Bir mi?

Selef-i salihîn efendilerimiz, peygamberlerin vasıflarından üçünü sıralarken önce sıdkı, daha sonra emaneti, akabinde de tebliğ aşkını saymışlardır. Tebliği

sıdk ve emanetten sonra zikretmeleri çok mânidârdır. Demek ki tebliğ vazifesinin eksiksiz ve kusursuz yapılabilmesi için mübelliğin önce sıdkla, sonra da güvenilir, inanılır ve itimat edilir bir insan olma mânâsına gelen emanetle muttasıf bulunması gerekmektedir. Tebliğ aşkı ancak peygamberâne sadâkat ve peygamberâne emanetle beraber bulunursa bir kıymet ifade etmektedir. Bu iki kanattan yoksun bir tebliğ adamı hem hizmet adına yapıp ettiklerini başka beklenti ve mülâhazalara bağlamaktan kurtulamayacak hem de sunacağı mesaja kimseyi inandıramayacaktır.

Öyleyse, bu noktada biraz durmak, derin derin düşünmek ve kendi durumumuzu gözden geçirmek düşer bize!.. Sahiden sıdk ve emniyet üzere yaşıyor muyuz? Gizli-açık her hâlimizde sıdk u sadâkatin rengi var mı? Özümüzle sözümüzü bir kılabildik mi? Çevremize emniyet telkin edebildik mi; güvenebiliyor mu insanlar bize? Yanlarında anıldığımız zaman hemen "Onun elinden, dilinden hiç kimseye zarar gelmez" diyebiliyorlar mı? İşte, bütün bu ve benzeri soruların cevabı müspet olmadan yapacağımız tebliğ hem dünya hem de ahiret hesabına akîm kalmaya mahkûmdur.

Bediüzzaman Hazretleri de "İslâmiyetin esası sıdktır. İmanın hassası sıdktır. Bütün kemâlâta îsal edici sıdktır. Ahlâk-ı âliyenin hayatı sıdktır. Terakkiyatın mihveri sıdktır."[6] derken bu hususa dikkat çekmiştir. Sıdkı, sadâkat mânâsında ele almış; mü'minlerin hem şahsî hem de içtimaî açıdan ilerleyip yükselmelerinin söz, tavır ve davranışlarında doğruluğu kovalamakla beraber, niyetlerindeki hulûsa ve Allah'ın sâdık birer bendesi olarak bulunmaları gerekli olan yerde sâbit kadem durmalarına bağlamıştır. Evet, kendi şahsî hayatında gel-gitler yaşayan, sık sık farklılıklar sergileyen, sürekli değişip duran kimseler muhataplarının içlerine de hep tereddüt salar, şüphe atar ve onları kuşkulara düşürürler. "Acaba bu tavırlarından hangisi doğruydu? Şimdi hangisine inanacak, hangisini esas alacağız?" dedirtirler. Böyle yüzer gezer yaşayan ve hiç güven vaad etmeyen fertler, iktidâ edilecek insanlar olamazlar. Maalesef, günümüzde vâizlerin pek çoğunun nasihatlarının tesir etmemesi böyle bir hastalıktan dolayıdır. Önce söyleyenin söylediğine inanması, itaat ve inkıyada çağıranın Hakk'a gönülden bağlanmış olması ve doğruluğa davet edenin sıdk u sadâkata yapışması lâzımdır ki, onun beyanları ve tavırları da başkaları üzerinde müessir olsun.

Korkunç Bir İddia

Ayrıca, insan doğruluktan hiç ayrılmamaya azmetmeli ve yalanın en küçüğünden bile çok sakınmalıdır. Zira, en büyük yalanlar doğruluktan çok az bir inhirafla başlayan hilâf-ı vâki beyanlar silsilesinin ürünleridir. Habîb-i

Edîb Efendimiz, bu hususa da dikkatlerimizi çekerek şöyle buyurmuştur: *“Size doğruluk yaraşır. Doğruluk insanı iyiliğe, o da Cennet’e çeker, götürür. İnsan, kendini bir kere doğruluğa verip, o yola yöneldi mi, hep doğru söyler, doğruyu araştırır. Böylece o, Allah katında “sıddık” olarak yazılır. Yalandan sakınınız. Yalan insanı fücura, günah bataklığına, o da Cehennem’e sürükler, atar. Bir insan, kendini bir kere yalana kaptırdı mı, daima yalan söyler, neticede Allah katında “kezzâb” (büsbütün yalancı) olarak yazılır.”*[7]

Bildiğiniz gibi; lügatlerde yalan, gerçeğe aykırı asılsız söz, vâkıaya mutabık olmayan beyan, zatında olmamış bir şeyi var gibi sunma ya da söyleyen insanın bilgisini, düşüncesini, kanaatini –kastî olarak– tam yansıtmayan bir ifade.. gibi değişik şekillerde tarif edilmektedir. Belâgat ilminde, yalanla alakalı bir tarif daha vardır ki, o çok dikkat çekici ve ürperticidir. Bu zaviyeden, yalan, Allah tarafından bilinen bir şeyin aksini söylemenin, Allah’ın bildiğine muhalif iddiada bulunmanın ve bir meselenin Cenâb-ı Hak nezdindeki keyfiyetine aykırı söz uydurmanın adıdır. Meselâ; hak katında salihler arasında bulunan iyi bir insandan bahsederken onu yerden yere vurma ve kötü bir adammış gibi anlatma “İnd-i ilâhîde yazılı olan değil benim dediğim doğru!..” deme gibi çok büyük bir küstahlık ve küfre yakın pek korkunç bir yalandır.

Bu tehlikeden dolayı, Hak dostları, insanlar hakkında suizan, gıybet, iftira, bühtan ihtiva eden yerici sözler bir yana, başkaları hakkında övgü ifade eden beyanlarında dahi çok dikkatli davranmış ve birini methedecekleri zaman “Zannediyorum, falanca şöyle faziletleri olan bir arkadaştır, hakkında hüsnüzannım kavîdir; fakat, Allah herkesin özünü biliyorken ben kimseyi kendi bilgime göre tezkiye edemem, Cenâb-ı Hak herkesi benden iyi bilir.” demeyi itiyat edinmişlerdir.

Yalan Küfrün Arkadaşıdır

Bu itibarla, çok küçük görülen meselelerde dahi doğruluğun peşinde olmalısınız, dilinizi yalana hiç alıştırmamak için sıradan ve zararsız işlerde bile mutlaka hakikate uygun beyanda bulunmalısınız. Öyle ki, birisi size saati sorsa, şayet o an saat üçü onyedi geçiyorsa –kestirmeden– “on beş geçiyor” ya da “yirmi geçiyor” şeklinde cevap vermemeli; saatiniz kaçı gösteriyorsa onu tam olarak söylemelisiniz. Çoklarınca basit ve önemsiz kabul edilen o meselede bile siz son derece doğru olmaya çalışmalısınız ki diliniz yalana asla alışmasın, dilinizden dökülen yalan kalbinizde yaralar açmasın ve “O kadarcık yalanın söylenmesinde mahzur yoktur.” mülâhazası çok büyük yalanlara kapı aralamasın.

Kat'iyen, o kadarcık bir yalandan bile kaçmak lâzım; zira, bir insanın söz, tavır ve davranışlarında sıdk azaldıkça onun gönlünde nifak kuvvet bulur. Münafığın belirleyici sıfatlarından birisi yalancı olmasıdır. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) münafığın alâmetlerini şu şekilde saymıştır: *Kendisine bir şey emanet edildiği zaman ihanet eder. Konuştuğunda yalan söyler. Birisiyle ahitleştiği, sözleşme yaptığı zaman ona gadreder; söz verse de cayar, sürekli hulf-ül vaadde bulunur. Bir konuda taraf olduğunda haddi aşar, haksızlık yapar; kavga ve nizaları büyütür, düşmanlığa dönüştürür.* Evet, Nebiler Serveri, münafığın bu huylarını saydıktan sonra: *"Bunlar kimde bulunursa o kişi tam münafık olur. Kimde de bunlardan biri varsa, onu terk edinceye kadar o kişide münafıklıktan bir parça bulunmuş olur."*[8] buyurmuştur.

Bediüzzaman Hazretleri, "Yalan bir lâfz-ı kâfirdir."[9] diyerek bu hakikati bir başka şekilde ifade etmiş; onun küfrün esası ve nifâkın birinci alâmeti olduğunu söylemiş ve küfrün arkadaşı olan kizbden çekinmeleri için mü'minleri uyarmıştır. O hâlde, bütün bunları duyup dinleyen ve bilen bir mü'min, her zaman şeytandan Allah'a sığındığı gibi, günde belki yüz defa kendini gözden geçirerek "Allahım, yalana düşmekten Sana sığınırım." demeli değil midir?

Örtülü Yalanlar

Diğer taraftan, bir de örtülü ve kapalı olarak söylenen "zımnî yalan" diyebileceğimiz sözler vardır ki, bir mü'min onlardan da kaçınmalı ve lisanını hep nezih tutmalıdır. En yaygınları mübalağa, mazeret döktürme ve târiz olan bu örtülü yalanlar da sıdka kilitlenmiş bir insan için büyük mahzurlar taşımaktadır.

Mübalağa; bir şeyi ifade ederken olduğundan çok fazla (ya da bazen çok noksan) göstermek, bir şeyin etkisini artırmak için onu abartarak anlatmak demektir. Meselâ; bazen başkalarının kuvve-i maneviyelerini takviye etmek bazen de yapılan işi büyük göstermek için yüz kişinin katıldığı bir programa "yüzlerce" insanın katıldığını söylemek, bin kişilik bir salona "binlerce" insan doldurmak (!), hatta o program hakkında görüş beyan eden birisinin "güzeldi" demesini "çok müthişti, muhteşemdi" şekline büründürerek nakletmek; daha bir köye bile tesir edemeden kendi mefkûresi adına kasabalar, şehirler fethedilmiş gibi anlatmak türünden bütün mübalağalar birer zımnî yalan sayılırlar. Bunlar muhatabın gönlünde müspet tesir hâsıl etmeyeceği gibi gayretullaha da dokunabilir ve yapılan işin bereketini bütün bütün alır götürür. Dahası, o türlü mübalağalar, yapılan iş hakkında takdir hislerini coşturmak bir yana, tereddüt ve şüpheler hâsıl eder ve hassas gönüllerde kötü izler bırakır. Nitekim, Nur İnsan bu konuda da bizi uyarmış ve şöyle demiştir: "Hangi şeyi vasfetsen,

olduğu gibi vasfet. Medhin mübalağası zemm-i zımnîdir."[10]

Diğer bir örtülü yalanın adı olan "mazeret döktürme" tabiri, bir kusur, kabahat ya da suç için mücbir sebepler ileri sürmeyi ve onun hoş görülmesi maksadıyla bahaneler sayıp dökmeyi ifade etmektedir. Kanaatimce, suç sayılacak bir şey yapmak, bir kabahat işlemek ya da günaha girmek kötüdür, çirkindir. Fakat, o suça veya günaha mazeret bulma istikametinde beyanda bulunmak daha kötü ve daha çirkindir. Bir hatanın hoş görülmesi ya da bir suçun affedilmesi için "şöyle olmuştu, böyle olmuştu" diyerek mazeretler ileri sürme vebali katlama demektir. İşte, o türlü bahanelerin arkasına sığınanlar kendilerini paka çıkarma kastıyla ellerinden gelen her şeyi yaparlar. Belki, sarfettikleri kelimelerin doğru olmasına dikkat ederler; fakat, karşı tarafı kendilerinin masum olduğuna inandırmaya çalıştıkları için söz ve hâllerinin vâkıaya tam mutabık olmasını sağlayamazlar; mazeret ve bahanelerini muhataplarını kandırmaya mâtuf birer kuru laf olmaktan kurtaramazlar. Dolayısıyla, yalana düşmüş ve kalbî hayatlarını yaralamış olurlar. Aslında, öyle bir durumda en doğru davranış, nefsi tezkiye etmeye çalışmadan ve mazeretler arkasına saklanmadan "Allah affetsin, siz de bağışlayın. Hevâ ve nefse uydum, cürüm işledim; zaten benden de ancak bu beklenirdi." diyebilmek ve hemen af dilenmeye koşmaktır.

"Târiz" ise; kapalı bir biçimde, dolaylı olarak söz söyleme, konuşurken muğlak bir ifade kullanarak muhatabın bir meseleyi olduğundan farklı anlamasını sağlama ve açık olmayan bir beyanla asıl maksadı gizleme mânâlarına gelmektedir. (Edebiyattaki târiz sanatı bundan başkadır.) Diğer bir ifadeyle, târiz, bir sözün görünürdeki anlamından farklı bir mânâ kastedilerek kullanılması şeklindeki mecazlı anlatımdır. Selef-i salihîn, bunu da zımnî yalan kategorisinde ele almış ve insanın dini, hayatı, aklı, nesli, vatanı, ırz ve namusu söz konusu olmadan târize de asla başvurulmaması gerektiğini belirtmişlerdir.

Yalanın Câiz Olduğu Yer Var mıdır?

Bu arada; "Bir maslahata binaen yalan söylemenin câiz olacağı yerler de var mıdır?" şeklinde bir soru akla gelebilir. Böyle bir sual Hazreti Üstad'a tevcih edilince, o "Evet, kat'î ve zarurî bir maslahat için mesağ-ı şer'î vardır. Amma zaman onu neshetmiş."[11] diyerek meseleyi kesip atmıştır. Aslında, bazı âlimler haddi aşmamak ve zaruret sınırında durmak şartıyla, dargınları barıştırmak, hanımla beyinin arasını bulmak ve savaşta düşmanı şaşırtmak maksadıyla söylenen hilâf-ı vâki beyanların mübah olduğunu ve yalan sayılmayacağını söylemişlerdir. Fakat, Bediüzzaman Hazretleri, bazı âlimlerin maslahat ve

zaruret için verdikleri o fetvanın muvakkat olduğunu ve geçerliliğini yitirdiğini ifade etmiştir.

Evet, günümüzde yalan çok revaçtadır ve insanlar hiç olmayacak meselelerde bile yalana başvurmaktadırlar. Bir sürü kezzâbın, müthiş yalanlarıyla yeryüzündeki asayişi ve umumi emniyeti mahvettiği zamanımızda, bu kötü ahvâlden mü'minler de etkilenmişlerdir ve maalesef çokları hemen her şeye bir bahane uydurur hâle gelmişlerdir. Böyle bir dönemde öyle net bir ifadeyle ve kesin bir hükümle radikal tedbirler alınmazsa, o muvakkat fetvanın suistimalini engellemek mümkün olmayacaktır.

Hâsılı, şayet biz dava-yı nübüvvetin kapı kulları sayılan birer hak eri olmayı arzuluyorsak, tıpkı Nebiler Serveri gibi, sıdk ve sadâkat hususlarına çok dikkat etmek zorundayız. Yalanın revaç bulduğu ve herkesin yalan söylemede rahat olduğu günümüzde doğruluğu bir âbide gibi başımızda taşımaya ve onu namusumuz gibi korumaya mecburuz. Özellikle de başka toplumlar içinde yaşıyorsak ve kendi öz değerlerimizi onlara da anlatmayı düşünüyorsak her hâlimizle doğru olmaya daha da özen göstermeliyiz. Büyük-küçük hiçbir meselede en ufak bir hilâf-ı vâki beyana tenezzül etmemeli ve asla "Müslümanlar da yalan söyleyebiliyor" dedirtmemeliyiz. Yalanı çağrıştıran tek bir sözümüzün ya da hâlimizin, bütün inananlar hakkında "bunlar da yalan söylüyor" kanaati oluşturabileceğini ve ondan sonra –farz-ı muhal– gökten kitap indirip o insanların önüne koysak yine de onlara müessir olamayacağımızı unutmamalıyız.

Evet, bizim için yol ikidir, ya doğru söylemek ya da sükût etmek. Ne kadar doğru varsa hepsini bir anda söyleme gibi bir mükellefiyetimiz yok; fakat, illa konuşacaksak, doğru sözlü olmadan başka yolumuz da yok.

1 Zümer sûresi, 39/33.

2 Bediüzzaman, *Sözler* s.527 (Yirmi Yedinci Söz, Altıncısı).

3 Bkz.: Buhârî, *tefsîru sûre* (26) 2; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/307.

4 Bkz.: İbn İshak, *es-Sîre* 4/191; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/255-256

5 Bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 1/165; et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 25/65.

6 Bediüzzaman, *İşârâtü'l-İ'câz* s.83.

7 Buhârî, *libâs* 69, *edeb* 69; Müslim, *birr* 103-105.

8 Buhârî, *îmân* 24, *şehâdât* 28, *vesâyâ* 8, *libâs* 69; Müslim, *îmân* 107-110.

9 Bediüzzaman, *Sözler* s.774 (Lemeât).

10 Bediüzzaman, *Sözler* s.781 (Lemeât).

11 Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s.93 (İlk Hayatı).

Okula Adımı Verin, Cenazeme Kalabalık Gelin!..

Soru: *Bazı kimseler, yaptırdıkları hayır kurumlarına kendi isimlerinin verilmesini hatta bir okul ya da hastahanenin inşaatında tek odanın masraflarını karşılamışlarsa, onun girişine dahi adlarının nakşedilmesini arzuluyor ve şart koşuyorlar. Böyle bir istek ve uygulama dine ve vatana hizmete adanmış insanlar için ne ölçüde tasvip edilebilir? Yâd-ı cemîl olma ve gelecek nesillerden dua alma beklentisi öyle bir arzuyu mâzur kılabilir mi?*

Cevap: Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *bir insan öldüğü zaman onun amel defterine akıp duran sevapların kesileceğini belirtmiş; ancak şu üç ecir kaynağını istisna ederek, insanın onlar vesilesiyle kıyamete kadar sevap kazanmaya devam edeceğini ifade buyurmuştur: Sadaka-i câriye, kendisinden faydalanılan ilim ve hayır dua eden salih evlât.*[1] Başka hadis-i şeriflerde de dile getirilen sadaka-i câriye; sürekli sevap kazandıran, amel defterine hep ecir akıtıp duran salih amel mânâsına gelmekte ve okul, mescid, hastahane, fakirler için aş evi, misafirhane, su kanalı, çeşme, yol ve köprü gibi hayır hesabına yapılan müesseseleri ihtiva etmektedir. Dinimizin esaslarına göre, insanlar (hatta hayvanlar) sadaka-i câriyenin muhtevasına giren bu yerlerden istifade ettiği sürece, onları yaptıranlar, yapılmasına vesile olanlar, zenginleri teşvik edenler ve onlara yol gösterenler, hem yaşadıkları sürece hem de vefatlarından sonra sevap kazanmaya devam ederler. Ecdadımızın medrese, cami, kervansaray, han, hamam, çeşme, köprü, dükkân ve çarşı gibi muazzam eserler yaptırmaları işte bu kesintisiz ecre nâil olma isteklerinden kaynaklanmıştır.

Sürekli bir sevap kaynağı olması niyetiyle, sırf Allah rızası için bütün insanların istifadesine sunulmak üzere inşa edilen bu vakıf müesseselerine –Osmanlı'dan günümüze– "hayrât", "meberrât" ya da "müessesât-ı hayriye" denilmiştir. Şahsî servetleriyle ve vakıflar yoluyla toplumun muhtaç olduğu muhtelif müesseseleri kurup onları işleten hayır sahipleri de "sahibü'l-hayrât", "sahibü'l-hayrât ve'l-hasenât" veya "sahibü'l-hayrât ve'l-meberrât" tabirleriyle anılagelmiştir.

Adın Anılmasa da Allah Biliyor

Evet, sadaka-i câriye çerçevesine giren bir hayır kurumunu topluma kazandıran kimsenin adı bilinsin ya da bilinmesin, o müessesenin vakfiyesinde

ismi zikredilsin veya edilmesin, daha girişteki bir tabelaya nâm ü nişanı kazınsın yahut kazınmasın, o kurum hizmet vermeye devam ettiği sürece o insanın amel defterine sevaplar akıp durur. Bir okul, bir hastahane, bir üniversiteye hazırlık kursu ya da bir talebe yurdu yaptıran hayır sahibinin adı, şanı, nâm ü nişanı hiç anılmasa da, insanlar oradan istifade ettikleri müddetçe onun defter-i hasenâtına ecir yağmaya devam eder. O okulda eğitim gören, o hastanede acıları dinen, o kursta istikbale yürüyen ve o yurtta büyüyüp yetişen kimseler ne zaman "sahibü'l-hayrât" sözüyle icmalî dua etseler ve "Allah razı olsun" deseler, o dualar mutlaka adresini bulur ve hayır sahibinin sevap hanesine kaydolur. İsmi o müessesenin alnında yazılı olmasa da, adını hiç kimse açıkça anmasa da, o insan dualara zımnî olarak girer ve onlardan kendi hissesine düşen ecri alır; çünkü Allah herkesin her hayrından haberdârdır. Kur'ân-ı Kerim, *"Hayır olarak harcadığınız her şeyi, adadığınız her adağı, Allah mutlaka bilir ve mükâfatını verir."*[2] mealindeki beyan-ı ilâhî gibi onlarca âyetiyle bu gerçeği nazara vermekte; mallarını Allah yolunda harcayıp da infaklarının ardından minnet etmeyenlerin ve kimseyi incitmeyenlerin mükâfatlarının Cenâb-ı Hak tarafından verileceğini belirtmekte ve iyilikleri Allah'ın sonsuz ilmine havale edip karşılıklarını yalnızca O'ndan beklemeyi ve dünyevî hiçbir beklentiye girmemeyi salık vermektedir.

Ne var ki, bu hakikati tam kavrayamamış ve nefis tezkiyesine muvaffak olamamış bazı kimseler, ille de yaptırdıkları binanın alnına adlarının nakşedilmesini isterler. Eserlerinin "falanın okulu", "filânın yurdu" denilerek anılmasını şeref, onur ve saygınlık vesilesi kabul ederler; hatta bu vesileyle, aile fertlerinin de itibar görmesini hedeflerler. Böylece o hayırlı işin içine görünme, duyulma, bilinme, kendini ifade etme ve parmakla gösterilme mülâhazalarını karıştırmış ve o dupduru sevap kaynağını bulandırmış, belki de kurutmuş olurlar.. bulandırmış ve kurutmuş olurlar; zira, görsünler, duysunlar, bilsinler, itibar etsinler... düşünceleriyle yapılan amellerde dünyevî menfaatler söz konusudur ve o amellerin bütün bütün boşa çıkma ihtimali vardır.

Burada Tüketilen Ahiret Meyveleri

Nitekim, bir hadis-i kudsîde Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Benim ortağa hiç ihtiyacım yoktur, Ben kendisine şirk koşulmasından uzak yegâne Zât'ım. Her kim bir iş yapar da, onda, Benden başkasını ortak kılarsa (uhrevî bir işte Allah'tan başkasının beğenmesini, alkışlamasını ve mükâfatını ararsa) onu da, o ortaklığını da terk ederim."*[3] Kur'ân-ı Kerim, insanlara minnet ve eziyet etmekten kaçınmayan kimseleri Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde riya için sadaka veren zavallının hâline benzetir. Üzerinde az bir toprak bulunan bir

kaya parçasının şiddetli bir yağmurdan sonra cascavlak kalmasına benzer şekilde, öyle birinin de verdiği sadakanın dünyevî menfaatlerini gördükten sonra ötelere eli boş varacağını ve ahirette müflis olacağını belirtir.[4]

Şu hâlde, sadece Allah'ın rızasını düşünerek değil de, cömert tanınmak, hayırlı bilinmek ve yardımsever görünmek için tasaddukta bulunmak riyadan ibaret kötü bir davranışın ötesinde bir mânâ ifade etmemektedir. Allah korusun, bu mülâhazaların ağırlığı nispetinde, zâhiren çok hayırlı görünen amellerin boşa çıkmaları ve ahiret semereleri hesabına kısır kalmaları muhtemeldir. Evet, görünüşte çok hayırlı da olsa, bir işin içine onu yapan insanın adı, şanı, şöhreti, aile fertlerinin saygınlığı ve çoluk çocuğunun itibarı karıştığı sürece, o işte Cenâb-ı Hakk'a teveccüh nispeti azalmış olur. Allah Teâlâ'ya teveccühün tam olması mâsivâdan tamamen sıyrılmaya bağlıdır. İnsan kendi adını, nâm ü nişanını, aile efradını ve itibarını aradan çıkarıp onları mülâhazalarından sürgün ettiği ölçüde, bakışlarını Cenâb-ı Hakk'a teveccühe yoğunlaştırmış ve sadece rıza noktasına im'ân-ı nazarda bulunmuş olur. Az-buçuk kendi nefsine pay çıkardığı nispette de Mevlâ-yı Müteâl'e hasretmesi gereken teveccühü kısmış, bölmüş, parçalamış sayılır.

Maalesef, dünyanın cazibedâr güzelliklerine aldanan, bu hayatı kalıcı sanan ve şan, şöhret, makam, mevki mülâhazalarından sıyrılamayan kimseler, bu mevzuda ne zaman kaybedip ne zaman kazandıklarını bilemediklerinden, kârlı görünenle kârlı olanı ayırt edemediklerinden ve dünyevî menfaatlerin ahirete bakan amellerin sevaplarını azalttığını, hatta yiyip bitirdiğini kestiremediklerinden hayır konusunda da çok yanlışlar yapıyorlar. Bazı güzel amellerini görünme, duyulma ve bilinme duygularına bağlayarak, ucundan tuttukları bir kısım işlerin kendilerine nispet edilmesini şart koşarak ahiretleri hesabına kaybediyorlar. Şayet, böyleleri nasihate açık ve uyarılabilir kimselerse, ötede hüsrana uğramamaları için mutlaka ikaz edilmelidirler. Fakat, eğer samimî ikazları dinlemeye yanaşmıyorlar ve yapacakları lisenin, üniversitenin, hastahanenin ya da talebe yurdunun alnına "falanın lisesi", "filânın üniversitesi", "... bey hastanesi" ya da "... hanımefendi yurdu" yazdırılmasında ısrar ediyorlarsa, –kendilerinin kaybına olsa da– öyle bir hayır yapmalarına mânî olunmamalı ve toplumun istifadesi engellenmemelidir. Belki, o müessese hayır sahibi hesabına bir kayba vesile olacaktır ama millet kazanacaktır. (Kim bilir, belki de Cenâb-ı Hak, engin rahmetiyle, bir gün, o hayırlı iş hürmetine sahibinin kalbini de istikamete sevkeder ve ona da kazandırır.)

İhlâs Yolunda Şirk Şâibesi

Yazıktır ki, son zamanlarda, mü'minlerden bazıları da ehl-i dünyayı taklit edercesine ve onlara özenircesine, yaptıkları her işin altına mutlaka kendi imzalarını atmaya ve bir okula sadece tek yazı tahtası hibe etseler onun da bir ucuna isimlerini yazdırmaya başladılar. Belki bunu dua almak ve hayırla yâd edilmek için yapıyorlardır. Zira, bazı salih kimseler, nefis tezkiyesine nâil olmuş ve dünyevî isteklerden sıyrılarak yaptıklarını sadece kulluk kastıyla ve öteler mülâhazasıyla yapar hâle gelmişlerdir. İşte böyle biri, bir ameli açıkça yaptığı zaman, başkaları da onu görüp özenecek ve hayır yapma hisleriyle dolacaklarsa, onların da sevap kazanmaları arzusundan başka bir maksat beslemeyen bu insanın yaptırdığı müesseseye kendi adını vermesinde ve bu gayeye matuf bir yâd-ı cemil olmayı istemesinde mahzur olmayabilir. Fakat, bu hususta nefsanî duygulardan bütün bütün arınıp tamamen kulluk hisleriyle dolmak çok zordur; meseleye nefsi karıştırma tehlikesi her zaman söz konusudur. Her an farklı bir oyunla sahibini alt etmeye çalışan nefisten emin olamayacak kimseler çok dikkat etmeli ve ihlâs yolundan asla ayrılmamalıdırlar.

Ayrıca, –arz ettiğim gibi– Allah sizin her hayrınızı biliyor ve hasenât defterinize kaydediyor. Yaptırdığınız bir çeşmenin alnında sizin adınız hiç yazılı olmasa da oradan su içen insanların, hatta hayvanların ve haşerâtın sayısınca sizin hanenize sevap yazılıyor. Sizi kimse bilmese de, asıl bilmesi bir şey ifade eden Allâmü'l-Guyûb biliyor. Her biri kulluk açısından sizin gibi olan ve öteler adına hüsnüşehadetten başka size faydası dokunmayan insanların tamamı sizi bilse, bu ne ifade eder ki?!. Dünya ve ahiret yed-i kudretinde bulunan Cenâb-ı Hakk'ın bilmesi daha önemli, daha faydalı, daha genişçe ve kâfî değil midir?!. Allah Teâlâ'nın bilmesini yeterli bulmayan kimseler, yapıp ettiklerini bütün insanlara duyursalar bile, bu yine de meseleyi daraltma sayılmaz mı?!.

Bir de, hayr ü hasenât Latîf ü Habîr'in ilmine havale edilince mele-i âlânın sâkinleri de haberdar olur onlardan. Sevgi mülâhazasında olduğu gibi;[5] Allah (celle celâluhu) Cebrâil, Mikâil, İsrâfil ve Azrâil (aleyhimüsselâm)'a der ki; *"Falan şöyle bir iyilik yaptı; siz onun için hayır duada bulunun; mele-i âlânın sâkinlerine de söyleyin, onlar da aynı dilek ve duada bulunsunlar."* Düşünün bir kere; her an yedi yüz bin melek Sidretü'l-müntehâ'yı tavaf ediyor ve her birine ömründe sadece bir kere sıra geliyor. Kesretten kinâye olarak aynı anda tavaf edenlerin sayısı yediyüz bin şeklinde ifade edilen bu meleklerin adedi dünya nüfusuyla mukayese edilecek gibi değildir. Dolayısıyla, şuurlu, nuranî, "Allah'ın hiçbir emrine isyan etmeyen ve kendilerine ne denilirse hemen yerine getiren" mâsum, tertemiz melekler tarafından yapılan "Rabbimiz

falanı mağfiret eyle...” duası öyle önemli bir münacaattır ki, ona mukabil yeryüzündeki bütün insanların takdirleri bir hiç hükmündedir.

Evet, tanınma, bilinme ve takdir edilme peşine düşen insanlar bu kadar açık bir hesapta bile yanlışlık yapıyor ve çok değersiz mülâhazaların kurbanı oluyorlar. Hazırladığı bir kitabın, yazdığı bir makalenin, düzenlediği bir programın, yaptığı bir bestenin, kaleme aldığı bir şiirin ya da derlediği bir klibin bir yanına mutlaka adını tutuşturmaya çalışanlar da aldanıyorlar. “Söz konusu kitap, makale, program, beste, şiir veya klipten beklenen netice hâsıl olduktan sonra benim ismim bilinse de olur bilinmese de; hatta bilinmese daha da iyi olur, bütün sevabım eksiksiz ahirete kalır!” düşüncesinde olmayanlar, doğrudan kendilerine nispet edilmeyecek işlere omuz vermeyi hiç düşünmeyenler ve her başarıdan sonra kesinlikle kendi adlarının anılmasını bekleyenler de çok geniş dairede takdir görecekken, dar dairede anılmaya kendilerini mahkûm ediyorlar. Sadece bu dünyada bilinmenin arkasına düşüyor ve ona meftûn oluyorlar; ahirette bilinip tanınmayı hafife alıyor ve böylece asıl genişlikle buradaki darlığın ölçüsünü karıştırıyorlar.

Oysa, Hazreti Cebrâil, Mikâil, İsrâfil ve Azrâil’in bilmesi, onların milyarlarca, trilyonlarca yardımcılarının takdir etmeleri, sonra da *“Biliyor musunuz, falanı Allah seviyor, biz de seviyoruz; onu bizden birisi kabul ediyoruz; bizden olana zerrât-ı kâinât adedince salât ü selâm olsun!..”*[6] demeleri yetmez mi?!. Evet, Cenâb-ı Allah insanı göklerde anılacak bir enginlikte yaratmıştır. Ne var ki, bazıları mahiyetlerinin bu yanını görmezlikten gelip kendilerini yeryüzünün darlığı içinde ele almaktadırlar. Semavâtın sakinlerince alkışlanma ve göklerde anılma dururken, dünyada “üç-beş insan tarafından bilinelim” diyerek âdeta dar bir urba içine girmekte ve kendilerini bir sıkışıklık mahkûmu hâline getirmektedirler. Bu itibarla, hakikî bir mü’min iman ve Kur’ân hizmeti adına yaptığı hiçbir işi adının anılmasına, takdir edilmesine ve alkışlanmasına bağlamamalı; meseleyi Allah’ın bilgisine havale edip mükâfatını yalnızca O’ndan beklemelidir. Unutulmamalıdır ki, insanlar tarafından bilinme, tanınma ve alkışlanma arzusu Allah’ın bilmesini yeterli görmeme hastalığından, dünyevî menfaat mülâhazasından ve riya, süm’a düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Niyet Tashihi

İşte, baştan beri anlatmaya çalıştığım hususlarda mü’minler mutlaka ikaz edilmeli ve bir yanlışlığa düşmemeleri için bazı hakikatler kendilerine hatırlatılmalıdır. Peygamber Efendimiz’in (aleyhi ekmelüttehâyâ vetteslimât) *“Allah Teâlâ, ne desinler diye hayır yapan süm’acıdan, ne gösteriş için iş*

tutan mürâîden, ne de minnet altında bırakan mennândan bir şey kabul eder!"[7] buyurduğu ve "desinler, görsünler, bilsinler" düşüncesiyle amel edenin sevap alamayacağını vurguladığı sık sık nazara verilmelidir. Ayrıca, burada peşine düşülen dünyevî menfaatlerin ahiretteki mükâfatı tamamen yok etmese bile menfaatin büyüklüğü nispetinde sevabın da azalacağı hep hatırda tutulmalıdır.

Evet, bir şeyi öbür tarafa ne kadar hasreder ve burada orasından burasından kırpmadan öteye gönderirseniz, onun orada bütünüyle, hatta katlanmış olarak size iade edildiğini görürsünüz. Fakat, burada azıcık kesip eksiltirseniz orada da o ölçüde eksilmiş olarak bulursunuz. Hatırlarsanız, bir kurban eti münasebetiyle, Resûl-i Ekrem Efendimiz, Hazreti Âişe Validemize *"Kesilen kurbanı ne yaptın?"* diye sorar. O, *"Dörtte üçünü muhtaçlara dağıttım, geri kalanını kendimize ayırdım."* deyince, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Hayır yâ Âişe, sen dörtte üçünü bize bıraktın; çünkü, muhtaçlara verdiklerin Allah içindi, sevap hanemize yazıldı ve bekâya mazhar oldu."* buyurur.[8] Bu itibarla, yapılan hayr ü hasenâtla –kısmen de olsa– burada takdir gören ve parmakla gösterilen bir insan olmayı hedefleme, ahiret meyvelerinden bir kısmını daha dünyadayken yiyip tüketme mânâsına gelmektedir.

Ne var ki, daha önce de ifade ettiğim gibi, şayet bir hayır sahibi kendisine hatırlatılan bunca hakikate rağmen, yine de "Beni meleklerin bilmelerini ve hakkımda istiğfar etmelerini istiyorum ama aynı zamanda insanların da bilmelerini arzuluyorum" der ve yaptıracağı müesseseyi adıyla anılacak olması şartına bağlarsa, o zaman binanın bir tarafına o zatın ismini yazmak ve o hayra mani olmamak icap eder. Bunu yaparken de, milletin menfaatini düşünmek ve belki o insanın o süflî duygulardan kurtulması için de bir vesile olabileceğini ümit etmek gerekir. Gerçi, o şahıs, böylece farkında olmadan ahiret mükâfatının bir tarafından kesip boş yere bir çukura atmaktadır. Fakat, ihtimal, bu hayrı vesile olur ve o da bir gün bu faydasız istekten vazgeçer; aklı başına gelir, hayrını sadece Allah'ın ilmine havale eder ve o riyadan döner; hatta belki "Gidin, ismimi silin oradan!" der. Siz, ister o ismi silersiniz, isterseniz de müessesenin menfaati icabı öylece muhafaza edersiniz, fakat, o niyetini tashih edince, artık siz ne yaparsanız yapın, göklerin alnına yazılır o isim.

Evet, işin başında niyetin farz olmadığı meselelerde, insan mebdede niyetini hâlis kılamamış ve Allah'a tam teveccüh edememiş olsa bile, aklı başına gelip niyetteki hulûsu kavradığı andan itibaren o işe hâlis niyetle başlamış gibi sayılır. Kim bilir, Cenâb-ı Allah, engin rahmetiyle o niyeti işin başlangıcına doğru geriye de işlettirir. Meselâ, bir kimse malını cömertçe saçıp durur ama bunu "Cömert nasıl oluyormuş görsünler!" mülâhazasıyla yapar. Fakat, bir gün

ciddi bir pişmanlıkla “Estağfirullah yâ Rabbi, riyakârlıklarımdan dolayı bağışla beni. Bundan sonra vereceğim her şeyi sadece Senin rızan için vereceğim, hiç kimsenin bilmesini istemeyeceğim!” der. İhtimal, Merhameti Sonsuz, o insanın tevbe ve istiğfarını geçmişe doğru da işlettirmek sûretiyle, riya ve süm’a kastıyla harcadıklarını da hâlisane tasadduklarına katar.

Cenazem Muhteşem Olsun!..

Söz gelmişken, konuyla alâkalı bir meseleyi daha hatırlatmak istiyorum: Bişr el-Hâfî Hazretleri, *“Bazı insanlar hem hayattayken riyakâr oluyorlar, hem de öldükten sonra!..”* deyince etrafındakiler sorarlar: *“Öldükten sonra nasıl riyakâr olurlar ki?”* Hazret, cevap sadedinde, *“Onlar, çok kalabalık ve pek muhteşem bir cenaze töreni ile gömülmeyi arzular ve hayal ederler.”*[9] buyurur.

Evet, bazıları insanların takdir etmelerine ve alkışlamalarına o kadar değer verirler ki, cenaze merasimlerinde çok kalabalık bir cemaatin bulunmasını can u gönülden ister ve beklerler. Hiç unutmam; merhum Turgut Özal’ın cenaze namazına çok iştirak olduğunu gören birisi o manzaraya hayran kalarak ve imrenerek aynı kalabalığı kendi cenazesinde de arzuladığını ifade etmişti. “Acaba benim cenazeme de bu kadar iştirak olur mu?” Bu düşünce insanın kendi nefsine ne ölçüde meftun olduğunu ve kendini ifade etmeye ne denli müptelâ bulunduğunu gösteren ne büyük bir inhiraftır!.. Şayet sen ölüm ötesine, mahşere, hesaba, Sırat’a, Cennet’e ve Cehennem’e inanmıyorsan, öbür âleme inanan bir insan edasıyla yaşamamış ve koskoca bir ömrü heder etmişsen, bütün dünya senin cenaze namazını kılsa ne ifade eder ki?!.

Cenaze namazı ve kabre son yolculuk şan ü şöhret aranacak, debdebe ve ihtişam istenecek, âlâyişe girilecek bir yer değildir. Orası, hakikî mü’minler için en çok mahcup olunması ve şefkate en fazla ihtiyaç duyulması gereken bir acz durağıdır. Tahirü’l-Mevlevî ne hoş söyler:

“İstemem nakl-i cenazemde çeleng ü âhenk
Debdebe ile gidilir saha değildir makber;
Orası, medhalidir bârigâh-ı Mevlânın,
Kapısından içeri acz ile girmek ister.”

İşte selef-i salihîn efendilerimiz hep bu duyguyla meşbu bulunmuşlar ve cenazelerinin nasıl olacağından ziyade Rabbin huzuruna hangi yüzle çıkacaklarını düşünmüşlerdir hem de onca ibadet ü taatlerine, onlarca senelik kusursuz kulluklarına rağmen. Meselâ; ibadeti, zühdü, takvası, ilmi ve özellikle hadis bilgisiyle çok nadide bir insan olan ve A’meş lakabıyla tanınan Süleyman

İbn Mihran Hazretleri bunlardan biridir. Vefatından az önce yanına giren dostları bir doktor çağırmayı teklif edince şöyle cevap verir: “Ne yapayım doktoru, artık ben gidiciyim. Hem yemin ederim ki, nefsim elimde olsa onu hemen bir çukura atar kurtulurdum. Ben ölünce hiç kimseyi çağırmayın, beni sessizce kabrime bırakın, gidin!”[10] O sözün mânâsı şudur: “Allah indinde bir kıymetim varsa, zaten kurtuldum; fakat, şayet ben insanların hüsnüzan ettikleri gibi biri değilsem, o zaman vay hâlime benim; ötede bir de onların hüsnüşehadetlerinin hesabını sorarlar bana!..”

Ömrü boyunca her meseleyi rıza-yı ilâhîye ve Allah’a ubûdiyete bağlayan Bediüzzaman Hazretleri de aynı istikamette vasiyette bulunmuş; kabrinin, bir-iki talebesinden başka hiç kimsenin bilmeyeceği, gayet gizli bir yerde olmasını arzulamış ve “Dostlar uzaktan ruhuma Fatiha okusunlar, mânevî dua ve ziyaret etsinler. Kabrimin yanına gelmesinler. Fatiha uzaktan da olsa ruhuma gelir.”[11] buyurmuştur. Bir cenaze merasimi beklentisinde olmamayı ve kimsenin bilmediği bir yere defnedilmeyi de hayatı boyunca mücessem temsilcisi olduğu ihlâsın bir gereği saymıştır. Cenâb-ı Allah, onun bu isteğini gerçekleştirmiş; 1960 senesinde Urfa’da vefat edip Halilürrahman dergâhına defnedilmesinden ve kabrini birkaç ay boyunca binlerce insanın ziyaret etmesinden sonra, 27 Mayıs İhtilâli akabinde aynı senenin temmuz ayında bir gece yarısı mezarı açılmış ve na’şı bir uçakla Isparta civarında meçhul bir yere nakledilmiştir.

Sözün özü, Cenâb-ı Hak indinde makbul bir kul olabilmektir asıl mesele; yoksa, sadece insanların hüsnüşehadeti hiçbir mânâ ifade etmemektedir. Salih kulların, mevtanın iyiliğine şahitlik etmeleri, hayırlı insanların arkadan Kur’ân okumaları ve istiğfarda bulunmaları, ancak imanla giden insanlar için muhtemel bir kurtuluş vesilesi olsa da, meselenin nîrengi noktası insanın kendisinin son yolculuğa hazır ve “gel” emrine âmadeyken ötelere yürümesidir. Bir adımla ahiretin yamaçlarına geçeceğine inananlar için tabutu taşıyacak tam inanmış dört adam kâfîdir:

“Son gün olmasın dostum, çelengim, top arabam;
Alıp beni götürsün tam dört inanmış adam...”
(Necip Fazıl)

1 Müslim, *vasiyyet* 14; Tirmizî, *ahkâm* 36; Ebû Dâvûd, *vesâyâ* 14.
2 Bakara sûresi, 2/270.
3 Müslim, *zühd* 46; İbn Mâce, *zühd* 21; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/301.
4 Bkz.: Bakara sûresi, 2/264.
5 Bkz.: Buhârî, *bed’ü’l-halk* 6, *edeb* 41, *tevhid* 33; Müslim, *birr* 157.
6 Bkz.: Buhârî, *bed’ü’l-halk* 6, *edeb* 41, *tevhid* 33; Müslim, *birr* 157.
7 el-Buhârî, *el-Edebü’l-müfred* s.212; el-Beyhakî, *Şuabü’l-îmân* 2/51.
8 Bkz.: Tirmizî, *kıyâmet* 33; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/50.

9 ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* 16/13.
10 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 5/51.
11 Bediüzzaman, *Emirdağ Lâhikası-1* s.185.

Çarşının Yiğitleri

Soru: *Bir hadis-i şerifte, doğru ve güvenilir tâcirlerin ötede nebilerle, sıddıklarla ve şehitlerle beraber haşredileceği belirtiliyor.*[1] *Peygamber Efendimiz'in bu müjdesini nasıl anlamalıyız? Alışveriş, para pul gibi dünya işleriyle meşgul olan ticaret erbâbının ahirette böyle büyük bir mükâfat elde edebilmeleri hangi hususlara bağlıdır?*

Cevap: Bazı kimseler, dünyevî hazları terk edip, cismanî meyillere karşı koyma mânâsına gelen "zühd" mesleğini esas alarak, dünya lezzetlerine karşı alâkasız kalır ve ömür boyu âdeta bir perhiz hayatı yaşarlar. Böyleleri, "takva" yolunu tutarak, dünyanın, kendine ve insanın nefsine bakan yönlerine karşı sürekli müstağni ve müstenkif davranırlar. Dünyayı ve dünyevîliği bütün bütün terk ederek Cenâb-ı Hakk'a yönelir ve bu teveccühü korumak için dünya işleriyle meşgul olmamaya, hatta kalabalıklardan bile kaçmaya ve bir çeşit halvet yaşamaya çalışırlar. Bunlar, ulaşmaları gerekli olan Zât'a ancak mâsivâyı terk etmek suretiyle ulaşabileceklerine inanırlar. Böyle olunca da, alışveriş, çarşı-pazar, para pul gibi dünyayı hatırlatan şeyleri Mevlâ-yı Müteâl ile kendi aralarına girebilecek birer engel gibi görürler; kalb ve ruh selâmetini bu dünyalıklardan kaçmada ve bir kenarda ibadete koyulmada ararlar. Dolayısıyla, ticarete de sıcak bakmaz ve elden geldiğince ondan uzak dururlar.

Aslında, bir insanın zühdü tercih etmesinde ve hayatını zâhidâne bir çizgide götürmesinde bir mahzur yoktur. Bilâkis, lüks hayatın, rahat ve rehavetin tehdit edici yanları vardır. Nitekim, Cenâb-ı Hak, *"Herhangi bir beldeyi imha etmek istediğimizde oranın lüks içinde yaşayan şımarıklarına iyilikleri emrederiz. Buna rağmen onlar dinlemez, fısk u fücura devam ederler. Bu sebeple, o belde hakkında cezalandırma hükmü kesinleşir. Biz de orayı yerle bir ederiz."*[2] buyurmaktadır. Demek ki, lükse alışmış, sefâhate düşmüş, keyif sürmeye müptelâ, hayvaniyet ve cismaniyet hapsinde mahkûm kimselerin varlığı, içinde bulundukları toplum için bir sebeb-i felâkettir. Çünkü, onlar sadece son model arabalar, yatlar, villalar ve yalılar hayal etmek, bunlara sahip olmak ve zevkten zevke koşmaktan başka bir şey yapmazlar. Hatta cismanî ve hayvanî zevklerini tatmin yolunda olmadık tavizler verirler. Tabiî, böylelerinin milleti ve ülke menfaatlerini düşünmeleri de mümkün değildir. O mevzuda söyledikleri sözlerin tamamı –bağışlayın– yalanın daniskasıdır. Evet, ömrünü, yeme, içme, eğlenme ve sonra da yan gelip kulağı üzerine yatma gelgitleri arasında berbat eden kimselerin "millet, vatan, ülke, ülkü, bayrak" ihtiva eden sözleri sadece koca birer yalandan ibarettir.

Esaretimizin Sebeplerinden Biri

Evet, insan şahsı adına zâhidâne bir hayatı tercih edebilir; kût-u lâyemûtu (hayatını devam ettirecek, belini dik tutacak kadar bir yiyeceği) ve eski püskü, yamalı bir hırkayı kâfi görebilir. Nitekim, bu anlayışı meslek edinen insanlar da olmuştur. Dahası, böyle bir hayat felsefesi, Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in bazı ifadelerine de dayandırılabilir. Meselâ, Beyan Sultanı, *"Dünyada bir garip, yahut bir yolcu gibi ol, nefsini kabir ehlinden say!"*[3] nasihatinde bulunmuş ve *"Benim dünya ile ne alâkam olabilir ki?!. Şu yeryüzündeki hâlim, bir ağacın altında gölgelenip azıcık dinlendikten sonra yoluna devam eden yolcunun hâline benzer."*[4] buyurmuştur. İşte, bazıları, meseleyi sadece bir yanıyla değerlendirerek, burada bir misafir gibi yaşama ve dünyanın cazibedâr güzellikleriyle hiç oyalanmama esasını benimsemişlerdir. Belki Cenâb-ı Hak'la münasebetleri açısından istidat ve kabiliyetleri, idrak ve ufuk seviyeleri de öyle bir meşrebe meyletmelerini gerektirmiştir. Fakat, onların bu hâli sübjektiftir (şahsî, ferdî ve dar bir daireye aittir). Objektif (küllî, afakî ve kuşatıcı) olan Seyyidü'l-Mürselîn'in hâli ve yoludur; Hulefâ-i Râşidîn (radıyallâhu anhüm ecmaîn) efendilerimizin meslekleridir. Bu geniş caddenin sâlikleri, şahısları adına az yeme, az içme, hayrete varma, fânî olma ve böylece O'nu bulma istikametinde hareket edebilirler; ancak, hey'et-i umumiyeye bakan yanları itibarıyla, fakr ü zarureti, yokluk ve sefaleti, güçsüzlük ve acizliği asla kabul etmezler. Milletin geleceği söz konusu olduğunda, ehl-i küfrün vesâyetine düşmemek için siyasî, askerî, iktisadî ve kültürel sahaların hepsinde azami gücü, kuvveti, zenginliği yakalamanın gereğine inanırlar; aksi hâlde, başkalarının mahkûmu olmayı kaçınılmaz görür ve bunu da İslâm'ın kaybı sayarlar.

Şüphesiz, Allah Teâlâ, ehl-i küfrün mü'minler üzerinde sultasına razı değildir. Bu itibarla, hayatın herhangi bir sahasında başkalarının eline teslim olmak ve onların tahakkümü altına girmek Allah'ın rızasından uzaklaşma mânâsına gelmektedir. Öyleyse, inanan insanlar, ne yapıp edip kendi ekonomilerini ayakta tutmalı, iktisadî zenginliği sağlamalı, siyasî istikrara ulaşmalı, kendilerine yönelen kem gözleri, hain bakışları kesecek, kötü niyetlilerin içlerine korku salacak kuvveti elde etmeli ve böylece dünya muvazenesinde söz sahibi olmalıdırlar. Yoksa, başkaları geniş imkânlarıyla bazılarını satın alır, size musallat ederler; ekonominizin altını üstüne getirir, asayiş ve huzurunuzu bozar ve sizi belinizi doğrultamayacağınız bir hâle sürüklerler. Bu açıdan, teşriî emir ve nehiyleri gözetip dinin "yap" veya "yapma" dediği hususlarda emre imtisal etmenin yanı sıra, tekvinî emirlere

riayet etmek, yani, Allah'ın kâinatta câri sünnetine (kanunlarına) uygun davranmak takvanın önemli bir buudu sayılmıştır.

Maalesef, biz, takvanın çok önemli bir yanı olan "tekvinî emirleri gözetme" esasına gereken değeri vermediğimizden zenginliklerimizi bir bir kaybetmiş ve ezilmişiz. Daha sonra, onlarca sene devam eden bu hatamızı telafi etmeye çalışırken daha büyük bir yanlışlığa düşmüşüz: Batı'nın muvaffakiyetini dünyayı çok iyi okumalarında ve onun üzerine yoğunlaşmalarında görmüş, "Biz de kevnî kanunları değerlendirerek onlara yetişeceğiz" demişiz; ama ne yazık ki, mukaddes değerlerimizi bir kenara atmakla işe başlamışız. Takvayı bu iki kanadıyla beraber ele alıp değerlendiremediğimiz için Kur'ân'dan tam istifade edemediğimiz gibi, çağımızı da iyi okuyamamış ve bazı sahalarda Batılı toplumlara avuç açmaya mahkûm olmuşuz.

Bu itibarla, zühd ve takvayı ele alırken meselenin millete ve topluma bakan yanları da gözden kaçırılmamalıdır. Aksi hâlde, insan halvet ve inzivada geçireceği zâhidane bir hayatla belki kendi nefsini kurtarabilir ama mü'minlerin ekseriyetinin bu şekilde düşünüp ona göre bir gidişat tutturduğu bir toplumda umumi mânâda milletin ve İslâm'ın ihmal edilmesi de söz konusu olur. Böyle bir ihmalin vebali de o mü'minlerin bütününün defterlerine kaydolur.

Aslında, ne zenginlik ne de diğer dünyevî imkânlar zühde mani değildir. Elverir ki, insan dünyanın mahkûmu olmasın ve dünyevîliklere karşı hâkimiyetini korusun. Zaten, zühdün özü ve usaresi, –Nur Müellifi'nin ifadesiyle– dünyayı kesben değil, kalben terk etmek ve dünya umurundan kaybettiğine üzülmemek, kazandığına da sevinmemektir.[5] Bu açıdan çok varlıklı ama aynı zamanda zâhid bir kul olmak her zaman mümkündür.

Zühdün Peygambercesi

Medîne'nin Gülü Varlığın Özü Efendimiz, fakirlerden fakir yaşamayı tercih etmiş ve ömrünü hep zâhidâne geçirmişti. Zirâ O, ümmetine ve hususiyle de irşad erlerine misâl olma mevkiinde idi. O, böyle davranmakla hem tebliğ ve temsil vazifesinin dünyaya alet edilmemesi gerektiğini eşsiz yaşantısıyla göstermiş, hem bu yüce vazifede "Benim mükafâtım ancak Allah nezdindedir."[6] diyen bütün peygamberlerin duygularını yeniden seslendirmiş, hem de Kur'ân hadimlerine bir nümûne, bir rehber olma sorumluluğunun hakkını vermişti. Bundan dolayı, hayatını en fakirâne bir çizgide sürdürmüştü.. sürdürmüştü ama ümmetinin fakr u zaruretine asla razı olmamış; ashabını çalışıp kazanmaya, güçlü bir toplum meydana getirmeye teşvik etmiş ve onları el açan değil el

uzatan insanlar olma ufkuna yönlendirmişti.

Rehber-i Ekmel'den derslerini alan Ashab-ı güzîn de aynı çizgiyi takip etmişlerdi. Mevlâna Şiblî'nin anlattığına göre; Hazreti Ömer (radıyallahu anh), dört bir cephede hasımlarıyla hesaplaşırken, onca at ve onca deveyi harp meydanına sevkediyor ama bununla beraber harbe iştirak etmeyen binlerce atı da hazır bekletiyordu. Meselâ, Medine civarındaki çiftliklerde savaşa hiç katılmamış asil Arap atlarından tam kırk bin tane, Suriye civarında da yine aynı sayıda at besleniyor ve yedekte tutuluyordu.[7] Fakat, milletinin selâmeti ve istikbali için askerî gücünü bu denli kavî tutan ve o büyüklükte bir sermayeye sahip olan Seyyidina Ömer, günde belki sadece bir defa ekmeğini zeytinyağına banıyor, yiyecek olarak onunla iktifa ediyordu.[8]

Adalet timsali Ömer Efendimiz, bir gün hanımının, saçlarına zeytinyağı sürmüş olduğunu görüyor. Saça sürülen zeytinyağı kaç para eder! Fakat bu, Ömer hassasiyeti.. sormadan duramıyor: "O zeytinyağını nereden aldın?" diyor. Hanımı, "Hani, fakirlere yağ dağıtmak için kullandığın kazanlar vardı ya.. işte onlardan biri henüz yıkanmamıştı; o kazanın dibinde kalan yağı kullandım" cevabını veriyor. Hazreti Ömer, bu cevaptan hiç memnun olmuyor ve "Millete ait zeytinyağını nasıl kullanabiliyor, onu saçlarına ne hakla sürüyorsun?" diyerek bu hoşnutsuzluğunu dile getiriyor. –Milletin malını "hortumlayıp" duran modern kırk haramilerin kulakları çınlasın!..–

Tertemiz yaşantısıyla ilk halifelere ve hususiyle de adaletin temsilcisi Hazreti Ömer'e çok benzeyen Ömer İbn Abdülaziz de, ekonomisi ve siyasî istikrarı bozulmuş bir devletin başına halife seçiliyor. Allah'ın izni ve inayetiyle, ikibuçuk senede başkalarının otuz yılda yapamayacakları hizmetleri yapıyor. Öyle ki, onun icraatları neticesinde Türkiye'den kat kat büyük bir devletin hazinesi dolup taşıyor. Bir gün, maliye nâzırı gelip "Efendim, hazinemiz haddinden fazla dolu; harcamalarımızın çok üstünde gelirimiz var. Bu imkânı nasıl değerlendirmemizi istersiniz?" deyince, *"Halka zekât dağıtın ve muhtaç kimse bırakmayın."*[9] diyor. Bir süre sonra maliye nazırı tekrar gelip "Efendim, neredeyse herkes zekât verecek hâle geldi ama hâlâ fazlamız var; yapmamızı istediğiniz bir iş varsa emrinize âmâdeyiz!" diyor. Ömer İbn Abdülaziz *"On beş yaşına girmiş, rüşt çağına ermiş herkesi evlendirin; gençlere ev kurmalarında yardımcı olun."* mukabelesinde bulunuyor. İşte, ülkesini ve halkını öyle bir zenginlik ve refah seviyesine yükselten insan, kendi adına ise zühd yolunu tercih ediyor. Velid döneminde on bin dinar maaş alan halasının tahsisatını bile kesiyor ve halacığım *"Hak ettiğimiz kadarını alalım, gerisi bize haram olur."* diyor. Sonra da her zaman yaptığı gibi kalkıp biraz

zeytinyağı biraz da ekmek getiriyor ve *“Halacığım yemek istemez misin?”* diyor, ekmeği yağa banıp yiyor.[10] İşte, bu sayede tefessüh etmek üzere olan bir toplumun bağrında yeniden zühd anlayışını, Muhammedî bir ruh kazanma düşüncesini yeşertiyor.

Çarşı-Pazardan Nebiler-Sıddıklar Arasına

İşte, zühdün ferde ve topluma bakan yanlarını tefrik edemeyen, takva ile alâkalı arzetmeye çalıştığım hakikatleri ve incelikleri kavrayamayan bazı kimselerin ticareti, çok çalışıp çok kazanmayı ve zengin olmayı gereksiz, hatta zararlı görmelerine karşılık, Allah Resûlü, “Sâdık ve emin tâcir şehitlerle, sıddıklarla ve nebilerle beraberdir.”[11] diyerek bir mânâda mü’minleri ticarete teşvik etmektedir. Şu kadar var ki, Allah’ın en sevgili kullarıyla beraber haşredilmesi için ticaret adamının mutlaka doğru, dürüst ve güvenilir bir insan olması gerektiğini de nazara vermektedir.

Evet, İslâm’ın ticaret ahlâkını esas alan bir tâcir, dürüstlüğü, doğru sözlülüğü ve güvenilirliği ile muhatabına güven vermelidir. Müşterinin bilgisizliğini, gafletini ve ihtiyaç içinde olmasını suistimal etmemeli ve asla kimseyi aldatmamalıdır. Hatta aldatan ve kandıran bir insan olmayı, İslâm dairesinin dışına çıkma gibi saymalı ve böyle bir akıbetten ürkmelidir. Evet, mü’min aldansa da aldatmaz. Hazreti Sâdık u Masdûk Efendimiz, bir satıcının, ıslandığı için tartıda normal ağırlığından daha fazla gelen bir miktar buğdayı satmaya çalıştığını görünce, *“Niçin ıslak tarafı halkın görebilmesi için üste getirmedin?”* diyerek onu ikaz ettikten sonra, *“Bizi aldatan bizden değildir.”*[12] buyurmuş; kusurlu bir malı, ayıbını söylemeden satmanın bir Müslümana yakışmayacağını ve ondan gelen paranın da helâl olmayacağını belirtmiştir.

Mahşerde *nebilerle beraber olacak tâcirin en önemli vasfı sıdktır*. Yalan söylemek ve hele yalan yere yemin etmek büyük günahlardandır. Allah Teâlâ, *çok küçük menfaatler elde etmek için Nam-ı Celîlini kullananların ve yeminler ederek insanları aldatanların ötede yüzlerine bakmayacaktır.* Bu hakikati dile getiren Resûl-i Ekrem Efendimiz, *“elbisesini yerlerde sürüyerek kibirle yürüyen, yaptığı iyiliği başa kakan ve yalan yere yemin ederek malını fâhiş bir fiyatla satmaya çalışan”* kimselerle Cenâb-ı Allah’ın konuşmayacağını, yüzlerine rahmet nazarıyla bakmayacağını ve onları can yakıcı bir azapla cezalandıracağını haber vermiştir.[13]

Ticaret erbâbı için en az sıdk kadar önemli olan emniyet vasfı, alışverişte âdil davranmayı, ölçü ve tartıyı tam yapmayı ve hileden uzak durmayı

gerektirmektedir. Kur'ân-ı Kerim, geçmiş toplumların gerileyiş, çöküş ve yıkılış sebepleri arasında ölçü ve tartıda haksızlık yapmalarını da saymakta; meselâ, Hazreti Şuayb'ın peygamber olarak gönderildiği Medyen ve Eyke halklarını helake götüren sebeplerden birisinin de ölçü ve tartıda hile yapmaları olduğunu hatırlatmaktadır.[14]

Diğer taraftan, ticaret akdinde bulunan hiç kimsenin aldatılmaması için dinimizin emirleri istikametinde bir dizi tedbirler tavsiye edilmiş; meselâ, alışveriş ve borçlanma anlaşmalarının kayıt altına alınması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, bir ticarî malı pahalanması gayesiyle stoklayıp daha yüksek bir fiyatla satmak için piyasaya arzını geciktirmek anlamına gelen "ihtikâr" ve gerçek alıcı olmayan bir kimsenin satış bedelini arttırmak maksadıyla fiyat yükselterek müşteri kızıştırması diyebileceğimiz "neceş" gibi haksız rekabet çeşitleri de yasaklanmıştır. Dolayısıyla, bir tâcirin, söz konusu hadis-i şerifin şemsiyesi altına girebilmesi için ticaretteki bu türlü gayrimeşru muamelelerden de kaçınması gerekmektedir.

Çarşı Cephesindeki Kahramanlar

Zannediyorum, sohbetimize mevzu teşkil eden nebevî beyanı anlayabilmek için بِقَدْرِ الْكَدِّ تُكْتَسَبُ الْمَعَالِي *"Meşakkat ölçüsünde mükâfat elde edilir."*[15] darb-ı meselini de göz önünde bulundurmamız icap ediyor. Evet, bir iş ne kadar zor elde ediliyorsa ve o uğurda ne ölçüde meşakkatlere tahammül göstermek gerekiyorsa, onun sevabı da o kadar çok olur. Nitekim, cephede düşman tarafından gelebilecek saldırıları gözetlemek için bir saat nöbet bekleme bir sene ibadete denk tutulmuştur. Düşman karşısında savaşıp şehit olma ise, bambaşka bir hayat mertebesine yükselmeye ve ötede nebilerle ve sıddıklarla beraber Cennet'e yürümeye vesile sayılmıştır. Şayet, sâdık ve emin tâcire, ahirette en kutlulardan müteşekkil olan o üç zümre ile beraber bulunma vaad ediliyorsa, demek ki onu da bekleyen bazı zorluklar vardır. İşte, ticaret hayatında karşı karşıya kalacağı zorlukları aşabilmesi için ahirette nâil olacağı o büyük mevki ve mükâfat müjdelenerek dürüst tâcirin iradesi takviye edilmektedir.

Evet, bazı kimseler cismanî arzuları ve şehevanî duygularının altında kalır ve aldanırlar. Bazıları rahat-rehavet, yurt-yuva ve ev-bark gibi dünyalıklara takılır, yolda kalırlar. Diğer bazıları da dünyaya bütün bütün meftundurlar; mala-mülke, servet ü sâmâna asla doymaz ve hep daha çok zenginlik arzularlar. Bu arzularını gerçekleştirmek için de gayrimeşru işlere bile tevessül eder ve burası adına ard arda yatırımlar yaparken ahiret hesabına sürekli kaybederler.

Sâdık, iffetli ve helâlinden kazanan bir ticaret adamı ise, pek çok insanın ayağının kaydığı bu hususlarda temkinli davranır, kaygan zeminleri dikkatli adımlar ve hep ahiretin yamaçlarını düşünerek hileden, yalandan, müşteriyi kandırmaktan ve haksız kazançtan ısrarla uzak kalır. Ayrıca, böyle biri, çarşı pazarda cirit atan binlerce şeytanın hücumlarına rağmen, haram-helâl mülâhazasına bağlı olarak alışveriş yaptığı sürece, onun işinin başında geçirdiği ve geçireceği dakikalar da ibadet sayılır.

İşte, bu kayma noktalarında iradesinin hakkını verip mü'mince duruşunu koruyabilen ve kendini zorlayarak istikamet çizgisinde işini devam ettirebilen sâdık ve emin bir tâcir, buradaki cehd ü gayretine ve hâlis niyetine mükâfat olarak ötede nebilerle, sıddıklarla ve şehitlerle beraber haşrolur. Böylece o, ticaretten vazgeçmediği ve dünyayı ihmal etmediği gibi ahiretine de gereken ehemmiyeti göstermiş ve ebedî saadete vesile uhrevî ücretini de elde etmiş olur. Zaten, bir açıdan sırat-ı müstakim, dünyayı ihmal etmemenin yanında, insanın kendisini ve ahiretini de gözetmesinin farklı bir unvanıdır.

Hâsılı; ticaretini güzel bir niyet, doğruluk ve emniyet üzere götürebilen, helâlinden kazanıp başkalarına el açmadan ailesinin nafakasını temin etme gayesiyle çarşı pazar dolaşan, kazancında diğer muhtaç mü'minlerin de hakları olduğunu düşünerek darda kalmışlara gücü nispetinde el uzatan ve elde ettiği kârın bir kısmını dinin i'lası yolunda ebediyet yatırımı olarak değerlendiren tâcirler hadiste müjdelenen bahtiyarlardır. Dahası onlar, *"... öyle yiğitler vardır ki, ne ticaret, ne alışveriş onları Allah'ı zikretmekten, namazı hakkıyla ifa etmekten, zekâtı vermekten alıkoymaz. Onlar kalblerin ve gözlerin dehşetten hâlden hâle döneceği, alt üst olacağı bir günden endişe ederler."*[16] mealindeki âyet-i kerimeyle vasfedilen kahramanlardır.

1 Bkz.: Tirmizî, *buyû'* 4; Dârimî, *buyû'* 8.
2 İsrâ sûresi, 17/16.
3 Buhârî, *rikak* 3; Tirmizî, *zühd* 25; İbn Mâce, *zühd* 3.
4 Tirmizî, *zühd* 44; İbn Mâce, *zühd* 3; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/301, 391.
5 Bediüzzaman, *Mesnevî-i Nuriye* s.113 (Habbe).
6 Yûnus sûresi, 10/72.
7 Mevlâna Şiblî, *Hz. Ömer ve Devlet İdaresi* 2/144-146.
8 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 1/48; el-Vâkıdî, *Fütûhu'ş-Şâm* 1/93.
9 Bkz.: Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm, *el-Emvâl* s.666; Abdullah b. Abdülhakem, *Sîretü Ömer b. Abdülaziz* s.65.
10 Bkz.: Abdullah b. Abdülhakem, *Sîretü Ömer b. Abdülaziz* s.79-80.
11 Tirmizî, *buyû'* 4; Dârimî, *buyû'* 8.
12 Müslim, *îmân* 164; Tirmizî, *buyû'* 74; İbn Mâce, *ticârât* 36.
13 Müslim, *îmân* 171; Tirmizî, *buyû'* 5; Nesâî, *zekât* 69.
14 Bkz.: Hûd sûresi, 11/84-95.
15 İmam eş-Şâfiî, *Dîvân* s.90.

16 Nûr sûresi, 24/37.

Bu Şeref Bize Yeter!..

Soru: *Hazreti Ömer (radıyallâhu anh) efendimizin Mescid-i Aksa'nın anahtarlarını almaya giderken ortaya koyduğu hâl bize ne ifade etmektedir? Cenâb-ı Allah'a hakkıyla kul olmak insana nasıl bir ruh hâleti kazandırmaktadır?*

Cevap: Hazreti Ömer (radıyallâhu anh) döneminde, bugünkü Suriye ve Filistin toprakları da Müslümanların eline geçmişti. Fetihten sonra, ordu kumandanları Mescid-i Aksa'nın anahtarlarını isteyince, oranın ileri gelenleri, "Biz, Mescid-i Aksa'nın anahtarlarını alacak zatın vasıflarını çok iyi biliyoruz; bu anahtarları ondan başkasına asla veremeyiz!" demişlerdi. Daha onlar, aralarında bu konuyu müzakere ederlerken, Hazreti Ömer (radıyallâhu anh) hazineden bir deve almış, hizmetçisini de yanına katarak yola koyulmuştu.

En Büyük Şeref Vesilesi

İzzeti tevazu ile atbaşı götüren büyük Halife, yanlarındaki tek deveye hizmetçisiyle beraber nöbetleşe olarak binmeyi kararlaştırmış ve bir süre yaya daha sonra da bir müddet deve üzerinde olmak üzere Kudüs önlerine kadar gelmişti. Onun bu şekilde Mescid-i Aksa'ya yaklaştığını haber alan muzaffer komutanlar, "İnşaallah, Ürdün nehrini geçerken deveye binme sırası Hazreti Ömer'e gelir. Aksi hâlde, kendi saraylarında ihtişam ve debdebeden başka bir şey görmeyen Bizans halkı, Halife'yi hizmetçisini deveye bindirmiş, kendisi paçalarını sıvamış ve devenin yularından tutmuş bir hâlde görürlerse yanlış mülâhazalara girer ve onu hafife alırlar." diyerek dua etmeye durmuşlardı. Onlar, bu şekilde dua etseler de –takdir-i ilâhî– tam nehri geçecekleri zaman, yürüme ve devenin yularından tutma sırası yine Hazreti Ömer'e gelmişti.

Mü'minlerin Halifesini karşılamak için nehrin kenarına koşanlar hayretler içinde kalmışlardı. Çünkü, dünyanın o dönemdeki en büyük devletinin hükümdarı, ayağındaki mestleri çıkarıp koltuğunun altına koymuş, hizmetçisini taşıyan devenin yularını eline almış, sıradan bir insan gibi başı önde yürüyordu. Dahası, üzerinde de giysi olarak bir izar (gömlekten az uzun tek parça elbise, peştemal) ve bir sarıktan başka bir şey yoktu. Ayrıca, yüce Halife'nin o basit elbisesi, oraya gelinceye kadar, devenin üstündeki semere sürtüne sürtüne birkaç yerinden yırtılmıştı, o da her defasında bu yırtık yerleri –birer şeref nişanesi ekler gibi– yeniden yamamıştı.

Onu istikbal eden Müslümanlardan bazıları bu durumu biraz yadırgadıklarını ve Rumlara açılan bir kapı mahiyetindeki o topraklarda İslâm Halifesinin böyle

görünmesini uygun bulmadıklarını ifade etmek istemişlerdi. Nihayet, içlerinden sözü dinlenen birisi, "*Emirü'l-mü'minîn! Büyük bir kalabalık sizi bekliyor; bu insanların önüne bir sultana yaraşır şekilde aziz ve heybetli bir kılık kıyafetle çıksanız!..*" demeye kalkışınca, daha o sözünü bitirmeden, adalet timsali yüce Halife, *"Allah bizi İslâm dini ile aziz kılmıştır; bundan başka bir şeyde izzet aramamız beyhudedir. Mademki, bizi aziz eden İslâm'dır; izzeti ve şerefi onun dışında aramayız ve istemeyiz."* diyerek sesini yükseltmişti. Bütün bu olup bitenleri bir köşeden seyreden Kudüs'ün ruhanî reisleri, *"İşte, biz, anahtarları ancak bu zata veririz; çünkü, kitaplarımızda haber verilen vasıfların hepsi bunda mevcuttur."* demiş ve onları Hazreti Ömer'e teslim etmişlerdi.

Tabiîlik Esastır

Aslında, Hazreti Ömer efendimiz gibi bir ruh insanının başka türlü davranması da düşünülemezdi. Allah'a kul olmayı en büyük iftihar vesilesi sayan ve bunun ötesinde başka şereflere iltifat etmeyen bir insana, izzet ve tevazuu cemeden o hâlden başkası yakışmazdı. Zaten o, fakirâne ve sade bir hayat tarzını ihtiyar etmiş, hayatını hep aynı çizgide götürmüş, ömür boyu zâhidâne yaşamış ve ruh dünyasındaki izzet ve hamiyeti temennasız bir tavır olarak dışa aksettirmişti. Dolayısıyla, her zamanki hâl üzere hareket etmek ona tabiî geliyordu; kendini başkalarına beğendirme lüzumu hissetmiyor ve o gayeye matuf gayretleri sun'îlik olarak değerlendiriyordu. Öyle bir sun'îlikle kendini ifade etmenin samimiyetsizlik olacağına ve karşı tarafta tereddüt hâsıl edeceğine inanıyordu. Bu açıdan, Emirü'l-mü'minîn'in bir hususiyeti vardı.

Meseleyi kendi açımızdan değerlendirecek olursak; bugün biz, normal hayatımızda da kendimize çeki-düzen vermeye çalışıyor, yememize-içmemize dikkat ediyor ve kılık-kıyafetimize özen gösteriyoruz. Hatta, çoğumuz frenk tarz-ı telebbüsüne alışmışız, giyim-kuşamımızı belli kalıplara göre ayarlıyoruz. Değişik lüksler edinmişiz, fantezilere girmişiz ve bunları genel tavrımızın bir yanı hâline getirmişiz. Dolayısıyla, bizim başkalarının karşısına çıkarken fakirâne ve zâhidâne bir tavra girmemiz sun'î olur. Günümüzde normal kabul edilen ve bizim de tabiî görüp sahiplendiğimiz bir uygulamayı sadece "görünme" duygusuyla değiştirmemiz, kelimenin tam mânâsıyla "riya" sayılır ve muhataplarımızın gönlüne de şüphe atar. Tevazuya niyet tevazuu izâle eder; "görünme" kastıyla bir kalıba girme, insanları kandırma mânâsına gelir. Bu itibarla, biz, her zaman nasılsak başkalarına karşı da öyle bir hâl sergilemeliyiz; olduğumuz gibi görünmeli ve asla sun'îliklere girmemeliyiz. Tabiîlik peşinde olmalı ve hep tabiî davranmalıyız.

Konuma Göre Tavır

Diğer taraftan; Hazreti Ömer efendimiz o gün devlet-i âliye-i İslâmiye'nin başındaki bir Halifeydi. Konumu itibarıyla o, başına bir çuval bile geçirseydi, karşı taraf onun önünde serfurû etmek, iki büklüm olmak zorundaydı. Dahası, güç ve kudret elindeyken Emirü'l-mü'minîn'in o denli mütevazi oluşu, onun ihtişam ve heybetini âdeta katlıyordu. Bir darbeyle Sâsâni'yi, bir hamleyle de Bizans'ı dize getiren bir insanın zihinlerdeki ihtişamı ve kalblere saldığı haşyet, onun kılık-kıyafetini görmelerine, düşünmelerine ve değerlendirmelerine fırsat vermiyordu. Dolayısıyla, Hazreti Ömer'i tabiîlikten uzaklaştıracak bir durum da söz konusu değildi.

Bize gelince; –bazılarının zannına göre– kast sisteminin alt basamaklarında ancak yer bulabiliyoruz. Büyük devletlerle kıyaslandığımızda fakir ve ezik bir ülkenin vatandaşları addediliyoruz. Maalesef, özellikle bir kısım aydınlarımız başta olmak üzere çoğumuz bu hâli bir komplekse de dönüştürmüş bulunuyoruz. Bazı devletlerin ekonomik durumlarına, askeri güçlerine, teknolojik terakkilerine... bakınca gökteki yıldızları seyrediyormuşuz gibi bir hâl alıyor ve kendimizi küçük, basit, seviyesiz görme hastalığından ve zillet izhar etmekten bir türlü kurtulamıyoruz. İşte, bu kompleks içinde bulunduğumuz ve kendi kimliğimizi aradığımız sürece, başkalarının yadırgayabileceği bir giyim kuşamda, hâl ve edada ısrar etmemiz izzetli davranmak değil kendi değerlerimizi âleme duyurabilmenin önünü tıkamak demektir. Böyle bir durumda en uygun davranış, -dinin mutlak emirlerine ters olmamak şartıyla– umum tarafından hüsnükabul görecek bir kılık kıyafeti tercih etmektir.

Meselâ, önemli bir toplantıya giderken güzelce giyinip hazırlanma ve herkesin normal göreceği bir kıyafetle orada bulunma varken, tabiî görünme kastıyla ev kıyafetleriyle o toplantıya katılma günümüz insanları için bir sun'îlik sayılır. Böyle bir tavır, bizi üçüncü, dördüncü, hatta beşinci sınıf bir toplumun fertleri kabul eden kimselere duygu ve düşüncelerimizi anlatabilme yolunda da hiçbir fayda sağlamaz. O türlü bakışlar varken, –öze bağlı kalma mülâhazasıyla bile olsa– insanların yadırgayacağı bir imajla onların karşılarına çıkmamız dinlenme ve kabul görme şansımızı bütün bütün azaltır. Bu itibarla da, muhataplarımız karşısında söz sahibi olabilmemiz, söyleyeceklerimizi eksiksiz söyleyebilmemiz ve kendimizi tam anlatabilmemiz için başlangıçta onların da tuhaf karşılamayacağı bir edada olmamıza ihtiyaç vardır. Böyle bir davranış, âdet ve göreneklerimizden taviz verme de demek değildir. Bu, karşı tarafı üstün görmekten kaynaklanan bir komplekse bağlı yapılıyorsa, işte o zaman tavizdir ve özden uzaklaşmadır; fakat, dine hizmet mülâhazasına bağlı ve

muhatapların önyargılarını kırmaya matuf ise –zannediyorum– Cenâb-ı Hakk'ın da bağışlayacağı uygun bir üslûptur.

İç Doygunluk

Aslında, kıymet, itibar, büyüklük, yücelik, şeref ve haysiyet mânâlarına gelen "izzet" tabiri öz olarak kalbdeki doygunluğu ifade etmektedir. Evet, "iç doygunluk" erdemine ulaşan kimselere göre, izzet ve itibar boy bos, soy sop, giyim kuşam, kılık kıyafet, makam mansıp ya da servet ü sâman ile kazanılmaz; şeref ve haysiyet, halka hizmetkâr olmakta, hak ve hakikatin yanında bulunmakta, dine bağlılıkta ve kulluk vazifesini hakkıyla yerine getirmekte aranır. Bu inanıştaki insanlar için debdebe ve ihtişam arayışı mânâsız ve boş bir uğraştır; çünkü, böyleleri iman nurları sayesinde kalbî doygunluğa ulaşmış ve gönül itminanına ermişlerdir.

Evet, dine intisabın ve imanla nurlanmanın hâsıl ettiği izzeti hissedebilenler için ondan başka şeref arayışı fuzulîdir. Çünkü, Allah'a intisabın çok büyük bir pâye olduğunu kavrayabilen, dinin ruhunu içine sindirebilen ve dini, hayatına hayat kılabilen bir insanın tavırları, davranışları, oturuş kalkışı, hâdiseleri yorumlayışı ve dünyaya bakışı kat'iyen sırtındaki urbalarla ölçülüp tartılmayacaktır, hâl ve tavırlarındaki ciddiyetle, imanının dışa akseden şualarıyla tartılıp değerlendirilecektir. Zira, böyle biri, her zaman aynı inanmışlıkla ve doygunlukla hareket eder; onun her hâli mescide giriyor, namaza duruyor, Allah huzurunda bulunuyor gibi ciddi, vakur ve öteler televvünlü olur. O kendini bulmuş bir insandır, doludur, doygundur ve itminana ermiştir. Gönül hayatı itibarıyla bu doygunluğa ve dolgunluğa erişen bir insan otursa da kalksa da, yürüse de koşsa da, konuşsa da sussa da... her hâli diğer insanlar üzerinde tesirli olur, saygı uyarır. Hiç kimse, o insanın sırtındaki urbaya takılıp kalmaz. Âdeta onun üzerindeki her şey şeffaflaşır. İnsanlar, sadece onun duygu ve düşüncelerine, hatta ruhunun derinliklerine odaklanır.

Boşluk Doldurma Cehdi

Bu doygunluğa ulaşamamış ve İslâm'ın kazandırdığı şeref ve haysiyeti gönlünde duyamamış kimselere gelince, işte onlar izzeti giyim kuşamda, kılık kıyafet ve nam ü nişanda ararlar. Gönüllerindeki o boşluğu bazen bir urbayla, kimi zaman muğlak ifadelerle, bazen sağdan soldan aşırdıkları parlak görünümlü kuru malûmatla, bir başka zaman da tuhaf hareketlerle, acayip tavırlarla doldurmaya çalışırlar. Bir sürü eksik, bir sürü boşluk vardır onların gönüllerinde, hâl ve tavırlarında. Dini bilgileri hiç yoktur, ya da çok azdır onların; bu eksiklik büyük bir boşluk hâsıl eder gönül dünyalarında.. dinî hayatı

içlerine sindiremediklerinden dolayı duygu ve düşünceleri sığdır; bu sığlık vicdan genişliği adına bir başka boşluk oluşturur ruhlarında.. bilgi onların kalb ve kafalarında mârifete dönüşmemiştir, nazarîlik amelîliğe inkılap etmemiştir; dolayısıyla onlar hamdırlar, olgunlaşamamışlardır, karakter adına sürekli gel-gitler yaşamaktan kurtulamamışlardır.. bu durum da onlarda iç içe başka boşluklara sebebiyet vermektedir. İşte, böyle kimseler, o boşluklarını doldurabilmek için –az evvel ifade ettiğim gibi– tavırlarında, davranışlarında, kılık kıyafetlerinde, konuşmalarında, el ayak hareketlerinde ve hatta mimiklerinde hep yabancı malzemeye başvurur, lükse ve fantezilere girer ve sürekli dolgu malzemesi kullanmaya çalışırlar. Bir mânâda lükslerle boşluk doldurma cehdi, fantezilerle eksikleri giderme gayreti gösterirler. Dolayısıyla, onlar yücelik ve yükseklik vesilelerini kendi gönüllerinde, iç derinliklerinde değil, dışarıda ve dolgu malzemelerinde ararlar.

Hâsılı, Hazreti Ömer efendimiz gibi "Allah bizi İslâm dini ile aziz kılmıştır; bundan başka bir şeyde izzet aramamız beyhudedir." diyebilmemiz ve Hakk'a intisabın kazandırdığı şerefi gönlümüzde duyabilmemiz, bütün komplekslerden kurtularak "iç doygunluk" dediğimiz kalb itminanını yakalamamıza bağlıdır. Zira, Yaratıcı'ya yönelen, gerçek kıblesine dönen ve arzulara kulluk, kuvvete kulluk, şehvete kulluk, şöhrete kulluk gibi çeşit çeşit kulluklardan kurtularak sadece Hakk'a kul olmak suretiyle en büyük pâyeye ulaşan bir insan iç doygunluğa ermiş bir insandır. O, Hazreti Mevlâna edasıyla, "Kul oldum, kul oldum, kul oldum... Her köle, hürriyete erince mesut ve bahtiyar olur. Ben Sana kulluğumla saadet ve sevinci buldum."[1] diyen ve kulluğuyla beraber bir çeşit sultanlığa eren bahtiyardır.

1 Mevlâna, *Mesnevî* 5/227.

Subjektif Mükellefiyet

Soru: *"Subjektif mükellefiyet" ne demektir? Bu mükellefiyetin hududunu her insanın kendi vicdanı mı belirler?*

Cevap: "Subjektif"; yalnız bir kişiye mahsus olan, sadece bir şahıs ya da bir grup için muteber sayılan, eşyanın hakikatine değil de ferdin düşünce ve duygularına dayanan, izafî, şahsî, enfüsî, indî ve dar bir daireye ait demektir. Subjektif kelimesi, daha çok objektif sözünün zıddı olarak kullanılmaktadır. "Objektif" ise; fertlerin şahsî görüşlerinden bağımsız olan, hemen herkes için geçerli bulunan, küllî, afakî ve kuşatıcı mânâlarına gelmektedir.

Bu iki kelimenin ihtiva ettiği mânâlar açısından; "objektif yükümlülük", usûlüddin mizanlarıyla sınırları belirlenen, dinin özündeki kolaylık prensibine dayanan ve herkes için geçerli olan vazife ve sorumlulukların; "subjektif mükellefiyet" ise, her ferdin, şahsî duyuş, hissediş, idrak ve değerlendirmeleri neticesinde kendi üzerine aldığı vazifelerin ve vicdanî ölçüler çerçevesinde kendisi için belirlediği mesuliyet çizgisinin unvanıdır.

Modern ceza hukukunda, zarar verici davranışın belli bir şahsın kusuruna bağlanması "subjektif sorumluluk" kavramıyla dile getirilmektedir; ama, fıkıh metodolojisinde "subjektif mükellefiyet" diye bir tabir yoktur. Bu terkipteki iki kelimeden biri Fransızca diğeri ise Arapça asıllıdır; bununla beraber, "mükellefiyet"
konusunun önemli bir derinliğini, dilimize mal olan ve günümüzde çok kullanılan "subjektif" kelimesiyle tavsif etmenin bir mahzuru olmasa gerektir. Evet, "subjektif mükellefiyet" ifadesi, Fıkıh Usulü kitaplarında bir ıstılah olarak ele alınmamıştır; fakat, onunla anlatılmak istenen düşünce, hem bütün selef-i salihînin hayatına yön vermiş hem de dünden bugüne hemen her fakîhin eserinde önemli bir mülâhaza olarak yer tutmuştur. Binaenaleyh, İmam Şâtıbî "Muvâfakât" isimli kitabında, Mekke ve Medine dönemlerinde vaz' edilen hükümleri karşılaştırırken, Mekkî teşrîin bir mânâda subjektif mükellefiyete açık olduğunu ve Hak dostlarının umumiyetle Mekke dönemindeki emirleri esas alarak yaşadıklarını nazara vermiştir.[1]

Mekkî Teşrî

İmam Şâtıbî gibi âlimlerin de dikkat çektikleri üzere; Mekke dönemindeki emir ve yasaklar genellikle mutlak bırakılmış, herhangi bir şart ve kayıtla sınırlandırılmamıştı. Bunların büyük çoğunluğu, mükelleflerin kendi değerlendirmelerine ve şahsî içtihatlarına havale edilmiş ve böylece her

mükellefin, o küllî emir ve yasaklar içerisinden kendi güç yetirebildiği kadarını tatbik etmesine imkân tanınmıştı. Namaz, oruç ve zekât gibi ibadetler öz ve asıl itibarıyla emredilmiş, faiz, içki ve kumar gibi günahların da kötülükleri gösterilmişti; ne var ki, hem emirler hem de yasaklar mutlak olarak zikredilmiş, henüz haklarında bazı kayıtlar getirilmemişti. Meselâ, herkes Allah yolunda infakta bulunmaya teşvik edilmişti ama mallarının ne kadarını infak etmeleri gerektiğine dair bir sınır konmamıştı. Dolayısıyla, o gün herkes kendi imanının derinliğine, İslâmî heyecanının debisine ve mârifet enginliğine göre bir çizgi belirliyor; kimisi malının kırkta birini, kimisi de yarısını Allah için veriyordu. Hazreti Ebû Bekir[2] ve Hazreti Hatice gibi cömertlikte zirve ruhlar ise *"Mevlâ-yı Müteâl infakı emretti ama o hususta bir tahdit koymadı; öyleyse bana, her şeyimi O'na feda etmek düşer!"* deyip bütün varlıklarını infak ediyorlardı.

O dönemde Müslümanlar, emredilen güzel amelleri yapmak, yasaklanan çirkinliklerden de uzak durmak için var güçlerini harcıyorlardı. Onlar, salih amellerin bütününe tâkatlerinin yettiği ölçüde sarılmaya çalıştıkları gibi, münkerâtın ve fuhşiyâtın her çeşidine karşı da çok temkinli davranıyor ve onların kötülükteki seviyelerine bakmadan hepsinden aynı şekilde kaçınıyorlardı. Meselâ; faiz ve içki gibi yasaklar ancak Medine döneminde açıktan açığa ve tevile, tefsire mahal kalmayacak şekilde bildirilmişti; fakat, sahabenin pek çoğu daha Mekke'deyken bu fiillerin çirkinliklerine imada bulunan âyetler gelir gelmez onlardan vazgeçmişlerdi ve artık o günahların semtine dahi yaklaşmıyorlardı.

Ne var ki, Medine'ye hicretten sonra, İslâm coğrafyası her geçen gün biraz daha genişlemiş ve halk fevc fevc Allah'ın dinine girmeye başlamıştı. Bunun tabiî bir neticesi olarak da, özellikle muamelât konusunda fikir ve tatbikat farklılıkları baş göstermiş; hususiyle yeni Müslüman olanlar kendilerini ilgilendiren mevzuların tafsilâtlı olarak ortaya konmasını istemişlerdi. Mevcut esasları açıklayıcı ve mukaddimeleri tamamlayıcı mahiyetteki hükümlere, haram ile mekruh, helâl ile mendup gibi sahaların arasını ayıracak sınırların belirlenmesine ihtiyaç duymuşlardı. Bunun üzerine, Mekke döneminde tespit edilen küllî kaideler, Medine'de bazı cüz'î hükümlerle tekit ve teyit edilmiş; mücmel bulunan Mekkî esaslar tafsilâtlı olarak anlatılmış, birkaç ihtimalli beyanlara açıklık kazandırılmış, mutlak ifadeler kayıtlar altına alınmış ve umumî prensipler tahsis edilmişti. Medine devrine ait bu tefsîr, tafsîl, takyîd ve tahsîslerle önceki küllî esaslar tamamlanmış ve din bütün objektifliğiyle ve herkesi kuşatıcılığıyla kemale erdirilmişti.

Aslında, Mekkî teşrîi esas alan selef-i salihîn için, Medenî hükümler bir mânâda ruhsatları ihtiva ediyordu. Onlar, Medine-i Münevvere'de her

meselenin asgarîsinin belirlendiğine ve hiç olmazsa o kadarını yapan bir insanın kurtulacağına inanıyor; fakat, kendileri için o ruhsatlarla amel etmeyi dûnhimmetlik sayıyorlardı. Meselâ; beş vakit namazı kılanın vazifesini yapmış olacağını kabul ediyorlardı; çünkü, namaz ibadetinin alt sınırı beş vakitle tahdit edilmişti; ancak, kendileri hemen her gece yüzlerce rekât namaz ikâme etmekten dur olmuyorlardı. Ramazan ayında oruç tutanın oruç mükellefiyetini eda etmiş olacağını ve Hak nezdinde o sorumluluktan kurtulacağını düşünseler de, söz konusu kendi nefisleri olunca, senenin yarısından fazlasını oruçlu geçirmeyi bile az görüyorlardı.

Evet, Medine döneminde gelen ruhsatlar, onları Mekkî olan azîmetlerden uzaklaştırmadı; kulluk yolunda bütün gayretlerini ortaya koymaktan vazgeçirmedi. Onlar hep Mekke teşrîinin mutlak hükümlerini esas aldılar ve azîmetler kuşağında yaşadılar. Meselâ; "Namazı ikâme et!" emrine kayıtsız, şartsız inkıyat etti ve hemen her gece yüzlerce rekât namaz kıldılar. Öyle ki, namaza karşı gösterdikleri teveccüh âdeta bir keramete dönüşüyordu; bast-ı zamana mazhar oluyor ve bir gecede birkaç yüz rekât namazı ikâme edebiliyorlardı. Onların arasında iki rekâtta Kur'ân-ı Kerim'i hatmeden insanlar bile vardı. Onlar, Medine-i Münevvere'de dinin objektif yanının halk seviyesinde tebliğ edildiği ve orada meselenin asgarî ve mecburî yönünün nazara verildiği inancıyla, "Allah Teâlâ'nın bizim üzerimizdeki ihsanları nâmütenâhîdir. Ömür boyu hiç başımızı kaldırmadan secde etsek, yine de bir gözün şükrünü dahi eda etmiş olamayız. Öyleyse, biz, kendi küçüklüğümüz ve Mevlâ-yı Müteâl'in azameti, kendi sıfırlığımız ve Rabbimizin nimetlerinin sonsuzluğu mülâhazası içinde Cenâb-ı Hakk'a teveccüh edip ibadette bulunmalıyız. Evet, biz Medenî teşrîye saygılıyız ama Mekkî hükümlerle amel etmeliyiz!.." dediler ve ömürlerini bu istikamette değerlendirdiler. İşte, "subjektif mükellefiyet"in ifadesi olan bu mülâhaza, selef-i salîhinin büyüklüğüne çok yakışan bir duygunun neticesiydi ve herkesi değil sadece kendilerini bağlayan bir düşünceydi. Sahabe-i kiram başta olmak üzere, Tabiîn ve Tebe-i Tabiîn devrinde Ehlullah hep bu çizgide yaşadı; sonraki nesiller arasında yetişen Hak dostları da hep ilklerin izinde bu yolda yürüdüler.

Harem Dairesinin Âdâbı

Diğer taraftan, bir insanın mârifet ufku da onun mükellefiyet çizgisinin belirlenmesinde çok önemli bir unsurdur. Hak dostları, حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِينَ *"Ebrârın öyle iyilikleri vardır ki, onlar mukarrebîn için günah sayılır."*[3] demişlerdir. Bu söz de, –füruat açısından– şer'î kıstasların

bazı insanlara göre değişiklik gösterebileceğini ifade etmektedir. Evet, bazı kimseler vardır ki, onlar konumları itibarıyla, daima hıfz u inayet altındadırlar ve onların da bu himayeye karşı vefalı davranmaları beklenir. Bu itibarla, avam ukûbet endişesiyle Hakk'a sığınırken, ebrar makam ve derecâtı muhafaza duygusuyla O'nda fâni olmaya çalışırlar; fakat, mukarrebîn halkasındakiler O'ndan başka her şeye karşı kapanma peşinde olmalıdırlar.

Bir insan, mârifet ufku açısından kendisini Cenâb-ı Hakk'a çok yakın hissediyorsa, meselâ, bir kurbet kahramanının dediği gibi "Başımı secdeye koyarken Arş-ı İlâhî'ye dokunacakmış gibi oluyorum." diyorsa, artık o harem dairesine alınmış demektir ve onun her hareketinin hareme uygun olması gerekir. Gayri o, sokakta değildir, giriş kapısında değildir, koridorda ya da bekleme salonunda da değildir; harem dairesine girmiş, otağını sarây-ı hümâyunun merkez noktasına kurmuştur. İşte orada, oturma da başka türlü olur kalkma da, konuşmanın da keyfiyeti değişir susmanın da.. harem dairesindeki tavır ve davranışlar tamamen hususîdir. Hatta, çoğu zaman orada dili tutmak yetmez, o makam gönlün meyillerini de zabtetmeyi gerektiren bir makamdır.

Sıradan bir insan, içinden geçen duygu ve düşüncelerden dolayı sorumlu olmayabilir; fakat, gözlerinin içine yabancı bir hayal girmemesine azmetmiş mukarreb bir kul, ihtimal tahayyüllerinden dolayı da hesaba çekilir. Nitekim, Muhâsibî "Er-Riâye li hukûkillâh" adlı eserinde mükellefiyeti yedi mertebeye ayırmış ve belli seviyenin insanlarının hayallerinden dahi hesaba çekilme endişesiyle yaşamalarının lüzumunu belirtmiştir.[4] Sadece bir iyiliği ya da kötülüğü işleyen değil, sevabı ya da ikâbı netice verecek olan o fiili işlemese de, taakkul, tasavvur ve hatta tahayyül derecesinde ona meyleden bir insanın da o meylinin karşılığını göreceğini söylemiştir. Bu itibarla, Ehlullahtan kurbet ufkunun üveykleri, akıllarından geçen sevimsiz her düşüncenin ve bir anlık da olsa kalblerine bir buğu gibi düşen her çirkin duygunun bir tokat olarak suratlarına çarpılacağından korkmuş ve hep hayallerini de temiz tutmaya gayret göstermişlerdir.

Dahası, onlardan bazıları, Cenâb-ı Hak'la münasebetleri bir an kesilse mahvolacaklarına inanmış; ne zaman O'nunla irtibatlarının azıcık perdelendiğini hissetseler ve muvakkat bir bulutlanmaya maruz kalsalar neredeyse kalbleri duracak kadar korkmuşlardır. "Sen Allah'ın kuluysan, kullukta daimî olmalısın. Cenâb-ı Hakk'ın sana karşı rubûbiyetinde ve ulûhiyetinde herhangi bir inkıtaya şahit oldun mu? Allah Teâlâ'nın sana Rab olmadığı bir an-ı seyyale biliyor musun? Saat değil, dakika değil, saniye değil, salise değil, âşire değil.. O'nun sana teveccüh etmediği bir an var mı? Mevlâ-yı Müteâl, sana mütemâdî Rab iken, O'nun mâbudiyeti, ulûhiyeti ve rubûbiyeti

kesintisiz devam ediyorken, sen nasıl olur da kendi kendine bir kısım inkıtalara girersin, O'nunla münasebetini nasıl kesersin?" şeklindeki kelâm-ı nefsîlerle kendilerini sürekli sorgulamış, hep bu düşüncelerle nefes alıp vermiş ve her zaman O'nu görüyor ya da en azından O'nun tarafından görülüyor olma şuuruyla yaşamışlardır. İşte, bu mülâhaza da mukarrebîne ait subjektif bir mülâhazadır ve bu düşünceden doğan yükümlülük subjektif bir mükellefiyettir. Bu, belli seviyenin insanlarının özel hâllerine ait hususî bir münasebettir; o münasebete göre de, hususî bir mükellefiyet söz konusudur.

Şefkat Tokatları

Kendisini iman ve Kur'ân hizmetine adamış öyle insanlar vardır ki, onlar bazı şükür televvünlü düşüncelerinden dolayı bile istiğfar ederler. Meselâ, tahdîs-i nimete bağlı olarak, "Şükürler olsun, Cenâb-ı Hak bize bu kadar temiz arkadaş ihsan etti, vatana ve millete hizmet yolunda bunca imkân verdi.. sonra dünyanın dört bir yanına açılma fırsatı bahşetti, fedakâr ruhların gönüllerini hicret duygusuyla doldurdu; onların çoğu gittikleri yerlerde aylarca maaş alamadılar ama yine de ihlâsla çalıştılar, vazifeyi bırakıp geriye dönmeyi düşünmediler. Öyle inanıyorum ki, bu adanmış ruhlar gelecekte çok şey ifade edecekler!.." deseler, hatta bu duyguyu dile getirmeseler, sadece mülâhaza safhasında bıraksalar, yine de hemen başlarını seccadeye koyar ve iki büklüm bir hâlde "Estağfirullah" derler. Neden?!. Çünkü, Allah'ın sonsuz güç ve kuvveti varken, başka vesilelere tesir isnat etmeyi sinsi ve gizli şirk sayarlar.

Onlar, duygu ve düşünceleri açısından bu kadar incelerden ince oldukları gibi, tavır ve davranışları zaviyesinden de kılı kırk yararcasına hareket ederler. Cenâb-ı Hak'la hangi seviyede münasebet kurabilmişlerse, o seviyeye göre muameleye tâbi tutulacakları inancıyla hâl, tavır ve davranışlarına çeki-düzen verirler. Hatta onlardan bazıları, affedersiniz, banyoda ve tuvalette açılıp saçılmayı bile hayaya muhalif görürler. Nitekim, Ebû Musa el-Eş'arî Hazretleri'nin (radıyallâhu anh) *"Gece karanlığında yıkanırken belimi doğrultmaktan hayâ ediyorum; bir yerim açılacak diye ödüm kopuyor!"*[5] sözü bu ufkun insanlarındaki hassasiyetin sesi soluğudur.

Evet, bu seviye insanları, huzur ve maiyyet âdâbına aykırı her davranış ve her düşünceden çok korkar, kalbde yoğunlaşıp basîret ufkunu sarabilecek büyük-küçük her gafletten kaçar, himmet kanatlarını açıp sürekli Hakk'ın rahmet ve inayetine sığınma cehd ü gayretiyle oturup kalkarlar. Dahası, kalblerine, sırlarına, ahfâlarına perde olan bütün mâsivâyı benliklerinin derinliklerinden söküp atmaya ve Cenâb-ı Hak ile münasebetlerine yakışan bir duruş sergilemeye çalışırlar.

Ayrıca, subjektif mükellefiyetin seçkin temsilcileri, konumlarına yakışmayan her düşünce ve hareketten dolayı hemen cezalandırılabilirler. Sıradan kimseler günah sınırına varıp ulaşmayan hataları sebebiyle mücâzat görmeseler bile, belli mertebenin insanları sehivlerinden dolayı da tecziye edilirler. Bu hakikate binaen, Nur Müellifi, Kur'ân hizmetinde bulunan adanmışların beşeriyet muktezası olarak yaptıkları hatalar neticesinde şefkat tokatları yediklerini anlatmış ve bu şefkat tokatlarının hizmette hâlisane çalışanları intibaha getirerek onlara bir kere daha konumlarını ve vazifelerini hatırlattığını belirtmiştir. Hazreti Üstad, bu tokatları anlatmaya başlarken, hakperest ve mütevazi tabiatının gereği olarak önce kendi hakkında şefkat tokatı olduğuna inandığı hâdiselere atıfta bulunmuş; sonra da kendilerinden izin alarak bazı talebelerinin başından geçen vakıaları nakletmiştir.

Bediüzzaman Hazretleri, şefkat tokatı olarak isimlendirdiği hâdiselerden birisini şöyle hikâye etmiştir: "...Kur'ân'ı yeni bir tarzda yazmak hususunda talebelere bir vazife açıldı. Hakkı Efendi'ye de hisse verildi. Elhak, o hissesine sahip çıktı. Bir cüz'ü güzel yazdı. Fakat derd-i maişet zaruretiyle kendini mecbur bilip, gizli dâvâ vekâletine teşebbüs etti. Birden, bir şefkat tokadı yedi. Kalemi tutan parmağı muvakkaten kırıldı. "Bu parmakla hem dâvâ vekâleti yapmak, hem Kur'ân'ı yazmak olmaz!" diye, lisan-ı mânâ ile ihtar edildi. Dâvâ vekâletine teşebbüsünü bilmediğimiz için, parmağına hayret ediyorduk. Sonra anlaşıldı ki, kudsî, sâfi hizmet-i Kur'âniye, gayet temiz, kendine mahsus parmakları başka işe karıştırmak istemiyor."[6]

Demek ki, bu türlü ilâhî ikazlar, bazı hususî lütuflara mazhar olmuş insanlara konumlarını hatırlatmakta ve onların durmaları gerekli olan yeri gözden geçirmelerini sağlamaktadır. Aynı zamanda, konumlarının hatalara bile tahammülü olmadığını ve mârifet ufuklarına yakışmayan davranışlarının bir şefkat tokatına sebebiyet verebileceğini vurgulamaktadır. Bu açıdan, şefkat tokatları da bir hususî yükümlülüğün gereğini yapmamadan kaynaklanmakta ve bu yönüyle subjektif mükellefiyet kategorisi içine girmektedir.

Nerede Fütûhât-ı Medeniyye ve Nerede Fütûhât-ı Mekkiyye?!.

Unutulmamalıdır ki; subjektif mükellefiyetler, belli seviyedeki insanlara özel yükümlülüklerdir; bunlar, mârifet ehline, Allah'ı iyi bilenlere, hakikî mânâda O'na inananlara, yakîn mertebelerinden birine otağını kuranlara ve kurbet kahramanlarına has mükellefiyetlerdir. Bu itibarla, umum insanlar Medine'deki mukayyed ve dar alanlı kullukla, yani herkesi bağlayan objektif emirlerle

mükelleftirler. Normal bir insanı, subjektif mükellefiyet çizgisine zorlamak ona “teklif-i mâlâ-yutak”ta bulunmak mânâsına gelir ve *“Kolaylaştırın, zorlaştırmayın...”*[7] hakikatine ters bir davranış sayılır. Evet, henüz cismaniyetten sıyrılamamış bir insana o ufku göstermek, onu taşıyamayacağı çok ağır bir yükün altına sürmek ve belini kırmak demektir.

Oysa, dinde asla zorluk yoktur; İslâm “yüsr” (kolaylık) üzere vaz’ edilmiştir. Fıtratları ve karakterleri gözetmeden, onu şiddetlendiren ve ağırlaştıran, dinin ruhuna zıt bir iş yapmış olur. Resûl-i Ekrem Efendimiz, *“Bu din kolaylıktır. Hiç kimse kaldıramayacağı mükellefiyetlerin altına girerek dini geçmeye çalışmasın; (insan ne yaparsa yapsın yine de mutlaka bir kısım eksik ve kusurları vardır ve) galibiyet dinde kalır.”*[8] mealindeki hadis-i şerifiyle bu hakikate dikkat çekmiştir. Öyleyse, insanlara güçlerini aşkın sorumluluklar yükleyerek, dini yaşanmaz hâle getirmemek gerekir. Kolaylık üzere bina edilmiş ve müsamahaya dayalı gelmiş bu dinde pek çok af alanı bulunduğunu hep hatırda tutmak icap eder.

Nitekim, Nur Müellifi, “Bir tek saat, beş vakit namaza abdestle kâfi gelir.”[9] derken dinin özündeki bu kolaylığa işaret etmiş ve objektif olan kaideyi dile getirmiştir. Yani, bütün insanları bağlayan bir hüküm söz konusu olduğunda, en zor şartlar altındaki kimselerin de nazar-ı itibara alınması gerektiği esasına binaen, nâmüsâit şartlara maruz kalan bazı mü’minlerin abdest de dahil bir saate sıkıştırmak suretiyle de olsa namazlarını mutlaka kılmaları gerektiğini ifade etmiştir. Evet, aslında mü’minler, namazlarını miraca çıkıyormuş gibi derin bir şuur ve huşu ile ikâme etmelidirler; fakat, miraç televvünlü namaz ufkunu yakalayamayanlar, onu en azından kendilerini kötülüklerden ve fuhşiyâttan alıkoyacak şekilde eda etmeye çalışmalıdırlar. Buna da muvaffak olamayanlar, bari ülfet alaşımlı namazdan vazgeçmemeli ve hiç olmazsa mükellefiyetlerini yerine getirip ötede hesaptan kurtulmalıdırlar.

Hazreti Bediüzzaman, “Sakın deme, ‘Benim namazım nerede, şu hakikat-i namaz nerede!’ Zira bir hurma çekirdeği, mânen bir hurma ağacı gibidir.”[10] buyurarak, namazı sadece bir mükellefiyet olarak eda eden âmi bir insanın bile amel defterine bir ibadet hissesi kaydolacağını belirtmiş; avamın ümidini bütün bütün kırmamak ve insanları yeise düşürmemek için objektif olanı öne çıkarmıştır. Yine o, kendisi sabahlara kadar ibadet ü taat ve evrâd ü ezkârla meşgul olduğu hâlde, teheccüt namazının iki rekât dahi olsa kılınabileceğini söylemiş ve hiç olmazsa teheccüdün asgarîsinin ihmal edilmemesini istemiştir. Hazreti Üstad’ın “Farzları yapan, kebîreleri işlemeyen kurtulur.”[11] demesi de, ağır şerait altında hakikî takva dairesine girmenin çok zor olduğu bir dönemde,

ruhsatlarla amel eden insanların da daire dışında kalmamaları için avama Medenî teşrîi işaret etme ve objektif olanı gösterme kabilinden bir ifadedir.

Hâsılı, Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz kendisi ayakları şişene kadar namaz kıldığı[12] hâlde, ümmetine hep güçlerinin yettiği kadarını teklif etmiş[13] ve onlara ibadet nev'inden bile olsa altından kalkamayacakları işleri üzerlerine almamaları tavsiyesinde bulunmuştur. Bu açıdan, hem namaz gibi ibadetleri tam duyma hem de ibadet ve ubûdiyetten öte bir ubudet insanı olma meselesi bir seviye ve gönül işidir. Bütün mü'minler, ibadet konusunda hem keyfiyet hem de kemmiyet itibarıyla her zaman daha ileri mertebelere teşvik edilirler ama bu hususta bir ikrah söz konusu değildir. Ne var ki, her mü'min, ferdî hayatı açısından kendisini zorlamalı, daha derin bir kul olmaya çalışmalı ve gücü yetiyorsa Mekkî teşrîye göre yaşamalıdır. Başkaları mevzubahis olduğunda ve hususiyle de avam hakkında söz söyleyeceği zamanlarda, İmam Rabbânî Hazretleri'nin "Fütûhât-ı Medeniyye varken, Fütûhât-ı Mekkiyye kitabına bakmayız."[14] sözüne kulak vermeli; Muhyiddin İbn Arabî Hazretleri'nin Fütûhât-ı Mekkiyye'si gibi subjektif mükellefiyet çizgisini gösteren eserleri değil, Medine döneminde tefsîr, tafsîl, takyîd ve tahsîslerle tamamlanan ve bütün objektifliğiyle ortaya konan disiplinleri esas almalıdır. Vicdanının belirleyeceği mârifet ufku zaviyesinden kendisini Fütûhât-ı Mekkiyye'den mesul tutsa bile, halkı "teklif-i mâlâ-yutak" sayılacak yükümlülüklere zorlamamalıdır.

1 eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât* 4/239.
2 Bkz.: Tirmizî, *menâkıb* 16; Ebû Dâvûd, *zekât* 40.
3 Bkz.: Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* 4/276; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 5/137.
4 Bkz.: el-Muhâsibî, *er-Riâye li hukûkillâh* s.126-129.
5 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 1/100; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 1/260.
6 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.55 (Onuncu Lem'a, Beşincisi).
7 Buhârî, *ilim* 11, *edeb* 80; Müslim, *cihâd* 8.
8 Buhârî, *îmân* 29; Nesâî, *îmân* 28.
9 Bediüzzaman, *Sözler* s.21 (Dördüncü Söz).
10 Bediüzzaman, *Sözler* s.290 (Yirmi Birinci Söz, Birinci Makam).
11 Bediüzzaman, *Kastamonu Lâhikası* s.118.
12 Bkz.: Buhârî, *teheccüd* 16, *rikak* 20; Müslim, *sıfâtü'l-münâfikîn* 81
13 Bkz.: Buhârî, *îmân* 29; Nesâî, *îmân* 28.
14 Bkz.: İmam Rabbânî, *el-Mektûbât* 1/125 (131. Mektup), 222 (143. Mektup).

Ağlattığın Yeter, Güldür Onları!..

Soru: *Valideyne sevgi ve hürmetin sadece bazı özel günlere sıığıştırılmaya çalışıldığı günümüzde, çoğu Kur'ân talebelerinin dahi anne-baba hukukunu tam gözetmedikleri söylenebilir. Dine ve millete hizmet yolunda koşarken karşılaşılan çeşitli meşguliyetler ve hicret gibi zaruretler bu meselede mazeret teşkil eder mi?*

Cevap: Maalesef, pek çok değer ölçüsünün unutulduğu, ailevî ve içtimaî esasların yerle bir olduğu zamanımızda, anne-baba hakkı da bu umumî yozlaşmadan nasibini aldı. İnsanın en başta hürmet etmesi gereken iki kudsî varlık, bugünün şımarık nesilleri tarafından sadece birer yük gibi kabul edilir oldu. Aslında, daha küçük birer canlı hâlinde var olmaya başladıkları günden itibaren, hep anne-babanın omuzlarında dolaşan ve onların kucaklarında gelişip büyüyen çocuklardı yük olan; fakat, anne-babanın derin şefkati, yavrularını yük değil mukaddes birer emanet olarak görmelerini sağlıyordu. Onların hayat boyu devam eden fedakârlıkları karşısında çocukların da onlara sevgi ve hürmetle muamele etmeleri hem bir insanlık borcu hem de bir vazifeydi; her insan, kendi ebeveyninin kadrini bilmeli ve onları Hakk'ın rahmetine ulaşmaya vesile saymalıydı. Heyhat ki, günümüzde sadece Allah'a karşı saygısız olanlar arasında değil, O'nu sevdiğini iddia edenlerin içinde bile, anne ve babalarının varlıklarını istiskal eden, yaşamalarına karşı bıkkınlık gösteren ve sürekli saygısızlıkta bulunan insan bozması canavarlar türedi.

Huzur Evi mi, Hicran Yurdu mu?

Ne acıdır ki, artık anne-babalar yalnızlığa ve kimsesizliğe mahkûm yaşıyorlar; biraz yaşlanıp elden ayaktan düşünce kendilerini düşkünler evinde buluyorlar. Önceleri "darülaceze" denilen, şimdilerde biraz kibarlaştırılarak "huzur evi" adı verilen bu hicran yurtlarıyla teselli olmaya, senede bir gün kendilerine uzatılacak çiçeklerle avunmaya çalışıyorlar.

Oysa, insan çocuklarını bağrına basamadığı, torunlarını kucağına alamadığı, ne ihtimamla büyüttüğü ciğerparelerini sevemediği ve onlara bakıp bakıp "Yavrularım!.." diyemediği bir yerde nasıl huzurlu olur ki!.. Kendisine sevgi ve hürmetle nazar eden yakınlarının bulunmadığı, onun için bir tencerenin kaynamadığı ve çoğu zaman arayıp soranının olmadığı bir mekânda mutluluğu nasıl bulur ki!.. Biz kendi kafamızda mevhum bir huzur tasarlamışız; o tâli'sizler yuvasına "huzur evi" demekle onun sakinlerinin de gerçekten huzurlu olacaklarını sanmışız. Allah'tan ki bu müesseseler ve oralarda bazı samimî

gönüller var da yaşlılarımızı bütün bütün sokağa terk etmiyoruz; kendileri gibi muhtaç kimselerin arasına atıp bıraksak bile hiç olmazsa bir rahat yatak, bir sıcak çorba imkânı sağlıyoruz. Akabinde, onların da bizim var olduğunu vehmettiğimiz huzuru duymaları için zorlayıp duruyoruz. “Daha ne olsun, ne güzel yiyip içip yatıyorlar!” der gibi bir tavır takınıyoruz.

Hâlbuki, insan hayvanlar gibi yiyip içen, sonra da yan gelip yatan ve bu şekilde saadete eren bir mahlûk değildir. İnsan, çevresine alâka duyan, tabiata açık bir fıtratı bulunan, evlât ve torunlarıyla, hatta torunlarının torunlarıyla münasebeti olan ve ancak tabiatından kaynaklanan bu alâka ve münasebetlerin gerekleri yerine getirildiği zaman huzur bulan bir varlıktır. Bir tüketim mevsimi hâlini alan hususî zaman dilimlerinde “dostlar alışverişte görsün” kabilinden sözde arayıp sormalar ve sun’î tavırlar mutlu etmez insanı. Senede bir eline tutuşturulan bir demet çiçek sadece onun gönlündeki hasret ateşini alevlendirmeye yarar, dindirmez hicranını. O alâkaya, sevgiye ve içten bir tebessüme muhtaçtır; yalnızca yeme, içme ve sıcak döşekte uyuma karşılamaz mânevî ihtiyaçlarını.

Kur’ân Üslûbu ve Valideyn

Genelde, Kur’ân-ı Kerim ve Sünnet-i seniyyede, insanın, tabiatı ve cibilliyeti itibarıyla arzu duyduğu, bir zorlama olmadan yaptığı ve yapmaktan lezzet aldığı hususlar fazlaca nazara verilmemekte; onlarla alâkalı fıkhî hükümlerin ve hukukî disiplinlerin tespitiyle iktifa edilmektedir. Fakat, şayet nefsin hoşuna gitmeyen ve insanın yapmakta zorlanacağı bir husus ele alınıyorsa, o zaman o meselenin ehemmiyeti daha genişçe anlatılmakta ve herkes o işe teşvik edilmektedir.

Meselâ; izdivaç, hem fert hem de toplum hayatı açısından çok önemli bir meseledir; ailenin teşkili, milletin bekâ ve devamı, ferdin duygu ve düşüncelerinin dağınıklıktan kurtarılması ve cismanî hazlarının zapturapt altına alınması ancak evlilik ile mümkündür. Bununla beraber, dini kaynaklarımızda “Aman hemen izdivaca yönelin, sakın hiç durmayın en kısa zamanda evlenin; evlenmezseniz şöyle derbeder olursunuz!” türünden tehditler ve evliliğe teşvikler yoktur. Teşvik ve tergîb adına sadece onun fıtrî bir ihtiyaç olduğu ve meşruluğu ifade edilmiştir. Çünkü, izdivaca karşı insanların tabiatlarından kaynaklanan bir istek zaten vardır; bir teşvik olmasa da insanlar evliliği arzulayacaklardır. Dolayısıyla, hem Kur’ân-ı Kerim hem de Sünnet-i seniyye insanları izdivaca heveslendirmekten ziyade, evliliğin sağlıklı yürümesi ve huzur vaadetmesi için gerekli olan kuralları ortaya koymayı esas almış; nikâhın şer’i çerçevesini belirlemiş ve eşlerin haklarını, biribirine karşı vazife ve

sorumluluklarını detaylıca anlatmıştır.

Bu espriye bağlı olarak, âyet ve hadislerde anne-baba hukuku üzerinde ısrarla durulmuş ve onların haklarının gözetilmesi ve valideyne zulüm etmekten kaçınılması hususunda tergîb (teşvik etme, isteklendirme) ve terhîblerde (sakındırma, uzaklaştırma) bulunulmuştur. Zira, insan tabiatında başkalarıyla alâkadar olma ve onların ihtiyaçlarını görme isteği sınırlıdır; cibillî olarak onda kendisini anne-babasına adama iştiyakı yoktur. Her insan mutlaka anne-babasına karşı belli ölçüde bir alâka duyar; ama valideynin şefkati evlâdı için kurban olmayı dahi sıradan bir iş hâline getirse bile, çocuğun anne-babayı görüp gözetmesi biraz iradesini zorlamasına bağlıdır. Oysa, çocuk kendisini onların hoşnutluğunu kazanmaya vakfetse, valideynin memnuniyetini Hakk'ın rızasına vesile bilerek hizmette hiç kusur etmese, sürekli onların gözlerinin içine baksa ve onları asla incitmese, hatta bir manolya gibi buruşup solmalarından korkarak onlara dokunurken bile dikkatli davransa... anne ve babanın bütün bu güzel muamelelere hakkı vardır. Bundan dolayı da, Kur'ân ve Sünnet, iradenin hakkının verilmesi icap eden böyle önemli bir mesele üzerinde ısrarla durmakta ve tergîb ü terhîbler sıralamaktadır.

Bu tergîb ü terhîblerde ortaya konan nükte de çok latîf ve ibretâmizdir: Allah Teâlâ, ana-babayı "valideyn" diye isimlendirerek ikisini bir varlık gibi göstermekte, Kendi haklarını zikrettikten hemen sonra anne-babanın hukukunu nazara vermektedir; öyle ki, mevzu ile ilgili âyetlerde Peygamber hakkı bile araya girmemektedir. Meselâ, Cenâb-ı Hak, *"Allah'tan başkasına ibadet etmeyin. Anneye ve babaya güzel muamelede bulunun."*[1] buyurmakta ve Kendi hakkıyla valideynin hukukunu yan yana, beraberce vurgulamaktadır. Sonra da, şayet onlardan her ikisi veya birisi yaşlanmış olarak evlâdın yanında bulunursa, onlara hizmetten yüksünmemek, hatta "öff!" bile dememek, onları azarlamamak, tatlı ve gönül alıcı sözler söylemek gerektiğini belirtmekte; şefkat ve tevazu ile onlara kol kanat gerilmesini emretmektedir. Evet, Allah Tebâreke ve Teâlâ, anne-babanın evlât üzerindeki haklarını anlatırken, onlara öf demeyi bile yasaklamakta ve onları azarlamayı, küçük görmeyi, yalnızlığa terk etmeyi haram kılmaktadır. Özellikle bebek sütten kesilene kadar annenin çektiği sıkıntıları ve anne-babanın çocuklarına karşı ortaya koyduğu fedakârlıkları hatırlatmakta ve *"Hem Bana, hem de annene babana şükret! Unutma ki sonunda dönüş Bana'dır!"*[2] mealindeki ilâhî beyanıyla valideynin haklarını Kendi hakkından ayırmayarak hem o valideyni nasip eden Zât'ına şükrü hem de anne-babaya teşekkürü evlâdın borcu ve vazifesi saymaktadır. Onların dinî esaslara ters olmayan isteklerinin yerine getirilmesini, –müslüman olmasalar bile– gönüllerinin hoş tutulmasını, dünyevî ihtiyaçlarının giderilmesini ve

kat'iyen aradaki irtibatın kesilmemesini emir buyurmaktadır.

Dön Anne-Babana!..

Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz de, pek çok söz, hâl ve tavrıyla anne-baba hakkının gözetilmesi gerektiği üzerinde durmuş; "ukûk"u (vâlideynin hak ve hukukunu gözetmeyip onlara zulmetmeyi) en büyük üç günah arasında şirkten sonra ikinci sırada saymıştır.[3] Anne-babasına hürmette kusur edenin, Hakk'a karşı gelmiş ve kendisine yazık etmiş olacağını belirtmiştir. Nitekim, bir gün peşi peşine üç defa, *"Yazıklar olsun o kimseye!"* demiş; Ashab-ı Kiram'ın *"Ey Allah'ın Resûlü, kimdir kendisine yazık eden o tâli'siz?"* suali üzerine *"Ana-babası veya bunlardan birisi yanında ihtiyarladığı hâlde, onları hoşnut etmek suretiyle Cennet'e giremeyip Cehennem'i boylayan kimse."*[4] buyurmuştur.

Dinimizde valideynin hukuku o kadar önemlidir ki, Sâdık u Masdûk (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir soru üzerine *"Cihada denk bir amel bilmiyorum."*[5] demesine rağmen, huzuruna gelerek cihada katılmak istediğini söyleyen pek çok sahabiye *"Annen, baban sağ mı?"* diye sormuş, "evet" cevabını alınca da, *"Git, anne-babana hizmet et. Senin cihadın onların yanında; yapış annenin ayaklarına, Cennet orada."*[6] buyurmuştur.

Yine, hadis kitaplarında Fahr-i Kâinat Efendimiz'e biat etmek için gelen birinden bahsedilir. Ashab-ı kirâmın altın halkasına girmekle şereflenen o sahabî, en kutlu elleri tutar ve *"Sana biata koştum ama annem babam arkada hicranla ağlıyorlardı."* der. Şefkat Peygamberi (sallallâhu aleyhi ve sellem), hemen ellerini geri çeker, memnuniyetsizliğini yüz işmizazlarıyla ifade ederek şöyle seslenir: *"Dön anne-babana, dön de ağlattığın gibi güldür onları!"*[7]

Hizmet Mazeret Olamaz!..

Bu temel kaideler zaviyesinden meseleye bakacak olursak, anne-babanın hukukunu gözetme hususunda hiçbir mazeret geçerli değildir; her fert onlara karşı vazifelerini eksiksiz eda etmek mecburiyetindedir. Bu vazife, herkes kadar hizmet erlerini de alâkadar eden bir mesuliyettir. Emr-i bilmaruf nehy-i anilmünker düşüncesinden ve dine hizmet gayesinden kaynaklanan bir kısım zaruretler bazılarımızı bazı yerlere bağlayabilir; ailemizden ve vatanımızdan uzak diyarlarda yaşama ile karşı karşıya bırakabilir. Fakat, ne ile karşılaşırsak karşılaşalım, nerede yaşarsak yaşayalım, bunlar sıla-yı rahimi ve valideyni görüp gözetmeyi ihmal etmemize mazeret sayılamaz. "Hizmet adına koşuyorum, öyleyse, onların hukukunu gözetmesem de olur" mülâhazası bir aldanmadan

ibarettir. Dahası, anne-babaya bir başka kardeşin ya da akrabanın bakıyor olması da diğer çocukları mesuliyetten kurtarmaz; onların hakları diğerleri üzerinde devam eder.

Bu açıdan, hizmet mülâhazası ve hicret düşüncesi çok önemli olsa da, anne-babayı ihmal etmeye sebebiyet vermemelidir. Sevgi erleri engin bir şefkatle bütün insanlığın saadeti adına diyar diyar dolaşırken, kendi anne-babalarını, aile fertlerini ve akrabalarını da unutmamalıdırlar. Belki iki vazifenin de hakkını beraberce verebilecekleri hizmet zeminleri ve imkânları oluşturmaya çalışmalıdırlar.

Keşke şartları zorlasanız ve anne-babanızı yanınıza alsanız. Kaldığınız evlerin mimarisini bile bu gayeye matuf olarak plânlayıp anne-baba ya da nine-dede için yarı beraber yarı müstakil haneler hazırlayarak, onlara istedikleri zaman kendilerini dinleme, dilediklerinde de torunlarını sevme fırsatı tanısanız. Şayet, buna muvaffak olabilecek imkânlara sahip değilseniz, hiç olmazsa belli bir zaman takdir ederek onları devamlı ziyaret etseniz, ellerini öpüp gönüllerini alsanız; birkaç gün yanlarında kalarak hâl hatırlarını sorsanız, bazı işlerini görseniz, ihtiyaçlarını giderseniz. Onlara gerçekten değer verseniz, saygı ve hürmet gösterseniz ve tecrübelerinden, bilgi ve becerilerinden istifade etseniz. Yine imkân bulabilirseniz, onları kısa süreliğine de olsa ara sıra kendi evinizde misafir etseniz; hizmet ettiğiniz beldeyi, arkadaş çevrenizi ve hayat tarzınızı onlara gösterip gönüllerine itminan salsanız.

Bunların hiçbirini yapamıyorsanız –ki bunlar yapılamayacak şeyler değildir ve onlar için ne yapsanız değer– içinde yaşadığınız çağın muvâsala ve muhâvere (iletişim ve haberleşme) imkânlarını kullansanız; sık sık telefon etseniz, hatta görüntülü telefonlarla ya da İnternet aracılığıyla onlarla görüşseniz; siz onların güzel yüzlerini görseniz, doysanız; onlar da sizi mimiklerinizde bile seyretseler, hasret giderseler.. ve ister yanınızda kalsınlar ister misafir olarak gelsinler isterse de telefon ve İnternet vasıtasıyla sizinle görüşsünler, bütün bu görüşüp konuşmaları, yapılan hizmetlerin büyüklüğünü anlatma yolunda birer fırsat olarak değerlendirseniz. Gayesiz ve başıboş olmadığınıza inanmalarını sağlasanız; vazifenizin mahiyetini ve keyfiyetini anlatarak, vesile oldukları için onların hasenât defterlerine de pek çok sevap yazılacağına, buradaki hasret ve hicrana bedel ötede ebedî vuslatı kazanacaklarına onları inandırıp yüzlerini güldürseniz.

İnanmış Valideynin Tavrı

Gerçi, siz ne derseniz deyin, ne anlatırsanız anlatın, kafaları tatmin olsa bile ayrılıktan dolayı kalbleri mutlaka burkulacaktır. Fakat, bu kadarcık bir burkuntu

da insaniyetin muktezasıdır. Çocuğu vefat etmiş bir anneye “Senin çocuğun kuş oldu, Cennet’e gitti. Öbür tarafta Allah ona şefaat hakkı verecek, Cehennem’in alevlerine sürüklendiğin bir anda o seni Cennet’in içine çekecek” deseniz; o kadıncağız mutlaka biraz teselli bulacak, azıcık sevinecektir ama yine de gönlüne söz geçiremeyecek, “Keşke, beni böyle boynu bükük bırakıp gitmeseydi!” demekten de kendini alamayacaktır. İşte, sizin anne-babalarınız da belki böyle bir burkuntu yaşayacaklar; ama şayet siz dert ve davanızı onlara iyi anlatabilirseniz, onlar da her şeye rağmen yüreklerine taş basacak ve ayrılığınıza razı olacaklardır.

Evet, siz anlatmaya gayret edeceksiniz; “Anneciğim, babacığım! Bakın, dinimize ve milletimize hizmet etmeye, her yanda bayrağımızı dalgalandırmaya ve öz değerlerimizi âleme duyurmaya çalışıyoruz. Sizin arzu ettiğiniz de bu değil mi? Siz de Allah’ın rızasını kazanmak, Ruh-u Seyyidi’l-Enâm’ı hoşnut etmek istemiyor musunuz? Siz de biliyorsunuz ki, rıza-yı ilâhiyi, şefaat-i nebeviyeyi elde etmenin yolu buradan geçiyor ve şimdiye kadar binlerce insan bu yolda yürümüşler. Ecdadımızın bazıları evlerini barklarını terk etmişler, bir daha yurtlarına yuvalarına dönememişler. Hatta siz de hep anlatırsınız; babalarınız, dedeleriniz, amcalarınız i’lâ-yı kelimetullah veya vatan müdafaası ya da ırz-namus davası uğrunda cepheden cepheye koşmuşlar, senelerce askerlik yapmışlar ve bir daha geri gelememişler. Bir evden beş insan gitmişse, ancak birisi dönmüş, dördü şehit düşmüş. Milletimizin en parlak dönemlerinde bile evinden ayrılıp giden, bir cephede şehadet şerbeti içen insanların sayısı şimdi ayrılıp gidenlerin adedinin belki on katıydı. O günlerde dahi on evin dokuzunda feryad u figân vardı, çığlık vardı, gözyaşı vardı!..” diyecek ve derdinizi dile getireceksiniz. Kollarına atılacak, sarılacak, ellerini öpecek ve “Hakkınızı ödeyemem, isterseniz gitmeyeyim ama...” deyip boynunuzu bükeceksiniz. Emin olun, siz bu kadarcık bir samimiyet ve hürmet ortaya koyunca, Anadolu’nun temiz insanları, ayyüzlü anne-babalarınızın hepsi, bir gün babamın bana dediği gibi “Orada bekleyenlerin var...” diyecek ve size hizmet beldelerinizi işaret edeceklerdir.

Manisa’ya tayin olduğum günlerde Erzurum’a gidip sıla-yı rahimde bulunmuş, anne-babamın ellerini öpmüş ve birkaç gün yanlarında kaldıktan sonra yeni yerime gitmek için onlardan izin istirham etmiştim. “Müsaade ederseniz gidip vazifeye başlayayım.” deyince, babam “Önümüzdeki Perşembe’ye kadar gitmesen, yanımda kalsan!” dedi. Ben karşılık vermedim, sadece boynumu büktüm ve gitmemin daha hayırlı olacağını ima ettim. Babam, derince düşüncelere daldı, biraz bekledi, sonra gözleri yaşlı, ellerini omuzuma koydu, “Git” dedi, “Burada bir çift göz, orada ise binlerce göz bekliyor, git!”

Bir programa yetişme gayretiyle ellerini öpüp ayrıldım ve İzmir'e döndüm. Bir hafta sonra, Ramazan ayının bir Perşembe gecesi babamın vefat ettiğini öğrendim. Son anlarında onun yanında bulanamayışıma çok üzüldüm. Hele onun keramet gösterircesine dile getirdiği "Bir hafta sonra gitsen!" teklifini hemen kabul etmeyişim, içimde sürekli kanayan bir yara olarak kaldı. O, yaptığım işin doğruluğuna ve bereketine inansa da, benden razı olarak "git" dese de, ben başka bir çözüm yolu bulmalı ve arzusunu yerine getirmeli değil miydim? O bir civanmertlik yapmışsa, bu fedakârlığı ona aittir ve onun fazilet hanesine yazılır; fakat, acaba ben başka bir formül bulamaz mıydım? İşte, bu endişeden dolayı hâlâ çok ciddi bir sorumluluk hissiyle iki büklüm olduğumu söyleyebilirim.

Annem yaşasaydı, doksan yaşını aşmış olacaktı; zaten elden ayaktan düşmüştü. Fakat, öyle de olsa, şu merdivenleri çıkarken kaç defa düşünmüş ve kendi kendime "Ah anacığım, keşke hayatta olsaydın da seni sırtıma alsaydım, şu basamakları sırtımda çıkarsaydım; yemeğini yedirseydim, yatağını serseydim ve doya doya ellerini öpseydim. Sen de bana 'Oğlum, Allah seni Firdevsiyle sevindirsin!' deseydin, hakkımda dualar etseydin." demişimdir. Babam için de aynı hisleri beslemişimdir. Bunlar içimdeki ukdeler... "Keşke" demekten alamıyorum kendimi... Emin olun, bunları size bir şey ima etme mülâhazası taşımadan, sadece meseleyi kendi sorumluluğuma bağlayarak söylüyorum. Her gün sırtıma alıp taşısaydım, oradan oraya götürseydim de haklarını ödemiş olamazdım ama sevgi ve hürmetimi hiç değilse o şekilde ifade edebilmeyi çok isterdim.

Vuslat Ahirete Kaldı

Heyhat ki, bazı şeylerin ve bazı kimselerin kıymetleri yokluklarında anlaşılıyor. Anne, baba, amca, dayı, teyze, hala gibi insanların kıymetleri de ayrılıklarında daha çok ortaya çıkıyor. İnsan ancak onlardan cüdâ düşünce ve yerleri boşalınca fark ediyor onların değerlerini. Firkat ateşi sinesini yakınca "Vah anam, ah babam" diyor, "dede, nine" diye inliyor, sağına soluna "amca, dayı, teyze, hala" diyerek bakıyor ama artık iş işten geçmiş oluyor. Ayrılık kadr ü kıymet bildiriyor; fakat, o andan sonra yitiği telafi etmek, eksikliği gidermek ve o boşlukları doldurmak mümkün olmuyor.

Artık, geriye tek tesellimiz kalıyor; o da, ötede onlara kavuşmak, şayet şefaat edebilecek ufka ulaşmışlarsa orada şefaatlerine nail olmak. Keşke Cenâb-ı Allah bizi temiz gitmeye muvaffak kılsa da ötede biz onların ellerinden tutsak; onlar ellerimizden tutacaksa yine tutsalar ama biz de buradaki eksikliklerimize bedel ötede onların ellerinden tutmaya hazır olsak. Neden olmasın ki?!. Kâinatın İftihar Tablosu Efendimiz kıyamete ait bir sahneyi şöyle anlatıyor:

Allah Teâlâ meleklerine, mü'minlerin çocukları için, *"Bunları Cennet'e götürün!"* buyurur. Melekler, çocukların Cennet'e girmelerini söylerler. Çocuklar girmek istemezler, *"Anne-babamız nerede?"* diye sorarlar. Melekler, *"Onlar sizin gibi günahsız değildi; görülecek hesapları var!"* cevabını verirler. Çocuklar hem ağlaşır hem de *"Anne-babamızı almadan Cennet'e girmeyiz!"* derler. Bunun üzerine, Cenâb-ı Hak buyurur ki, *"Ey yavrular, haydi gidin, anne-babanızı da alıp Cennet'e girin!"*[8]

Sahih-i Müslim'de nakledilen bir rivayette de şöyle denmektedir: *"Küçükken ölen çocuklar, Cennet'e girip çıkarlar. Anne-babaları ile karşılaşınca, eteklerine yapışır veya ellerinden tutarlar. Ana-babaları Cennet'e girinceye kadar, onlardan ayrılmazlar."* [9] Taberânî'nin rivayetine göre; Allah Resûlü (aleyhi ekmelüttehâyâ), *"Üç çocuğu ölen, Cennet'e girer."* demiştir. Oradakiler, *"İki çocuğu ölen de girer mi?"* diye sual edince Peygamber Efendimiz, "*İki çocuğu ölen de Cennet'e girer."* karşılığında bulunmuştur. *"Bir çocuğu ölen de öyle mi?"* sorusu üzerine de, *"Allah'a yemin ederim ki, çocuk düşük de olsa, annesi sabredip sevabını Allah Teâlâ'dan beklerse, o çocuk annesini Cennet'e götürür."*[10] buyurmuştur. Evet, Cenâb-ı Hak dilerse, küçücük çocukları anne-babaların imdadına yetiştirir. Rahmeti Sonsuz, o rahmetin muktezasını yerine getirirken çocukları da icraatına perde birer sebep, birer argüman olarak kullanabilir. Keşke, biz de burada salih evlât olarak yaşasak ve ötede anne-babamızın ellerinden tutsak, burada sebep olduğumuz hicran ve hasrete mukabil orada ebedî beraberliğe vesile olsak.

Evlâtlarının sırtlarına vurup onları hizmete salan anne-babalar, özellikle de sinelerinde kabarıp duran şefkatten dolayı hasret ve hicranı daha derinden duyan anneler, ne mübarek ve güzel insanlardır onlar. "Git oğlum, yürü kızım; iyi yoldasınız, doğrular arkasındasınız. Bugün uyuşturucu kullananlar var, cismaniyetinin altında kalıp ezilenler var, bir şeytanî çukura yuvarlanıp bir daha doğrulamayanlar var. Allah'a şükür ki, siz O'nun yolundasınız. Kim bilir, şu hizmetleriniz sayesinde ötede bize de el uzatır, bizi de kurtarırsınız" diyen şefkat kahramanları, ne yüce, ne bahtiyar kullardır onlar... Çok büyük görünüyorlar gözüme, şefkat ve saygı hissi dolduruyorlar yüreğime. Birer âbide gibi duruyorlar önümüzde. İşte, Refia annemden ayırmadığım bu muallâ annelerinizi siz de çok aziz tutmalısınız. "Sırtında gezeceğim." dese, tereddüt etmeden "İşte sırtım, bin anacığım." demelisiniz. Kadının horlandığı, hakir görüldüğü ve kendi değerlerinden uzaklaştırıldığı günümüzde siz annelerinize en yüksek payeyi vermeli ve gerçekten Cennetinizi onların ayakları altında, onlara hizmette aramalısınız.

Ebedî Hüsran İhtimali ve Bir Teselli Vesilesi

Zinhar, bu konuda hataya düşmeyin, yanlış yapmayın. Unutmayın; anne-babanın hakkını gözetme meselesinde kaybedenler ebediyen kaybederler. Bu hakikate binaen, kolay kolay yemin etmeyen Nur Müellifi, vâlideynin hukukundan bahsederken birkaç defa, "sözüme kanaat et, kasem ederim şu hakikat gayet kat'idir..."[11] demekten kendini alamaz. Başka eserlerde öyle konuşmaz; ele aldığı mevzuyla alâkalı sağlam delilller ortaya koymakla ve akla hitap etmekle yetinir. Fakat, söz konusu anne-baba olunca, âdeta çığlık olur inler; onların hor hakir görülmeleri ve istiskal edilmeleri karşısında feryat ü figân eder. Hakikati en tiz perdeden seslendirir ve hatta yeminler ederek bu gerçek karşısında ciddi olmaları için muhataplarını uyarır.

Öyleyse, biz anne-baba hukukuna çok dikkat etmeliyiz; bu vazifenin ihmaline mazeret olabilecek bir hususun bulunmadığına inanmalıyız. Belki bu meseledeki kusurlarımıza karşı bir teselli kaynağı olarak sadece hâlis niyetlerimizi ve salih amellerimizi vesile yaparak Cenâb-ı Hakk'ın merhametine sığınmalıyız. Çünkü, biz ihsan-ı ilâhî olarak omuzlarımıza yüklenen ve bütün hayatımızı kendisine adamamız iktiza eden bir iman hizmetiyle de mükellefiz. Şayet, anne-babamıza karşı kusurlarımız, nefsanî sebeplerden ve şeytanî mazeretlerden değil de gerçekten hizmet ile onlar arasında kalmamızdan ve mecburen hizmeti tercih etmemizden kaynaklanıyorsa, işte o zaman bizim için bir çıkış yolu olacağını ümit edebiliriz.

Onlara karşı vazifelerimizi eksiksiz yerine getirmek için çırpınıyorsak, gerçekten şartlarımızı zorluyor ve onların rızasını almak için uğraşıyorsak, ama bu arada aksatmamaya çalıştığımız hizmetlerin hakkını verme gayretiyle koştururken elimizde olmadan onların hukukuna dair bir kısım kusurlara da engel olamıyorsak, ihtimal Cenâb-ı Allah yapabildiğimiz kadarını makbul sayar. Kim bilir, belki de onlar hakkındaki hasret ve hicranlarımızı bir kısım hata ve kusurlarımızın telâfisine vesile kılar. Mevlâ-yı Müteâl der ki, *"Senin valideynine karşı şu kusurların var; fakat, din-i mübin uğrundaki civanmertliklerini de görüyorum; anne-babana karşı gönlünde beslediğin sevgi ve hürmeti biliyorum; dualarına hangi temiz duygularla onları da kattığından haberdârım. İşte, bu samimî hislerinden ve ciddi gayretlerinden dolayı bir gayeye bağlı yürüdüğün yoldaki kusurlarını affediyorum."*

Evet, Cenâb-ı Hakk'ın böyle harikuladeden bağışladığı kimseler vardır ve hadis-i şerifler *"Haydi seni affettim!"* hitabına mazhar bazı tâli'lilerden bahsetmektedir.[12] Böyle bir mazhariyete ermenin yolu ise, hem anne-babanın haklarını gözetme hususunda hem de iman hizmeti

uğrunda bütün imkânları değerlendirmeye çalışmak, ebedî hayat yolunda ortaya konan hiçbir ameli yeterli bulmamak, hep هَلْ مِنْ مَزِيدٍ *"Daha yok mu?"* ufkunda yaşamak ve insana bir kere verilen sonsuz saadeti kazanma fırsatını tedbirli, temkinli, dikkatli davranarak en güzel şekilde kullanmaktan geçmektedir.

1 İsrâ sûresi, 17/23

2 Lokman sûresi, 31/14.

3 Bkz.: Buhârî, *edeb* 6, *istitâbe* 1; Müslim, *îmân* 143.

4 Müslim, *birr* 9; Tirmizî, *daavât* 100; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 27/243.

5 Bkz.: Buhârî, *cihâd* 1; Müslim, *imâret* 110; Tirmizî, *fezâilü'l-cihâd* 1.

6 Bkz.: Buhârî, *cihâd* 138; Müslim, *birr* 5.

7 Bkz.: Buhârî, *cihâd* 138; Müslim, *birr* 6.

8 Bkz.: Nesâî, *cenâiz* 25.

9 Müslim, *birr* 154; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/509.

10 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 20/146.

11 Bediüzzaman, *Mektubat* s.293 (Yirmi Birinci Mektup).

12 Bkz.: Buhârî, *tevhîd* 24; Müslim *îmân* 299.

Halkın İçinde Hak'la Beraber

Soru: *Yalnızca ibadet, zikir, riyâzet ve tefekkürle meşgul olmak ve bu yolla mâsivadan bütün bütün sıyrılmak için bir köşeye çekilip toplumdan uzak ve yalnız başına yaşamayı tavsiye eder misiniz? Uzlet ve halvet konusunda mefkûre kahramanlarının takip etmesi gereken çizgi nasıl olmalıdır?*

Cevap: Uzlet; insanlarla beraber olmaktan kaçınmak, bir kenara çekilip tek başına yaşamak ve hep yalnızlığı ihtiyar etmek mânâlarına gelmektedir. Aslında, uzlet, halvetin bir buudunu teşkil etmektedir; dolayısıyla, aralarında çok küçük bir fark bulunan bu iki kelime bazen birbirinin yerine de kullanılabilmektedir. Bir tasavvuf ıstılahı olarak halvet; çevre ile her türlü alâkayı kesme, gönlü bütün dünyevî arzulardan temizleyip benlikten sıyrılma ve böylece Hakk'a erişme amacıyla tek başına bir hücreye kapanıp sadece zikir, murâkabe, ibadet ve riyâzet ile meşgul olma demektir. Bir başka ifadeyle, halvet, bir rehberin nezaretinde inzivâya çekilip kendini ibadete vermek suretiyle, kalbi bâtıl itikatlardan, süflî duygulardan, kötü düşüncelerden, çirkin tasavvurlardan ve fenâ tahayyüllerden arındırarak, Hak'tan gayri her şeye karşı kapanıp latîfelerin diliyle Hak ile sohbet etmenin unvanıdır.

Bazı dönemlerde, içtimaî hayattaki çalkantılar ve özden uzaklaşmalar sebebiyle genel atmosfer insanların kalbî ve ruhî terakkileri için namüsait bir hâl almaktadır. Seyr ü sülûk-i ruhaniyle hayvaniyetten çıkıp cismaniyeti bırakarak kalb ve ruhun derece-i hayatına yükselme o türlü hâllerde neredeyse imkânsız olmaktadır. Umum insanların alabildiğine serâzad, oldukça lâubâli ve çok çakırkeyf bir hayat tarzına alıştıkları böyle dönemlerde, gönülleri Allah'a yönlendirmek için mecburen halvet yolunu tercih etmek gerekmektedir. Dolayısıyla, dünden bugüne benzer şartlar altında bazı mürşitler çıraklarını uzlete çağırmışlar, onlara halveti işaret etmişler ve hatta belli kaideler çerçevesinde Halvetiye mesleğini başlatıp geliştirmişlerdir.

Riyâzetin Üç Esası

Evet, halvetin önemli bir yanını "uzlet ani'l-enâm", diğer buudunu da riyâzet teşkil etmektedir. Hak ehline göre; nefsi, bedenî arzulara karşı gemlemek ve ruhu, kemâlât-ı insaniye semalarına doğru şahlandırmak için halktan uzaklaşıp tek başına yaşamak kâfi değildir; yalnızlığın yanı sıra "kıllet-i kelâm", "kıllet-i taâm" ve "kıllet-i menâm" esasları üzerine bina edilmesi gereken bir riyâzet de şarttır.

"Kıllet-i kelâm"; içinde gıybet, iftira, haset ve dedikodu gibi dil afetlerine

yer olmayan ve doğruluktan asla şaşmayan, az, öz ve hikmetli söz demektir. Evet, hakikî mü'minin önemli bir özelliği sükûtunun tefekkür, konuşmasının da hikmet olmasıdır. O, zamanı boşa harcamaktan kaçındığı gibi söz israfından da uzak durur, kendisini zararlı kimselerle oturup kalkmaktan ve faydasız konulara dalmaktan korur; etrafındakileri insanlığın zirve noktalarına çıkartmak için onlarla beraber olur. O ne zaman konuşmaya dursa, Rabb'in rızasına matuf bir şekilde Kur'ân ve Sünnet'in şerhinden ibaret sözler etmeye koyulur. Her meseleyi evirip çevirir, sözü mutlaka Cenâb-ı Allah'a ve Resûl-i Ekrem'e getirir; en mâlâyâni muhavereleri bile bir yolunu bulup sohbet-i Cânan ufkuna yönlendirir. Hep hak söyler, hakikate tercüman olur ve her işi gerçek sahibine bağlayıp sürekli mârifetten, muhabbetten, aşk u iştiyaktan dem vurur.

Şu kadar var ki, günümüzde bazı insanlara hak ve hakikati anlatabilmek için önce onlarla diyalog yollarının araştırılması gerekmektedir. Kendimizi ifade edebilmemiz ve kendi öz değerlerimizi tanıtabilmemiz ancak herkesle diyaloğa geçmemizle mümkün olacaktır. Ne var ki, insanlarla tanışır tanışmaz kalkıp mârifetullahın en ince hakikatlerinden bahsetmek de onları kaçırmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Bu itibarla, insanlarla akılları, idrakleri, mantıkları ve muhakemeleri ölçüsünde konuşmak da kıllet-i kelâmın ya da hikmetli beyanın bir esasıdır.

"Kıllet-i taâm"; az yemek, yeme-içmede itidalli olmak, helâl ve temiz yiyecek ve içeceklerden ancak vücudun ihtiyacı nispetinde yiyip içmek demektir. Yeme ve içmesini disipline edemeyen, abur-cubur demeden önüne gelen her şeyi yiyen bir insanın, vücudunda biriken yağları yakması ve ihtiyaç fazlası kalorileri harcaması mümkün değildir. Bu fazlalıklar onda kilo almaya, göbek bağlamaya sebebiyet verecektir ki, bu fazla kilolar da onu daha çok uykuya ve tembelliğe sevk edecektir. Böylelikle insan yeme, içme, yatma ve uyuma fasit dairesine girmiş olacaktır ve bunlar birer gulyabani gibi onu Allah'a yürümekten alıkoyacaklardır. Bu itibarla, insan ölçülü yiyip içmeli ve icabında bir hekime sorarak vücudunun ihtiyacı nispetinde kalori almalıdır.

"Kıllet-i menâm"; az uyumak mânâsına gelmektedir. Riyâzetin çok önemli bir yanı da uykunun kontrol edilmesi ve azaltılmasıyla alâkalıdır. Tıp ilminin verilerine göre günde beş-altı saat uyku insan vücudunun ihtiyacını karşılamaktadır. Hazreti Üstad gibi büyükler de fıtrî uykunun beş saat olduğunu vurgulamışlardır.[1] Hatta hem hekimler hem de insanın kalbî ve ruhî gelişimi üzerinde duran İslâm ahlâkçıları beş-altı saatin ötesinde bir uykunun insana zarar verebileceği üzerinde ısrarla durmuşlardır. Bundan dolayı, insan günlük uykusunu en fazla beş saat olarak ayarlamalı ve hatta onu tedricen daha aşağılara çekmeye gayret göstermelidir. Az uyuyan bir insan belki gündüz biraz

mahmurlaşır; fakat onda da ayrı bir güzellik hâsıl olur. Uyku iyice bastırdığı anlarda gerekirse kalkıp bir bardak çay içer, abdest tazeler, biraz dolaşıp açılır ve o rehaveti üzerinden atıp tekrar çalışmaya başlar. Şayet şartları müsaitse, üç-üç buçuk saat geceleyin uyur; bir-bir buçuk saat de gündüz kaylûle yapar. Böylece, uykucu insanlara nispetle her gün üç-dört saat fazladan zaman kazanmış; okuma-yazma, vazifesini yapma ve ailesiyle meşgul olma adına o kadar bir vakti kendisine ayırmış olur. Aksi hâlde, uyku insan ömründen çalıp durur ve hiçbir bedel ödemeden günleri, haftaları, ayları alıp götürür. Üstelik fazla uyku insan zihnini uyuşturur, kalbe kasvet salar ve yakîn azlığına yol açar. Dahası, bir de insan yeme-içmeyi müteakiben hemen uykuya dalıyorsa, o zaman başta şişmanlık olmak üzere çeşitli hastalıklar da birer birer bünyeyi sarar.

Halvette Celvete Hazırlık

Evet, tasavvuf büyüklerinin kıllet-i kelâm, kıllet-i taâm ve kıllet-i menâm şeklinde formüle ettikleri hususlar halvetin riyâzet yanını oluştururken, onun diğer yanını da "uzlet ani'l-enâm" teşkil etmektedir. Hak yolcusu, ölçülü yeme-içme, zaruret miktarı uyuma ve çok az konuşma kastıyla insanlardan uzak, tenha bir mekâna kapanır. Allah'a kurbet kapısı sayılan bu halvethânede bedenî ihtiyaçlarını en aza indirir; hatta cismanî arzularını büyük ölçüde unutmaya çalışır.. ve gece-gündüz durup dinlenmeden sürekli zikr u fikirle meşgul olur. Halvetin temeli zikrullahtır; halvethâneye kapanan kul kendisini her türlü geçici heveslerden ve dünya nimetlerinden kurtararak Hakk'a yönelmeli ve sürekli zikirle nefes alıp vermelidir.

Aslında, uzlete çekilmekten maksat, günahtan ve günaha götürebilecek kötülüklerden sakınmaktır. Kimileri kırk günlük fasıllarla böyle bir yolu denerlerken bazıları da uzleti bir hayat tarzı olarak benimser ve hep halktan ayrı yaşamayı tercih ederler. Ehlullaha göre, insan ister kısa bir süre isterse de daha uzun bir dönem için uzlet yolunu seçsin, hak yolcusunun gönlünde yer etmesi gereken düşünce, insanların şerlerinden kurtulmak için onlardan uzak kalmak değil, kendi şerrinden insanların selâmette olmalarını sağlamak için tenhada durmak olmalıdır.

Selimiye Camii'nin penceresine yazılmış şöyle bir söz okumuştum:

رَاحَـتِي فيِ خَلْوَتِي يَا إِخْوَتِي
لِأَنِّي كُلَّـمَا صَحِـبْتُ قَوْمًا
أَظْـهَرُوا عـيْبِي وَأَبْدَوْا ذِلَّتِي
مَا وَجَدْتُ فِي حَـيَاتِي صَادِقًا

بَلْ وَجَـدْتُ رَاحَتِي فِي خَلْوَتِي

“Kardeşlerim, benim rahatım halvettedir; zira, kiminle arkadaşlık kurdu isem, ayıplarımla uğraştı ve sürçmelerimi fâşetti. Doğrusu hayatımda hiç sâdık birine rastlamadım. Bu itibarla da ben, rahatı yalnızlıkta buldum.” Kanaatimce, hakikî uzlet ve makbul halvet, müfrit bir Halvetî’ye ait olan bu sözde işaret edilen bir halktan kaçış değildir; asıl uzlet, muvakkaten yalnız kalıp donanımını tamamladıktan sonra yeniden vazifeye koşmak için bir geriye çekilme hareketidir. Evet, uzlet, zâhiren bir inziva ve halvettir; fakat, niyette ve hakikatte o, insanlar arasına dönüp onların maddî mânevî ihtiyaçlarını gidermek için çalışma adına bir hazırlanma azmi ve cehdidir. Zaten ehlullahın çoğunun tavsiye ettiği uzlet, insanlardan temelli uzak kalmak değil, nefsi terbiye edip tekrar onların arasına dönmek üzere gerçekleştirilen halvettir.

Haddizatında, İslâm’da asıl olan insanlardan uzaklaşmak değil, onlarla kaynaşmaktır; halktan kaçmak değil, cemaatin bir ferdi olarak yaşamaktır. Nitekim, İnsanlığın İftihar Tablosu (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *“İnsanların arasına karışan, onların eza ve cefalarına katlanan mü’min, halktan uzak duran ve onların eziyetlerinden emin olmaya çalışan mü’minden daha faziletlidir.”*[2]

Yine rivayete göre; Cenâb-ı Hak, Dâvud (aleyhisselâm)’a, *“Ey Dâvud neyin var ki böyle halktan ayrılıp yalnızlığı ihtiyâr ediyorsun?”* buyurur. Hazreti Dâvud, *“Rabbim, halkı Senin için terk ediyorum.”* der. Cenâb-ı Hak ona, *“Ey Dâvud, her zaman uyanık ol ve din kardeşlerinden ayrılmamaya bak; ama, dostlukları sana yaraşmayan insanlardan uzak kalmayı da ihmal etme!”* ferman eder.[3]

Bu açıdan, samimî bir kulun “erbaîn”lerle gerçekleştirmeye çalıştığı halvet ve uzlet, onun kalbî, ruhî, hissî ve şuurî tezkiye ve tasfiyeye ulaşması açısından tamamen irşada hazırlanma gayreti sayılır. Evet, o yolun başında “uzlet ani’l-enâm” der bir köşeye çekilir.. az yer, az içer, az uyur, az konuşur; oturur kalkar Hakk’ı zikreder.. sürekli tefekkür ve murakabede bulunur.. derken belli bir kıvama gelince celvete (halkın arasında bulunmaya) yönelir ve insanlardan bir insan olma mülâhazasına bağlılık içinde halka hizmet etmeye çalışır.

Mefkûre Kahramanları ve Uzlet

Diğer taraftan, özellikle nübüvvet mesleğinin varisleri için halktan tecerrüd ve uzlet asla söz konusu değildir. Onlara göre makbul halvet, kesrette vahdeti yakalama, halk içinde Hak’la baraber olma; Mevlâna’nın ifadesiyle, bir pergel gibi, ayağının birini lâhût ufkuna perçinleyip diğeriyle insanlık âleminde

seyahat etme, her an ayrı bir nüzûl ve urûcu bir arada yaşayarak Hak'tan aldıklarını halka aktarma ve bir ayağı merkezde dinî esaslara bağlayıp diğeriyle yetmiş iki milletin arasında dolaşma şeklinde cereyan eden celvet edalı bir halvettir.

İşte, Kur'ân hizmeti böyle bir celvetîliği gerektirmektedir. Dine ve millete adanmış ruhların halkın içinde olmaları lâzımdır. İ'lâ-yı kelimetullah davası, irşad, tebliğ ve temsil vazifesi her şeye rağmen insanlar arasında bulunmayı zaruri kılmaktadır. Dolayısıyla, mefkûre kahramanlarının sadece kendilerini düşünmeleri ve muvakkaten de olsa "uzlet ani'l-enâm" deyip kendi hücrelerine çekilmeleri kat'iyen doğru değildir. Çünkü, onlar kurtuluşlarını başkalarını kurtarmaya bağlamış ve yaşatmak için yaşamayı esas almış bahtiyarlardır. Zaten, böyle insanlara yakışan da hayatlarını mefkûrelerine adamaları ve sadece ferdî ibadet ü taat adına, şahsî kemâlât hesabına bu dünyada durmaya değmeyeceğine inanmalarıdır.

Her hâliyle hüsnümisal olan Rehber-i Ekmel Efendimiz (aleyhi ekmelüttehâyâ), bu mevzuda da bize yol göstermiştir. İbn Mes'ud Hazretleri'nin (radıyallâhu anh) rivayetine göre, cin tâifesi de gelip kendisine biat edince Allah Resûlü *"Rabbim bana ins ve cinnin iman edeceğini vaad etmişti. Şimdi bu vaad gerçekleşti. Öyleyse, vazifem bitti ve yolculuk vaktim yaklaştı."* buyurmuştur. Demek ki, bir mü'min, vazifesi devam ettiği sürece dünyada kalmaya razı olmalıdır; vazifesinin bittiğine inandığı zaman da, bir an önce ten cenderesinden kurtulup Refik-i A'la'ya ulaşmayı arzulamalıdır. Evet, Kur'ân'a adanmış bir ruh için hizmetinin sona erdiği bir dünyada yaşamanın bir anlamı yoktur; hatta ona göre, şahsî ibadetlerine devam etse bile i'lâ-yı kelimetullah vazifesini yerine getirmediği bir hayat abesle iştigaldir.

Bu itibarla, şayet kendimizi i'lâ-yı kelimetullaha adadığımıza inanıyorsak, bize düşen halvet ve uzlet değil celvet ve ülfettir. Biz, kendimize ait itibarî değerlerden sıyrılıp bütün müktesebâtımızla hizmete koyulmalı; elimizi, dilimizi, aklımızı, mantığımızı, muhâkememizi insanlığın saadetine bağlamalı ve ancak başkalarını ebedî mutluluğa yönlendirmek suretiyle kurtulacağımıza inanarak hep insanlarıın içinde bulunmalıyız. Miraç Şehsuvarı Efendimiz'in veraların verasına seyahat ettikten sonra beşeri de o ufka taşımak için tekrar insanların arasına dönmesini bir ölçü kabul ederek, biz de Allah'ın iman, Kur'ân ve dava düşüncesi televvünlü lütuflarını başkalarını O'na ulaştırma yolunda değerlendirmeye bakmalıyız.

Sözün özü, halvet ve uzletten murad, kalb hanesini ağyârdan temizleyip yâr ile hemdem olmaktır. Bu açıdan, halk içinde Hak'la beraber bulunan ve kesretin en uç noktalarında dahi sürekli tevhidi kollayan gönüller hep halvette

sayılırlar. Buna mukabil, kalbini mâsivâdan temizleyememiş ve içinden ağyar mülâhazasını söküp atamamış kimseler, bütün ömürlerini uzlette geçirseler dahi yine de hakikî halvetin semerelerini hiçbir zaman bulamazlar. Halktan uzaklaşarak yalnız yaşamak ya da kalabalıklar arasında bulunup herkesle içli dışlı olmak mârifet değildir; asıl hüner, kulluğun hakkını verebilmek, Mevlâ-yı Müteâl'e sâdık bir bende olarak kalabilmek ve gönülden gelen samimî bir sesle O'nu her yana duyurmaya ve herkese sevdirmeye gayret etmektir.

1 Necmeddin Şahiner, *Son Şahitler Bediüzzaman'ı Anlatıyor* 3/51.

2 Tirmizî, *kıyâmet* 55; İbn Mâce, *fiten* 23.

3 el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 2/160.

Efendimiz'i Rüyada Görmek

Soru: *Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) rüyalarda, bazen sakallı, bazen sakalsız, kimi zaman siyah saçlı, kimi zaman da beyaz saçlı olarak değişik şekillerde görülmesini nasıl izah edebiliriz? İnsan, ne şekil ve surette görürse görsün, hakikaten O'nu görmüş sayılır mı?*

Cevap: Malûm olduğu üzere, görüldüğü şekilde gerçekleşen ve tevîle ihtiyacı olsa da bir mesaj içeren rüyaya "rüya-yı sâdıka" ya da "rüya-yı saliha" adı verilir. O, insanın mahiyetindeki latîfe-i rabbâniyenin doğrudan doğruya âlem-i gayba açılan bir kapı bulması, o açık kapıdan vukua gelmeye hazırlanan hâdiselere bakması ve Levh-i Mahfuz'un cilvelerinden ya da kader mektuplarının misallerinden birini görmesi şeklinde ortaya çıkar. Hayal bazen gördüğü o cilvelere ve mektuplara bir kısım libaslar giydirebilir ama bu türlü bir rüya ya aynen görüldüğü gibi çıkar, ya da bazı tevîller vesayetinde ciddi mesajlar verir.

Diğer taraftan, daha evvel yaşanan bazı tesirli hâdiselerin hayalde bıraktığı izlerin ortaya çıkmasıyla görülen, bir mânâsı olmayan veya varsa da ehemmiyeti bulunmayan, tabire değmeyen karmakarışık rüyalara da Kur'ân'ın tabiriyle, [1]أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ denir.

Hazreti Âişe (radıyallâhu anha), ilk dönemde Resûl-i Ekrem Efendimiz'e vahyin gelişinin rüya-yı saliha şeklinde cereyan ettiğini ve O'nun gördüğü bütün rüyaların sabah aydınlığı gibi apaçık olduğunu haber vermektedir. Sultan-ı Rusül'e rüyayı sâdıka şeklinde vahiy gelmesi risaletin ilk altı ayından sonra da kesilmemiştir.[2] Bunun için, İnsanlığın İftihar Tablosu istirahat buyururken, ashab-ı kiramın O'nu uykusundan uyandırmaktan[3] ve vahyin kesilmesine sebebiyet vermekten çok çekindikleri nakledilmektedir.[4]

Rehber-i Ekmel'in *"Refik-i A'lâ"* deyip[5] sevgililer diyarına gidişinden sonra vahiy ve dolayısıyla vahiy olan rüyalar da sona ermiştir.[6] Fakat, her mü'minin görmesi mümkün olan ilham kabilinden sâdık rüyalar bâkî kalmıştır, kıyamete kadar da sâdık mü'minler için bâkî kalacaktır.

Rüyadaki Gerçekten O mu?

Mü'minin göreceği sâdık rüyaların başında, Fazilet Güneşi'nin (aleyhi ekmelüttehâyâ) şualarıyla aydınlanan rüyalar gelir. Çünkü, O'nun görüldüğü rüyalar doğruluk üzeredir ve bazılarının bir tevile ihtiyacı olsa da hepsi kesinlikle sâdıktır. Ekser hadis mecmualarında rivayet edilen bir hadis-i şerifte

Sâdık u Masdûk Efendimiz şöyle buyurmuştur: *"Rüyasında beni gören, gerçekten beni görmüştür. Çünkü, şeytan hiçbir şekilde benim suretime giremez."*[7]

İşte bu beyan-ı nebevî ve onun ihtiva ettiği hakikat üzerine ehl-i tahkik farklı görüşler üzerinde durmuşlardır: Bazıları, ister sakallı ister sakalsız, ister uzun ister kısa, ister yaşlı ister genç, ne şekil ve surette görülürse görülsün, bir kimsenin kalbine rüyasında gördüğü kişi hakkında "Bu zat, Peygamberimizdir!" şeklinde bir his doğması hâlinde o zatın Peygamber Efendimiz olduğunu söylemişlerdir. Bazıları ise, Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm'ın rüyada kendi sima ve şemâili ile görüldüğü zaman Peygamberimiz olduğunu; aksi hâlde, şeytanın, Efendimiz'in şekil ve suretinin gayrısında, başka bir suretle ortaya çıkıp "Ben Muhammed'im!" diyebileceğini ifade etmişlerdir. İmam Rabbânî Hazretleri, "Efendimiz kendi şeklinde görüldüğü zaman hakkıyla görülmüş olur ki, şeytan O'nu temsil edemez."[8] derken, ayrı bir ekol sahibi olan Muhyiddin İbn Arabî, "Ne şekilde ve surette olursa olsun, "Ben peygamberim!" diye kişinin kalbine doğan zat Peygamberimiz'dir." demiştir. Cumhur-u muhakkikîn, Muhyiddin İbn Arabî Hazretleri'nin düşüncesine temayül göstermişlerdir.

İmam Nevevî Hazretleri de, ister bilinen sıfatları üzere, isterse bilinen vasıflarından başka bir surette görsün, salih rüyayı gören kimsenin her iki surette de Mahbub-u Âlem Efendimiz'i hakikaten görmüş olacağını söyler.[9] Kadı Iyâz'a göre ise, Resûl-i Ekrem'i bilinen sıfatlarından başka bir şekilde görenin rüyası tevile, tabire muhtaçtır.[10]

Rüyaya Yansıyan Hüzün

Haddizatında, Habîb-i Edîb Efendimiz'i görmek ne şekil ve surette olursa olsun, alaküllihal bir müjdenin ifadesidir. Yaratılışın en anlamlı nüktesi Hazreti Fahr-i Âlem Efendimiz'in güzeller güzeli cemali, mübarek siyah saçları, siyah sakalı, endamlı bakışları, yüz çizgilerindeki tenasübü ve müstesna bir beşer güzelliği içindeki mahiyetiyle rüyada görülmesi ve bir insanın mir'at-ı ruhuna eşsiz kemal ve cemaliyle aksetmesi o rüyayı gören insan için büyük bir bahtiyarlıktır. Zira, selef-i salihîne göre, rüyada Peygamber Efendimiz'i görmek gamdan sonra feraha, bir sıkıntının akabindeki rahatlığa, nimetlerin artmasına, tevbenin kabulüne, hepsinden öte ahirette şefaate nâil olma ve Cennet'te O'nun gül cemalini açıktan açığa görme yoluna girmeye işarettir.

Nebiler Serveri'nin değişik şekillerde görülmesi ise, bir kısım mânâları iş'ar eder. Şayet, Güzeller Güzeli, kendisine uygun ruh güzelliğinin dışa

yansıdığı rüya esnasında o güzelliğin bazı yanları gitmiş olarak görülürse, bu durum, rüyayı gören insanın mir'at-ı ruhunda onu tamamiyle aksettirmeye mani bir kısım isin ve pasın bulunduğuna delalet eder. Meselâ; bir kimse Allah Resûlü'nü sakalsız görüyorsa, demek ki, o insanın mir'at-ı ruhunda Resûl-i Kibriyâ Efendimiz'in sakalını görmesine mani bir kusur var ve bu kusur O'nun güzelliğini bütün olarak müşâhede etmesine engel oluyor. Öyleyse, bu insan, Şânı Yüce Nebi'yi rüyasına misafir ettiği için sevinse ve kendisini bahtiyar saysa da, böyle bir eksiklikten dolayı ruh dünyasına çeki düzen vermesi gerektiğini de gözardı etmemelidir.

Şu kadar var ki, Ferîd-i Kevn ü Zaman Efendimiz'in şemâil-i hakikîyesiyle görülmemesi sadece vicdanın ve gönlün paslı olmasından değildir. Bazen rüyayı gören zatın veya onun temsil ettiği davanın, hareketin ya da milletin başına gelecek bir kısım musibetlerden ötürü Hüzün Peygamberi'nin mahzuniyet ve mükedderiyeti misal âleminden o şekilde temessül edebilir. Nitekim, Mahzun Nebi, rengi değişmiş, eski elbise giymiş veya bir azası eksilmiş görülürse, bu rüya o yerde dinin zayıflamasına ve bid'atların yaygınlaşmasına delalet eder. Belki, Resûl-i Ekrem'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) o rüyada gören kimse Hak katında çok makbul ve mahbub bir insandır, gönül dünyası açısından da kusursuzdur; fakat, Sultan-ı Rusûl'ün, sevdiği o insanın nazarına temessülü herhangi bir hâdiseye karşı iç âlemindeki durum itibarıyla olur. Meselâ, mühim işleri omuzunda taşıyan bir zata, İki Cihan Serveri Efendimiz, gözleri yaşlı ve sakalını tıraş etmiş olarak mahzun bir çehre ile zuhur edebilir. Bunun mânâsı –Allahu a'lem– şudur: O zatın, dolayısıyla da davasının başına gelecek bir badireden ötürü, Hakikat-i Ahmediye müteessir olduğundan Şânı Yüce Nebi kendi şekl-i hakikîsinin dışında görülmüş ve bir bakıma o işi teessürle karşıladığını ifade buyurmuştur.

Yine, bir şahıs rüyasında Fahr-i Kâinat Efendimiz'i çok hüzünlü görür; O'nun Uhud'da başından aşağıya kanlar akarken dahi devamlı tebessüm eden mübarek çehresi mahzun, saçı ve sakalı ise dağınıktır. Vâkıa bu saç ve sakal dağınıklığı, Aleyhi Ekmel'üt-Tehâyâ Efendimiz'in mahiyet-i hakikîyesiyle alâkalı değildir; bu hal, Hakikat-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm)'ın kendi cemaati içindeki bir kısım arızaları temsil keyfiyetiyledir ve ümmet-i Muhammed'e yönelmiş bir belânın gelmekte oluşundandır. Bizim hâlihazırdaki dağınık ve perişan veya ileride dağılacak ve perişan olacak yönümüze nazar etmesi itibarıyla Hakikat-i Ahmediye hakikî şeklinin haricinde, saçı-sakalı dağınık bir vaziyette temessül etmiştir.

Aynı zamanda, Gönüllerimizin Gülü (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hüzünlü ve münkesir görüldüğü rüyalar inananları uyarmakta; onları gelmekte olan bir

musibete karşı hemen Cenâb-ı Hakk'a iltica etmeye, belâlara kalkan olması için sadaka vermeye ve her hayırlı vesileyi muhtemel felâketleri defedici bir paratoner olarak değerlendirmeye çağırmaktadır.

O Hep Aranızda Dolaşıyor!..

Ayrıca, ümmetinin her hâliyle alâkadâr olan Şefkat Peygamberi bazen de Müslümanlara ümit vermek, onların aşk ü şevklerini artırmak, gönüllerine inşirah salmak ve bütün heyecanlarıyla bir kere daha vazifelerine sarılmalarını sağlamak için rüyaları şereflendirir. Nitekim, Beyan Sultanı (aleyhi ekmelüttehâyâ) *"Nübüvvetten ümmete yalnız mübeşşirât kalmıştır."* buyurur. *"Mübeşşirât nedir, yâ Resûlallah?"* diye sorulduğunda, *"Salih rüyalardır."*[11] cevabını verir. Evet, Cenâb-ı Hak, salih ve sâdık rüyalar vesilesiyle mü'minleri müjdeler, gönüllerini şevke gark eder ve onları muştularla sevindirir.

Meselâ, bir arkadaşınız rüyasında görür ki; Gül-i Rânâ Efendimiz geliyor ve sizin kâkül-ü gülberlerinizden tutarak, alnınızdan öpüyor.. öpüyor ve *"Ohh.. sizler Cennet kokuyorsunuz."* diyor. Siz "Bu iltifat da neden yâ Resûlallah?" diyorsunuz; O da, *"Tam gönlüme göre hizmet ediyorsunuz; adımı dört bir yana duyuruyorsunuz!"* buyuruyor.

Bir başka arkadaşınız, âlem-i menâmda O'na mülâkî olunca, "Yâ Resûlallah, üç-beş kişi senin adına bir yerde toplansa, oraya mutlaka ashab-ı kiramdan birini gönderirmişsin, bu doğru mu?" diyor. Gönüllerin Efendisi, bu soruyu tebessümle karşılıyor ve şu cevabı veriyor: "Önceden öyleydi; ama şimdi zaman, âhirzaman. Kardeşlerimin daha çok himmete ihtiyacı var. Artık nerede üç-beş kişi benim adıma bir araya gelirse, onların yanına bizzat ben gidiyor ve ruhaniyetimle aralarında yer alıyorum."

İşte, her durakta bir sürü hain düşüncenin rengârenk masallar ürettiği, masalların birer büyü gibi dinleyenleri uyuttuğu, bâtıla açık şuuraltlarının aldatan rüyalar gördüğü; küfre şahlık urbalarının, diyanete cadı elbiselerinin giydirildiği, ruhun gözlerine kezzap dökülüp vicdan mekânizmasına civa akıtıldığı, çevrede serpilip gelişen yeşilliklerin çehresine zift serpiştirildiği.. ve her şeyin olduğundan başka gösterilmeye çalışıldığı bir zaman diliminde Rahmeti Sonsuz, bu türlü mübeşşirât ile inananları takviye ediyor, aşk u şevke getiriyor ve gönüllerini ümit şualarıyla şenlendiriyor.. şenlendiriyor ve rüyaların diliyle âdeta "Siz hizmetinize bakın; Ben Kimsesizler Kimsesiyim, sizin de kimsenizim, Siz kendinizi değiştirmedikten ve gaye-i hayalinizi terk etmedikten sonra düşmanlığa yenik ruhların hücumları size zarar

veremeyecektir. Habîb-i Ekrem hep içinizde, yanınızda, yakınınızda bulunacak ve size müzâhir olacaktır!" diyor, ümitlere fer, dizlere derman ve kalblere inşirah veriyor.

Teveccüh Şahsa değil Şahs-ı Mânevîyedir

Ne var ki, bu türlü rüyaları gören insanlar, ondaki iltifat ve takdirleri kendi üzerlerine almama hususunda âzamî hassasiyet göstermelidirler. Fahr-i Kâinat Efendimiz'in (aleyhi ekmelüttehâyâ) sâdık rüya ve murakabelerde tenezzülen asrın garipleri arasında dolaşması, onların müesseselerini ziyaret etmesi ve bazı şahıslara hususî iltifatlarda bulunması iman hizmetinin kerametinden başka bir şey değildir; şahsî meziyet ve şahsî kemalât adına ortaya konan gayretlerle bu takdirlere mazhariyet düşünülemez ve düşünülmemelidir. Alnı öpülen, alkışlanan, takdir ve tebcil edilen şahs-ı mânevîdir ve Resûl-i Ekrem Efendimiz'i gören kim olursa olsun, meseleyi bu açıdan değerlendirmelidir.

Diğer taraftan, bir insan, Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm'la temessülen görüşürken ondan bazı emirler ve haberler de almış olabilir. Bu görüşme esnasında Peygamber Efendimiz'den duyduğuna inandığı sözler eğer şer'î ölçülere muhâlif ise, –işin içinde Hazreti Sâdık u Masdûk bulunduğu için bunu farz-ı muhâl çerçevesinde dahi olsa ürpererek söylüyorum– o insan kesinlikle şer'î ölçülere ters düşen o ifadeleri tatbik edemez ve Sultân-ı Enbiyâ ile görüşmesini kendisi için delil sayamaz. Andelîb-i Zîşân Efendimiz'in bir insana rüyasında bazı şeyler söylemesi mümkündür, ancak rüyadaki o sözlerin geçerliliği, Kitap ve Sünnet'te açıklanan, İslâm âlimlerince yorumlanıp yazılan kurallara uygun olmasına bağlıdır. Peygamber Efendimiz'in misalini bilhassa arz ediyorum ki, diğer büyük zatları görüp onlardan bazı emirler aldıklarını söyleyenler için de bir ölçü olsun. Demek ki, insan temessül etmiş şekilleriyle nebileri ya da velileri görse ve onların sözlerine muhatap olsa, yine hüküm değişmez; söylenenler şer'î ölçülere tatbik edilir ve davranışlar ona göre ayarlanır. Evet, rüyalar Kitap ve Sünnet gibi teşrîin gerçek kaynakları yanında hüccet ve delil sayılabilecek kriter ve kurallar değildir; asıl olan, Kitab'a ve Sünnet'e uymak, rüyaları da subjektif birer işaret saymaktır.

Dahası, İnsanlığın İftihar Tablosu'nu rüyasına misafir eden bir kimseye bir sır verilmiş demektir. Bu tâli'li insan, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) o mukaddes sırrını ulu orta fâş etmemelidir. Şayet, o rüyada iman kardeşlerinin, dost ve arkadaşlarının kuvve-i mâneviyelerini takviyeye medar olabilecek bir durum varsa, işte o zaman duyduklarında inşiraha kavuşacaklarını ve aşk u şevke geleceklerini umduğu kimselere onu anlatmasında bir mahzur yoktur. Ne var ki, öyle hâlis bir niyetle sırrını

paylaşırken bile nefsin gururuna bâdi olabilecek hususları gizlemek ve mümkünse rüyayı göreni meçhul bir sevgi kahramanı olarak zikretmek en doğru yol olsa gerektir. Zira, Hak kapısının sâdık bendelerine düşen, müşâhedelerini anlatmaktan, rüyalarını ve yakazalarını başkalarına söylemekten kaçınmaktır; böyle bir sükûtta hem selâmet hem de ilâhî esrarı ketmetmedeki Hakk'a saygı vardır.

1 Yûsuf sûresi, 12/44.
2 Buhârî, *bed'ü'l-vahy* 3; Müslim, *îmân* 252.
3 Bkz.: Buhârî, *menâkıb* 25; Müslim, *mesâcid* 312.
4 en-Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim* 5/190; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 1/449.
5 el-Bezzâr, *el-Müsned* 5/395.
6 Bkz.: Tirmizî, *rüya* 1; İbnü'l-Ca'd, *el-Müsned* s.207, 256.
7 Buhârî, *ilim* 38; Müslim, *rüya* 10.
8 Bkz.: İmam Rabbânî, *el-Mektûbât* 1/112 (107. Mektup).
9 en-Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim* 15/24.
10 Kadı Iyâz, *İkmâlü'l-mu'lim* 7/219.
11 Buhârî, *tâbir* 4; Tirmizî, *rüya* 1.

Hesabını Verebilecek misin?

Soru: *Yiyecek-içecek, giyim-kuşam, ev, araba ve döşemelik eşya gibi ihtiyaçlarımızı karşılarken iktisat sınırını aşmamamız, israfa kaçmamamız ve dolayısıyla ind-i ilâhîde mesul olmamamız için hangi hususlara dikkat etmeliyiz?*

Cevap: İktisat; haddi aşmamak, aşırı gitmemek, gereğinden az veya çok harcamaktan kaçınmak, itidal ile hareket etmek ve orta yolu tutmak mânâlarına gelmektedir. İktisadın zıddı israftır. İsraf ise; lüzumsuz yere harcamak, istihlâkta (tüketimde) aşırı gitmek, gereğinden fazla yiyip içmek ve Cenâb-ı Hakk'ın lütfettiği nimetleri boş yere sarfetmek demektir.

İzzet Vesilesi ve Zillet Sebebi

İslâmiyet, hem yeme-içme, giyim-kuşam, araba, ev ve eşya gibi maddî ihtiyaçları karşılarken hem de ihsan-ı ilâhî olarak verilen her türlü rızıktan istifade ederken aşırılıktan kaçınmayı ve orta yoldan ayrılmamayı emretmiş; savurganlık hastalığından, şatafat tutkusundan ve lüks arayışından kaynaklanan israfın her çeşidini yasaklamıştır.

İktisat, her şeyden önce mânevî bir şükürdür; çünkü muktesid insan, Mün'im-i Hakikî'ye ve dolayısıyla O'nun verdiği nimetlere karşı hürmet hisleriyle dolar, onların ardındaki rahmet-i ilâhiyeyi daha iyi kavrar; Rezzâk-ı Hakikî'yi bilmenin hâsıl ettiği ulvî duygular sayesinde nimetlerden daha derin lezzet duyar; kendisine bahşedilen o kıymetli hediyeleri boşa harcamaktan kaçınır, onları ihtiyaç miktarınca kullanır. Böylece, hem bir mânâda bedenine kesintisiz perhiz yaptırdığı ve itidal üzere yaşadığı için hep sıhhatli kalır, hem başkalarının eline bakma zilletinden kurtulup izzetini korur, hem de bu mânevî şükrüne bir mükâfat olarak, hakkında bir bereket vesilesine dönüşen iktisat sayesinde, ziyade nimetlere kavuşur.

İsraf ise, nimetlere ve onları gönderene karşı saygısızlık olduğu gibi, kanaatsizlik, hırs ve zillet misillü marazların da menşeidir. Zira, müsrif adam, ilâhî takdire ve alın teriyle elde ettiğine razı olmaz, sürekli daha fazlasını ister; hiç şükretmez, daima şekvâda bulunur; helâl rızkını az bulur, gayrimeşru olup olmadığına aldırmadan daha külfetsiz ve daha çok kazancın peşine düşer, hatta o yolda izzet ve haysiyetini dahi feda eder. Bu itibarla, iktisat, nimetlerin artarak devam etmesinin ve izzetle yaşamanın önemli bir vesilesi olduğu gibi, israf da bereketin kesilmesinin ve zillete düşmenin mühim bir sebebidir.

Şeytanın Kardeşliği

İktisat eden insan, Allah'ın hoşnutluğuna ve Hak dostluğuna yürüyen bahtiyar bir kuldur; müsrif kimse ise, israf yolunda sadece İblis'in arkadaşlığını bulur, şeytanlara kardeş olur. Nitekim, *"Yakınlarına, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver, ama sakın saçıp savurma. Çünkü savurganlar şeytanların kardeşleri olmuşlardır. Şeytan ise Rabbine karşı pek nankördür."* [1] mealindeki âyet-i kerime bu hakikati ifade etmektedir.

Evet, Kur'ân-ı Kerim saçıp savurmayı yasaklamakta ve savurganlığı şeytanî bir sıfat olarak anlatmaktadır. Saçıp-savurmanın az ya da çok harcama ile değil, harcamanın yapıldığı yerle alâkası vardır; bu açıdan, saçıp savurmadan maksat, "doğru olmayan yerlere harcamada bulunmak"tır. İslâm âlimlerine göre, bir insan bütün malını-mülkünü Allah yolunda infak etse de savurganlık yapmış sayılmaz; fakat, gayrimeşru bir iş için sadece birkaç kuruş da harcasa yine "saçıp savurmuş" kabul edilir.

Nasıl ki, şeytan onca nimeti görmezlikten gelmiş, şükürle mukabelede bulunacağına hep şikâyet etmiş, hakkına razı olmayıp büyük bir hırsla daha fazlasını istemiş ve bütün ilâhî ihsanları suistimal ederek haddini bütün bütün aşmıştır; işte savurgan kimseler de, nankörlüklerinden dolayı mazhar oldukları nimetleri küçümsemekte, onlara şükürle değil de şekvâ ile mukabele etmekte, kıymetini bilemedikleri nimetleri gayrimeşru ve faydasız işler için rahatça saçıp savurmakta ve dolayısıyla küfran-ı nimet, nankörlük, haddi aşma ve israf çizgisinde İblis'e yoldaş, şeytanlara kardeş olmaktadırlar.

Orta Yol

Oysa, İslâm savurganlıkla eli sıkılık arasında bir orta yol göstermiş, nimetlerin kadrini bilip onlara şükürle mukabele etmek gerektiğini belirtmiş ve şükrün esasını da "insana bahşedilen duygu, düşünce, âzâ ve cevârihi yaratılış gayeleri istikametinde kullanmak" şeklinde tarif etmiştir. Bu itibarla, inanan insanlar, bir taraftan saçıp savurmaktan uzak kalmalı, diğer yandan da, asla cimri olmamalı; israftan kaçınmalı ama Hak yolunda infakta bulunmaya da can atmalı ve kendilerine bahşedilen bütün nimetleri Cenâb-ı Hakk'ın rızasına ulaşmak için birer vesile olarak kullanmalıdırlar.

Kur'ân-ı Kerim, işte bu orta yola ve müstakim çizgiye işaret etmiş; *"Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma ki herkes tarafından ayıplanan, kaybettiklerine hasret çeken bir hâle düşmeyesin."*[2] buyurmuştur. Ayrıca, *"Rahman'ın o has kulları, harcamalarında ne israf eder, ne de eli sıkı davranırlar; bu ikisinin arasında bir denge tuttururlar."*[3] diyerek seçkin

kulların bu önemli vasfına vurguda bulunmuştur.

Baştan beri ima edildiği üzere, israf kavramını sadece yiyecek-içecek, mal-mülk ve maddî imkânlarla alâkalı olarak düşünmemek gerekir. İsrafın çerçevesini daha geniş tutmak ve maddî-mânevî her türlü nimetin yaratılış gayesine ters kullanılmasını ve boşu boşuna harcanmasını savurganlık olarak değerlendirmek icap eder. Dolayısıyla, giyim kuşamda, içinde oturulan binada ve evin tefrişinde olduğu gibi, zaman ve sağlık misillü nimetlerin kadrinin bilinmeyişinde de israf söz konusudur.

Evet, gereksiz olarak musluktan akıtılan su, ihtiyaç fazlası yakılan elektrik israf olduğu gibi, zamanı boşa harcamak ve sağlığı bozacak davranışlara dalmak da israftır. Bir insanın yarım kırba su ile abdest alması mümkünken, lavaboda musluğu sonuna kadar açıp iki kırbalık su kullanması nasıl israfsa, altı saatlik uyku ile dinlenebilecekken sekiz saat uyuması da aynı şekilde israftır. İslâm, israfa girmeme hususunda çok hassas davranılmasını istemiş, denizin kenarında abdest alırken dahi gereğinden fazla su kullanmamayı tavsiye etmiştir.

İktisat ve israf konusunun ferdî ve içtimaî hayattaki ehemmiyetine binaen, Nur Müellifi, *"Yiyin, için, fakat israf etmeyin."*[4] mealindeki âyet-i kerimeyi serlevha yaparak *"İktisat Risalesi"* adlı eserini yazmış; sadece bu âyetin dahi iktisadın kat'î olarak emredildiğine ve israfın da kesinlikle yasaklandığına delil olarak yeteceğini belirterek, ondan gayet mühim hikmetler çıkarıp serdetmiştir. Hususiyle günümüzde, iffet ve haysiyetle yaşamak isteyen herkesin belli aralıklarla *İktisat Risalesi* gibi hikmet derslerini okuyup iktisadın lüzumunu ve esaslarını bir kere daha mütalâa etmesi şarttır.[5]

Tüketim Hastalığı ve İktisattaki Sır

Evet, özellikle içinde yaşadığımız zaman diliminde iktisat etmeyen kimselerin, zillete, manen dilenciliğe ve sefalete düşmeleri kaçınılmazdır. Bugün israf, toplumun hemen her kesiminde büyük bir felâket hâlini almıştır. Çünkü, lüks sayılabilecek pek çok eşya artık zaruri ihtiyaç maddesi telakki edilmektedir. Öyle ki medeniyet, bedeviyete nispeten âdeta hayatı birkaç kat ağırlaştırmış, insanı el emeği ve alın teriyle kazanıp helâl çizgide yaşayamaz hâle getirmiştir. Büyük şehirde meskun bir insanın, orta hâlli bir gelirle iaşesini karşılayabilmesine neredeyse imkân yoktur. Zira, ihtiyaç kabul edilen maddelerin listesi o kadar uzayıp gitmektedir ki, iktisadı esas almayan, iffet ve izzetini koruma kararlılığında olmayan kimseler, çoluk çocuğu memnun edebilmek için çalıp çırpmaktan, meşru olmayan işler yapmaktan ve iç içe

fenalıklara girmekten başka çarelerinin kalmadığına inanabilmektedirler.

Maalesef, şimdilerde, reklam vasıtasıyla iyice azgınlaştırılan tüketim hastalığı dar gelirli kimselere de sirayet etmiştir ve artık çeşitli hırsızlıklar, rüşvetler, spekülasyonlar, iğfaller, kaçakçılıklar ve aldatmalar ortalığı kasıp kavurmaktadır. Dahası, bu zamanda lüks ve israfı besleyen para pek pahalıdır. Birinci sınıf hayata nâil olma düşüncesindeki kimseler, çoğu zaman haksız ve külfetsiz çok kazanç elde etme mukabilinde izzet, haysiyet, namus ve iffetlerini rüşvet olarak vermektedirler. Hatta, dinin mukaddes saydığı nice değeri dünya menfaatlerine peşkeş çekmektedirler.

Hâlbuki, Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"İktisat eden, ailesini geçindirme hususunda darlık çekmez."*[6] mealindeki hadis-i şerifiyle, helâl kazançla ve insan haysiyetine yakışır bir şekilde aile fertlerine bakmanın sırrı olarak iktisat yolunu göstermiştir. Gerçekten de, insan yeme-içmesinde, giyim-kuşamında, ev ve eşya hususunda ashab-ı kiram efendilerimizin hayat tarzını örnek alsa, onlara ittibaen mütevazi ve sade bir gidişat tuttursa, lüks ve fantezilerden uzak kalsa, buna birden bire muvaffak olamasa bile, yavaş yavaş öyle bir hayatı tesis etmeye çalışsa ve aile efradını da bu anlayışa göre yaşamaya alıştırsa, Allah'ın izniyle o, mutlaka iktisadın bereketini görecek, çok az bir iâşe ile yetinmesini bilecek ve asla helâl dairenin dışına çıkmayacak, böylece kimseye el açmayan aziz bir insan olarak hayatını devam ettirecek ve belki pek çoklarına da bu mevzuda hüsnümisal teşkil ederek, onları da zillet ve sefaletten kurtaracaktır.

Adanmış Ruhlar ve İktisat-İstiğna Mesleği

Bilhassa hizmet-i imaniye ve Kur'âniye'de bulunan insanlar, mutlaka kendilerini iktisada alıştırmak zorundadırlar. Aksi hâlde, itibarlarını yitirme, güven kredilerini kaybetme ve davalarına laf getirme ihtimalleriyle karşı karşıya kalırlar. Oysa, itibar ve güven, hizmet erleri için en geçerli akçe ve en büyük sermayedir. Güvenilirliğini yitirmiş bir mü'min, irşad vazifesini yaparken kendisine lâzım olan bütün sermayesini kaybetmiş demektir.

Bundan dolayı, adanmış bir ruh, hiç kimseye el açmamalı, yüz suyu dökmemeli ve vaktinde geri verme imkânına sahip değilse başkalarından tek kuruş almamalıdır. Şayet, onun, günde üç defa yemek yemeye imkânı el vermiyorsa, iki öğünle iktifa etmeli; ona da gücü yetmiyorsa, bir defayla yetinmelidir. Hatta, icabında çocuklarını doyurmalı, kendisi yarı aç kalmalı, buna davası hatırına katlanmalı ve şartlar nasıl olursa olsun iffetini korumalıdır. Üç odalı kiralık bir evi bile kendisi için lüks kabul etmeli ve

"İnsanlığın İftihar Tablosu'nun hane-i saadeti sadece bir odacıktan ibaretti; o münevver odacık öyle daracıktı ki, Peygamber Efendimiz namaz kılarken rahat secde edebilmesi için Hazreti Âişe'nin birazcık toparlanması gerekiyordu. Kâinatın Efendisi dahi öyle yaşamışken bu bize biraz fazla değil mi?"[7] demelidir. Şayet, bütçesi müsait değilse ve hele zaruret de yoksa, araba sahibi olmamalı, gideceği yere yaya gitmeli veya toplu taşıma vasıtalarını kullanmalı.. hâsılı, ne yapıp etmeli, iffet ve istiğna ruhuyla yaşamasını bilmeli; kat'iyen lükse girmemeli, israfa düşmemeli ve asla yüce mefkûresine laf getirmemelidir.

Evet evet.. dava adamı yaşama zevki, hayat kaygısı, rahat tutkusu, lüks arayışı ve israf alışkanlığından fersah fersah uzak kalmalıdır. O, süt gibi duru, su gibi berrak ve toprak gibi mütevazi hâlini ömür boyu korumalıdır. Kendisinden öncekileri yiyip bitiren lüks, israf, debdebe ve ihtişam onun evinden içeri girememeli, hele gönlüne yol bulamamalı ve ona hükmedememelidir. O, asla tavanlardaki boya, zeminlerdeki cilâ, masalardaki ibrişim ve yataklardaki atlaslarla kadr ü kıymetini yüceltme, giyim-kuşamla beyan ve düşüncelerine ağırlık kazandırma, maddî debdebe ve ihtişamla dünya meftunlarına sempatik görünme peşinde olmamalı ve İslâm'dan başka vesile-i izzet aramak suretiyle maskara durumuna düşmemelidir.

Unutulmamalıdır ki, mü'minler şekil ve düşünce değiştirmekle, kılık-kıyafet ve hayat tarzı açısından başkalarına benzemekle diğer kültürlerin temsilcilerine karşı asla şirin görünemezler; böyle yapmakla, sadece ruhlarını ipotek etmiş ve kalblerini de öldürmüş olurlar. Davranışlarındaki oynaklık, düşüncelerindeki renksizlik ve hayatlarındaki fantezilerle başkalarının gönlüne gireceklerini ve onları kendi düşünce çizgilerine çekeceklerini zannedenler, farkına varmadan yabancılara iltihak etmeye ve onların fikir atmosferleri içinde eriyip gitmeye mahkûm zavallı kimselerdir. Ancak israf ve lüksten alabildiğine uzak duran, hep iktisat ve istiğna ruhuyla yaşayan ve izzeti, din-i mübîne bağlılıkta arayan mefkûre kahramanlarıdır ki, ev yerine bir çadırı da mesken tutsalar, her öğün kuru ekmekle de karın doyursalar, üzerlerine elbise diye bir çuval da geçirmiş olsalar, –Allah'ın inayetiyle– başkalarına tesir edip kalb kapılarını açacak olanlar işte onlardır.

Bu Dairenin Mütrefîni Olmamalı!..

Diğer taraftan, esas olan, dünyayı kalben terk etmektir, kesben değil. Bu açıdan, bir mü'min, tam bir ehl-i dünya gibi çalışıp kazanabilir ve Karun kadar zengin olabilir.. olabilir, zira o, iktiza ettiği an, elinde avucunda ne varsa, hepsini Allah'ın rızası istikametinde infak edebilir. İşte, malî imkânları geniş

olan ve helâlinden kazanan böyle zengin kimselerin müreffeh yaşamalarına bir şey denilemez. Dinin helâl kıldığı çerçevede yeme-içme, rahat etme, Cenâb-ı Hakk'ın lütfettiği nimetlerden meşru dairede faydalanma, cismaniyet ve maddî hayat itibarıyla onları kullanma kula verilmiş bir haktır. Evet, Mevlâ-yı Müteâl, nelerden istifade etmeyi mübah kılmışsa, onlardan yararlanma kulun hakkıdır; bir kul, bu hakkı ister şahsı adına isterse de gelecek nesiller hesabına kullanabilir; bu onun imandaki derinliğine ve himmet ufkuna bağlıdır.

Ne var ki, insan bazı alışkanlıklar edinince, o yolla bir kısım suistimallere de kapı aralayabilir. Nitekim, Kur'ân-ı Kerim'de[8] ve Sünnet-i Sahîha'da[9] "mütrefîn" diye bir zümreden bahsedilmektedir. Bunlar yeme-içme, giyim-kuşam ve yatıp kalkma gibi hususlarda aşırı aristokrat davranan insanlardır. Allah Teâlâ, bir beldeyi helak etmek murat buyurduğunda, o beldenin kaderine mütrefîni hâkim kılar. Neticede, yemeyi-içmeyi ve dünyadan kâm almayı gâye-i hayal hâline getirmiş bu insanlar, ilâhî azaba davetiye çıkarır ve bütün beldenin felâketine sebebiyet verirler. Bu açıdan, mütevazi ve sade bir hayat tarzıyla iktifa edip sonra da Allah'ın ihsanlarını yine O'nun rızasını kazanma istikametinde değerlendirmek inanan zenginler için de önemli bir esas olmalıdır. Çünkü, israf bizâtihî çirkindir; dolayısıyla, fakir ya da zengin her mü'min, helâllerden ve mübahlardan istifade ederken bile aşırıya kaçıyor ve tehlike sath-ı mâilinde dolaşıyor olma endişesiyle temkinli davranmalıdır.

Rehber-i Ekmel (aleyhi ekmelüttehâyâ) ve ashab-ı kiram efendilerimiz, özellikle belli bir dönemden sonra, her türlü ferah-feza yaşama imkânlarına sahip olmalarına rağmen, mütevazi ve zâhidâne bir hayatı tercih etmişler ve buradaki her nimetin hesabının ötede sorulacağı inancıyla hep dünya-ahiret muvazenesini gözeterek yaşamışlardır. Allah'ın helâlinden ihsan ettiği nimetlere karşı şükürle mukabelede bulunup, sonra bu mala terettüp eden bütün hakları yerine getirirken İslâm'ı i'lâ etme ve insanlara faydalı olma mülâhazalarının dışında bir düşünceye girmemişlerdir. Evet, onlar hiç mal biriktirmemiş ve asla tûl-i emele kapılmamış, sürekli ahiretin yamaçlarına müteveccih olmuşlardır.

Nitekim, Hazreti Ebû Bekir'in (radıyallâhu anh), kendisine takdim edilen bir bardak soğuk su karşısındaki tavrı bu hakikatin en güzel şahitlerinden biridir: Evet, Halifeliği döneminde kendisine bir bardak soğuk su verilir. Sıddık-ı Ekber, birkaç yudum içip iftar eder ve ardından gözlerinden damla damla yaş dökmeye başlar. Akabinde öyle hıçkırarak ağlar ki, etrafındakileri de ağlatır. Bir müddet sonra, dostları *"Seni bu derece ağlatan nedir?"* diye sorarlar. Der ki: Bir gün Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) önündeki bir şeyi eliyle iter gibi yapıyor ve *"Benden uzak dur, benden uzak dur!"* diyordu. Sordum,

“Ya Resûlallah! Birini uzaklaştırmaya çalışıyorsunuz ama ben kimseyi göremiyorum?!.” Buyurdular ki: *“Dünya, içindeki bütün debdebesiyle karşımda temessül etti ve bana kendisini kabul ettirmek istedi; ben de ona ‘Benden uzak dur!’ dedim. Bunun üzerine o, çekip giderken, ‘Vallahi sen benden kurtulsan da, senden sonrakiler elimden kurtulamayacaklar. Kendimi sana kabul ettiremedim ama sonrakiler peşimden koşacaklar’ dedi.”* İşte, bu bir bardak soğuk su ile dünya bana kendini kabul ettirmiş olur mu diye endişe ettim ve onun için ağladım.[10]

Hesabı Sorulacak Nimetler

Evet, Allah Resûlü ve Hazreti Ebû Bekir gibi has dairedeki bir kısım arkadaşları, maddî hayat itibarıyla en fakirâne yaşayan insanlardı. Hem de onlar bu hâle kendi ihtiyarlarıyla razı oluyorlardı. Şayet isteselerdi, herkesten daha müreffeh yaşayabilirlerdi. Zira, Resûl-i Ekrem Efendimiz sadece kendisine verilen hediyeleri dağıtmayıp yanında bıraksaydı, o günün maddeten en zenginlerinden biri olabilirdi, ama O öyle yapmayı hiç düşünmedi; ümmetini helâlinden kazanıp zengin olmaya teşvik ettiği hâlde kendisi hem kıyamete kadar gelecek olan bütün irşad erlerine örnek olmak hem de ahiret meyvelerini ötelere bırakmak için fakirliği ve zahidâne bir hayatı ihtiyar etti.

Öyle ki, bir gün Fazilet Güneşi (aleyhissalâtü vesselâm) iki arkadaşı ile beraber Ebû Eyyûb el-Ensârî Hazretleri’nin evine gitmişti. Evin hanımı onları karşılamış, Ebû Eyyûb Hazretleri de hemen bir hurma salkımı kesip getirmiş, kutlu misafirlerine ikram etmişti. Allah Resûlü *“Bu hurma dalını niye kestin, meyvesinden toplasaydın ya!”* buyurunca, ev sahibi, *“Ya Resûlallah, evime şeref verdiniz; size hem kuru hurmasından, hem tam olgunlaşmayanından, hem de olgun tazesinden tattırmak istedim, onun için dalıyla beraber getirdim.”* demişti. Ebû Eyyûb el-Ensârî Hazretleri, bu kutlu misafirlerine hurma ikram etmişti ama bununla yetinemezdi. Hemen kalkıp dışarı koşmuş, bir oğlak tutup kesmiş ve sonra onun yarısını kebap yapmış, diğer yarısını da suda pişirmişti. Şefkat Peygamberi, sofraya konulan etten bir parça almış, onu bir yufkanın içine koymuş ve *“Ey Ebâ Eyyûb! Bunu Fatıma’ya götür, zira günlerden beri o böylesini tatmadı.”* buyurmuştu. Ebû Eyyûb da hemen bu emri yerine getirmiş ve tekrar aziz misafirlerinin yanına dönmüştü.

Herkes yemeğini yiyip doyunca, Rehber-i Ekmel (sallallâhu aleyhi ve sellem) *“Serin gölge, ekmek, et, hurma, henüz olgunlaşmamış hurma, olgun taze hurma ve soğuk su...”* demiş; bunları sayarken de mübarek gözleri yaşlarla dolmuştu. Sonra sözlerine şöyle devam etmişti: *“Nefsim kudret elinde olan Yüce Allah’a yemin ederim ki, işte bunlar da sorulacağınız*

nimetlerdendir; Allah Teâlâ "Sonra o gün size verilmiş olan her nimetten sorguya çekileceksiniz."[11] buyurmuştur; evet, işte bunlar, o kıyamet günü sorgulanacağınız nimetlerdendir. Peygamber Efendimiz'in bu sözü, orada hazır bulunan ashab-ı kirama öyle ağır gelmişti ki, hepsi derin derin mülâhazalara dalmışlardı. Bunun üzerine Müşfik Nebi şöyle buyurdu: *"Bu türlü nimetlere rastlayıp da onlara el uzattığınızda 'Bismillâh' deyin; doyduğunuz zaman da, 'Sonsuz şükürler olsun Allah'a ki bizi doyurdu, nimetlerle serfiraz etti ve lütf u ihsana erdirdi.' diyerek o nimete şükredin."*[12]

Bir başka gün, Enbiyalar Serveri, oruç tutmuştu; iftar edeceği zaman kendisine bir bardak süt getirmişlerdi. Sahabe-i güzîn efendilerimiz Resûl-i Ekrem'in hoşuna gidebilecek bir şey yapmak için can atarlardı; o gün de ikram edecekleri sütün içine biraz bal koymuşlardı. Peygamber Efendimiz, sütten bir iki yudum alıp balın tadını hisseder hissetmez elindeki kabı mübarek dudaklarından uzaklaştırarak, *"Bu nedir?"* diye sorunca, *"Yâ Resûlallah, hoşunuza gideceğini düşünerek süte biraz bal karıştırdık!"* cevabını vermişlerdi. Bunun üzerine Beyan Sultanı elindeki kaseyi yere koyarak şöyle buyurdu:

"Dikkat ediniz! Ben bunun içilmesini haram kılmıyorum; fakat, bilin ki, kim (yemesinde-içmesinde, giyiminde-kuşamında) Allah için mütevazi olursa, Allah onu yüceelttikçe yüceltir; kim de kibirlenir ve büyüklük taslarsa, Cenâb-ı Hak onu da alçalttıkça alçaltır. Kim iktisatlı hareket ederse, Allah onu zengin kılar; kim de israf ederse, Cenâb-ı Hak onu fakr u zarurete müptelâ eyler.. ve kim Allah'ı çokça zikrederse, Mevlâ-yı Müteâl ondan hoşnut olur."[13]

Sözün özü; iktisat, insanı kanaatkâr kılar; hadis-i şerifin ifadesiyle *"Kanaat, tükenmez bir hazinedir."*[14] ve *"Kanaat eden aziz yaşar; tamah eden zillete düşer."*[15] İktisat, berekete ve izzetli yaşamaya vesile olur. İsraf ise, kanaatsizliğe, sürekli hayattan şikâyet etmeye, hırsa, riyaya ve ihlâssızlığa sebebiyet verir; insanın izzetini kırar ve onu başkalarına yüz suyu dökmeye mecbur eder. Bütün mü'minler iktisat ve istiğna ruhunu hayatlarının esası yapmalıdırlar; fakat, özellikle de adanmış ruhlar, yeme-içme, giyim-kuşam, ev-bark, araba ve eşya gibi bütün ihtiyaçlarını zaruret çizgisine göre ele almaya ve her meselede tevazu kaidesine muvafık davranmaya çalışmalıdırlar.

1 İsrâ sûresi, 17/26-27.
2 İsrâ sûresi, 17/29.
3 Furkan sûresi, 25/67.
4 A'râf sûresi, 7/31.
5 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.174-185 (On Dokuzuncu Lem'a).

6 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/447; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 5/331.
7 Bkz.: Buhârî *salât* 22; Müslim, *salât* 272.
8 Bkz.: İsrâ sûresi, 17/16.
9 Bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 10/193.
10 el-Bezzâr, *el-Müsned* 1/106, 196; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/344; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 7/343, 345.
11 Tekâsür sûresi, 102/8.
12 İbn Hibbân, *es-Sahîh* 12/17; et-Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr* 1/124.
13 Bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 5/140.
14 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 7/84; el-Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb* 1/72.
15 İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadîs* 4/114; ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs* 22/90 (k-n-a maddesi).

“Biz” Sözünün Hikmetleri

Soru: *Allah Teâlâ’nın, bazı âyet-i kerimelerde, Zât-ı Zülcelâl’iyle alâkalı bir kısım fiilleri nazara verirken “mütekellim-i maalgayr” (birinci çoğul şahıs) zamiri kullanmasının ve “...indirdik”, “...gönderdik”, “...verdik” diyerek birden fazla fâil varmış gibi beyanda bulunmasının hikmetleri nelerdir?*

Cevap: Her şeyden evvel, Kur’ân’ın yeryüzüne iniş gayesi, tevhid (Allah’ın birliği, eşi ve benzeri olmadığı) inancını fert ve toplum plânında hâkim kılmaktır. Bu açıdan, dikkatle bakıldığında, Kur’ân-ı Kerim’in hemen bütün âyetlerinde tevhidin bir yönünün anlatıldığı görülür. Onun bazı âyetleri tevhid-i ulûhiyeti, bazıları tevhid-i rubûbiyeti ve bazıları da tevhid-i ubûdiyeti gösterir.

Kitab-ı Hakim, *“Allah’tan gayri göklerde ve yerde bir kısım ilâhlar bulunsaydı, yer-gök fesada uğrar, bozulur ve her yeri bir kaos alırdı.”*[1] buyurarak, “Kahhâr” kudretiyle küçük büyük her şeye tek başına hâkim bir İlâh’ın varlığını vurgular; bu gerçeği baştan sona bütün surelerinde âyet âyet işler ve tevhid hakikatini şüpheye mahal kalmayacak ölçüde zihinlere yerleştirir. Tevhid hakikati, Kur’ân-ı Kerim’de o ölçüde sağlam kaideler üzerine oturtulmuştur ki, münkirler ve müşrikler dahi onda tevhide muhalif bir husus olduğunu iddia edememişlerdir. Öyleyse, Cenâb-ı Hakk’ın, kendi Zât-ı Akdes’ini bazen “mütekellim-i maalgayr” yani “birinci çoğul şahıs” zamiriyle nazara vererek “Biz” ifadesini kullanmasında hiç şüphesiz muhtelif hikmetler ve bir kısım nükteler mevcuttur.

Azamet Nûnu ve Çoğul Kalıbı

Bu hikmetlerden bazılarını anlayabilmek ve o latîf nükteleri kavrayabilmek için öncelikle Arap dilinin karakteristik hususiyetlerine bakmak gerekir. Bazı lisanlarda olduğu gibi, Arapçada da tevazu ve mahviyet sadedinde “Ben” yerine “Biz” denmesi ya da bazen başkalarını tezkiye ve tenzih için “Biz” denilecek yerde “Ben” sözünün tercih edilmesi çok vâkidir. Şu kadar var ki, izzet, itibar, şan ve şöhret sahibi birisi “Biz” dediği zaman Araplar bunu belâgata uygun görürler; aksine sıradan bir insan “Biz” dediğinde ise, onu gurur ve kibir emaresi sayarlar.

Ayrıca, Arapçada fiil sîgalarına eklenip çoğul (cem’) mânâ ifade eden “nûn” harfine “azamet nûnu” da denilir; çünkü bu harf, genellikle çokluk ifade etse bile, kimi zaman da azamet, ululuk ve yücelik bildirir; sözü söyleyen kimsenin hürmete değer bir kimse olduğunu gösterir. O türlü beyanlardaki “Biz”

ifadesinden maksat, adet bakımından kesreti değil, güç ve kudretin büyüklüğünü belirtmektir.

Aslında, biz de çoğu zaman kendi şahsımızdan bahsederken "tek" olduğumuz hâlde, "Ben" yerine, "Biz" demeyi yeğleriz; çünkü, "Biz" sözü, daha mütevâzı, daha nâzik, daha müşfik ve kendini nefye daha münasip bir beyandır. Dahası, bazen muhatabımız tek kişi de olsa, ona hürmeten ve nezaketen "siz" diye hitap ederiz. Mezkûr maksatları gözeterek ister "Biz" diyelim ister "siz", hiç kimse bu türlü bir beyanı yadırgamaz ve ondan çoğul mânâsı çıkarmaz.

Nerede "Ben" ve Nerede "Biz"?

Haddizatında, Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerim'de, her zaman "Ben" yerine "Biz" diye hitap etmemektedir; bir meselenin anlatılışına ve konunun akışına göre ilâhî hitap tarzı da değişmektedir. Sadece Zât-ı Akdes'in mevzuubahis olduğu yerlerde hem hitap şekli hem de fiil sîgası müfret (tekil) gelmektedir. *"Kullarım Beni senden soracak olurlarsa, bilsinler ki Ben pek yakınım. Bana dua edenin duasına icabet ederim. Öyleyse onlar da dâvetime icabette bulunsunlar ve hakkıyla inanıp Beni tasdik etsinler ki doğru yolda yürüyerek selâmete ersinler."*[2] *"Ben cinleri ve insanları sırf Beni tanıyıp yalnız Bana ibadet etsinler diye yarattım."*[3], *"Muhakkak ki Ben'im gerçek İlâh. Benden başka yoktur ilâh. O hâlde sen de yalnız Bana ibadet et. Beni anmak için namazı ikâme et."*[4]

İşte, sadece birkaç misal olması bakımından meallerini verdiğim bu âyet-i kerimeler misillü pek çok beyan-ı ilâhîde mütekellim-i vahde (konuşan kimsenin yalnız kendine ait fiili gösteren kelimelerin sîgası, birinci tekil şahıs) kalıbı kullanılmaktadır. Çünkü, bu ifadelerde, tevhid, ibadet ve ihlâs gibi hususların doğrudan Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ıyla alâkalı olduğuna ve bu konularda arada hiçbir vasıta kabul edilemeyeceğine dikkat çekilmektedir.

Evet, Allah Teâlâ'nın Zât-ı Zülcelâl'ine mahsus mevzular anlatılırken büyük ekseriyetle mütekellim-i vahde sîgası seçilmekte ve "Ben" diye hitap edilmektedir. Fakat, Cenâb-ı Hakk'ın saltanat-ı âmme hesabına hitapta bulunduğu hususlarda, azamet ifade eden "Biz" sözüyle mesele ele alınmaktadır. Mevlâ-yı Müteâl'in mahlûkatla konuşması, ya hususî olarak vicdanlara ilham etme yoluyla ya da nübüvvet sahibine bütün insanlığı ve mahlûkatı ilgilendiren bir vahiy gönderme şeklinde olur. Bu konuşmalar ya saltanat-ı âmme hesabına umumî bir hitap veya hususî bir fertle has dairede bir konuşma şeklinde cereyan eder.

Şöyle ki, devlet adamlarından biri, yetkili bir memuruna, "Halkına karşı

davranışın şöyle olsun!" der ve bunu hususî bir telefonla, hususî bir iltifat tarzında, hususî bir emirle yapar. Buradaki konuşma "Ben, senden şunu şöyle yapmanı istiyorum." şeklinde özel bir hitap olarak gerçekleşir. Bazen de aynı şahıs, radyo veya televizyon vasıtasıyla bütün halka seslenir ve "Biz hükümet olarak şöyle kararlar aldık." der. Burada kullandığı üslûp, hakimiyetin, hakimiyet-i âmme adına dili ve ağzıdır; dolayısıyla, bu defaki konuşma umumi olur.

–Teşbihte hata olmasın– Yüce Yaratıcı da, mahlûkatına bazen hususî bazen de umumi bir tarzda hitap etmektedir. Meselâ, Hazreti Musa'nın hususî kurbiyet istemesi ve müşâhede arzusu üzerine Cenâb-ı Hak ona, *"Senin Rabbin Benim! Pabuçlarını çıkar! Çünkü sen, kutsal vâdi Tuvâ'dasın!.."*[5] buyurur. Bu sözde bütün İsrailoğulları'nı veya umum beşeri ilgilendiren bir emirnâme yoktur; dolayısıyla, bu muhaverede mütekellim-i vahde sîgası seçilmiş ve "Ben" diye seslenilmiştir.

Fakat, Allah Teâlâ, Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz'e وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ *"Ey Habîb-i Zîşânım! Biz seni –başka değil– bütün âlemlere rahmet olarak gönderdik."*[6] derken, "mütekellim-i maalgayr" sîgasını kullanmış ve *"Biz"* diye hitap etmiştir; çünkü, Rahmet Peygamberi'nin gönderilişi bütün mahlûkatı ilgilendiren bir hâdisedir.

Evet, Kainâtın Medar-ı Fahrı'nın âlemlere rahmet olarak gönderilmesi, bütün varlığı alâkadar eden bir husustur; zira, inananlar O'nun sayesinde dünyevî ve uhrevî hayatlarını tanzim eder ve ebedî huzuru kazanırlar. İmanın lezzetini tadamayanlar da, hiç olmazsa küfr-ü mutlaktan kurtulur, küfürlerini tereddüte ve şekke dönüştürürler; İslâm'ın prensiplerinden istifade eder, hayatlarına bir ölçüde de olsa dengeyi, düzeni hakim kılarlar ve böylece dünyevî lezzetlerin kendileri için bütün bütün acılaşıp zehir hâlini almasından kurtulmuş olurlar.

Habîb-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir peygamber olarak gönderilmesi ins ü cinnin yanı sıra bütün hayvanları ve bitkileri, hatta canlı-cansız topyekün varlığı alâkadar eder. Çünkü o, bütün canlıların haklarına dair prensipler getirmiştir. Küfür sebebiyle umumi bir mâtemhâne hâlini alan kainât, Seyyidü'l-Enâm sayesinde mektubat-ı samedânî keyfiyetine bürünmüş ve her varlık kendi seviyesine göre Hâlık-ı Kâinât'a bir ayna olmuştur. Evet, bütün mahlûkat, Resûl-i Ekrem'in gelişiyle şereflenmiş ve değer kazanmıştır. Dolayısıyla, O'nun peygamber olarak gönderilişi bütün mahlûkatı ilgilendiren bir mevzudur; bu itibarla da, O'na *"Ey Resûlüm, Biz seni bütün âlemlere sırf bir rahmet olarak gönderdik!"*[7] şeklinde hitap edilmiştir. Cenâb-ı Hak,

O'nunla saltanat-ı âmme hesabına umum beşerin duyabileceği bir tarzda konuşmuş ve "Biz" ifadesini kullanmıştır.

Allah Resûlü, (sallallâhu aleyhi ve sellem) tecessüm etmiş bir rahmet olduğu gibi, Kur'ân-ı Kerim de O'nun tercümanlık yaptığı hakikatleri dile getiren, bütün mahlûkatın mânâ-yı harfî cihetinden kıymetini gösteren ve topyekün kainâtın mânâsını tercüme eden bir kitab-ı rahmettir. Bu yüzden Hazreti Mevlâ, *"Biz, Kur'ân-ı Kerim'i Kadir Gecesi ceste ceste indirdik."*[8] buyururken de yine saltanat-ı âmme hesabına hitap etmiş ve bütün varlığı ilgilendiren böyle bir haberi verirken "mütekellim-i maalgayr" sîgasıyla *"Biz"* demiştir.

Müfessirler, bu çeşit âyet-i kerimelerde Cenâb-ı Hakk'ın, Esmâ-yı Hüsnâsı ve sıfât-ı sübhaniyesi zaviyesinden ulûhiyet ve kibriyâsı ile hitap ettiğini ve kendi azametini, kudretini, büyüklüğünü ve celâlini nazara verdiğini belirtmişlerdir. Meselâ, *"Hiç şüphe yok ki o zikri, Kur'ân'ı Biz indirdik, onu koruyacak olan da Biz'iz."*[9] mealindeki âyet-i kerimenin metninde cem' (çoğul) ifade eden ve *"Biz"* mânâsına gelen dört kelime vardır. Burada, hem Cenâb-ı Hakk'ın kibriya ve azametinin vurgulanması bahis mevzuudur, hem de meselenin ehemmiyeti zamirlerle kuvvetlendirilmektedir. Kur'ân'ın indirilişinin ve hıfzının her kuvvetin üstünde ilâhî kudretin inayetiyle ve her kemâlin ötesinde Mutlak Kemal Sahibi Zât'ın himayesinde gerçekleşeceğini beyan sadedinde "azamet nûnu" ile *"Kur'ân'ı Biz indirdik, onu koruyacak olan da Biz'iz."* buyurulması, indirenin büyüklük ve kudretini ifade ederken, indirilenin şanına ve kıymetine de dikkat çekmektedir. Ebu's-Suûd Efendi de, bu âyetin tefsirini yaparken, *"Azamet-i şânımız ve uluvv-i cenabımızla Kur'ân'ı Biz indirdik."* mânâsı üzerinde durmaktadır.[10]

Fahreddin Râzi Hazretleri de, Kevser sûresindeki *"Muhakkak Biz sana Kevser'i verdik."*[11] mealindeki âyet-i kerimeyi tefsir ederken, bu ilâhî beyandaki *"Biz"* sözünden muradın, Cenâb-ı Hakk'ın azametini göstermek olduğunu belirtmiştir.[12] Kevser'i, Mahbub-u Âlem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz'e hediye olarak veren yerin ve göklerin sahibi Cenâb-ı Hak'tır; ayrıca, hediyenin onu verenin büyüklüğüne göre bir kıymet ve azamet kazanacağı da muhakkaktır. Dolayısıyla burada da saltanat-ı âmme hesabına bir hitap söz konusudur.

Müsebbibü'l-Esbab ve Sebepler

Bundan başka, *"Biz"* diye hitap edilen âyet-i kerimelerde umumiyetle, diğer mânâların yanı sıra, bir de arada bir vasıta, bir vesile ve bir sebep bulunduğuna işaret vardır. Meselâ, Kur'ân'ın indirildiğini haber veren âyet-i kerimelerde

“Biz indirdik!” buyurulur ve âyetlerin vahiy kanalıyla indirildiğine, Vahiy Meleği olarak Cebrâil (aleyhisselâm)’ın vahye vesilelik ettiğine imada bulunulur. Binaenaleyh, az önce kısaca değinilen *“Hiç şüphe yok ki o zikri, Kur’ân’ı Biz indirdik, onu koruyacak olan da Biz’iz!”* mealindeki beyan-ı ilâhîde, Cenâb-ı Hakk’ın kibriya ve azametinin vurgulanmasıyla beraber, Müsebbibü’l-Esbab’ın bazı icraatına sebepleri vesile kıldığına da işaret edilmektedir. Kur’ân’ı indiren de, onu koruyan da Hazreti Allah’tır. Fakat, Rabb-i Hakîm, Kur’ân’ı indirirken Hazreti Cebrâil gibi bir elçiyi vazifelendirdiği gibi, Yüce Kitab’ını korurken de vahiy katiplerini, onların yazdığı nüshaları ve daha sonra da onun her harfine vakıf hafızları vesile olarak kullanmıştır/kullanmaktadır.

Nur Müellifi, *İşârâtü’l-İ’câz* adlı eserinde, Cenâb-ı Hakk’ın, Bakara sûresinin 30. âyetinde *“Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım...”* derken mütekellim-i vahde sîgasıyla “Ben” şeklinde hitap ettiğini, ama hemen akabindeki 34. âyette *“O vakit meleklere, ‘Âdem için secde edin!’ dedik”* ifadesinde ise mütekellim-i maalgayr kalıbıyla *“Biz dedik”* mânâsına gelen قُلْنَا kelimesini kullandığını hatırlatır ve şöyle der: “Cenâb-ı Hakk’ın halk ve icat fiilinde vasıtanın bulunmadığına, kelâm ve hitabında vasıtanın bulunduğuna işarettir.” Hazreti Üstad, bu değerlendirmesini başka bir misalle daha şerh ve tekit etmektedir. *“İnsanlar arasında Allah’ın sana bildirdiği şekilde hükmetmen için Biz sana kitabı gerçeğin, hakkın ta kendisi olarak indirdik.”* mealindeki Nisa sûresinin 105. âyetinde *“Biz”* mânâsına gelen نَا zamirinin tefsirinde şu hususa değinmektedir: “Bu âyette azamete delalet eden نَا zamir-i cem’i, vahiyde vasıtanın bulunduğuna işaret olduğu gibi, “Allah’ın sana bildirdiği” mealindeki ifadede müfred hükmünde olan Lafza-ı Celâl, mânâları ilham etmekte vasıtanın bulunmadığına işarettir.”[13]

Âlûsî de, *“Biz sana aşikâr bir fetih ve zafer ihsan ettik.”*[14] mealindeki âyette “azamet nûnu” kullanılıp “Biz” dendikten sonra, *“Bu da Allah’ın, senin geçmiş-gelecek bütün kusurlarını bağışlaması... içindir.”*[15] ifadesinde mağfiretin sadece İsm-i Celâl’e isnat edilmesini nazara verirken şu inceliği dile getirir: “Allah Teâlâ, fetih ve zaferi pek çok vasıta ile mümkün kılarsa da “mağfiret” doğrudan doğruya Zât-ı Akdes’e aittir, Gafûr u Rahîm bizzat bağışlar. Burada fetih için vesileler bulunduğuna ama mağfiretin vasıtasız olduğuna işaret vardır. Büyüklerin şahıslarıyla alâkalı meseleleri “Biz” diye mütekellim maalgayr sîgası ile ifade âdetleri, kendilerinden meydana gelen fiillerin çoğunlukla hizmetkâr çalıştırmak şeklinde olmasındandır.”[16]

Aslında, insanlar arasında bulunan makam ve mansıp sahiplerinin bile bir

izzet, azamet ve haysiyetleri vardır ve bundan dolayıdır ki, perde arkasından ve birtakım vasıtalarla icraatta bulunurlar. Meselâ, bir devlet başkanı, belediye zabıtası gibi elinde makbuz çarşı-pazarı bizzat denetlemez. –Teşbihte hata olmasın– aynen bunun gibi, bütün mevcudâtın tek sahip ve hâkimi Yüce Yaratıcı (celle celâluhu) da, kainâtta cereyan eden bütün hâdiseleri, kanun ve sebepleri perde yaparak sevk ve idare etmektedir. Zira, izzet ve azamet bunu gerektirir. *"Üzerinize bulutları gölge yaptık."*[17] mealindeki âyette ve benzerlerinde de ima edildiği gibi, işi yaptıran Allah Teâlâ, vesilelik açısından işi yapan "Allah'ın memurları" mesâbesindeki melekler ve sair esbabdır; dolayısıyla âyette "yaptık" denilmektedir. Evet, Cenâb-ı Hak, kainâtta câri kudretinin icraatını ilan etmek ve onlar vasıtasıyla azametini bildirmek için sebepleri istihdam etmektedir. Hazreti Üstad bu hakikati ne güzel dile getirir: "İzzet-i azamet ister ki, esbab-ı tabiî perdedar-ı dest-i kudret ola aklın nazarında. Tevhid ve celâl ister ki, esbab-ı tabiî, dâmenkeş-i tesir-i hakikî ola (hakikî tesirden elini çeke, icada karışmaya) kudret eserinde."[18]

Bu arada, Cenâb-ı Hakk'ın, bazı âyetlerde böyle vasıtaları da sözün ihâtası içine alması, "Biz" ifadesinin kullanıldığı yerlerde bu şekildeki bazı aracı ve vesilelerin istihdam edildiğine işarette bulunmanın yanı sıra, O'nun emre mutî ve vazifeye düşkün kullarına ne derece müşfik ve merhametli olduğunu da gösterir. Mevlâ-yı Müteâl'in, o muvazzaf memurlarına da değer vererek "Biz" demesi, onların vazîfelerinden hoşnut bulunduğunu da ima etmektedir.

İlâhî İsimlerin Tecellîleri

Diğer taraftan, Allah'ın sonsuz isimleri vardır. Her isim, kendi tecellîsine mâkes olacak aynaların vücudunu gerektirir. Meselâ, Rezzâk ismi, rızka muhtaç olanların varlığını iktiza ettiği gibi, Şâfî ismi de hastalıkların ve o hastalıklara giriftar olanların mevcudiyetlerini ve var olmalarını ister. Bu tecellî keyfiyetini bize bakan yönüyle tevil ederken, buna "isimlerin imdada koşması" deriz. Allah (celle celâluhu), Mucîb ismiyle darda kalanların, Kâbız ismiyle gaflete dalanların, Bâsit ismiyle de sıkıntıda boğulanların imdadına koşar.

Cenâb-ı Hak, Kendisini bu güzel isimleriyle tanıtmakta ve bize celâlî ve cemâlî tecellîlerini göstermektedir. Bir gülün dikenine Celâlî isimleriyle tecellî edip bize celâlini tattırdığı gibi, gülün nazik yapraklarına da Cemâlî isimleriyle tecellî etmekte ve bize Cemâlini tanıttırmaktadır. Bu sırrı anlamayan bazı felsefi akımlar ve din kisveli cereyanlar Cenâb-ı Hakk'ın her bir sıfat ve ismine karşılık bir Tanrı uydurma ihtiyacını duymuş, "gazap tanrısı", "rızık tanrısı", "yağmur tanrısı", "şifa tanrısı", "ölüm tanrısı"... gibi

sayısız tanrılar edinmişlerdir. Oysa, İslâm'da tevhid hakikati esastır. İşte Kur'ân-ı Kerim'in bazı âyetlerinde Cenâb-ı Hakk'ın birden fazla isim ya da sıfatına işaret edildiğinden "Biz" ifadesi kullanılmıştır.

Bu hususa bir misal olarak, *"Biz gerçekten insanı en güzel biçimde, en mükemmel sûrette yarattık."*[19] mealindeki âyet-i kerime hatırlanabilir. Bu âyette, Allah Teâlâ, insanı ahsen-i takvîme mazhar olarak yarattığını anlatırken "Biz" ifadesini kullanmaktadır. Çünkü, insanın üzerinde Cenâb-ı Hakk'ın pek çok ism-i şerifi tecellî etmektedir; insan, bütün yüce mânâlar kendisinde toplanmış bir fihrist gibidir. Bundan dolayıdır ki, Hazreti Ali (radıyallâhu anh) insanın mahiyetindeki ulvîliğe bakarak ona seslenir ve *"Kendini küçük bir cirim görüyorsun; hâlbuki bütün âlemler sende gizlidir. Sen bütün hakâike bir fihristsin."*[20] der. M. Âkif, Hazreti Ali'ye isnat edilen bu sözü serlevha yaptığı bir şiirinde insana şöyle seslenir:

"Haberdâr olmamışsın kendi zâtından da hâlâ sen,
' Muhakkar bir vücûdum!' dersin ey insan, fakat bilsen.
Senin mâhiyyetin hatta meleklerden de ulvîdir:
Avâlim sende pinhandır, cihanlar sende matvîdir:
Zeminlerden, semâlardan taşarken feyz-i rabbânî,
Olur kalbin tecellî-zâr-ı nûrâ nûr-i Yezdânî.
Musaggar cirmin amma gâye-i sun'-i ilâhîsin;
Bu haysiyyetle pâyânın bulunmaz, bîtenâhîsin!"

Evet, insan böyle mükemmel yaratılmış bir varlıktır ve o, Hâlık-ı Kerim'in pek çok isminin aynasıdır. Bu açıdan, Cenâb-ı Hak, insanın yaratılışını Zât-ı Zülcelâl'inin kemâl-i azâmetini ifade eden "Biz" sözüyle anlatmaktadır. Ayrıca, bu hitapta, insanın hilkatinde de bir vasıta ve vesileden bahsedilebileceği ima edilmektedir. İzzet ve azamet sahibi Mevlâ-yı Müteâl, insanın yaratılışında da anne-babayı vasıta kılmış, onları dest-i kudretine perdedar yapmıştır.

Son bir husus da şudur ki, Cenâb-ı Hak bütün azamet ve izzetiyle beraber *"Biz"* ifadesini kullanarak bize bir de edep öğretmektedir. Hiç ihtiyacı yokken, vesile ve sebeplere de söz hakkı verdiğini beyan buyurmakta, "ben, ben" deyip duran egoist nefislere benliği bırakıp "Biz" demenin gereğini talim etmektedir. "Yaptım", "ettim", "çattım", "kurdum"... demek suretiyle sürekli kendisini nazara veren kimselere, şahs-ı mânevînin bir ferdi olma ve kolektif şuurla hareket etme ufkunu göstermektedir. Malûm olduğu üzere, Hâlık-ı Kerim, Hazreti Âdem'in (aleyhisselâm) yaratılması hususunda meleklerle âdeta istişare etmiştir; oysa meşveret etmek, aklı ve ilmi sınırlı olanlara mahsustur.

Bu meseleyi değerlendiren Hazreti Üstad, "Cenâb-ı Hakk'ın meleklerle istişare etmesi, insanlara istişare yapmaları hususunda bir ders vermek içindir; yoksa, Allah müşavereden münezzehtir."[21] buyurmaktadır. İşte, Allah Teâlâ'nın meleklerle istişare etmesinde istişareyi talim buyurması söz konusu olduğu gibi, bazı âyetlerde "Biz" demesinde de kullarına kendini nefyetme ve tevazuu esas edinme dersi verdiği düşünülebilir.

Her meselenin en doğrusunu ve hakikatini Allah bilir...

1 Enbiyâ sûresi, 21/22.
2 Bakara sûresi, 2/186.
3 Zâriyât sûresi, 51/56.
4 Tâhâ sûresi, 20/14.
5 Tâhâ sûresi, 20/12.
6 Enbiyâ sûresi, 21/107.
7 Enbiyâ sûresi, 21/107.
8 Kadir sûresi, 97/1.
9 Hicr sûresi, 15/9.
10 Ebu's-Suûd, *Tefsîru Ebi's-Suûd* 5/68.
11 Kevser sûresi, 108/1.
12 er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb* 32/114.
13 Bediüzzaman, *İşârâtü'l-İ'câz* s.202.
14 Fetih sûresi, 48/1
15 Fetih sûresi, 48/2.
16 el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 26/91.
17 Bakara sûresi, 2/57.
18 Bediüzzaman, *Sözler* s.312 (Yirmi İkinci Söz, İkinci Makam, İkinci Lem'a).
19 Tîn sûresi, 95/4.
20 el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 5/366.
21 Bediüzzaman, *İşârâtü'l-İ'câz* s.203.

Deli mi, Delil mi?

Soru: *Dinimize göre "akıllı insan" kimdir; dünden bugüne adanmış ruhlara "deli" nazarıyla bakılmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Cevap: Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Zekâsının hakkını verip her meseleyi enine boyuna düşünen akıllı insan, nefsini hesaba çekip onu dizginleyebilen ve sürekli salih ameller peşinde koşup ölüm ötesi için hazırlık yapan kimsedir; aklı kıt, zekâsı zayıf, doğruyu bulmaktan âciz ahmak ise, nefsinin arzularına tâbi olup onun bütün isteklerini yerine getirdiği hâlde hâlâ kurtulacağını uman, Allah'tan bağışlanma beklemeyi yeterli bulup sadece bu kuruntuyla teselli olan kimsedir."*[1] buyurmuştur.

Recâ Ehli ve Kuruntu Güruhu

Evet, her zaman tedbirli hareket edip sürekli temkinli davranan, nefsini hakimiyet altına alıp, onun hoşuna gitmese de dinin güzel gördüğü işlere sarılan, dünyanın cazibedâr güzelliklerine aldanmadan hep ahiret hayatı için azık hazırlama cehd ü gayretinde bulunan insan akıllı, zeki, ileri görüşlü ve doğruyu eğriyi bilen bir insandır. O, bu dünyanın fâniliğinin farkındadır; ahiretin ise bâki ve ebedî olduğuna çok iyi inanmıştır. Dolayısıyla, o hep ölümle başlayan uzun yolculuk için zahîre tedarik etme peşindedir. Akıllı kişi, dünyadan nasibini unutmayan ama asıl ahirete müteveccih yaşayan, Cennet'e, orada kavuşacağı salih kimselere, hepsinden öte Cemalullah'ı müşâhedeye, rızaya ve rıdvana müştak olan ve bu güzelliklere ulaşma, ebedî saadeti kazanma uğrunda varını yoğunu feda etmeye âmâde bulunan insandır.

Aklının nasihatlerine hiç kulak asmayan, iradesinin zimamını heva ve hevesine kaptıran, ömrünü nefsini tatmin etme yolunda harcayan ve onun her dileğine boyun eğerek hiç ölmeyecekmişçesine gaflet içinde yaşayan kimse ise âciz, akılsız ve ahmak bir insandır. O, nefsanî ve şeytanî duyguların ağına düştüğünden bir türlü silkinip doğrulamayan, Kur'ân'ın sözünü dinlemediği ve Hak dostlarının irşatlarına aldırmadığı için İblisin tuzaklarından hiç kurtulamayan ve kendisini güçsüzlüğün, beceriksizliğin, kalın kafalılığın acımasız kollarına bırakan bir miskindir. Böyle bir şaşkın, kârını zararını tespit edemediği, kendisini kazançlı çıkaracak işleri bilemediği ve felâketine sebep olabilecek tehlikeleri göremediği hâlde, bütün bu yanlışlıklarına rağmen hâlâ dünya-ahiret dengesini çok iyi kurmuş, ölüm ötesi için tedbirlerini almış ve göz ucuyla dünyaya baksa bile aslında nazarlarını ahiret yamaçlarına odaklamış insanlara vaad edilen mükâfatı bekler; "Nasıl olsa kurtulurum, Allah Gafûr'dur,

Rahîm'dir" der, recâ hisleriyle dolu bulunduğunu söyler ve ilâhî rahmetin kendisini de kuşatmasını temenni eder.

Oysa, recâ (ümit, emel), bir temennî değildir. Temennî, meydana gelmesi mevzuunda kat'iyet bulunmayan herhangi bir beklentidir, dolayısıyla da ümit vaad etmeyen kuru bir intizardır; hâlbuki recâ, matluba ulaştıracak bütün vesileleri değerlendirip, rahmeti ihtizâza getirme yolunda mü'mince bir şuurla bütün ilticâ kapılarını zorlamanın unvanıdır. Recâ, ancak hasenât adına bir şeyi işleyip onun kabulünü beklemek, kezâ ma'siyetten tevbe edip günahın affedileceği mülâhazasıyla ümitlenmek demektir. Evet, doğru bir recâ, günahlardan kaçınıp Allah'tan inayet beklemek, salih ameller arkasında yarışırcasına koşup sonra da ilâhî rahmetin enginliği mülâhazasıyla Hak kapısına yönelmek şeklindeki ümit ufkudur. Aksine, amelsiz hasenât beklemek veya ömrünü günah vadilerinde geçirdiği hâlde mağfiretten ve Cennet'ten dem vurmak, yalancı bir recâ ve Rahmeti Sonsuz'a karşı da bir saygısızlıktır.

Selef-i salihîn efendilerimiz, yeis çukurlarına düşmenin muhtemel olduğu yerlerde ve ölüm emarelerinin belirdiği zamanlarda "recâ"ya sarılmışlardır; fakat, hemen her zaman havf ve haşyet yörüngeli yaşamaya çalışmışlardır. Rıza ve rıdvana giden yolda hayatlarını havfa göre örgülemiş, iradelerini temkinli kullanmış ve adımlarını hep dikkatli atmışlardır.. evet onlar, nefsin dizginlerini şuurun ve iradenin ellerine vermeyi, dünyayı bir gölgelik gibi kabul edip asıl vatan için azık tedarik etmeyi akıllılık saymış ve ömürlerini bu istikamette değerlendirmişlerdir.

Anlayamazlar!..

Ne var ki, günümüzde "akıllı insan" denince daha çok dünyevî hayatını belli bir seviyede götürebilen, nefsanî arzularını, cismanî isteklerini karşılayabilen ve bir şekilde makam-mansıp, mal-mülk sahibi olmasını becerebilen kimseler akla gelmektedir. Maalesef, bugün meşru mu gayrimeşru mu olduğuna bakmadan, helâl-haram ayırımı yapmadan ve nereden geldiğine aldırmadan çok para kazanmak ve maddî imkânlara ulaşmak akıllılık ve beceriklilik sayılmaktadır.

Dolayısıyla, özellikle içinde yaşadığımız çağda, çoğunlukla hukukî olmayan yollarla varlıklı hâle gelen, haram yiyici bir tufeylî olarak ömür süren ve öldükten sonraki hayatı hiç düşünmeyen kimselerin, nazarlarını ahirete kilitlemiş insanları anlamaları oldukça zordur. Hiç ölmeyecekmiş gibi yaşayan, ölümü hatırlayınca tir tir titreyen ve var gücüyle dünyaya sarılan hevaperestlerin, bir adımla öte tarafa geçeceğine inanan, mevti bir vuslat demi, bir şeb-i arus olarak gören ve ölümü bayram sevinciyle karşılayan Hak erlerini

anlamaları pek güçtür. Rahat düşkünleri anlayamazlar yurdu-yuvayı, yârı-yârânı terk edip en ücra köşelere hicret seferleri düzenleyen muhacirleri!.. Cimriler kavrayamazlar Hak uğruna malı-mülkü, hatta canı-cânanı feda etmeye âmâde kahramanların yaptıklarını!.. Gününü gün etme sevdasındaki zevk düşkünleri akıllarına sığdıramazlar yaşatmak için yaşayanların fedakârlıklarını!..

Çünkü, kendilerinden başka kimseyi düşünmeyen çıkarcılar için şahsî rahatları, servetleri, menfaatleri her şeyden önce gelir. Rahat ve uzun yaşama onlar için gayedir; mal ise canlarının yongasıdır, biraz olsun malları ellerinden gitse, canları çıkacak gibi olur. Onların kıstasları bütün bütün farklıdır ve benlik yörüngelidir. Bu sebeple, onlar, adanmış ruhların fedakârlıklarına kendilerine göre mantıkî bir mahmil bulamaz ve bir hayır çizgisinde yan yana gelip milletin eğitim ve terbiyesi için müesseseler açan, bu uğurda infakta bulunan insanlara “Ya bizim bilemediğimiz bir kısım çıkarları var ya da bunlar birer deli!..” derler. Cenâb-ı Hakk’a teveccüh etmiş mü’minlere “deli” yaftasını yapıştırırlar; zira, onların imana, Kur’ân’a, vatana ve millete hizmet gayesiyle katlandıkları zorlukları, çektikleri çileleri, yaptıkları iyilikleri kendi çarpık hayat telakkileriyle bağdaştıramazlar.

Evet, kim inanılması gerekenlere tam inanır, takvanın hem mehafet buuduyla hem de tekvinî esaslara riayet yanıyla kanatlanırsa, kalbini Allah sevgisiyle mamur kılar, gerekirse malını, canını ve bütün varlığını Hak yoluna feda etme ruhuyla dolarsa ve Allah’ın himayesine sığınır, her işinde Cenâb-ı Hakk’a güvenir, O’na tevekkül ederse.. artık o, öyle namaz kılar, öyle oruç tutar, öyle hacca gider ve öyle mücahede eder ki, bu işin neşvesine akıl erdiremeyenler, onu ne zaman görseler ya hayran olmaktan veya “Bu olsa olsa delidir” demekten kendilerini alamazlar. Gayri, onun ölümü istihkârı bir destan olup dilden dile dolaşır; yemeyi-içmeyi ve şahsî zevkleri terk etmesi hayretengiz bir efsane gibi her yana yayılır ve infak ruhu da bir hüsnümisal, bir yâd-ı cemil olarak bütün cömertlerin muhaverelerini tatlandırır. Ne ki, o fedakârlığı anlayamayan, o ferâgatı kavrayamayan ve o tadı alamayan kimse, o Hak dostunu “deli” sanır.

Bu açıdan, akıllılık ve delilik de izafî sayılır; neyin akıllılık ve neyin delilik olduğu kişiden kişiye ve bakış zaviyesine göre farklı farklı yorumlanabilir. Nefisperestler, adanmış ruhların hâllerini mecnunlukla izah etmeye çalıştıkları gibi, mü’minler de dünyazedelerin acınacak vaziyetlerine baktıklarında, “Cennet’in bütün cezbedici güzelliklerine ve Cehennem’in alev alev korkunç mahiyetine karşı gözünü kapayan bu insanlar, akıbetlerini düşünmeden nasıl yaşıyorlar?!. Her gün binlerce insanın, ölüm fermanını ellerine alıp, kabir

durağına doğru yürüdüklerini gördükleri hâlde nasıl oluyor da hiç ölmeyecekmiş gibi kendilerini zevk ü safaya kaptırabiliyorlar?!." diyebilir ve hayretler içinde kalabilirler. Dahası, meseleyi sahabe ufkundan değerlendirenler de, inanmış oldukları hâlde imanın gereğini eksiksiz yerine getirmeyen mü'minlerin hâllerine şaşar ve bütün hayatı ahirete göre örgülememeyi delilik, hatta iman problemi sayarlar.

Onları Bir Görseydiniz...

Nitekim, Hilyetü'l-Evliya adlı eserinde Ebû Nuaym Hazretleri'nin naklettiğine göre, sahabe efendilerimizdeki dini hassasiyete ve İslâmî heyecana derin bir özlem duyan Hasan Basrî Hazretleri, çağdaşı olan insanların hayatları ile sahabenin yaşayışını kıyaslayıp çok üzüldüğü bir gün şöyle demiştir: "Yetmiş Bedir gazisine yetiştim. Onların çoğunun elbisesi basit bir yün kumaştan ibaret idi. Siz onları görseydiniz deli sanırdınız; onlar da sizin iyilerinizi görselerdi artık ahlâkın kalmadığına hükmeder, kötülerinizi görselerdi onların hesap gününe bile inanmadıklarını söylerlerdi."[2]

Gerçekten, sonraki nesillerin pek çoğu sahabe efendilerimizi görselerdi, onların her hâlleriyle ahiret tüten yaşayışlarını kavramakta zorlanırlardı. Çünkü, ashab-ı kiram her zaman Cenâb-ı Hakk'ı görüyor gibi yaşıyor ve dinî gayretlerinden dolayı başkalarının çok küçük kabul ettiği herhangi bir hususa dahi çok büyük değer atfediyorlardı. Onlar, ahiretlerini kazanmak ve Müslümanlığın izzetini korumak için dünyaya da bir derece kıymet veriyorlardı; fakat, bir yerde Allah'ın rızası ve Resûl-i Ekrem'in şefaati söz konusu olunca dünya onların nazarında ancak sinek kanadı kadar kıymet ifade eden bir duruma düşüyordu.

Dolayısıyla, dünyaya meftun insanlar, şayet böyle bir hayat telakkisine sahip sahabe efendilerimizle karşılaşsalardı, büyük ihtimalle onları anlayamayacak ve "deli" sayacaklardı. Akl-ı meâş sahipleri, kendi ölçülerine uyduramadıkları akl-i meâd temsilcilerini mecnunlukla itham edeceklerdi. Sadece dünyevî geçim işiyle meşgul olan akıl ehli, irfanla terbiye olup öncelikle ahiretini düşünen akıl erbabını garipseyeceklerdi. Evet, aklın en alt tabakası kabul edilen akl-ı meâş sahipleri, sahabe efendilerimizin mertebesine yükselemediklerinden ve ashab-ı kiramın aklın en üst seviyesi olan akl-ı meâda bağlı çizgilerini takdir edemediklerinden dolayı onları yadırgayacaklardı.

Bu açıdan, sahabe efendilerimizin hayat serencameleri tetkik edilse, Hasan Basrî Hazretleri'nin ima ettiği hakikati doğrulayacak yüzlerce hâdise görmek mümkün olacaktır. Meselâ; yaşamak için yaşayanlar, Allah Resûlü uğrunda

bütün varlığını feda etmeye bin can ile razı olan Hazreti Ebû Bekir'i (radıyallâhu anh) nasıl anlayabilir ve onun destanlara sığmayacak hayatını nasıl normal görebilirler ki? Her ne kadar bütün sahabe-i Kiram, Peygamber Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) her şeyden ve herkesten çok sevseler de bu hususta zirveyi Sıddık-ı Ekber tutardı. Hazreti Ebû Bekir, İnsanlığın İftihar Tablosu (aleyhi ekmelüttehâyâ) tarafından çağrıldığı ya da O'na bir şey söyleyeceği zaman her defasında بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللّٰهِ *"Anam babam Sana feda olsun, buyur ey Allah'ın Resûlü!"*[3] diyerek söze başlardı.

Hazreti Ebû Bekir, âdeta Habîb-i Ekrem Efendimiz'le soluk alıp verirdi; O'nu bir süre göremezse kalbi daralır, içini hafakanlar kaplardı; O'nun huzuruna varıp gül cemalini seyretmeden de inşiraha eremezdi. Hep Yüce Dostunun selâmetini düşünür, gerekirse O'nu ölesiye müdafaa eder ve her türlü kötülükten korumaya çalışırdı. Bir keresinde müşrikler kendilerini zulmetten nura çağıran Rehber-i Ekmel'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) üzerine yürümüş ve O'na eziyet etmeye başlamışlardı. Bunu duyan Hazreti Sıddık, hemen koşup Resûl-i Ekrem'in önünde kollarını germiş ve Firavun'un huzurunda hakikatı haykıran Mü'min-i Âl-i Firavn gibi müşriklerin yüzlerine haksızlıklarını çarpmış, *"Yazıklar olsun size! 'Rabbim Allah' dediği için bu masum insanın canına mı kıyacaksınız? Hâlbuki O, size Rabbinden apaçık delillerle gelmiştir."* demişti.[4] Müşrikler Hazreti Ebû Bekir'in bu coşkun çıkışı üzerine Peygamber Efendimiz'i bırakıp ona yönelmiş ve onu uzun süre öldüresiye dövmüşlerdi.

Müşrikler bırakıp gittiklerinde Hazreti Sıddık çektiği acının şiddetinden bayılmıştı. Birkaç kişi onu sırtlayıp evine götürmüşlerdi. Saatlerce baygın yattıktan sonra ayıldığında ilk olarak *"Resûl-i Ekrem'e (aleyhi ekmelüttehâyâ) ne oldu, Efendim nasıl şu anda?!."* diye sormuştu. Etraftakiler, Enbiyalar Serveri'nin iyi olduğunu söyleseler de Ebû Bekir (radıyallâhu anh) tatmin olmamış, *"Beni O'na götürün!.."* demişti. Aile fertleri bir-iki lokma yemek yemesini, biraz su içip az dinlenmesini söylemişlerdi; ama o *"Beni Efendime götürün!"* diyerek ısrar etmiş ve Hepimizin Efendisi'ni görmeden de içi rahat etmemişti.

Dünya Onları Değiştiremedi

Bütün ashab-ı kiram aynı Peygamber aşkıyla ve aynı İslâmî heyecanla yaşadılar. Dinleri uğruna her türlü meşakkate katlandılar. Çoğu zaman aç, susuz kaldılar, dayandılar. Bazen bir hurmayı üç-beş kişi paylaştılar; ama hâllerinden şikâyet etmediler. Ekseriyetinin evi barkı hiç olmadı, hep mescidin bir

köşesinde yatıp kalktılar; fakat, fakirliklerini mahrumiyet bile saymadılar, aldırmadılar.

Kovuldular, dövüldüler; kızgın çöllerde ateşten kumlara yatırıldılar, koca koca kayaların altında bırakıldılar.. bin bir türlü işkencelere maruz kaldılar; ne var ki onlar sabrettiler, hep sabrettiler. “Hicret” denince, yurda-yuvaya kısacık bir veda nazarı atfedip hemen sefere koyuldular; “mücahede” emrini duyunca aileleriyle helâlleşip yola revan oldular; cihanın dört bir yanına irşad seferleri yapmak icap edince de sevdiklerini Allah’a ısmarlayıp en uzak diyarları vatan tuttular.

Gün geldi, o ızdıraplı dönemi arkada bıraktılar; Cenâb-ı Allah önlerini açtı, hepsi muzaffer birer kahraman oldular. Dünya yüzlerine gülmeye başladı, her birine ganimetten bir miktar ayrıldı; çok büyük servetlere kavuştular. Bazıları vilâyetlere vali olarak atandılar, kimileri de daha başka idarî vazifeler aldılar. Dünya değişti, onları kuşatan zorluklar geçip gitti ama onlar hiç değişmediler. Vali oldukları zaman bile ekmeklerinin yanına bir katık istemediler. Ganimetleri kendileri için harcamadılar, mal-mülk sevdasına asla kapılmadılar. Onlar hep ahireti düşündüler, hep öteler mülâhazasıyla soluklandılar.

Evet, mesuliyet ve hesap duygusu altında âdeta kemikleri çatırdayan sahabe-i güzîn efendilerimiz, kılı kırk yararcasına titiz bir hayat yaşadılar. Meselâ, Hazreti Ebû Bekir (radıyallâhu anh) Halife seçildikten sonra da komşularının koyunlarını sağarak geçimini sağlamaya devam etmişti.[5] Bir müddet sonra, önde gelen sahabi efendilerimizin ısrarları üzerine, cüz’î bir maaşa razı olup koyun sağmaktan vazgeçmişti. Hizmetine mukabil maaş almak ona çok ağır gelmişti ama devlet işlerini aksatmamak için buna katlanmıştı. Bununla beraber, kendisine takdir edilen parayı kullanırken elleri titrerdi. Ahirete göçtüğü zaman, *“Benden sonraki Halifeye verilsin!”* diyerek geride küçük bir küp bırakmıştı. İkinci Halife Hazreti Ömer’in huzurunda açılan küpten küçük küçük paracıklar ve bir de mektup çıkmıştı. Kısacık namede şöyle deniyordu: “Bana tahsis ettiğiniz maaş bazı günler fazla geldi. Bunu harcamaktan Allah’a karşı hayâ ettim; zira bu, halkın malıdır, devletin hazinesine katılmalıdır.” Hazreti Ömer, bu manzara karşısında gözyaşlarını tutamamış ve *“Ey Ebâ Bekir, bize örnek bir hayat bıraktın.”*[6] demişti. Demişti ama onun hayatı da selefininkinden geri kalır gibi değildi; çünkü o da diğer bütün Kur’ân talebeleri misillü her zaman ahirete müteveccihti.

Nasıl olmasın ki, Kur’ân’ın sâdık bir talebesi kendi aşk, şevk, heyecan ve tutkularının ötesinde başkalarını da terkisine alıp sonsuza taşıma azmindeki bir

ebediyet süvarisidir. O, düşünce dünyasına göre mefkûreleştirdiği ufka doğru ilerlerken, başkalarının realite dedikleri pek çok şeyi çiğner-geçer; çiğner-geçer de bir kısım mefkûrezedeler onu deli sanırlar. Çünkü, onda her zaman derin bir teessür vardır ve o teessürün günlerce burkuntular meydana getirdiği de olur, ama o kudsî bir hüzündür. Evet, yeme, içme gibi beşerî ihtiyaçları ona unutturan, zevkin her çeşidini ayakları altına aldıran bu hüzün, ayanlardan ayanı gözsüzlere gösterme, kalbsizlerin pinhan saydığı Mutlak Nur'u paslı gönüllere ulaştırma teessürüdür.

Herkes inandığı ölçüde gönlünde bu hüznü duyar ve herkes imanı nispetinde malıyla, canıyla, bütün imkânlarıyla Hak yolunda hizmete koşar. Allah'ın yüce adının her tarafta şehbal açmasının lüzumuna ve Resûlullah'ın nam-ı celilinin sinelerin dermanı olduğuna kim ne kadar inanıyorsa, işte o kadar kendisini davaya adar ve o nispette dine hizmet heyecanıyla dolar. Bu itibarla, sahabe efendilerimizin imanı ve İslâmî heyecanı tarife gelmeyecek kadar büyüktür. Öyle ki, onlardan hangisine kulak verilse, "Sadece malı-mülkü feda etmek ne ki; ah keşke, yüz canım olsaydı da hepsini Allah yolunda verseydim" dediği duyulacaktır.

İslâm'ın Mecnunları

Bu konuda, Abdullah İbn Hüzafetü's-Sehmî binlerce hüsnümisalden sadece biridir: Bizanslılar onu esir edip, akla-hayale gelmedik her türlü vahşice işkenceye maruz bıraktıktan sonra idamına karar verirler. Karar kendisine tebliğ edilince Abdullah İbn Hüzafetü's-Sehmî ağlamaya başlar. O ana kadar bu yüce sahabiyi defalarca kaynar suya sokan, atların arkasına bağlayıp sürükleyen ve dayanıklılığı karşısında hayrete düşüp, hayranlık içinde "Keşke bu, bizim dinimizi kabul edip bizden biri olsa!.." demekten kendilerini alamayan Bizanslılar, evvelki bütün eziyetlere katlanan bu büyük insanın o anda ağladığını görünce şaşkınlıklarını gizleyemez ve ona "Niçin ağlıyorsun, yoksa korkuyor musun?" diye sorarlar. Hazreti Abdullah, "Korkmak da ne demek!.. Böyle bir tek canla ve yalnız başıma gideceğim için üzülüyorum. Arzu ederdim ki, başımdaki saçlarım adedince canım olsaydı da hepsini Allah'ın ve Resûlü'nün uğrunda feda etseydim; ya da sizden birine Rabbimi anlatabilseydim de ben ölsem bile onun kurtulmasına vesile olsaydım. Heyhat, şu anda buna muktedir değilim ve sadece bir insan olarak, basitçe öldüğüm için kederleniyorum!.."[7]

Bu cevap karşısında Bizanslıların hayranlığı bir kat daha artar ve bu kahraman adamın ölmesine razı olamazlar; bir bahaneyle onu idam etmekten vazgeçmek isterler. Abdullah İbn Hüzafetü's-Sehmî'ye bir daha düşünmesi ve

kendi dinlerine dönmesi için üç dakikalık fırsat verdiklerini söylemek ve onu razı etmek için rahiplerini gönderirler. Hak Dostu, kendisine lütufkâr bir tavırla nazar eden râhibe döner ve şöyle der: "Aziz peder, bana verdiğin şu üç dakikalık fırsattan ötürü bilsen sana nasıl minnettarlık duyuyorum! Zira, şu kısacık zaman içinde Hak din olan İslâm'ı sana anlatabilirsem, artık ölsem de gam yemem. Sana ebediyet yolunu gösterdikten sonra ölüme seve seve giderim!"

Evet, ashab-ı kiram çok kısa bir zamanda cihanı fethe muvaffak olurken işte bu coşkuyla dolu bulunuyorlardı. Onların hepsi, İslâm davasının birer mecnûnu idi. Dıştan ve zâhiri nazarla bakan onlara deli derdi; çünkü onların yaptıkları sıradan akılları durdurup, dünyevî hayalleri donduracak çapta işlerdi. Onlar, birer hakikat delisiydi, İslâm hakikatine delice bağlanmışlardı. Leyla'nın peşine düşen Mecnun'un hâli nasılsa, İslâm'ı cihana neşretme ve Allah'ın rızasını, Resûlullah'ın hoşnutluğunu kazanma mevzuunda onların hâli de öyleydi. Emir gelince hemen Tebük'e azmirah eden, Yermük'e yönelen ve Mute'ye sefer düzenleyen bu Hak sevdalıları, gerektiğinde Cennet'e gidiyor gibi ölüme yürüyor, zamanı gelince de dünyanın dört bir bucağına tebliğ için koşuyorlardı. Tabiî ki, müşrikler ve dünyaperestler, kendilerinin fersah fersah kaçtıkları ölüme güle güle giden sahabe efendilerimizi anlayamayacak ve onlara "deli" diyeceklerdi.

Osmanlı ordusunda da, "Serhad Kulu" denilen askerlerin bir bölümünü "Deliler" bölüğü teşkil ediyordu. Çok iyi yetiştirilen bu yiğitler, başkalarının korkup kaçtığı cephelere seve seve giderler; çoğu zaman kılıç bile kullanmadan düşmanlarını mağlup ederlerdi. Akıncılardan olan bu erler gözlerini budaktan sakınmazlardı. Öyle cesurdular ki, aslında kendilerine öncü mânâsında "delil" denmesi gerektiği hâlde cesaretlerinden dolayı halk arasında "deli" sıfatıyla anılır olmuşlardı. Mesleklerinin temelini Hazreti Ömer'e (radıyallâhu anh) dayandıran bu askerî birliğin parolası "yazılan gelir başa" şeklindeydi. Böyle bir anlayış ve şuura sahip oldukları için de hiçbir tehlikeden çekinmezlerdi. Hatta, kum torbalarına vura vura nasırlaştırdıkları yumruklarından nasiplenen atları süvarisiyle beraber devirirlerdi ki, "Osmanlı tokadı"nın meşhur olmasında onların da büyük payı vardı.

Diğer taraftan; daha önce de imalarda bulunduğum gibi, sahabe-i kiram devrinde marzi-i ilâhî en birinci esastı. Ashabın hemen hemen bütün muhaverelerinin mevzuu Cenâb-ı Allah'ın muradını anlama, O'nun rızasına muvafik hareket etme ve hoşnutluğunu kazanma etrafında dönüp dururdu. Onlar, karşılaştıkları her meseleye "Ne yapsak ki Rabbimiz'in istediğine uygun hareket etmiş olsak?" sorusuna cevap arayarak yaklaşırlardı. Kelâm-ı İlâhî'ye

karşı kalb kapılarını sonuna kadar açar ve “Cenâb-ı Hakk’ın marziyâtını kelâmından anlama” hususunda benzersiz bir gayret ortaya koyarlardı. Evet, sahabenin, Allah’a fevkalâde bir merbutiyeti vardı. Onlar, küfre ve nifaka götüren şeylerden, yılandan çıyandan kaçar gibi kaçarlardı. Amellerine marzi-i ilâhîden başka hiçbir maksadın girmesine rıza göstermezlerdi; öyle ki, –meselâ– birisi hicret ederken dünyayı düşünmüş olsa, o kişinin nifak sıfatı taşıdığına inanırlardı.

Gerçekten İnanıyor muyuz?!.

Sahabe-i kiramı takip eden kuşağa “tâbiûn” denir. Bu kuşağa tabiûn (izleyenler, tâbi olanlar) denmesinin sebebi, hem ashab-ı kiramdan hemen sonra gelmiş olmaları hem de sahabeyi büyük bir titizlik, ciddiyet ve itina ile takip etmeleridir. Bu dönemin büyükleri, İslâm’ı en doğru şekilde anlayıp yaşamış olan Peygamber dostları tarafından yetiştirilmişlerdi. Sahabe devrinde rastlanmayan pek çok fikrî cereyana ilk defa onlar muhatap olmuş; bu akımlarla mücadele ederek, sahabeden devraldıkları sahih İslâm anlayışının zedelenmemesi ve gelecek nesillere doğru aktarılması konusunda mühim hizmetlerde bulunmuşlardı.

Gerçekten, bu dönemde çok büyük âlimler, fakîhler, âbidler ve zâhidler yetişmişti ama halk arasında yayılma eğilimi gösteren bâtıl düşünce akımları da ortalığı kasıp kavurmaya başlamıştı. Başta felsefî cereyanlar ve itikadî fırkalar olmak üzere, pek çok akım ilk defa tabiûn döneminde İslâm toplumuna girmiş ve önemli fikir kaymalarına sebebiyet vermişti. Binaenaleyh, akidede sarsılmalar ve ibadet ü taatta zayıflamalar baş göstermişti. Artık, halk dalalet, küfür ve küfrandan, eskiden olduğu kadar ürkmez olmuştu. Dine ve diyanete karşı da sahabe zamanındakine denk şekilde bir bağlılık kalmamıştı. İşte, Hasan Basrî Hazretleri içtimaî bünyede dalaletin normal karşılanır hâle gelmekte olduğunu, küfür ve küfranın eskisi kadar yadırganmadığını ciddi bir inkisar içinde görüp ürpermiş ve “Ashab-ı kiram da sizi görselerdi, ‘Bunlar mü’min değil’ derlerdi.”[8] sözüyle hem sahabenin durumunu hem de daha sonrakilerin gevşemeye başlayan hâlini ifade etmişti.

Şayet, sahabe efendilerimizin etrafa saçtığı ışığın hâlâ her yanı aydınlattığı bir döneme ait bu tespitle bugünün insanları değerlendirilecek olursa, –istisnalar hariç– günümüzde din ve diyanetten kopuşların o güne kıyaslanamayacak kadar arttığı, sahabice hayattan olabildiğine uzaklaşıldığı, dalaletin dört bir tarafa yayıldığı ve ahiret mülâhazasının bütün bütün arka plâna atıldığı görülecektir. Bu açıdan, Hasan Basrî Hazretleri’nin ifadesi bu çağın insanları için öncelikle geçerlidir ve tazeliğini korumaktadır. Maalesef,

bugün inandığını iddia eden pek çok insan için dahi sahabe hayatı bir ütopyadır, o devre dair tablolar onların nazarında sadece bir masaldır; gönüllerde var olduğu söylenen iman vicdanlara hapsedilmiş durumdadır, hayata yön vermekten ve salih amele dönüşmekten uzaktır.

"İman ettim" diyen bir insan, inandığını söylediği esaslara göre yaşamıyorsa ve kendi kültür kaynaklarından nebeân eden değerleri başkalarına duyurma gayret ve iştiyakından mahrumsa, bu onda iman problemi olduğunu göstermez mi? Tebliğ aşkından, i'lâ-yı kelimetullah sevdasından ve temsil cehdinden yoksun oluşu, ondaki iman zaafının bir emaresi değil midir? Kabir hayatına, mahşere, sorgu-suale, sırata, Cennet nimetlerine ve Cehennem azabına iman etmiş bir kimsenin, sevdiği insanların akıbeti ve kurtuluşu hususunda endişeye düşmemesi düşünülebilir mi?.. Ölüm ve ötesine gerçekten inanan birinin, uzak-yakın tanıdıklarının tûl-i emelle oyalanmalarına razı olması ve nefsanî arzuların tuzaklarına takılmalarına karşı lâkayt kalması mümkün müdür?

Demek ki, ahirete inanan bir mü'min, i'lâ-yı kelimetullah vazifesinden müstağni kalamaz; gerçekten iman etmişse, İslâm hakikatini başkalarına da duyurma arzusunun önünü alamaz. Öyleyse, bir insanın kurtulma ve kurtarma gayretinin olmayışı, onda ciddi bir iman probleminin bulunduğuna delildir. Bu itibarla, esefle ifade etmeliyim ki, sahabe efendilerimiz günümüzün insanlarına baksalar ve onların yaşayışlarını kendi hayat çizgileriyle tartacak olsalar, ekseriyet hakkında "Herhâlde bunlar ahirete inanmıyorlar!.." hükmünü vereceklerdir.

Deli İstiyorum!..

Bu mevzudaki tek tesellimiz, ashabı anlayan, onları akl-ı selimin temsilcileri sayan, bu numune-i imtisallerden hangisine tutunsa hidayeti bulacağına inanan ve sahabice yaşamaya çalışan kutlu bir neslin emarelerinin görülmesidir. Kanaat-i âcizanemce, günümüzün Kur'ân nesli ashab-ı kiramı anlamaya başlamıştır. Bu nesil, onlara "deli" nazarıyla bakmamakta ve "yaşanmaz bir hayat yaşadılar" demek suretiyle mesuliyetten kaçma gibi bir yanlışlığa düşmemektedir. Aksine, bu ümit tomurcukları, sahabeyi düşününce, "Allah'ın hoşnut olduğu bir hayat ortaya koydular; bereketli ömürleriyle bize hüsnümisal oldular; şayet, biz de onlar gibi yaşarsak, işte o zaman hem ruhta ve mânâda diriliriz hem de bütün insanlığa diriliş nefhedecek bir keyfiyete ereriz!" demektedirler. Bu da düşünce çizgisinde ve tasavvurda bir yakınlaşma olduğunun alametidir. Bu mefkûre kahramanları, selef-i salihîne "deli" demedikleri ve ashabın davranışlarını gayr-i mümkün, gayr-i mantıkî ve gayr-i makul telakki etmedikleri gibi, onların mü'minlere yakışanı en makul şekilde

yaşadıklarına inanmaktadırlar; dolayısıyla, kendi haklarında da "Herhâlde bunlar ahirete inanmıyorlar!.." denilmesine mahal bırakmamaktadırlar.

Haddizatında, dininden dolayı yer yer cinnet ve hafakanlara girmeyen kimselerin diyanetleri açısından kemâle ermeleri mümkün değildir. İslâm hakikatinin mecnunu olmayanların da, insanlığa ebediyet şerbeti sunmaları imkânsızdır. Binaenaleyh, bu duygularla meşbu bulunduğum bir gün şöyle dua etmiştim Rabbime: "Allahım, Senden iman davasına meftun deliler istiyorum; İnsanlığın İftihar Tablosu'nun beyanı içinde, din ve diyanetinden dolayı kendisine "mecnun" denilecek dostlar ver bana. Kendi çıkarlarını hiç düşünmeyen, makam-mansıp, mal-mülk, şan-şöhret ve servet ü saman sevdasına düşmeyen beş-on yârân ver. Ne olur Rabbim! Senin hazinelerin geniştir; dilersen isteyene istediğini verirsin; bana da dininin delisi beş-on insan ver!"

1 Tirmizî, *kıyâmet* 25; İbn Mâce, *zühd* 31; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/124.

2 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 2/134; el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl* 6/112.

3 Bkz.: Buhârî, *savm* 4; Tirmizî, *menâkıb* 16.

4 Buhârî, *fezâilü ashâb* 5, menâkıbü'l-ensâr 29, *tefsîru sûre* (40) 1; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/204.

5 et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* 2/354-355; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh* 2/271.

6 Bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 3/186; et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* 2/354.

7 İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 27/359; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 3/214.

8 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 2/134; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 19/525.

Sığ Görünen Deryalar

Soru: *Bir hadis-i şerifte, Hak katında mahbub kulların özellikleri sayılırken, onların gizli enginliklere sahip oldukları da nazara veriliyor. Sohbetlerde de çoğu zaman sığ görünüp derin olmak gerektiği üzerinde duruluyor. Gizli enginliklere sahip olma ama sığ görünme faziletinin esasları nelerdir?*

Cevap: Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْعَبْدَ التَّقِيَّ الْغَنِيَّ الْخَفِيَّ buyurarak, Mevlâ-yı Müteâl tarafından sevilen kulların üç önemli vasfını zikretmiş; *"Allah takva ile serfiraz, masivâdan müstağnî ve gizli enginlikleri bulunan kulları sever."*[1] mealindeki bu beyanıyla "takva", "istiğna" ve "iç derinliğine sahip olma" özelliklerine dikkat çekmiştir.

Hayır Kapılarının Sırlı Anahtarı: Takva

Bilindiği üzere; takva kelimesi, gayet iyi korunma ve sakınma demek olan vikâye kökünden gelmektedir. Takva, kısaca "Allah'ın emirlerine itaat edip, yasaklarından kaçınmak suretiyle O'nun azabından korunma cehdi" şeklinde tarif edilmiştir.

Tam ihlâsa ermek için her çeşit şirk şâibesinden sakınmak gerektiği gibi, kâmil takvayı elde edebilmek için de şüpheli şeylerden de bütün bütün kaçınmak icap eder. Nitekim, *"Bir kul, sakıncalı şeylere girme endişesiyle bir kısım sakıncası olmayan şeyleri de terk etmedikçe gerçek takvaya ulaşamaz!"*[2] mealindeki hadis-i şerif gibi pek çok beyân-ı nebevî *"sağâir"* dediğimiz küçük günahlardan da kaçınmayı[3] ve Kur'ân'ın *"lemem"*[4] dediği şeylere karşı da titiz olmayı ihtar etmektedir. Bu açıdan, takva-yı tâmm, ancak küçük günahlardan ve şüpheli şeylerden de sakınmakla elde edilebilir.

Ne var ki, değişik vesilelerle dile getirdiğim gibi, dinin emir ve yasaklarına tam riayet etme şartlarının alabildiğine ağırlaştığı ve dolayısıyla hakikî takvaya ulaşmanın çok zorlaştığı günümüzde, herkesi kâmil takvaya zorlamak dinin özündeki "teysir" (kolaylaştırma) prensibine terstir. Hizmet dairesinin çok genişlediği ve dinî hassasiyetleri gözeten insanların hayatın hemen her sahasında yer aldığı bir dönemde, umum halka takvanın en üst mertebesini teklif etmek, onu altından kalkılmaz bir yük olarak göstermek demektir. Çünkü, böyle bir teklif, inzivaya kapanmayı, sokağa çıkmamayı, eli ayağı, dili dudağı, gözü kulağı günaha bulaştırmamayı, farzların ötesinde nafilelerde bile kusur etmeyecek şekilde kendini ibadete vermeyi ve sakıncalı bir iş yapmış olmamak

için şüpheli şeylerden de uzak durmayı gerektirecektir. Nihayet, bu seviyede bir takvayı temsil etmek, günümüzün şartları içinde çoklarına imkânsız gibi gelecektir; dolayısıyla, meseleyi herkes için o çizgide ele almak dinin "teysir" ilkesiyle çelişecektir.

Binaenaleyh, bugün takva, –Nur Müellifi'nin yaptığı gibi– "farzları titizlikle yerine getirme ve büyük günahlardan kaçınma"[5] tarifiyle ortaya konarak onun zarurî ve câmi' iki esası nazara verilmeli; takva dairesi bu denli geniş tutularak, hiçbir mü'minin dışarda kalmaması sağlanmalı; bilâhire insanlar daha üst mertebelere ulaşma ümidiyle şahlandırılmalı ve herkesin iradî olarak adım adım kâmil takvaya doğru yürümesi temin edilmelidir.

Evet, Allah'ın sevgisine mazhar kulların ilk özellikleri takva dairesine girmiş olmalarıdır. Zira, takvaya sığınmadan Kur'ân'ı anlamak ve ondan gereğince istifade etmek mümkün değildir. Daha Bakara sûresinin ilk âyetlerinden itibaren nazara verildiği üzere, Kur'ân, kapısını ancak müttakîlere aralar, o herkesten önce ehl-i takva için bir hidayet kaynağıdır; zaten takvaya da yalnız Kur'ân yörüngesinde yürümekle ulaşılır. Müttakîler, hem Kur'ân âyetleriyle nefes alıp vererek kalbî ve ruhî hayat adına daima canlı kalırlar; hem de Beyan-ı İlâhî'nin ışığı altında âyât-ı tekviniyeyi sürekli tetkik ve tefekkür ederek Allah'ın (celle celâluhu) kâinatta câri sünnetine (kanunlarına) muvafık davranırlar. Böylece, takva sayesinde, aşağıların aşağısına yuvarlanmaktan kurtulmuş, "a'lâ-yı illiyyîn" yolunu tutmuş ve bütün hayırların, bereketlerin kaynağını bulmuş olurlar.

İstiğna Ruhu ve Beklentisizler

Hususiyle kendini iman ve Kur'ân hizmetine adamış bahtiyar ruhlar için, takvadan sonraki en önemli vasıf istiğnadır. Hadis-i şerifteki, "ganî" kelimesi, "Allah'ın verdiği nimetlere kanaat ettiğinden kat'iyen başkasının eline bakmayan, hep müstağnî davranan, gönlü zengin, beklentisiz." mânâlarına gelmektir.

Istiğna, peygamberlik mesleğinin şiarıdır. Bütün peygamberler, peygamberlik vazifesini eksiksiz yapacaklarına ve bunun karşılığında hiçbir dünyevî ücret almayacaklarına söz vermişlerdir. Kur'ân-ı Hakîm, onların, kendi ümmetlerine –ağız birliği etmişçesine– *"Ben sizden ücret beklemiyorum ki! Benim mükâfatım ancak Allah nezdindedir."*[6] dediklerini anlatmaktadır. Hakikaten onlar, peygamberlik vazife-i kudsiyesinin dünyaya alet edildiği töhmetine meydan vermemek için hayatları boyunca istiğnaya bağlı kalmış ve bu müstağnî hâlleriyle sonraki nesiller arasında neşr-i hakkı kendilerine vazife

edinenlere hüsnümisal olmuşlardır.

Yâsîn sûresinde anlatılan kahraman (Habîb-i Neccar) da *"Yaptıkları tebliğ karşılığında sizden bir ücret istemeyen, hiç menfaat beklemeyen, dosdoğru yolda yürüyen bu kimselere uyun."*[7] demek suretiyle, yine irşad erlerinin aynı vasfına dikkat çekmiştir. Habîb-i Neccar, arkasında yürünecek rehberlerin en önemli iki vasfını nazara verirken, onların hizmetlerine mukabil hiçbir ücret/menfaat beklemediklerini ve herkesten önce kendilerinin dosdoğru yolda yürüdüklerini belirtmiştir ki, doğrusu, bu iki sıfatı üzerinde taşımayan kimselerin başkalarına hidayet yolunu göstermeleri hiç mümkün değildir.

Nur Müellifi, iman ve Kur'ân hizmetine gönül vermiş insanlar için istiğnanın çok önemli bir rükün olduğunu vurgulamaktadır. Meseleye dini dünyaya alet etme töhmeti açısından da yaklaşarak, ehl-i dalâletin, "İlmi ve dini kendilerine medar-ı maişet yapıyorlar." deyip ehl-i ilme insafsızcasına saldırdıklarını ve dolayısıyla onları fiilen tekzip etmek gerektiğini belirtmektedir.[8]

Aslında bugün de bazı kimseler aynı hastalığa müptelâdır ve onların yüzünden bütün Müslümanlar karalanmaktadır. Kur'ân okuma üzerinden gırtlak ağalığı yapanlar, ruhsuz bağırıp-çağırmaları dua yerine koyanlar ve bir kısım soğuk merasimlerle dini folklorlaştıranlar ma'şeri vicdanda müspet bir tesir uyaramadıkları gibi İslâm'ın güzel çehresini de karartmaktadırlar. Niyetleri dünyevî menfaatler olduğu müddetçe gönüllere nüfuz edemeyeceklerini anlayamamakta ya da ücret beklentisi içinde bulunduklarından dolayı başka ulvî gayeleri hiç düşünememektedirler.

Oysa, sözün tesir etmesi, sesin gür ve güzel oluşuna, nağmenin zâhiren iç yakışına değil, Cenâb-ı Allah'ın meşîetine bağlıdır. Allah Teâlâ, sözün tesirini, büyük bir ölçüde, söyleyenin hasbîliğine, diğergamlığına ve yaptığı irşad vazifesi karşılığında hiçbir ücret beklememesine bağlamıştır. Çoğu zaman, bir köşeyi veya bir kürsüyü tutmuş, sadece dine hizmet için yaşayan samimî, hasbî ve diğergam bir insan, cılız bir sesle, pek de parlak görünmeyen bazı şeyler anlatır; fakat, ma'şeri vicdanda büyük bir tesir bırakır. Çünkü, o müstağnî bir insandır ve muradı da Allah'tır.

Bu itibarla, Kur'ân talebeleri, dava-yı nübüvvetin birer temsilcisi olarak peygamberlerin istiğna yolunu takip etmeli ve daha baştan *"Benim mükâfatım ancak Allah nezdindedir."*[9] diyerek iman hizmeti adına yapıp ettiklerine karşılık asla dünyevî bir ecir beklememelidirler. Köy köy, kasaba kasaba, şehir şehir, hatta ülke ülke dolaşırken, hemen her yerde i'lâ-yı kelimetullah hesabına bir nağme tuttururken, vaaz, sohbet ve nasihat ederken ya da bir insana tek hakikatı anlatırken çok hasbî olmalı ve asla dünyevî bir karşılık ummamalı,

almamalıdırlar. Dünyanın mal ü menâline meyil göstermemeli, neşr-i hak vazifesine mukabil kimseden bir ücret istememeli; ancak kifaf-ı nefs edecek kadar bir iaşe bulurlarsa onunla geçinmeli ve hep istiğna içinde hareket etmelidirler.

Telbis Yolu

İşte, bu ölçüde bir takva ve istiğna, Cenâb-ı Hak tarafından sevilmenin iki önemli vesilesidir. Fakat, hadis-i şerifte bu iki mübarek vesileye derinlik katıp mahbubiyet yolunu bütün bütün açacak olan üçüncü bir husus zikredilmektedir. En az ilk ikisi kadar ehemmiyetli olan bu vasıf, insanın iç derinliğine, gönül zenginliğine, ruh enginliğine sahip olması ve bunu bir sır gibi başkalarından saklamasıdır. Evet, bazı şeylerin gizli kalması matluptur; bunların başında da insanın iç derinliği ve şahsî faziletleri gelir; samimî bir kulun, mazhar olduğu hususî ihsanları mahfî tutması ve kendi faziletlerini sayıp dökmekten kaçınması gerekir.

Müttakî ve müstağnî kulların Hazreti Mevlâ ile bambaşka münasebetleri vardır; onlar, zaman zaman kendi nefislerinden dahi kıskanacakları aydınlık vakitlere ve sürpriz, eşsiz ilâhî lütuflara mazhar olurlar. Ne var ki, Hak Dostları, Allah Teâlâ'nın ihsan buyurduğu nurlu dakikaları ve o münevver zaman dilimlerinde lütfettiği ikramları, keşf ü kerametleri hep gizlemeye çalışırlar. Cenâb-ı Hakk'ın hususî teveccühlerinin ve o teveccühlerin değişik ikramlar şeklindeki tezahürlerinin saklı kalmasına çok dikkat eder ve bunları kimseyle paylaşmak istemezler. O'ndan gelen hususî ihsanların gizli birer armağan olduğunu düşünür ve bir sır gibi sadece Veren ile verilen arasında kalması gerektiğine inanırlar. Dolayısıyla, mazhar oldukları o fevkalâde hâllerden kimseyi haberdâr etmemeye gayret gösterirler; yalana girmemeye ve insanları aldatmamaya da dikkat ederek, halk nazarında âhâd-ı nastan bir insan olarak bilinmek için olabildiğine sığ görünürler. Tasavvufta, kendi iç derinliğini gizleyip insanlardan herhangi bir insan gibi görünmek için çaba sarfetmeye "telbîs" denilegelmiştir.

Olgun bir telbîs insanının ana hedefi, her şeyde kendini nefy ü inkâr ve Hakk'ı izhardır. O, iç derinliğini ve muhteva zenginliğini ağyara hissettirmeme ve sürekli kendini sıfırlama peşindedir. Dolayısıyla, iddia ve iddia işmam eden söz ve davranışlardan her zaman uzaktır; öyle ki, üzerinde beliren hususiyetlere mazhariyet demekten dahi kaçınır. O, bir yandan, harika yanlarını asla kendine mal etmez ve mazharı göründüğü esrârın gerçek sahibi olduğu hissini uyarmaz; diğer taraftan da, melâmet mülâhazasına bağlı yaşayan bazı kimselerin şahıslarında İslâm'ın ta'n ve teşnîye uğradığını göz önünde bulundurur ve aynı

hataya kapı aralamaz. Öyle ustaca manevralarda bulunur ki, hem kendini sığ gösterir hem de İslâm'a ve Müslümanlara laf getirmez.

Kendini Sıfırlama ve Melâmet Mülâhazası

Tarih boyunca, her türlü gösterişten ve dünya kaygısından uzak kalmayı benimseyip giyim-kuşam, yeme-içme, tavır ve davranış açısından farklılıklar sergileyen ve gerçek konumundan çok daha dûn görünen kimseler olmuştur ki bunlara genel olarak "melâmî" adı verilmiştir. Hakikî mertebelerini sezdirmemek için toplum içinde sıradan birer insan gibi davranıp kendilerini belli etmeden yaşamaya çalışan melâmîler, Allah'la münasebetlerinin tezahürü olan hâllerini halktan gizlemeye gayret etmiş; bunun için de, insanlara yalnız kötü taraflarını göstererek çevrede kusurlu kimseler olarak bilinip ayıplanmaya ve kınanmaya razı olmuşlardır.

Bazı melâmîler, kimi zaman çok hırpânî elbiselere bürünmüş, bir dilenci edasıyla sokaklarda dolaşmış, bazen de zühd ve vera anlayışından bütün bütün nasipsiz kimselermiş gibi bir tavır sergileyerek en gösterişli kaftanlar giymişlerdir; fakat, her zaman sıradan insanlarmış, hatta ehl-i dünyaymış gibi görünmeyi tercih etmişler ve kendilerini saklamaya çalışmışlardır. Dahası, bazıları bu mevzuda ifrata girerek, ara sıra meyhaneye bile uğramış; orada diline-dudağına bir yudum haram bulaştırmamış ama halkın sandığı kadar salih bir kul olmadığı intibaını uyarmak için bu yolu da denemişlerdir. Onlar, ehlullahtan biri olarak bilinmeyi ve parmakla gösterilmeyi kendi haklarında felâket saymış; insanların nazarında zavallı bir adam olmak gerektiğine inanarak, "dini disiplinlere karşı lâkayt, ciddiyetsiz, yüzer gezer bir adam" şeklinde tanınmayı yeğlemişlerdir.

Ne var ki, günümüzde kendini sıfırlamak, halk nezdinde büyük bilinmekten kaçmak ve düz bir insan gibi görünmek için böyle ifratkâr bir metoda sarılmayı tasvip etmek mümkün değildir. Çünkü, bugün her Müslümanın dini temsil etme ve hem diğer mü'minlere hem de farklı inanç ve felsefelerin tâbilerine örnek olma vazifesi vardır. Dolayısıyla, gizli enginliklere sahip bir insan olma meselesinde de dengeyi gözetmek gerekmektedir. Hâlis mü'min, kendini ifade etmekten kaçınmalı, şahsî faziletlerini anlatmamalı, ticaret metaını bir vitrinde sergiliyor gibi kendine ait değerleri ortaya dökme bayağılığından uzak durmalı ve her zaman düz bir insan görünümünde olmalıdır; fakat, bunu yaparken, aynı zamanda İslâm'a ve bir uzvu olduğu şahs-ı mânevîye laf getirmemeye de azamî çaba harcamalıdır.

Şahs-ı Mânevînin Haysiyeti

Evet, töhmete sebebiyet verebilecek hususları, hususiyle de günümüzde tasvip etmek kat'iyen mümkün değildir. Çünkü, bugün ferdîlikten ziyade şahs-ı mânevî ve heyet-i İslâmiye söz konusudur. Her Müslümanın tavır ve davranışının şahs-ı mânevîye ve İslâm'a mal edilmesi mevzubahistir. Bundan dolayı, çok önemli bulduğum dualardan biri de, "Allahım bizim tavır ve davranışlarımızdan dolayı Müslüman kardeşlerimizi yere baktırma, bizim hatalarımızla onları mahcup etme!.." yakarışıdır. Her mü'min bu duayı günde bin defa tekrar etse, içinde bulunduğumuz şartlar göz önünde bulundurulunca yine de az sayılır. Zira, şimdilerde tek ferdin yakışıksız bir hareketi bütün inananlara kredi kaybettirebilmektedir. Tutarsız davranışlar sergileyen bir insan, bütün Müslümanları zan altında bırakmaktadır. Onun hâline bakan kimseler, genellemelere gitmekte ve "Şayet, İslâm bir şey ifade etseydi, bunların tavırlarında bir istikamet ve mütemadîlik olurdu; oysa bunlar hep böyle zikzaklar çiziyorlar" demektedirler. Dolayısıyla, inanan insanlara has vakar ve ciddiyet içinde bulunmayan ve Necip Fazıl'ın ifadesiyle, zıp orada zıp burada gezinen kimseler, çevrelerine güven telkin edemedikleri gibi Müslümanların inandırıcılığına da zarar vermektedirler.

Bu açıdan, günümüzde اِتَّقُوا مَوَاضِعَ التُّهَمِ *"Sizi zan altında bırakacak yerlerden uzak durun, töhmet noktalarında bulunmaktan sakının!"*[10] mealindeki hadis-i şerife bağlı hareket etmek eskiye nispeten daha da hayatî bir ehemmiyeti haizdir. Evet, töhmet ve suizanna sebep olacak pespaye davranışlardan kaçınmak gerektiği gibi, töhmet fiillerinin cereyan edebileceği yerlerden, onlara götüren duyguları tetikleyebilecek mekânlardan ve bir lokma, bir kelime, bir dinleme ve bir tecessüsle insanı özünden uzaklaştırabilecek kaygan zeminlerden de elden geldiğince uzak durmaya çalışmak lâzımdır. İslâm'ın aydın simasına kara çalmaya hiç kimsenin hakkı yoktur. Bu itibarla da, "Kendimi sıfırlayayım, sığ görüneyim, hafî olayım!" derken, İslâm'ın ve Müslümanların yanlış anlaşılmasına ve ayıplanmasına sebebiyet verebilecek hal ve tavırlara girmemeye de özen gösterilmelidir.

Her meselede ümmetine numune-i imtisal olan Allah Resûlü Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayatı boyunca tenkit edilebilir hiçbir tavır ve davranışı olmamıştır. O, hem peygamberliğinden evvel hem de risaletle tavzif edildikten sonra "Keşke şunu yapmasaydı!" dedirtecek bir harekette bulunmamış ve sorgulanacak bir tavır ortaya koymamıştır. Peygamberlik gelmeden önce, hatta risalet döneminin yarısı geçtikten sonra bile henüz dinî emirlerin ve İslâm ahlâkının esaslarının tamamı ortada yoktur; dolayısıyla dinî kurallar tamamen vaz' edilmemiştir ki, İnsanlığın İftihar Tablosu İslâmî kaideler çerçevesinde yaşasın ve dinî esasların rehberliğinde numune-i imtisal

bir insan olsun. Fakat, mübarek hayatının ilk döneminden başlamak üzere, O hep genel insanî değerler çizgisinde hareket etmiş; Hazreti Üstad'ın yaklaşımıyla, kendisine vahiy gelene kadar Hazreti İbrahim'in çok perdeler arkasında kalmış bakiyye-i diniyle amel etmek suretiyle mükemmel bir hanîf olarak yaşamıştır.[11] Sonra da, Allah Teâlâ, o hanîflik üzerine habîblik hakikatini yüklemiş ve Resûl-i Ekrem'i bütün insanlığa rehber kılmıştır.[12]

Evet, O'nun hayatının hiçbir dönemindeki hiçbir hal, tavır ve davranışını tenkit etmek mümkün değildir. Bu açıdan, gizli derinlikli bir insan olmanın çerçevesi de ancak Rehber-i Ekmel (aleyhi ekmelüttehâyâ) Efendimiz'in örnek hayatına göre belirlenebilir. O, hakperest ve mütevazi tabiatına uygun olarak ve bazen de başkalarını kıskandırmama maksadıyla gerektiğinde hemen tavrını ortaya koymuş, tevazu ve mahviyet içinde iki büklüm olmuştur; fakat, Fazilet Güneşi, daha sonra ümmetini mahcup edebilecek hiçbir davranışta bulunmamıştır.

Bu itibarla, günümüzün irşad erleri, bir taraftan hafî olmaya çalışırken, diğer yandan da Müslümanlığın yüz karası sayılabilecek tavır ve davranışlardan sakınmalıdırlar. Evet, onlar, Mevlâ-yı Müteâl ile baş başa kaldıklarında derinlikleri ihata edilemeyen birer ârif u âbid olmalı, dışarıda ise düz bir insan tavrı sergilemelidirler; ne var ki, mensup oldukları şahs-ı mânevînin haysiyet ve şerefi adına fevkalâde hassas davranmayı ve sûizanna vesile olabilecek bayağılıklardan fersah fersah uzak durmayı da ihmal etmemelidirler.

Ateş Böceği Görünümlü Yıldızlar

Ayrıca, iyi bir mü'min, içte ve Rabbi ile münasebetinde olabildiğine derin, fakat dış görünüşü itibarıyla mukassî olmak suretiyle hasımlarının kin, nefret ve gayz duygularıyla homurdanmalarına, dostlarının da haset hisleriyle oturup kalkmalarına mani olabilir. Haddizatında, derin olup sığ görünmek mü'minlik emaresi olduğu gibi, sathiliğine rağmen gizli enginliklere sahipmiş gibi davranmak da bir nifak alâmetidir.

Halkın nazarında nice şişirilmiş insanlar vardır ki, onların Hak nezdinde sinek kanadı kadar dahi kıymetleri yoktur. Aksine, hadis-i şerifin ifadesiyle, *"Nice saçı başı dağınık, kapı kapı kovulan ve asla önemsenmeyen kimseler de vardır ki, herhangi bir hususla alâkalı Allah'a yemin etseler, Allah onları yeminlerinde yalancı çıkarmaz."*[13] İşte, asıl tâli'liler, "Dışıyla mukassi, içiyle muallâ; fevvâre değil, girdap gibi muammâ" olan bu müberrâ gönüllerdir.

Pek çok meselede olduğu gibi, gizli enginliklere sahip olup sığ görünme fazileti de ancak başlangıçta iradenin hakkını vermek suretiyle zamanla elde

edilebilir. Aslında, insan sadece sığ görünmemeli, her zaman kendisini gerçekten sığ kabul etmelidir. Meselâ, bir Kur'ân talebesi sürekli şu duygularla dolu bulunabilir: "Yetiştiğim ortam itibarıyla, ben daha ciddi bir insan olabilirdim. Cenâb-ı Allah, mütedeyyin bir aile, dindar bir anne-baba nasip etti; çevremde birbirinden kıymetli büyüklerim vardı. Ehlullah'tan olduklarına inandığım Hak dostlarının öteler televvünlü atmosferlerine defaatle girip çıktım. İyi bir mü'min olabilmem için lâzım gelen bütün imkânlar mevcuttu; öyle ki, imkânların bu denli bol olduğu bir ortamda bir merkûp bile insan olabilirdi. Heyhât, ben yakalamam gereken mertebeye bir türlü ulaşamadım. Şayet, Cenâb-ı Hakk'ın sağanak sağanak başımdan boşalan lütuflarını değerlendirebilseydim, daha seviyeli bir insan olarak yetişebilirdim; başımı kaldırdığım zaman İsrafil'in azametli heykelini müşâhede edebilirdim, secdeye kapandığımda Arş-ı ilâhîye değecekmiş gibi olabilirdim. Oysaki, bunların hiçbiri bende yok, dahası mânâya karşı kapalı gibi bir hâlim var. Demek ki, onca imkânı heder etmişim; dolayısıyla ben sadece bir sıfırım."

İşte, her zaman bu düşüncelerle meşbu bulunan bir Kur'ân talebesi, zamanla nefsini bir sıfır olduğuna gerçekten inandırır. Kendisine telkin ede ede mahviyet ve tevazuu tabiatının bir derinliği hâline getirir. O, ne kadar derin olursa olsun, artık kendisini hep sığlardan sığ bilir. İşin bidayetinde iradî olarak nefsini sorgular; fakat, bu mülâhazalar zamanla onun tabiatının bir parçası oluverir ve başlangıçtaki iradîlik müntehada tabiîliğe inkılap eder.

Hâsılı; Allah'ın sevgisine mazhar olan bahtiyar ruhlar, takva ile serfiraz ve masivâdan müstağnî olmanın yanı sıra, "İnsanlar içinde insanlardan bir insan ol!" düsturunu da gönlüne yerleştiren ve gizli enginlikleri bulunmasına rağmen olabildiğine mukassî görünen insanlardır. Onlar, vicdanlarıyla baş başa kaldıklarında iç dünyaları itibarıyla derinlerden derindirler; fakat, kendilerini aşmışlığın ifadesi olarak da her zaman halkın arasında onlardan bir fert ve aktif bir hizmet eridirler. Allah'la münasebetlerini iradî olarak gizlemeye çalışır; ilâhî tecellî ve vâridleri setredilmesi gereken birer namus gibi korurlar. Gayr-i ihtiyari ortaya çıkan fevkalâde hâllerini de değişik tevriyelerle âdeta çarpıtır ve birer yıldız oldukları hâlde ateş böceği gibi görünürler. Arz u semâda seçkin ruhlar pâyesiyle alkışlanırken dahi ciddî bir melâmet ruhuyla kendilerini sıfırlamasını bilirler. Hatta onların arasında öyle kahramanlar vardır ki, oturur-kalkar Rabb-i Rahîm'i anar, benliklerini bütün bütün unutur ve kendilerine karşı yabancı yaşarlar.. iyiliklerini insanlardan saklamanın da ötesinde kendi kendilerinden de saklama mülâhazalarıyla dolar ve vicdanlarında sürekli araya girmelerin ızdırabını duyarlar.. işte, bunlardır Hakk'ın mahbubu kullar...

1 Müslim, *zühd* 11; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/49.

2 Tirmizî, *kıyâmet* 19; İbn Mâce, *zühd* 24.
3 Bkz.: el-Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb* 2/44; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 6/394.
4 Bkz.: Hicr sûresi, 15/9.
5 Bkz.: Bediüzzaman, *Kastamonu Lâhikası* s.118.
6 Yûnus sûresi, 10/72.
7 Yâsîn sûresi, 36/21.
8 Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s.10 (İkinci Mektup).
9 Yûnus sûresi, 10/72.
10 el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 3/36; er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb* 24/206.
11 Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s.319 (Yirmi Üçüncü Mektup, Beşinci Sual).
12 Buhârî, *teyemmüm* 1, *salât* 56; Müslim, *mesâcid* 3, 5.
13 Buhârî, *eymân* 9; Müslim, *birr* 138, *cennet* 48.

Kutlu Miras ve Peygamber Vârisleri

Soru: *Dinimizin, âlimi âbidden daha faziletli kabul edişini nasıl anlamalıyız? Âlimi, âbidden üstün kılan hususiyetler nelerdir?*

Cevap: Cenâb-ı Hakk'ın kelâm sıfatından gelen Furkan-ı Azîmüşşân'ı okuyup anlamak ve emirlerine itaat etmek bir vecibe olduğu gibi, O'nun irade ve kudret sıfatlarının tecellîsi olan kâinât kitabını tetkik edip topyekûn eşya ve hâdiselerin esrarını çözmeye çalışmak da inananlar için bir vazifedir. Zira, her iki kitabın da iyi anlaşılması ve bütün bir hayatın onların ortaya koyduğu disiplinlere göre örgülenmesi hem bu âlemde hem de ötede mükâfat vesilesidir; aksine, onların ihmal edilmesi ve hayata geçirilememesi, dünyada da ahirette de cezalandırılmaya sebeptir.

Cennete Açılan Yol

Bundan dolayıdır ki, İslâm dini, ilme büyük önem vermiş; ilim ve hikmeti mü'minin kaybolmuş malı sayarak, yerine ve söyleyenine bakılmaksızın nerede bulunursa bulunsun onun alınması gerektiğini belirtmiş[1] ve kadın-erkek bütün inananları okuyup anlamaya, bilgi sahibi olmaya teşvik etmiştir.[2] Kur'ân-ı Kerim'de ilmin her çeşidi övülmüş, bilenlerle bilmeyenlerin bir olamayacağı ifade edilmiş[3] ve onlarca âyet-i kerime ile ilmin ehemmiyetine dikkat çekilmiştir. Hadis-i şeriflerde de, ilim yolcusunun ve âlimin faziletleri zikredilerek Müslümanlar sürekli ilme yönlendirilmiştir.[4]

Binaenaleyh, Ebu'd-Derdâ (radıyallâhu anh) Hazretleri'nin rivayet ettiği bir hadis-i şerifte, Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Cenâb-ı Allah, ilim tahsil etmek maksadıyla yola çıkan kimseyi sonu varıp Cennet'e ulaşan yollardan birine dahil eder. Melekler, ilim tâlibinden öyle memnun olurlar ki, onun önünde kanatlarını yerlere sererler. Yerde ve göklerdeki bütün varlıklar ve hatta denizlerdeki balıklar âlim için istiğfar eder, Allah'tan rahmet dilerler. Âlimin âbide üstünlüğü dolunaylı gecede kamerin diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Şüphesiz, âlimler peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler, ne dinar ne dirhem miras bırakmışlardır, onların mirası ilimdir. O ilimden nasibini alan insan, büyük bir bereket ve hayır kaynağına ulaşmış olur."*[5]

Evet, beyan-ı nebevîde ilim, Cennet'e açılan yollardan biri olarak zikredilmektedir. İlim; okuma, görme ve dinleme neticesinde duyu organlarıyla elde edilen veya vahiy ve ilham yoluyla Cenâb-ı Allah tarafından doğrudan gönderilen bilgi demektir. Aynı zamanda, ilim; düşünme, anlama, idrak etme,

bir şeyi olduğu gibi kavrama ve gerçeğe uygun bilgi mânâlarına da hamledilmiştir. Eşya ve hâdiselerin bize anlattığı, tekvinî emirlerin önümüze açıp döktüğü şeylerin hissedilmesi, kavranması ve Yaratan'ın yüce maksatlarının sezilmesi anlamına da gelen ilim tabiri zaman zaman mârifet kelimesinin yerine de kullanılagelmiştir.

Gerçek İlim ve Onun Tâlibi

Gerçek ilim; bir taraftan dünya ve ahiret saadetinin yegâne kılavuzu olan Kur'ân'a sarılarak, diğer yandan da Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin tecellîlerine birer tercüman olan bütün ilim dallarını kucaklayarak sırat-ı müstakîm üzere yürümeyi sağlayan hakikat bilgisidir. Bu açıdan, ilim, bilimle karıştırılmamalıdır; Cennet yolunun rehberi sayılan ilim, tecrübe ile elde edilen, eski bilgiler üzerine bina edilerek geliştirilen, yanlışları düzeltile düzeltile olgunlaştırılmaya çalışılan, pek çok yanlarıyla ilmî faaliyetlerimizin esasını teşkil eden nazariyelerle bir tutulmamalıdır. Çünkü, ilimde, her şeyden önce dinin hakikatine uyanma, Zât-ı Ulûhiyet'i tanıma ve ebedî saadete ulaştıracak bir kısım referanslar alma söz konusudur.

Bilimin el yordamıyla üzerinde çalıştığı kâinât, esasen Cenâb-ı Hakk'ın kudret ve iradesiyle yazdığı ve bir plân, program, ölçü ve dengeye göre tanzim ettiği eşya ve hâdiseler kitabıdır; gerçek ilimler de, Allah'ın kâinâttaki icraatından, ilâhî kanunlarla eşya ve hâdiselerin münasebetinden süzülmüş raporlardan ibarettir. Kâinâtı bir düzen ve ahenk içinde kuran Yüce Yaratıcı, ortaya koyduğu bu düzeni Kur'ân vesilesiyle şerhetmiştir. Dolayısıyla, insan gerçek ilmi, kâinâtı ve Kur'ân'ı beraberce okuyarak elde edebilir. Kâinâtta câri kanunlara, eşya ve hâdiselere Kur'ân'ın adesesiyle bakmak suretiyle, hakikatleri asıl yerine oturtmuş ve ilmi "bilim"in götürüp bıraktığı çıkmazdan kurtarmış olur.

Bu açıdan, hadiste nazara verilen ilim tâlibi, her gün birkaç kez yeryüzünde Allah'ın halifesi olduğunu hatırlayan, dünyevî-uhrevî her iş ve hareketinde sürekli O'nun murad ve hoşnutluğunu arayan, sık sık teşriî emirler açısından durumunu kontrol eden, Rabbiyle münasebetlerinin seviyesini ölçen; bunun yanı sıra, ciddi bir hakikat ve araştırma aşkıyla tekvinî esaslarla meşgul olup, varlık ve hâdiseleri de iyi okumaya çalışan; duyup anladığı, araştırıp öğrendiği her şeyi aile, toplum ve topyekün varlıkla uyum içinde olabilme yönünde değerlendiren; ilimden irfana yürüyen, mârifetten muhabbete kanatlanan; her nesne, her hâdise ve Hak'tan gelen her mesajı O'na yükselten bir vasıta olarak gören, dünya işlerinde de, ukbâ mülâhazalarında da hep önde olmasını bilen insandır. O, derin bir ilim aşkıyla, dünyanın tâ öbür ucunda da olsa, yararlı

şeyleri arayıp bulur ve ona talip olur. Dolayısıyla o, maksadı Allah rızası olduğu müddetçe, Tefsir, Hadis, Usûl-i Tefsir, Usûl-i Hadis, Fıkıh ve Usûl-i Fıkıh.. gibi dinî ilimleri de tahsil etse; fizik, kimya, matematik, astronomi, tıp, hendese, ziraat ve sanayi sahalarında çağının en ileri teknolojilerini öğrenip değerlendirmeye de çalışsa Resûl-i Ekrem'in işaret ettiği ilim tâlibidir.

İşte, Allah rızasına kilitlenerek ister aklî isterse de naklî ilimleri öğrenmek, âlimi âbidden daha faziletli yapan, melekleri hayran bırakan, denizdeki balıkları dahi heyecanlandıran ve insanı Zât-ı Zülcelâl'in teveccühlerine mazhar kılan çok önemli bir kurtuluş vesilesidir. Bu mânâda bir ilim tahsili için yola çıkan insan, sonunda Cennet yamaçlarını ve Cenâb-ı Hakk'ın hoşnutluğunu bulacağı bir koridora girmiş sayılır.

Meleklerin Kanatları

Beyan Sultanı (aleyhi ekmelüttehâyâ) *"Melekler, ilim tâlibinden öyle memnun olurlar ki, onun önünde kanatlarını yerlere sererler."* buyurmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de, meleklerin, yaptıkları vazifelere göre, nuranî mahiyetlerine uygun ikişer, üçer, dörder kanatları olduğu bildirilmektedir.[6] Ne var ki, gayb âleminden olan, maddî kesafetten soyutlanmış bulunan ve mahiyeti insanlar için meçhul kalan melekleri kuşlar gibi kanatlı varlıklar şeklinde tasavvur etmek yanlıştır. Her ne kadar, biz, meleklerin kısa sürede çok uzun mesafeleri kat' etmelerini, bir anda birkaç yerde birden bulunmalarını ve bu farklı yerlerdeki akislerini kanatlarına bağlasak da, meseleyi içinde bulunduğumuz maddî âlemin ölçüleriyle değerlendirmemiz ve bazılarının melekleri kuş şeklinde tasavvur ettikleri gibi, onlara değişik şekiller biçmemiz kat'iyen doğru değildir. Allah Teâlâ melekleri bizim görebileceğimiz şekilde yaratmadığından ve onların yapılarına dair Kur'ân-ı Kerim'de açık bilgi vermediğinden dolayı, bu konuya ihtiyatlı yaklaşmamız gerekmektedir.

Gerçi, hadis-i şeriflerde, Miraç Şehsuvarı Efendimiz'in, Hazreti Cebrâil'i kendi şekliyle iki kez gördüğü ve onun altı yüz kanadı ile ufku doldurduğu[7] anlatılmaktadır; fakat, bu ifadelerdeki altı yüz sayısı kesretten kinayedir, çokluk ifade etmek içindir. Söz konusu kanatlar da, Cebrâil (aleyhisselâm)'ın mahiyetindeki derinlikleri ve iç içe buudları temsil etmektedir. Dolayısıyla, hadis-i şerifler, Vahiy Meleğinin kanatlarını nazara vermekten ziyade, Allah Resûlü'nün Cibrîl-i Emin'i bütün buud ve derinlikleriyle, melekî enginlikleriyle gördüğünü belirtmektedir.

Bu itibarla, sözü edilen kanat, meleğin yaratılış gayesi ve nuranî mahiyeti ile bağdaşan, vazifelerini en süratli bir şekilde yerine getirmesine delâlet eden

mânevî bir buud, bir kuvvet ve bir derinliğin remzidir. Zâhirî ve bâtınî ilimlerin ikisinde birden üstad olan, zâhiri de bâtını da mamur kimselere "iki kanatlı" mânâsına "Zülcenâheyn" dendiği ya da annelerin "şefkat kanatları"na sahip bulundukları söylendiği gibi, meleklerin kanatlarını sermesi de temsilî ve mecazî bir ifade olarak serdedilmiştir. Nitekim, *"Anne-babana acıyarak tevazu kanatlarını onlar için ger!"*[8] mealindeki âyet-i kerimede de benzer bir mecaz bulunmaktadır.

Dolayısıyla, *"Melekler, ilim tâlibinden öyle memnun olurlar ki, onun önünde kanatlarını yerlere sererler."* sözünden maksat, talebenin hakkını tâzim ve ilmin izzetini teslimdir. Evet, melekler ilim ehline saygı gösterirler; çünkü, onlar iyiliğe ve güzelliğe programlı tabiatlarıyla tekbir, tahmid ve tesbih sözlerinden lezzet alır, kulluk adına ortaya konan sahnelerden hoşlanır ve Hakk'a yönelen kimselerden memnun olurlar. "Elhamdülillâh" diyeni işitince sevinir, "Sübhanallah" ve "Allahü Ekber" sözlerine iştirak edip Arş u ferşi velveleye verirler. Melekler, Allah'a doğru yürüyen insanlara derin bir muhabbet duyar, onlara hürmeten tevazu kanatlarını yerlere sererler; onların ders halkalarında hazır bulunur, oraya sekine inmesine vesile olur ve sohbet-i Cânan meclislerini şenlendirirler.

Cenâb-ı Allah, sevdiği kullarını meleklere ve ruhanîlere sevdirdiği gibi, mevcudâtın bağrına da onlar hakkında sevgi ve hüsnükabul tohumları saçar. Öyle ki, mezkur hadisteki ifadeyle, *"Yerde ve göklerdeki bütün varlıklar ve hatta denizlerdeki balıklar onlar için istiğfar eder, Allah'tan rahmet dilerler."* Aslında, mahlûkatın âlimlere rahmet duasında bulunması bir mukabele içindir. Çünkü, âlimler, kâinâttaki her varlığın kendi lisan-ı hâliyle ve kendine has diliyle Mevlâ-yı Müteâl'i zikretmekte olduğunu görürler, duyarlar ve diğer insanlara da gösterirler, duyururlar. Kâinât kitabını sayfa sayfa okur ve insanlara varlıkların esrarını bildirirler. Canlı-cansız hiçbir varlığın boşuna yaratılmadığını ve her şeyin ilâhî bir programa göre, belli bir ölçüyle hilkat sahasına çıkarıldığını gözler önüne sererler. Ulemânın nazarında semadaki yıldızlar da birer âyettir, deryadaki balıklar da. Onlar, çevrelerine R. M. Ekrem'in ifadesiyle "Bir kitabullah-ı âzamdır serâser kâinât / Hangi harfi yoklasan mânâsı hep Allah çıkar." düşüncesiyle bakar ve varlıklar âlemini tevhid türküleri söyleyen bir koro olarak dinlerler. Âlimlerin sayesinde, diğer insanlar da kâinâtı bir kitap olarak okumayı öğrenir ve etraflarını ibret nazarıyla seyretmeye başlarlar. Onların bu hizmetlerine bedel, mahlûkat da kendi dillerinin anlaşılmasına vesile olan âlimler için manen istiğfar eder ve rahmet duasında bulunurlar.

Âlimin Âbide Üstünlüğü

Hadis-i şerifin devamında, İnsanlığın İftihar Tablosu, *"Âlimin âbide üstünlüğü dolunaylı gecede kamerin diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir."*[9] buyurmaktadır. Aynı mefhum bir başka rivayette, *"Âlimin âbide üstünlüğü, Benim sizden makamca en aşağıda olanınıza üstünlüğüm gibidir."*[10] ifadesiyle dile getirilmiştir ki, bu söz, "Bu ikisi arasında kıyas kâbil değildir." mânâsına gelmektedir.

Bilindiği üzere; "âlim", kısaca "belli seviyede bilgi birikimine sahip olan kimse" demektir. Istılah açısından; Kur'ân-ı Kerim başta olmak üzere dinî kaynaklara vâkıf bulunan, Resûlullah'ın hadislerini ve Sünnet-i Seniyyesini iyi bilen ve hem aklî hem de naklî ilimlerden gerektiği şekilde haberdâr olan engin ufuklu insana "âlim" denir.

"Âbid" kelimesi ise, Allah Teâlâ'nın emirlerine titizlikle uyan, farzları ve vacipleri yerine getirmenin yanı sıra nafile ibadetlere ve yapılması sevap olan hayırlı işlere de devam eden, ibadete düşkün samimî kul mânâsına gelmektedir.

Aliyyu'l-Kârî gibi âlimlerin de dediği gibi, ele aldığımız nebevî beyanda, âbid tabiriyle, farz ibadetlerini yapabilecek kadar ilmi olup kâmil şekilde ibâdetini eda eden kimse; âlim sözüyle de, ibadetlerini eksiksiz yapmakla beraber, özellikle dinî ilimleri, usûl ve füruuyla çok iyi bilen insan kastedilmektedir.

Aslında, dinî literatürde, bilip de ibadet etmeyene âlim denilmemektedir. Çok şey bilse bile, bildiğiyle amel etmeyen insanın belâgat ilmindeki sıfatı câhildir. Evet, bir insan üniversite bitirse de, master ve doktora yapmış olsa da, şayet ilmiyle amel etmiyorsa, o câhil demektir. Dolayısıyla, âlim sözü zımnen ibadeti de ihtiva etmektedir; âlim, hem dini tafsilâtıyla bilen hem de o bilgisiyle amel eden kimsedir. Diğer yandan, âbidin ibadeti tafsilâtlı bir ilmi gerektirmemektedir; ibadetlerin farzlarını, vaciplerini, sünnetlerini ve belki bir de adabını bilmesi onun için yeterlidir. İbadet için gereken bu asgarî malûmata sahip olan bir insan her gün iki yüz rekât namaz kılabilir, senenin yarısını oruçlu geçirebilir. Ne var ki, âlim hem dinin özüne ve her meselenin künhüne vâkıf bulunan, hem tekvinî emirlerin gereklerine göre davranan ve hem de ibadetlerini aksatmayan insandır. Bu itibarla da, sadece ibadet kanatlı bir insana nispeten onun daha çok derinlikleri vardır ve o daha faziletlidir.

Ayrıca, Söz Sultanı'nın, âlimi kamere, âbidi de yıldıza benzetmesinde de çok latîf nükteler mevcuttur: Şahsî ibadetin nuru âbidden başkasına geçmez; âbid sadece kendi önüne ışık tutar ve yalnızca kendisini nurlandırır. Hâlbuki âlim, ibadet ü taat ve hayr u hasenâtıyla ferdî dünyasını mamur kıldığı gibi, ilminin

nuruyla başka insanların yollarını da aydınlatır. Bazı âbidler şahsî kemalat açısından kimi âlimlerden daha üstün olabilirler; ne var ki, âlimler rehberlikleri zaviyesinden mutlak fazilette onlardan üstündürler. Nitekim, yıldızlar kendi mahiyetleri itibarıyla kamerden daha parlaktırlar ve –sebepler açısından– bizâtihî birer ışık kaynağıdırlar; fakat, onlar, dünyaya uzaklıklarından dolayı, ışığını güneşten alan kamer kadar karanlıkları yırtıcı ve yol gösterici olamazlar.

Maddî ve Mânevî Terakkî Vesilesi

Hadisin devamında, peygamberlerin miraslarının ilim, vârislerinin de âlimler olduğu vurgulanmaktadır. Nebilerin, geride dinar ve dirhem değil, ilim bıraktıkları belirtilmektedir. Dinar, altın; dirhem de gümüş para demektir ve bu iki değer ölçüsü bütün dünyalıkları temsil etmektedir. Evet, Allah'ın seçkin kulları peygamberler, bu fâni dünyalıklardan ancak zaruret miktarınca almışlar ve ebedî âleme giderken de geride paylaşılacak herhangi bir maddî miras bırakmamışlardır. Onlar, tebliğ ve temsil görevini sadece Allah rızası için yaptıklarını ve risalet vazifesinin karşılığında hiçbir dünyevî ücret beklemediklerini örnek hayatlarıyla ortaya koymuşlardır. Bu muvakkat âlemden ayrılırken de arkada sadece numune-i imtisal güzel hâllerini, sünnet-i seniyyelerini ve dini disiplinleri bırakarak hasbîliklerini bir kere daha göstermiş ve dava-yı nübüvvetin vârislerine hüsnümisal olmuşlardır. Dolayısıyla, Nebiler Sultanı'na vâris olan âlimler de, O'nun kendilerine emanet ettiği Kur'ân hakikatlerine ve Sünnetine gönülden sahip çıkmalı, i'lâ-yı kelimetullahı hayatlarının gayesi bilmeli ve kendilerini o ulvî gayeye adayarak birer emin emanetçi olmalıdırlar.

İşte, hadis-i şerifin sonunda da ifade edildiği gibi, bu ufku yakalayan ve nebi mirası olan ilimden nasibini alan bir âlim, büyük bir hayır kaynağına ulaşmış olacaktır. O, dünyada dinin izzetini ve milletin haysiyetini koruyan bir aziz olarak yaşayacak, etrafına hep ışık dağıtacak, insanların yollarını aydınlatacak, ötede de rehberlik ettiği kimselerin önünde Cennet'e ve rıdvana kavuşacaktır.

Hadis kitaplarında ahirete ait şöyle bir tablo anlatılmakta ve zenginler ile âlimlerin karşılaşmaları nazara verilmektedir: Rivayete göre; servetini Allah yolunda infak eden zenginler ile ilmiyle âmil olan âlimler Cennet'in kapısında buluşacaklar. Âlimler, cömert zenginlere hitaben, *"Buyurunuz, öncelik sizin hakkınızdır, evvela siz giriniz. Çünkü, şayet siz servetinizi Allah yolunda infak etmeseydiniz, ilim yuvaları açmasaydınız ve eğitim imkânları hazırlamasaydınız, biz ilim sahibi olamaz ve doğru istikameti bulamazdık. İlim yolunda bulunmamıza ve ufkumuzun açılmasına siz vesile oldunuz; biz*

size borçluyuz. Dolayısıyla hakk-ı tekaddüm size aittir, buyurunuz!" diyecek ve onlara hürmeten bir adım geriye çekilecekler. Fakat, cömert zenginler, "Aslında, biz size borçluyuz; çünkü, eğer siz o engin ilminiz sayesinde bizim gözlerimizi açmasaydınız, bize güzel rehberlik yapmasaydınız, tekvinî ve teşriî emirleri beraberce okumasını öğretmeseydiniz ve helâlinden kazanıp Allah için infak etmenin güzelliğini göstermeseydiniz, biz servetimizi böyle hayırlı bir iş uğrunda sarfedemezdik. Siz kılavuzluk yaptınız ve bizi bir verip bin kazanma çizgisine taşıdınız. Bundan dolayı, dünyada olduğu gibi burada da öncülerimizsiniz; buyurunuz, evvela siz giriniz!" mukabelesinde bulunacaklar. Bu tatlı muhavereden sonra âlimler öne geçecek ve ard arda Cennet'e dahil olacaklar.

Allahu a'lem, öbür âlemde, belki mizanın başında, belki Sırat'ın üzerinde, belki de Cennet'in önünde âbid ile âlim de karşı karşıya gelecekler ve birbirlerine yol verip öncelik hakkı tanıyacaklardır. Âlimler, tabiatlarına mal olan tevazularıyla, "Siz hayatınızı ibadet ü taatle geçirdiniz, günlerinizi hep namazla, oruçla, hayr u hasenâtla değerlendirdiniz. Burada öncelik hakkı sizindir." diyecekler. Fakat, âbidler hemen geriye çekilip, "Evet, biz çok ibadet ettik; kıyamda durmaktan dolayı ayaklarımız şişerdi, oruç sebebiyle rengimiz sararıp solardı. Neticede, Cenâb-ı Hak, bize ulvî âlemlerde seyahat imkânı verdi, menzil üstüne menzil bahşetti. Fakat, biz ibadetlerin keyfiyetini de, onların değerlerini de hep sizden öğrendik. Sonunda tahtlarımızı kurduğumuz burçlara da sizin rehberliğiniz sayesinde varıp ulaştık. Allah sizi dünyada öncü kıldı, burada da öncelik size aittir; buyurunuz, biz yine sizi takip edeceğiz!" karşılığını vereceklerdir. Dolayısıyla, Peygamber Efendimiz'in ifade buyurduğu o fâikiyet ötede de Cennet'e önce girme şeklinde tecellî edecektir.

Son olarak şunu da ifade etmeliyim ki; ilim ahiret adına çok önemli bir kurtuluş vesilesi olduğu gibi, dünyaya, teknik ve teknolojiye bakan yönüyle de bir terakki vasıtasıdır. Hadisin sonundaki, *"O ilimden nasibini alan insan, büyük bir bereket ve hayır kaynağına ulaşmış olur."* beyanı, Müslümanların devletler muvazenesindeki yeri açısından da değerlendirilmelidir. Nitekim, ilk Müslümanlar ilim ufukları ve araştırma aşklarıyla varlık ve eşyayı didik didik etmiş, çağlar boyu birer kaynak olarak herkesin başvuracağı çok önemli tespitlerde bulunmuş, uğradıkları her yeri kendi aşkın ufuklarına göre yeniden şekillendirmiş ve tıpkı Cennetlerin koridorları hâline getirmişlerdir. İlim ve düşünce enginlikleriyle bütün toplumlara asırlar boyunca muallimlik ve öncülük etmişlerdir. Fakat, maalesef, günümüze doğru gelinirken o aşk u iştiyak yavaş yavaş sönmüş, o beyin fırtınaları tamamen dinmiş ve her şey tersine dönmüştür.. dönmüş ve bu millette öldüren bir yorgunluk başgöstermiştir.

Netice malûmdur; o zamandan bu yana, geçmişin oldukça cahil toplumları ilmî seviyeleri, araştırma ciddiyetleri, maddî terakkîleri ve teknolojik üstünlükleriyle Müslümanları vesâyetlerine çağırır olmuşlardır. İşte, bu kötü gidişe dur diyebilmenin yolu da, bir kere daha gönüllerde ilim aşkını uyarmak ve yeni nesilleri araştırma azm ü iştiyakıyla şahlandırmaktır.

Sözün özü; âlim âbidden daha faziletlidir; zira, âlim, şahsî ibadetlerini aksatmadığı gibi her amelini şuurluca eda eden ve engin ilmiyle başkalarına da yol gösteren insandır. İlmi olmayan âbidin her an kayması ve düşüp yolda kalması ihtimal dahilindedir. Hâlbuki, nebiye vâris olan âlimde dâimî bir murakabe ve bir muhasebe duygusu hakimdir; o, her zaman tetiktedir ve tehlikelere karşı da sürekli metafizik gerilim içindedir. Bu itibarla, yaptığı ibadeti bilerek yapan ve her meseleyi şuurlu bir şekilde ele alan böyle bir âlim, dolunaylı gecede kamerin diğer yıldızlara üstünlüğü nispetinde âbidlerden üstündür.

1 Bkz.: Tirmizî, *ilim* 19; İbn Mâce, *zühd* 15.
2 Bkz.: İbn Mâce, *mukaddime* 17; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 5/283; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 1/8.
3 Bkz.: Zümer sûresi, 39/9.
4 Bkz.: Müslim, *zikir* 38; Tirmizî, *hudûd* 3, birr 19, *kıraat* 3; Ebû Dâvûd, *edeb* 68.
5 Ebû Dâvûd, *ilim* 1; İbn Ebî Şeybe, *el-Müsned* 1/55.
6 Bkz.: Fâtır sûresi, 35/1.
7 Buhârî, *bed'u'l-halk* 7; Müslim, *îmân* 280.
8 İsrâ sûresi, 17/24.
9 Ebû Dâvûd, *ilim* 1 (3651); İbn Ebî Şeybe, *el-Müsned* 1/55.
10 Tirmizî, *ilim* 19; Dârimî, *mukaddime* 29, 32.

Ramazan’da Mukabele ve Teravih

Soru: *Kur’ân ayında, Kur’ân sayesinde yeniden hayat bulabilmemiz için neler tavsiye edersiniz?*

Cevap: Bütün bir sene Kur’ân’dan uzak kalmış olanlar bile Ramazan’ın nûrefşân ikliminde ciddi bir susamışlık içinde Kelâm-ı İlâhî’den kevser yudumlamaya koşarlar. Çünkü, bu gufran ayında, yaygın olarak her yerde yapılan bir âdet de mukâbeledir.

Dünden Bugüne Mukabele

Kur’ân’ın Allah tarafından indirildiği şekilde korunması, âyet ve sûrelerin tertibinin doğru olarak tespit edilmesi ve bunun kontrolü için Hazreti Cibrîl (aleyhisselâm) her sene Ramazan ayında, bir rivayete göre Ramazan ayının her gecesinde, Resûl-i Ekrem Efendimiz’e gelirdi. Allah Resûlü (aleyhi ekmelüttehâya) Kur’ân âyetlerini Cibrîl (aleyhisselâm)’a okurdu ve sonra da onun okuyuşunu dinlerdi.[1]

İşte, Kâinatın İftihar Tablosu ile Cibrîl-i Emin’in Kur’ân-ı Kerim’i bu şekilde karşılıklı olarak okumalarına *“mukabele”* denilmiştir. Hem o mukaddes hatıraya saygının bir tezahürü olarak hem de Kur’ân’ın Ramazan’da nazil olması ve özellikle bu ayda Kur’ân okumanın kat kat mükâfatlandırılacağının müjdelenmesi sebebiyle, mü’minler Ramazan boyunca camilerde ve evlerde “mukabele” okumayı ve hatimler yapmayı güzel bir adet hâline getirmişlerdir.

Selef-i salihîn efendilerimiz Kur’ân’ı her ay bir defa hatmetmeyi ona karşı vefanın alt sınırı kabul etmiş; ayda bir kez onu okumayanın ona karşı vefalı davranmamış ve onu terk etmiş sayılacağını belirtmişlerdir. Bu açıdan, Ramazan’ın mübarek günlerini değerlendirerek ayda en azından bir defa Kur’ân’ı hatmetmeye kendimizi alıştırmalıyız ki, bu bizim için bir başlangıç sayılsın ve hiç değilse bundan sonra Kelâm-ı İlâhî’ye karşı vefalı olabilelim.

Aslında, bilmeyenler her zaman onu öğrenme ve anlama peşinde olmalı, bilenler de bütün idrak ve ihsas güçlerini onu doğru öğretip doğru ifade etmede kullanmalı ve onun okunup anlaşılmasını daha bir yaygınlaştırmalıdırlar. Zira o, anlaşılmak ve anlatılmak için Allah rahmetinin insan akl ü idrakine en büyük armağanıdır. Onu okumayı öğrenip, mânâsını anlamak hem bir vazife hem de bir kadirşinaslık; anlatmaksa onun nuruna muhtaç gönüllere saygı ve vefanın ifadesidir.

Bu itibarla, Kur’ân okumayı bilmiyorsak, Ramazan-ı Şerif’i vesile yaparak,

hemen öğrenme yolları aramalı; Kelâm-ı İlâhî'yi okuyabiliyor ama anlayamıyorsak, bazı âyetlerin şerhlerini de ihtiva eden bir meale başvurmalı ya da daha da güzeli, ciddi bir tefsir kitabı mütalâa etmeli ve bu bir ayı gerçekten bir Kur'ân ayı olarak değerlendirmeliyiz. Selef-i salihîn efendilerimize ittibâen, can ü gönülden Kur'ân'a yönelmeli, Kelâm-ı İlâhî'ye karşı kalb kapılarını sonuna kadar açmalı ve "Cenâb-ı Hakk'ın marziyâtını kelâmından anlama" hususunda Ramazan'ın kudsiyetine yaraşır bir cehd ortaya koymalıyız.

Sünnet'e Uygun Teravih

Soru: *Ramazan ayının önemli bir şiarı da teravih namazıdır. Teravih namazında nelere dikkat etmeliyiz?*

Cevap: Teravih, Arapçadaki "tervîha" kelimesinin cemi (çoğulu) olup "teneffüs etmek, ruhu rahatlatmak, bedeni dinlendirmek" gibi mânâlara gelmektedir. Ramazan ayına mahsus olmak üzere yatsı namazından sonra kılınan sünnet namazın her dört rekâtının sonundaki oturuş, "tervîha" olarak adlandırılmış; sonradan bu kelimenin çoğulu olan "teravih" sözü, Ramazan gecelerinde kılınan bu nafile namazın ismi olmuştur. Teravih namazı, sünnet-i müekkededir; orucun değil Ramazan ayının ve vaktin sünnetidir. Onun için, hasta ve yolcu gibi oruç tutmak zorunda olmayanlar için de teravih namazını kılmak sünnettir.

Peygamber Efendimiz Ramazan'da birkaç gece teravih namazı kıldırmış; daha sonra, teravihte cemaat farz kılınır da Müslümanlar onu edaya güç yetiremezler endişesiyle yalnız kılmayı tercih etmiş;[2] fakat, *"Kim inanarak ve sevabını Allah'tan umarak Ramazan namazını (teravihi) ikâme ederse onun geçmiş günahları bağışlanır."*[3] diyerek ashabını bu namaza teşvik etmiştir.

Resûl-i Ekrem (aleyhissalatu vesselâm) bir başka hadis-i şeriflerinde teravih namazı kılmanın önemini ve sünnet olduğunu şöyle ifade buyurmuştur; *"Allah Ramazan ayında oruç tutmanızı farz kıldı. Ben de Ramazan gecelerinde kıyam etmenizi (teravih namazı kılmanızı) sünnetim olarak teşvik ettim. Kim inanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek ihlâs ile oruç tutar ve kıyam ederse (teravih namazı kılarsa) günahlarından arınır, annesinden doğduğu günkü gibi tertemiz olur."*[4]

Teravih namazının cemaatle kılınması kifaî sünnettir; yani, bir yerleşim yerinde en az bir mecliste cemaatle teravih namazının kılınması gerekir. İki rekâtta bir selâm vererek kılınması en faziletli olanıdır. Aralarda salât u selâm, Esmâ-i İlâhî ve "Hizbu'l-hasîn", "Hizbu'l-masûn" gibi dualar okunabilir.

Günümüzde bazıları Hazreti Âişe Validemiz'den rivayet edilen bir hadisi esas alarak teravih namazının sekiz rekât olduğu üzerinde ısrarla durmaktadırlar.[5] Ne var ki, İbn Abbas (radıyallâhu anhüma) Peygamber Efendimiz'in Ramazan'da yirmi rekât ve vitir kıldırdığını rivayet etmiştir.[6] Dahası, bu hususta sahabe efendilerimizin fiilî icması vardır.[7] Nitekim, teravih namazı Hanefî, Şâfiî, Hanbelî mezheplerine göre yirmi rekâttır. Malikî mezhebinde ise yirmi ve otuz altı rekât olduğu şeklinde iki görüş vardır; yirmi rekât olduğu fikri daha yaygındır. Binaenaleyh, çok yaşlı ve hasta kimseler, sadece sekiz rekâta güç yetirebiliyorlarsa, hiç olmazsa o kadarını eda etmeli; ama gücü ve kuvveti yerinde olan mü'minler teravih namazını mutlaka yirmi rekât olarak ikâme etmelidirler.

Ulema, teravih namazını Kur'ân-ı Kerim'i en az bir kere hatmederek kılmanın sünnet, birden fazla hatimle ikâme etmenin ise bir fazilet olduğunu belirtmişlerdir. Selef-i salihîn, Ramazan boyunca teravihte Kur'ân'ın hepsini okumuş veya okuyan birinin arkasında namaz kılmışlardır. Ne var ki, daha sonraki dönemlerde cemaatin durumu nazar-ı itibara alınarak, teravih namazını insanları camiden uzaklaştırmayacak bir şekilde kıldırmanın daha uygun olduğu görüşü ağırlık kazanmıştır.

Teravih namazı kılınırken, ister kısa sûreler okunsun isterse de hatim takip edilsin, âyetlerin tertil üzere okunması ve namazın da tadil-i erkana riayet edilerek kılınması/kıldırılması gerekir. Yoksa yarış yapar gibi çok süratli bir şekilde âyetleri okumak, rüku ve secdeleri verip veriştirmek kat'iyen doğru değildir. Maalesef, son senelerde halk arasında "jet imam" tabir edilen kimseler türemiştir; teravih namazının ciddiyetine ve sıhhatine dokunacak manzaralar sergilenmektedir. Mü'minler, bu hususta temkinli davranmalı; teravih namazında âyetlerin tertil üzere okunmasına ve tâdil-i erkânın gözetilmesine dikkat etmelidirler.

1 Bkz.: İbn Mâce, *sıyâm* 58; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 5/7.
2 Buhârî, *salâtü't-terâvîh* 1; Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 177.
3 Buhârî, *salâtu't-terâvîh* 1; Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 173.
4 Bkz.: Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 174; Tirmizî, *savm* 83; Ebû Dâvûd, *ramazân* 1.
5 Buhârî, *teheccüd* 16; Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 125; Tirmizî, *salât* 208.
6 el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 2/496.
7 Tirmizî, *savm* 81; Abdurrezzâk, *el-Musannef* 4/261; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 2/496.

Gönül Darlığı

Soru: *İnsan bazen öyle gönül darlığına düşüyor ki, âdeta boğulacakmış gibi oluyor ve ruh dünyasının bütün bütün karardığını zannediyor. Böyle bir hâlden kurtulmanın ve kalbdeki düğümü çözmenin çaresi nedir?*

Cevap: Bu hâlin tasavvuftaki unvanı "kabz"dır. Lügat itibarıyla, iç darlığı, tutulma, gerilme, sıkılma, avuç içine alınma, canı çıkacakmış gibi olma mânâlarına gelen "kabz", tasavvuf ıstılahında, insanın, sımsıkı bir münasebet içinde bulunması lâzım gelen ebedî feyiz kaynağıyla alâkasının gevşemesi ve mânevî feyizlerinin kesilmesi sebebiyle, kısmen de olsa boşlukta kalması ve kalbinin kasvetle kasılması demektir. Buna karşılık, sözlüklerde yayma, açma, sergileme, ferah-fezâ bir duruma erme şeklinde tarif edilen "bast" tabiri ise, tasavvufta, gönlün genişleyip şenlenmesi ve zihnin en muğlak meseleleri dahi çözebilecek seviyeye yükselmesi, dolayısıyla insanın ilâhî lütufları hissetmesi ve yüreğinin neşeyle atması mânâlarına gelmektedir.

Kâbız ve Bâsıt İsimlerinin Tecellîleri

Mevlâna'nın ifadesiyle kalb, tecellîgâh-ı ilâhî deryasının sahilidir. O deryanın tecellî dalgaları devamlı kalb sahiline çarpar durur. Bunlar ışık tayfları gibi değişik şekil ve boylarda olurlar ve uğradıkları yerlerde kendi keyfiyetlerine göre değişik tesirler hâsıl ederler. Bu dalgalardan bir kısmı Cenâb-ı Hakk'ın "Bâsıt" ism-i şerifinin tecellîleri olarak gelir. Bâsıt; dilediği kuluna ihsan ve lütuflarını bol bol veren, ona güzel bir hayat, daimi saadet ve geniş rızık bahşeden demektir. Dolayısıyla, Bâsıt isminin tecellîsi olan dalgalar kalbi inşiraha gark ederler. O engin deryanın bir kısım dalgaları da "Kâbız" isminden neş'et ederler. Kâbız ise; ihsan ve lütuflarını bazen kısan, istediği kulundan servet ü sâmanı, evlâd ü ıyâli, hayat zevkini, gönül ferahlığını alıveren mânâlarına gelir. Kâbız isminin tecellîsi olan dalgalar kalbe gelip çarptığı zaman orada bir sıkıntı, bir kalak ve iç darlığı meydana getirirler.

Cenâb-ı Hakk'ın Kâbız isminin tecellîleri mutlaka her insanda tesirlerini gösterir. İnançsız kimselerde bu tesirler, –imtihan unsurunu anlayamadıklarından– bunalım, stres ve buhran şeklinde ortaya çıkar; onlarda intiharlara sebebiyet veren sâik de çoğu zaman bu türlü bir kabz hâlidir. Mü'minlerde ise, her kabz bir teyakkuz faslı ve Mevlâ-yı Müteâl'e gönülden teveccüh çağrısıdır. İnsan mütemadiyen Bâsıt isminin mazharı olsa ve hep ilâhî ihsanlarla karşı karşıya bulunsa, onun nimetlerin kadrini bilememesi, kendini salması ve nankörce davranması söz konusu olacaktır. O ard arda lütfedilen

nimetlerin muvakkaten kesildiğini de görmelidir ki, onların kıymetlerini anlasın. Bu açıdan, bast hâlinde rahatça kulaç atıp ileriye doğru gidebilmenin zevkini duyabilmek için ara sıra kabza maruz kalmak ve bir tutukluk yaşamak da gerekmektedir.

Evet, Allah Teâlâ hem “Kâbız” hem de “Bâsıt”tır; insan irâdesinin nisbî bir tesiri olsa da, kabz u bast Allah’ın kudret, meşîet ve iradesine bağlıdır. *“Allah hem kabz eder hem de bast eder.”*[1] mealindeki âyet-i kerime de bu hakikati ifade etmektedir. Bütün varlık, O’nun kabza-i tasarrufundadır; semâlardaki burç burç gezegenlerden insanın kalbine kadar her şeyi dilediği zaman evirip-çeviren O’dur. Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz’in *“Kalb, Hazreti Rahman’ın parmakları arasındadır; onu hâlden hâle çevirir ve ona istediği şekli verir.”*[2] sözü de bu gerçeğin bir buudunu hatırlatmaktadır. Allah Teâlâ, Kâbız ve Bâsıt isimleriyle dilediği zaman kalbi öyle sıkar ve onu öyle ihtiyaçlara boğar ki, artık O’ndan gayri hiç kimse kalbi inşiraha kavuşturamaz ve onun ihtiyaçlarını gideremez.. istediğinde de kalbe öyle genişlik ve inşirah verir ve onu öyle ihsanlarla şereflendirir ki, gayrı insan hiç tasalanmaz ve hiçbir şeye ihtiyaç duymaz.

Kabz ve Bastın Vartaları

Nur Müellifi, Kastamonu Lâhikası’nda kabz u bast gibi hâlleri şöyle değerlendirmektedir: “Sair teellümât-ı ruhaniye ise, sabra, mücahedeye alıştırmak için rabbanî bir kamçıdır. Çünkü, emn ve yeisin vartasına düşmemek hikmetiyle, havf ve reca muvazenesinde sabır ve şükürde bulunmak için kabz-bast hâletleri celâl ve cemâl tecellîsinden intibah ehline gelmesi, ehl-i hakikatçe medâr-ı terakki bir düstur-u meşhurdur.”[3]

Demek ki, bazı ruhî sıkıntılar ve gönül darlıkları Cenâb-ı Allah tarafından, insanları sabra ve nefisle mücahedeye alıştırmak için verilen rabbânî birer kamçı gibidir. Tembelleşen bir hayvanın kamçı ile harekete geçirilmesi misillü, hantallaşan ve ülfet içinde kıvranan insanlar da bu kabz ve bast hâlleriyle âdeta kamçılanmakta ve vazifelerinde canlılığa, ciddiyete ve gayrete sevk edilmektedirler.

Bediüzzaman Hazretleri, bu ifadeleriyle kabz u bastın vartalarına da dikkat çekmektedir: Aslında insan daima sabır ve şükür kanatlarıyla yol almalı; havf ve reca dengesini de hep korumalıdır. Ne var ki, bazı kimseler sıkıntı ve zorluk anlarında reca ve sabırla hareket edeceklerine yeise düşebilmekte; rahat ve huzurlu dönemlerde ise havf ve şükür esaslarına bağlı bir tavır alacaklarına emniyet duygusuyla dolup kendilerini bütün bütün rehavete salabilmektedirler.

Oysa, her zaman havf ve reca dengesini gözetmenin hayati ehemmiyeti vardır. İnsan, meleklerle aynı safta yer aldığını görse bile, asla nefsine güvenmemeli, âkıbet ve ahiret hesabına emniyette olduğunu sanmamalıdır. Mutlak yeis küfür olduğu gibi, mutlak emniyet de küfürdür. Evet, nasıl ki âkıbet ve ahiret konusunda bütün bütün ümitsiz olmak bir küfür sıfatıdır; bir insanın ameline güvenmesi, âkıbetinden hiç endişe etmemesi ve Cennet'e gireceğinden emin olması da bir küfür vasfıdır.

Bu itibarla, kabz, yeis bataklığına yuvarlanmamaya dikkat edilerek karşılanması gereken bir celalî tecellî; bast da âkıbetinden emin olma aldanmışlığına düşmemeye itina gösterilerek değerlendirilmesi icap eden bir cemalî tecellîdir. Basta mazhar olan insan, öteleri müşâhedeye açılamamış ve hayatını uhrevîliklere bağlayamamış kimselerin içine düştüğü gaflet ve gevşeklikten uzak kalmalı, şükür hisleriyle dolmalı ve hep temkinli olmalıdır. Kabz hâline maruz kalan kimse de, gönül semasının muvakkaten karardığı o zaman diliminde sadâkat ve vefa ışığıyla yol almalı, ümitsizliğe asla teslim olmamalı ve sabırdan ayrılmamalıdır.

Kabz, dış yüzü itibarıyla çirkin görünse bile, aslında o bir teyakkuz faslıdır ve mâsivâdan sıyrılıp Cenâb-ı Hakk'a yönelmek gerektiğini ikaz eden bir teveccüh davetidir. Yunus Emre,

"Kötüdür yoksulluktan nicelerin varlığı,
Bunca varlık var iken gitmez gönül darlığı."

derken, işte kabzın bu yönüne dikkat çekmiş; bütün gönül darlıklarının çaresinin kesrette vahdeti bulmak, varlığın çehresinde Hâlık-ı kâinatın samedânî mektuplarını okumak ve mâsivâdan kurtulup Mevlâ-yı Müteâl'in muhabbetiyle dolmak olduğuna işaret etmiştir.

Evet, kalbinin kasvet bağladığına ve karanlıklar içinde kaldığına inanan bir insan, şayet kendisini ümitsizliğin pençelerine teslim etmezse ve vicdan lisanıyla sürekli "Tut beni Allahım, tut ki edemem Sensiz!" diyerek Cenâb-ı Hakk'ın inayetine sığınırsa, o kasvetli zaman diliminin boğuculuğuna rağmen, bast hâlinde ulaşamayacağı noktaların çok ötesine vâsıl olabilir. Zira, esas kulluk, kabz hâlinde, onun tuzaklarına düşmeden, sadâkatle ortaya konan kulluktur. O kullukta Allah Teâlâ'nın emirlerini yerine getirme düşüncesinden başka bir niyet ve maksat yoktur; dahası onda aşk yoktur, iştiyak yoktur, cezbe yoktur, incizap yoktur, zevk-i ruhanî yoktur; sadece Yüce Yaratıcı'nın emri olduğu için ibadete ve ubûdiyete sarılma kastı vardır. İşte, ibadet ü taat neşvesinden mahrum kaldığı öyle bir anda da kulluğunu aksatmayan bir insan bire on, bire yüz, bire bin ve hatta daha fazla sevap kazanacaktır. Bu açıdan,

mü'min, inişli çıkışlı bu yolda içinde bulunduğu hâlin kabz ya da bast olduğuna bakmadan mütemadiyen yürümeli ve her zaman kendisine yakışan sadâkat ve vefanın gereğini sergilemelidir.

Gönül Darlığının Çaresi

Diğer taraftan, kabz u bast dilimlerini bazen daraltan, bazen genişleten ve insanı gerilimlere iten veya sevinçlerle coşturan İlâhî irâdedir; bütün bu hususlarda sebepler sadece âdi birer şarttır. Dolayısıyla, bize ait bir kusur ve gafletle gelmiş bir kabz, ilerideki bir bastın başlangıcı; gevşekliğe sürükleyen bir bast ise, tehlikeli bir kısım kabzların davetçisi olabilir. Bazen, ilâhî mevhibelerin hakkını verememe bir kabz sebebi olduğu gibi, çok defa günahlar da beraberinde kabz hâlini getirir. Nitekim, nebevî bir beyanda, *"İç sıkıntıları günahların cezalarıdır."*[4] buyurulmaktadır.

Bu itibarla, kabzdan kurtulma yolları adına en evvel zikredilmesi gereken husus, tevbe ve istiğfardır. Mü'min bir kul, gaflete karşı tavır almalı, günahların öldürücülüğünden tevbe ile kurtulmalı, isyan lekelerini gözyaşlarıyla yıkamalı ve gönül gözünü bir kere daha verâlara çevirmelidir. İşlenen bir günahın, kötülük ve seyyienin hemen arkasından bir sevabın, iyilik ve hayrın yapılması kabz döneminin kısalması için önemli bir vesiledir.

Mânevî hayatımızdaki bir sıkıntı hâlinde inşirah kaynağı olabilecek hususlardan biri de psikolojik tavır ve durum değişikliğidir. Psikologlar da, insanın kendini yenilemesi ve üzerindeki sıkıntıyı atabilmesi için bir hal ve tavır değişikliğini salık vermektedirler. Öfke anında abdestin tavsiye edilmesinin hikmetlerinden biri de yine bu tavır değişikliğini temin etmektir.

Bu zaviyeden, çok ağır ve bunaltıcı bir kabz hâli yaşayan insan, şayet o anda insanlar arasında bulunuyorsa, hemen bir yere kapanıp gönlünü halvete vermeli, Cenâb-ı Hakk'a çok ciddi teveccüh etmeli ve kimsenin duyamayacağı bir mekânda içini Rabbine dökmelidir. Orada lahûtîliğe açılmalı, biraz gönlünün sesini dinlemeli; ruhunu sıkan dış sâiklere, dışarıdaki huzur bozucu seslere, gelip çarpan gürültülere karşı biraz daha kapanmalı ve vicdanında bazı şeyleri görmeye, duymaya, hissetmeye çalışmalıdır. Eğer, o anda tek başına bulunuyorsa, bu defa da hemen arkadaşlarıyla bir araya gelmeli, onlarla konuşup dertleşmeli, kendi durumunu samimî dostlarına açmalı, onların düşüncelerini de yanına almalı; kendisi olarak ayakta duramayacağı zamanlarda arkadaşlarının aşk u şevklerine tutunmalıdır. Kalbi ötelere açık insanlar arasında bazı iman hakikatlerini müzakere etmeli; va'z ü nasihatlere kulak vermeli ve Kur'ân dinlemelidir. Nitekim, ehlullahtan bazıları, kabz hâlinden

kurtulmanın en kestirme yollarından biri olarak, usûlüne uygun okuyan samimî bir insandan Kur'ân dinlemeyi tavsiye etmişlerdir.

Ayrıca, öyle insan vardır ki, ondaki donuklaşma, duraklama, bıkkınlık, yılgınlık ve yorgunluk hâli bizim bazı yanlışlarımızdan ya da yanlış anlaşılan tavırlarımızdan kaynaklanmış olabilir. O zaman da karşımızdaki insanı ferahlatıp onun basta adım atmasına vesile olmak bize düşer; küçük bir latîfe veya bir nükte ile o kilitlenmeyi açmamız gerekir. Yerinde o insanı alıp nezih bir çevrede biraz dolaştırmak ve tenezzüh ufku itibarıyla ona bazı şeyler anlatmak iktiza eder.

Sözün özü; hayatın değişik dönemlerinde hemen herkeste az çok bezginlik, bıkkınlık, gevşeklik, gayretsizlik ve bir ölçüde ümitsizlik görülebilir. Hiçbir zâhirî sebep yokken, insan, içine girdiği bu atmosferin tesirinde ruh semasının bütün yıldızlarının birer birer kayıp döküldüğü hissine kapılabilir. Bunun sonucunda da kalbinde bir sıkışma, bunaltan bir gönül darlığı hissedebilir. Hatta bazen çok uzun süren kabz dönemleri yeis sebebi de olabilir; öyle ki, insan o durumlarda âdeta hiçbir ışık emaresi ve hiçbir inşirah vesilesi göremez hâle gelir. Ne var ki, inanan bir insan, kabzı da bastı da Allah'tan gelen bir imtihan bilmeli; bast hâlinde gaflete ve gevşekliğe düşmemeli, kabza müptelâ olunca da işi mutlak ümitsizliğe vardırmamaya dikkat etmelidir. Hakikî mü'min, her şeye rağmen vefa ve sadâkatle sürekli "Rahmet Kapısı"nın tokmağını çalmalı; iç daralmalarına ve kalbî tıkanıklıklara maruz kaldığı dönemlerde de o eşikten asla ayrılmamalıdır.

1 Bakara sûresi, 2/245.

2 Müslim, *kader* 17; İbn Mâce, *mukaddime* 13, duâ 2.

3 Bediüzzaman, *Kastamonu Lâhikası* s.4.

4 Bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 1/38; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 6/335.

Övülme Tutkusu ve Karakteristik Narsistler

Soru: *Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in ve selef-i salihînin takdir edilme ve övülme ile alâkalı mülâhazaları, tutum ve davranışları nasıldı? Bu konudaki mü'mince düşüncenin ve istikamet çizgisinin esasları nelerdir?*

Cevap: İnsanın gönül dünyasını yavaş yavaş harap eden, mânevî melekelerini birer birer öldüren hastalıklardan biri de övülmeyi sevmek ve her fırsatta methedilmeyi istemektir. Hep üstün sıfatlarla anılmak, medh ü senâlarla yâd edilmek ve sürekli iyilikler, meziyetler ve başarılarla nazara verilmek arzusu tedavisi zor bir kalb marazıdır. Mü'minler arasında da hakkında methiyeler yazılmasını ve övgüler sıralanmasını dileyen insanlar olabilir; fakat, kibir, gurur ve bencillikten kaynaklanan methedilme isteği daha çok müşriklerde ve münafıklarda görülen bir ruh hastalığıdır.

Bir Nifak Sıfatı

İmanın tadını alamamış kimseler, sadece yaptıklarıyla ve sahip oldukları bir kısım vasıflarla değil, yapmadıkları işlerle ve hiçbir katkıda bulunmadıkları başarılarla da övülmeyi, hiç lâyık olmadıkları güzel sıfatlarla da vasfedilmeyi arzularlar. Nitekim, Kur'ân-ı Kerim böylelerini bekleyen acı sonu hatırlatma sadedinde –meâlen– şöyle buyurmuştur: *"Zannetme ki, yaptıklarından ötürü sevinip şımaran, yapmadıkları işlerden dolayı da övülmek isteyen kimseler –evet, sanma ki onlar– azaptan yakayı kurtaracaklar! Onlara hem de can yakıcı bir azap vardır."*[1]

Tefsircilere göre, bu âyet-i kerimeyle o zamanki Ehl-i kitap bilginleri ve münafıklar kastedilmektedir. Zira, bu âyetin sebeb-i nüzulüyle alâkalı olarak şu iki hâdise rivayet edilmektedir:

Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir defasında Ehl-i Kitab'ın önde gelenlerine kendi dinleriyle alâkalı bir hususu sormuştu. Onlar, hakikatin bilinmesini kendi aleyhlerinde saydıklarından gerçeği gizleyip yalan yanlış bazı şeyler söylemişlerdi. Yaptıkları bu iş çok hoşlarına gitmişti; üstelik verdikleri bu yanlış bilgiden ötürü bir de teşekkür beklemişlerdi. Söz konusu beyan-ı ilâhî işte o sözde âlimlerin içyüzlerini ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan, Allah Resûlü (aleyhi ekmelüttehâyâ) cihada çıktığında bazı münafıklar değişik bahanelerle Müslümanlardan ayrılır ve geride kalırlardı. Şayet Müslümanlar yenilecek olurlarsa, onlar savaşa katılmadıkları için çok sevinir, insanlar arasında kibirle, gururla dolaşır ve akıllılık, ileri görüşlülük

taslarlardı. Eğer, mü'minler galip gelip ganimetler elde ederek dönerlerse, o zaman da geride durarak orada yapılması gereken işleri deruhte ettiklerini, ayrı kalmış olsalar bile kalblerinin hep cihad meydanında, arkadaşlarının yanında bulunduğunu ve dualarıyla onları desteklediklerini iddia edip zaferden kendilerine de pay çıkarır ve yapmadıkları şeylerle övülmeyi, takdir edilmeyi, mükâfat görmeyi beklerlerdi. İşte, âyet-i kerime yaptıklarından ötürü sevinip şımaran ve yapmadıkları işlerden dolayı bile övülmekten hoşlanan bu münafıkları açığa vurmaktadır.[2]

Sen de Muhatapsın!..

Evet, bu âyetin iniş sebebi olarak başka bazı olaylar da rivayet edilmektedir ama müfessirler en çok bu iki hâdise üzerinde durmuşlardır. Bununla beraber, unutulmamalıdır ki, bir âyetin herhangi bir mesele üzerine inmiş olması, o ilâhî beyanın sadece o meseleyle alâkalı olduğu anlamına gelmez. Cenâb-ı Hakk'ın her sözü binlerce hikmetle doludur ve pek çok hâdiseye ışık tutucudur. Her âyet, esbab-ı nüzul olarak zikredilen hâdiselerle beraber, onlara benzeyen diğer olaylar için de bir aynadır. Dolayısıyla, bir âyetin birden fazla hâdise ile irtibatlandırılması ve o olayların her birinin âyetin iniş sebebi olarak gösterilmesi normaldir. Bu itibarla, esbab-ı nüzule "iktiran" nazarıyla bakarak, "Allah Teâlâ, bu âyeti belli bir hikmete mebni olarak şu hâdiselerle de irtibatlandırmış olabilir" demek ve iniş sebeplerinden ziyade âyetin muhtevası üzerinde durmak gerekmektedir.

Aslında, sahabe ve selef-i salihînden çokları bu tür âyetlere muhatapları açısından değil de zemmettiği ya da övdüğü sıfatlar zaviyesinden bakıp meseleyi öyle değerlendirmişlerdir. Meselâ, bir âyette inançsızların ya da münafıkların yalancılıkları nazara veriliyorsa, "Nasıl olsa onlara söyleniyor!" deyip geçiştirmemiş; "Acaba bizde de yalancılıktan bir kırıntı var mı?" diyerek hemen nefis muhasebesine girişmiş ve temkinli olmayı yeğlemişlerdir. "Şayet yalancılık Cenâb-ı Hak indinde mezmumsa ve Allah yermesini de methetmesini de sıfatlara göre yapıyorsa, yalan söyleyen kim olursa olsun o yerilmeye müstehaktır." düşüncesini benimsemiş ve bütün kötü sıfatları da bu mülâhazaya göre ele almayı esas edinmişlerdir. Mevlâ-yı Müteâl'in hoşnut olmayacağı bir işe yanaşmamak ve su-i akibete uğramamak için hep teyakkuzda yaşamış, kendilerini asla emniyette görmemiş; Kur'ân'ın zemmettiği her hal, hareket ve sıfatın kendilerinde de olmasından endişe duymuş ve onlardan uzak durmaya gayret göstermişlerdir.

Bu teyakkuz ve temkinden dolayıdır ki, selef-i salihîn efendilerimiz ehl-i küfürle alâkalı âyetleri okurken bile hıçkıra hıçkıra ağlar ve onların akıbetine

düşmekten çok korkarlardı. Meselâ; Ömer İbn Abdülaziz, *"Boyunlarında demir halkalar, ayaklarında zincirler olarak önce kaynar suya sürüklenecek, sonra da ateşte cayır cayır yakılacaklardır."*[3] mealindeki âyeti tekrar ede ede sabaha kadar ağlar ve çok defa secdede yığılıp kalırdı. "Gün gelecek, kâfirler Cehennem ateşinin karşısına tutulurken onlara şöyle denilecek: *"Bütün zevklerinizi dünya hayatınızda kullanıp tükettiniz, onlarla safa sürdünüz!"*[4] mealindeki âyet-i kerimeyi okuyunca yemeden içmeden kesilir; ahiret meyvelerini daha dünyadayken yiyip bitirmekten ve öteye müflis olarak gitmekten korktuğu için bir bardak soğuk su içmeye, birkaç lokma yemek yemeye bile cesaret edemezdi. Doğrusu, özellikle ilk asırlardaki mü'minlerin genel hâlleri Ömer İbn Abdülaziz'in hâlinden pek de farklı değildi. Onlar, her âyet karşısında herkesten önce kendilerini muhatap kabul ediyor ve beyan-ı ilâhînin muhtevasına göre bir tavır belirliyorlardı.

En Tipik Narsistler

Bu açıdan denebilir ki; üzerinde durduğumuz âyet-i kerime, hem insanlara emrettiklerini kendisi uygulamadığı ve dine-diyanete özde bağlı olmadığı hâlde çok dindar, çok hâlis ve çok müttaki görünen, bu görüntüsünden ve yalan yanlış bilgilerinden dolayı da takdir edilip övülmeyi bekleyen Ehl-i kitap bilginlerini, hem akide ve düşüncelerinde münkir olmasına rağmen farklı bir tavır ve kanaat sergileyen, her zaman duruma göre hareket edip sürekli iki yüzlü davranan ve her zeminde ayrı bir hâl ortaya koyarak hüsnükabul ve kâr payı arayan mürâî ve münafıkları, hem de iman kalbinde oturaklaşmadığından Cenâb-ı Allah'ın takdirini ve ahiret semerelerini yeterli bulmayan, insanların övgülerini ve dünyevî lezzetleri de arzulayan bazı Müslümanları tehdit etmektedir. Evet, bu âyet, müşrikler ve münafıklar sebebiyle inmiş olsa da, başkaları tarafından methedilmeyi bir fazilet sayan, bu küfür ve nifak sıfatından uzak duramayan ve gurur, kibir, ucub gibi öldürücü virüslerden kurtulamayan Müslümanlarla da alâkalıdır.

Haddizatında, yapıp ettikleriyle gururlanıp şımaran, yapmadıklarını bile yapmış gibi gösterip övünen ve onlarla övülmekten hoşlanan kimselerdeki ruh sefaletinin sebepleri hep aynı hususlardır. Onlar, dinin esaslarından habersiz, mütemerrid nefs-i emmârenin güdümünde, şöhretperestliğe müptelâ ve bohemce yaşamaya meyilli kimselerdir. Bu zelil insanların çoğu, üstün sıfatlarla yaratılmış olduklarına inanır, kendilerini farklı görüp gösterir ve çevrelerine birer misyon adamı olduklarını empoze etmeye çalışırlar. Pöhpöhe açık ve alkışa teşne bu tiplerin sapık hislerine, aldanmış yandaşlarının iddiaları da inzimam edince ortaya en tipik narsistler çıkar.

Öyle ki, bunlar arasında işi mânâ âleminin devasa kâmetlerinin dahi telâffuz etmediği “Ben kutb-u irşadım”, “Ben gavsım”... türünden iddialara kadar vardıranlar; yanında başka büyüklerden bahsedilmesinden dahi rahatsızlık duyanlar ve Peygamber’in ya da falan velinin temsilcisi ve izdüşümü olduğunu söylemek gibi hezeyanlarla bir kısım muğlak ve müphem şeylere çevresini inandırmaya çalışanlar da vardır. Bu tür insanlar, gerçekte bu karakterlerin hiçbirine sahip olmadıkları hâlde, başkalarının kendilerini “müttakî, dindar ve Allah’tan korkan bir mü’min” diyerek övmelerinden hoşlanırlar veya gerçekte tam tersi olmasına rağmen başkalarının onları “samimî, fedakâr, şerefli, başkaları için kendisini feda eden” bir insan olarak propaganda etmelerini isterler. Bütün hareket ve faaliyetlerinde hep takdir ve tebcil beklentisi içinde bulunur ve damlalarının derya, zerrelerinin güneş gösterilmesini arzu ederler.

Peygamberâne Tevazu ve Mahviyet

Oysa, hakikî mü’minin şe’ni tevazu ve mahviyettir. İnanan bir insan Hak karşısında gerçek yerinin şuurundadır ve kendisini insanlardan bir insan veya varlığın herhangi bir parçası kabul eder. O, kendinde zâtî hiçbir kıymet görmez; hatta ilâhî inayetle fevkalâde bir muameleye tâbi tutulmazsa halkın en şerlisi derekesine düşeceğinden korkar. Dolayısıyla da, methedilmekten hiç hoşlanmaz, övülmekten memnun olmaz. Birisi ona ithafen Firdevsî’nin destanı gibi bir destan yazsa ya da okusa, onu bile duymazlıktan gelir veya hiç üzerine almaz. Benlik hesabına içinde beliren büyük-küçük her çeşit dahilî kıpırdanışa karşı hemen harekete geçip onu olduğu yerde boğma cehdi gösterir. Hele lehte de olsa mübalağalı sözleri hiç sevmez; onları büyük birer iddia ve zımnî yalan kabul eder.

İnsanlığın Iftihar Tablosu (aleyhi ekmelüttehâyâ) o eşsiz hayatını tevazu ve mahviyetle örgülemiş ve bize de bu yolu işaret etmiştir. Meselâ; kendisini Hazreti Musa ile karşılaştırıp yüce kâmetini ve üstünlüğünü dile getirenleri ikaz sadedinde *“Beni, Musa’ya tafdil etmeyin.”*[5] buyurmuştur. Yine *“Balığın yoldaşı olan zât (Hazreti Yunus) gibi olma!”*[6] âyeti nazil olunca, ihtimal bazı sahabiler, “Acaba Hazreti Yunus ne kusur işledi?” diye düşünürler mülâhazasıyla, Resûl-i Ekrem hemen *“Beni, Yunus İbn Metta’ya tercih etmeyin...”*[7] demiştir.

O tevazu âbidesi, kendisine *“Seyyidimiz, efendimiz sensin!”* diyenlere karşı hep reaksiyon göstermiş ve *“Hayır, efendimiz Allah’tır.”*[8] mukabelesinde bulunmuştur. Bir gün يَا خَيْرَ الْبَرِيَّةِ *“Ey yeryüzünün en hayırlısı!”* diye seslenen birine, *“O dediğin İbrahim’dir.”*[9] sözüyle karşılık vermiştir. Gayb

âlemine ait perdeler, çok defa O'nun gözünün önünden kalkmış ve Allah'ın izniyle O verâların verâsını müşâhede etmiştir; ancak bir gün Hazreti Âişe (radıyallâhu anha) annemizin odasında ilâhi söyleyen kadınların, *"Bizim aramızda öyle bir Nebi var ki, yarın ne olacağını bilir!"* dediklerini duyunca, onları derhal susturmuş ve *"İlle de bir şey söyleyecekseniz, doğruyu söyleyin; ben yarın meydana gelecek her şeyi bilemem, Allah ne bildirirse onu bilebilirim!"*[10] buyurmuştur.

Ey Riyakâr Nefsim!

İnsan-ı Kâmil Efendimiz'in (aleyhi ekmelüttehâyâ vetteslîmât) halka-yı tedrisinden dersini alan ve her hâliyle O'na benzemeye çalışan Hazreti Ebû Bekir (radıyallâhu anh) da peygamberâne tevazu ve mahviyetin en güzel mümessillerinden biri olarak yaşamıştır. Öyle ki, hayatı boyunca methedilmeyi hiç sevmemiş ve övülmekten hep rahatsızlık duymuştur. Hatta rızası olmadığı hâlde övüldüğü zamanlarda utancından kıpkırmızı kesilmiş ve Allah korkusundan dolayı hemen el açıp şöyle dua etmiştir: *"Rabbim! Sen beni benden daha iyi bilirsin. Ben de kendimi başkalarından daha iyi bilirim. Ey Âlemlerin Rabbi! Halkın bende zannettiği iyilik ve faziletleri bana nasip et; insanların bilmedikleri günahlarımı da bağışla! Söyledikleri güzel sıfatlardan dolayı kendini beğenmişlik ve gurur gibi tehlikelere düşmekten beni koru!"*[11]

Demek ki, takdir, tebcil ve övgüler karşısında mü'mince tavır mahviyettir; "Allahım hakkımda söylenen bu sözleri dua olarak kabul buyur; bunları benim için gurur ve kibir sebebi kılma ve beni nefsimle baş başa bırakıp ayağımı kaydırma!" diyerek hemen bütün medh ü senâların asıl sahibi Mevlâ-yı Müteâl'e sığınmaktır. Evet, takdir beklememek ve övülmeyi hiç istememek bir seviye meselesidir; bazı mü'minler de yer yer ve zaman zaman yaptıkları ameller ile başkalarının takdirlerini bekleyebilirler. Ne var ki, medh ü senâlar karşısında kalb balansını ayarlayabilme gayretinde olmak bütün inananlar için bir vazifedir. Aksi hâlde, insan nefsine uyar ve kendini şımarıklığa, gaflete salarsa, tebrik ve takdirler onun ayağını kaydırabilir. Nitekim, Vehb İbn Münebbih Hazretleri buyurur ki, "Bir insanın dinî hayat adına en güzel ahlâkı, dünyaya rağbet etmemesidir; en şerli huyu da, nefsinin arzu ve isteklerine uymasıdır. Nefse uymanın alâmeti ise; malı, makamı ve insanlar arasında methedilmeyi sevmektir."[12]

Ayrıca, Nur Müellifi, "Sen, ey riyakâr nefsim! Dine hizmet ettim diye gururlanma. 'Allah bu dini fâcir bir adamla da teyit ve takviye eder.' sırrınca,

müzekka olmadığın için, belki sen kendini o racül-i fâcir bilmelisin!” diyerek bize mü’mince düşüncenin bir başka yanını hatırlatmıştır.[13] Bu mülâhazaya bağlı kalan bir insanın, teveccüh-ü nâs beklemesi, hüsnüzannın layık gördüğü makamlara dilbeste olması, methedilmeyi arzulaması ve riyaya, süm’aya girmesi düşünülemez. Çünkü, o hizmetlerini, kendisine verilmiş nimetlerin şükrü ve kulluk vazifesi olarak görür; bu düşünceyle ucub ve riyadan da kurtulur.

Koynunda Akrep Var!

Hakikî bir mü’min, hakkında methiyeler dizildiği zaman sevinmediği gibi yerildiği zaman da üzülmemelidir. Aslında, insanın kendi kendisini sorgulayıp küçük göstermesi bir açıdan kolaydır; fakat, kusurlarının başkası tarafından sayılıp dökülmesi şeklindeki bir zemm fırtınası karşısında “Koynumdaki akrebi haber verene rahmet!..”[14] diyebilmesi çok zordur. Belki insan o fırtına geçtikten belli bir süre sonra kendi kendine “İyi ki kusurlarımı söyledi; beni bitirmek üzere olan hatalarımı haber verdi” diyerek memnuniyetini ifade edebilir; fakat, yerildiği o ilk anda hazm-ı nefiste bulunarak, “Allah senden razı olsun; hatamı söylemekle bana yardımcı oldun.” diyebilmesi babayiğitçe bir tavırdır.

Bize bu konuda da hüsnümisal olan Hazreti Üstad, gıyabında tezyifkârâne sözler söyleyen ve kendisine hakaret eden biriyle alâkalı şöyle düşündüğünü ifade ediyor: “Eğer onun tahkiri ve beyan ettiği kusurlar şahsıma ve nefsime ait ise, Allah ondan razı olsun ki, nefsimin ayıplarını söyler. Eğer doğru söylemişse, beni nefsimin terbiyesine sevk eder ve gururdan beni kurtarmaya yardım etmiş olur. Eğer yalan söylemişse, bu da beni riyadan ve riyanın esası olan şöhret-i kâzibeden kurtarmaya yardımdır. (...) boynumda veya koynumda bir akrep bulunduğunu biri söylese veya gösterse, ona darılmak değil, belki memnun olmak lâzım gelir.”[15]

Evet, o büyük insan da hiçbir zaman takdir beklememiştir. Hatta kendisine takdir hissiyle bakan talebelerini hemen tekdir etmiş; “Niçin yüzüme öyle bakıyorsunuz? Ben kendimi sevmiyorum. Bana haddimden fazla makam vereni de sevmiyorum!” demiştir. Bir gün, bir talebesi “Bu muhteşem eserlerin müellifi olan zât elbette büyük bir zâttır.” diye içinden geçirip hayranlıkla kendisini süzünce “Bana makam vermeyin!” diyerek onu ikaz etmiş ve nazarları şahsına değil Kur’ân hakikatlerine çevirmeye çalışmıştır. Şu sözlerle kendi nefsine seslenirken aslında bize –baştan beri anlatmaya çalıştığım– mü’mince düşünce tarzını bir kere daha hatırlatmıştır: “Senin vazifen fahir değil, şükürdür. Sana lâyık olan şöhret değil, tevazudur, hacâlettir. Senin hakkın

medih değil, istiğfardır, nedâmettir. Senin kemâlin hodbinlikte değil, hüdâbinliktedir."[16]

Hâsılı; yaptıklarından ötürü sevinip şımarmak ve hiçbir katkıda bulunmadığı başarıların, hiç üzerinde taşımadığı güzel sıfatların bile kendisine atfedilmesini ve onlardan dolayı övülmeyi istemek bir küfür ve nifak sıfatıdır. Ne var ki, takdir ü tebcil beklentisi kalbi öldüren bir virüs olarak bazı mü'minlerde de bulunabilmektedir. İmanda olgunluğa adım atmış bir insanın nazarında yergi ile övgü eşittir; o zemmedilme ile methedilmeyi bir bilir. Medihten hoşlanmadığı gibi, methedene karşı da içinde bir burukluk hisseden, bir mânâda yergiden memnun olan ve kendisini yeren kimseye hiddet etmek şöyle dursun, onu yardıma koşmuş bir dost olarak gören insan ise, kemal ehli hakikî bir mü'mindir. Zira, böyle biri, övülmenin gönül dünyası için zararlı bir fitne olduğunu bildiğinden dolayı methedenden hiç hazzetmez; gıybet, iftira ve bühtana girmeden, "müspet tenkit" diyebileceğimiz bir üslûpla kendisini zemmedeni ise, kusurlarını hatırlatıp onlardan kurtuluş yolu gösterdiği ya da sabredip sevap kazanmasına vesile olduğu için memnuniyetle karşılar.

1 Âl-i İmrân sûresi, 3/188.
2 et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 4/205-208; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân* 3/229.
3 Mü'min sûresi, 40/71-72.
4 Ahkaf sûresi, 46/20.
5 Buhârî, *husûmât* 1, *enbiyâ* 31, *rikak* 43, *tevhîd* 31; Müslim, *fezâil* 157.
6 Kalem sûresi, 68/48.
7 Buhârî, *enbiyâ* 35; Müslim, *fezâil* 166-167.
8 Ebû Dâvûd, *edeb* 9; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/70.
9 Müslim, *fezâil* 150; Tirmizî, *tefsîru sûre* (98) 1; Ebû Dâvûd, *sünnet* 13.
10 Buhârî, *meğâzî* 12; Tirmizî, *nikâh* 6; Ebû Dâvûd, *edeb* 51.
11 İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 30/332; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 3/332.
12 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/184; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 4/41.
13 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.515 (Yirmi Altıncı Söz, Hâtime).
14 Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s.66 (On Altıncı Mektup, Üçüncü Nokta).
15 Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s.66 (On Altıncı Mektup, Üçüncü Nokta).
16 Bediüzzaman, *Sözler* s.243 (On Sekizinci Söz, Birinci Makam, Birinci Nokta).

Taşlaşan Kalbler ve Gözyaşları

Soru: *Kur'ân hakikatleriyle ilk tanıştığımız günlere nispeten gözyaşlarımızın kuruduğunu hissediyoruz. Bu hâlimiz mutlak mânâda kalblerimizin katılaştığının emaresi midir? Kalblerimizin yumuşaması ve gönül pınarlarımızın yeniden coşkun akması için neler tavsiye edersiniz?*

Cevap: Gözyaşları, kalb inceliğinin, muhabbet ve merhametin ifadesidir; gönüldeki hüzün, neş'e, hasret, hicran, merhamet ve şefkat gibi duyguların billûr taneler şeklinde dışa vurmasıdır. İnsan genellikle sevinç, keder, emel, ümit, ayrılık ve vuslat misillü sebep ve sâiklerle ağlar; fakat, kalb ufkunda Allah'a dost olanları, bütün bunlardan daha çok "mehâfetullah" ve "muhabbetullah" ağlatır.

Diğer ağlamalar cibillîdir; insanın tabiatından kaynaklanır. İman, mârifet, muhabbet, aşk ve şevkin tetiklediği ağlamalar ise, Hakk'ı bilmeye, her şeyde O'na dair alâmetler görmeye ve sürekli O'nun huzurunda bulunduğunun farkında olmaya bağlıdır. Nezd-i ilâhîde her ağlamanın kıymeti âh u efgân edenin duygu ve düşünce ufkuna göre değerlendirilir. Bu açıdan, musibet ve belâlar karşısında rızasızlık ve kadere itiraz mânâsına gelen ağlamalar haram; yarınlar endişesiyle kıvranıp inlemek bir ruhî maraz; dünya hesabına fevt edilen şeyler karşısında sızlanıp durmak da boş bir telaştır ve bütün bu sâiklerle dökülen yaşlar gözyaşları adına israftır.

Aşk u İştiyak İniltileri

Allah için ağlama ise, Mevlâ-yı Müteâl'e muhabbetin, aşk u iştiyakın iniltiler şeklinde dışa aksetmesinden ibarettir. Gönlünde hararet olanın gözünde de yaş olur; aksine, gözleri suyu çekilmiş çeşmeler gibi kupkuru kimselerin –çoğunlukla– içlerinde de hayat yoktur. Allah'ı bilen O'na karşı alâka duyar; bu alâka ruhta derinleştikçe sevgiye dönüşür ve zamanla bu sevgi de önü alınamaz bir aşk u iştiyaka inkılâp eder. Gönlü muhabbetle dolan bir insan, her zaman O'nu gösteren iz ve emareler arar, kâinat kitabının sayfalarını O'ndan gelen mektuplar olarak algılar, eşya ve hâdiseleri O'nun mesajları gibi okur, anlar ve O'nun beyanı karşısında rikkate gelir, tarifi imkânsız hislerle ağlar.

Kur'ân-ı Kerim, ruhun selâmeti adına, ahiret yurdu hesabına, Hak mehâfeti ve mehâbeti ya da günahların kahrediciliği karşısında ağlayan insanları takdirle yâd eder ve her zaman onların örnek alınmasını salıklar. Muselâ; değişik nebileri özel hususiyet ve fâikiyetleriyle bir bir tebcil ve takdir ettikten sonra, *"Bunların hemen hepsi, kendilerine Rahman'ın âyetleri okununca*

hıçkırıklarla secdeye kapanırlar."[1] diyerek konuyu âh u efgân etme fasl-ı müşterekiyle noktalar. Allah yolunda dökülen gözyaşlarını O'na arz edilmiş bir münacât armağanı gibi değerlendirir. Ağlamanın rabbânîlere mahsus bir hal olduğunu hatırlatmanın yanı sıra, hayatı oyun ve eğlence sanıp ömürlerini gülüp oynamakla geçirenleri de ikaz eder; *"Gayrı onlar kazandıkları onca negatif şeyden ötürü az gülsün ve çok ağlasınlar."*[2] der.

Kur'ân'ın mübarek mübelliği Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), tıpkı şeytanın hilelerinden Allah'a sığındığı gibi, kalb katılığından ve göz kuruluğundan da Cenâb-ı Hakk'a ilticada bulunmuş; *"Ürpermeyen kalbden, yaşarmayan gözden Sana sığınırım Allahım!"*[3] yakarışını sık sık tekrar etmiştir.

Resûl-i Ekrem (aleyhi ekmelüttehâyâ) *"Müjdeler olsun nefsine hakim olana!.. Müjdeler olsun (misafir kabul etme hususunda) evini geniş ve müsait tutana!.. Müjdeler olsun hataları karşısında gözyaşı dökene!.."*[4] diyerek ümmetine âdeta üç basamaklı bir miraç yolu göstermiştir. Haşyetle dökülen gözyaşlarının ilâhî azaba karşı bir sütre olabileceğine dikkat çekmiştir: *"İki göz vardır ki, Cehennem ateşi onlara dokun(a)maz: Birisi Cenâb-ı Allah'a duyduğu saygı ve haşyetten dolayı hep ağlayan Hak erinin, diğeri de Allah yolunda nöbet tutan yiğidin gözleridir."*[5]

Cehennem Alevlerini Söndürecek Yegâne İksir

Allah karşısında haşyetle dolup gözyaşı dökme konusunda çok önemli bir husus, kalbin tertemiz heyecanlarını ve saf hislerini, riya ve süm'a ile kirletmeden ifade edebilmektir. Göstermek ve duyurmak kastıyla ağlamak berrak gözyaşlarını şirk kirleriyle bulandırmak demektir. Riya ve süm'adan korunmak için özellikle nafile ibadetlerde ve Cenâb-ı Hakk'a iç dökme anlarında tenha yerlerin seçilmesi her bakımdan daha selâmetlidir. Nitekim, hadis-i şerifte, Arş-ı ilâhî'nin gölgesinden başka sığınak olmayan kıyamet gününde, zıll-i ilâhî altında himaye buyurulacak yedi grup insan anlatılırken, onlardan birinin de yapayalnızken Allah'ı anıp da gözleri yaşlarla dolan hüşyar insan olduğu haber verilmektedir.[6] Öyle ki, Allah haşyetiyle ağlayan insan, diğer nebevî beyanlarda cephede nöbet bekleyen askere denk tutulurken, bu hadiste de, adaletin temsilcisi olan idareci, ömrünü ibadet neşvesi içinde geçiren genç ve mescidlere dilbeste olan âbid gibi Hak dostlarıyla aynı çizgide zikredilmektedir. Fakat, onun gözyaşlarını başkalarından kıskanırcasına tenha bir yer aradığına da vurguda bulunulmaktadır. Zira, ağlamanın aktörlüğünü yapmak çok tehlikelidir; riya ve süm'a niyetiyle ağlamak kalbi öldürücü ve

insanı helâk edici bir hastalıktır.

Bundan dolayıdır ki, İmam Gazzâlî Hazretleri *"Ağlayan da kaybedebilir, ağlamayan da!.."*[7] demiştir. İnsan ağlamıyorsa, o bir gün mutlaka pişman olacaktır; çünkü, onun önünde kendisini ağlatacak çok badireler vardır ve o badirelerin bazıları ancak burada dökülen gözyaşlarıyla aşılabilecek mahiyettedir. Fakat, pek çok ağlayanlar da vardır ki, günahlarından ya da aşk u iştiyaktan dolayı değil de, başka şeyler sebebiyle, belli dünyevî hislerin tesirinde gözyaşı dökerler. Daha da kötüsü, hassas, duygulu, müttaki ve Allah sevgisiyle dolu bir insan gibi görünme ve bilinme maksadıyla ağlarlar. Böyle bir ağlama, dinimizce, en azından hiç gözyaşı dökmeme kadar tehlikeli sayılmış ve gizli şirk kabul edilmiştir. Demek ki, gözyaşının da meşru istikamette olanı makbuldür. Mü'min, hususiyle de toplum içinde kalbinin heyecanlarına hâkim olmaya çalışmalı; iradesinin hakkını verip gözyaşlarını içine akıtmalı; buna güç yetiremiyorsa, ancak işte o zaman gözyaşı bendinin önünü açmalıdır.

Saf ve temiz duygularla, sırf Allah haşyetiyle akıtılan gözyaşları, dünyada dayanılmaz hâle gelen aşk ateşinin ızdırabını bir nebze dindirirken, ahirette de Cehennem'in alevlerini söndürecek tek iksirdir. Onun içindir ki, Allah Resûlü (aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyurmuştur: *"Mahşerde, Cehennem kıvılcımlarının insanları kovaladığı hengâmda, Cebrâil (aleyhisselâm) elinde dolu bir bardakla görünür. Ona, 'Bu ne?' diye sorarım; şöyle cevap verir: 'Bu, Allah korkusuyla ağlayan mü'min kulların gözyaşlarıdır; şu korkunç kıvılcımları sadece bu gözyaşları söndürebilir.'"*[8] Aslında, bu hadis-i şerifte çok önemli bir ima vardır: Evet, insanın gönlünü daraltan ve onun huzurunu kaçıran gayz, kıskançlık, haset, kin, nefret ve adavet gibi şeytanî hislerin neticesi olan cehennemî alevlerin söndürebilmesi de ancak gözyaşlarıyla mümkün olabilir. Kalbi kasıp kavuran nefsî ve şeytanî duyguları sakinleştirip söndürmenin biricik iksiri samimiyetle akıtılan gözyaşlarıdır.

Ülfet Hastalığı

Heyhat ki, soruda da şikâyet edildiği gibi, çok defa ülfet insanın gözyaşı pınarlarını kurutabilir. Haddizatında, "ülfet" kelimesi alışma, dost olma ve muhabbetle dolma demektir; insanın eşya ve hâdiselerle münasebetini, böyle bir münasebetten hâsıl olan mânâları, bu mânâların vicdanda bırakacağı tesirleri, neticede insanın davranışlarında beliren farklılıkları ve bütün bunlar neticesinde ruhun canlı, dinamik ve duyarlı kalmasını akla getirmektedir.

Bununla beraber, bilip duyduktan, görüp tanıdıktan, düşünüp anladıktan veya öyle olduğunu zannettikten sonra, sıradan görme ve alışkanlığa gömülme gibi

mânâlar da ülfet kelimesiyle ifade edilmektedir. İşte, bir parça görüp bildikten, az buçuk inanıp irfana erdikten sonra alâkayı yitirip, derinleşmeyi gerektiren meselelere karşı bütün bütün duyarsızlaşma ve hiçbir şeyden ders almama mânâsına gelen ülfet, insan için bir sukut ve duyguların ölümü demektir.

Şayet, insan yöneleceği kapıya yürekten yönelmez, kulluk yolunda gereken ciddiyet ve gayreti göstermez, her zaman daha engin mülâhazalarla bir tekâmül peşinde bulunmaz, dahası her an yeni derinliklere açılma azmi içinde olmazsa, onun için renk atma da, sararıp solma da, hatta çürüyüp dağılma ve kendi enkazı altında kalıp ezilme de kaçınılmaz olur.

Bu duruma dûçar olan kimse, eğer tez elden gözünün çapaklarını silip, eşyadaki hikmet inceliklerini anlamaya koşmaz ve koşturulmazsa, kulağını açıp mele-i a'lâdan gelen ilâhî mesajları dinleyip anlamaya koyulmazsa, onun içten içe yanıp karbonlaşması ve devrilip gitmesi mukadderdir. Tabiî ki kalb ve ruh hayatı adına mefluç hâle gelen böyle birinin kalb rikkatini koruması ve gözyaşı çeşmesini canlı tutması da mümkün değildir.

Ürpermeyen Gönüller

Cenâb-ı Allah, daha İslâm'ın ilk senelerinde, bu hususta sahabe-i kiram efendilerimizi ikaz etmiş ve onlara şöyle demiştir: *"İman edenlerin, kalblerinin yumuşayıp Cenâb-ı Hakk'ı ve O'nun tarafından inen hakikatleri hatırlayarak haşyetle ürpermelerinin vakti gelmedi mi? Sakın onlar daha önce kitap verilen ümmetler gibi olmasınlar. Zira kitabı tanımalarının üzerinden kendilerince uzun zaman geçmesi sebebiyle, o ümmetler ülfete kapılmışlardı da kalbleri kaskatı kesilmişti. Hatta onların çoğu büsbütün yoldan çıkmışlardı."*[9]

Şüphesiz, bu âyet tahkir ihtiva eden bir ikaz değildi. Kaldı ki, ashab-ı kiram, bu ilâhî hitaba muhatap oldukları dönemde de çok hüşyar birer mü'mindiler; hemen hepsi namazlarını hıçkıra hıçkıra ikâme ediyor ve kıyamdayken ayaklarının bağı çözülecek hâlde bulunuyorlardı. *"Henüz vakti gelmedi mi?"* denilerek, onlara ulaştıkları noktayı yeterli bulmamaları ve daha da olgunlaşmak için gayret göstermeleri tavsiye ediliyordu; sahabe efendilerimize kemâlin zirvesi hedef olarak gösteriliyordu. Ülfete yenik düşmemeleri için, geçmiş kavimlerin akıbetinden ibret almaları gerektiği ve sürekli tekamül peşinde olarak o tehlikeden kurtulabilecekleri vurgulanıyordu.

Aslında, ashab-ı kirama dahi bu şekilde hitap edilmesi, daha sonraki mü'minler için de çok önemli bir tembih mânâsına gelmektedir. Binaenaleyh, Kur'ân sahabeye seslendiği aynı anda bize de şunları söylemektedir: Onca

hakikati açıkça gördüğünüz hâlde, artık kalbinizin haşyetle dolup taşacağı an gelmedi mi? Sakın siz, sizden evvelkiler gibi olmayın! Nitekim ülfet ve ünsiyet hükmünü icra edince onların kalbleri taş gibi kaskatı kesilmişti. Onlar için, geceler ölü geçmeye başlamıştı, gözyaşları hayatlarından silinip gitmişti. Sakın kalb katılığında ve göz kuruluğunda onlara benzemeyin!

"Gerçekten inananlar ancak o mü'minlerdir ki, yanlarında Allah zikredilince kalbleri ürperir, kendilerine O'nun âyetleri okununca bu, onların imanlarını artırır ve onlar yalnız Rabbilerine güvenip dayanırlar."[10] Öyleyse, yanınızda Rabbiniz anılınca, sizin de kalbiniz ürpersin. Zinhar, sizden önceki ümmetlerin akıbetine düşmeyin. Onlara da kitap gönderilmişti. Önce ilâhî emirleri duyup itaat eder gibi göründüler; fakat, zaman geçtikçe heyecan yorgunluğuna düştüler; ölümü unutarak ardı arkası kesilmeyen arzuların peşine takıldılar. Derken kalbleri büsbütün katılaştı. Allah adına yapılan zikir ve nasihati işitmez, hakka boyun eğmez ve hakikatlerin tadını duymaz oldular.

Öyle ki, onların kalbleri katılıkta taş gibi, hatta ondan da sert bir hâl aldı. Çünkü bazı taşlar vardır, onların bağrından gürül gürül ırmaklar fışkırır; bazıları da vardır, onlarda bir etkilenme ile çatlama meydana gelmiştir, onlardan da su çıkar, fışkırmazsa da sızar. Bazı taşlar da vardır ki, ilâhî kudretin eseri olan tabiî olaylardan etkilenerek yerinden oynar, yuvarlanıp düşer.[11] Hâlbuki, dumura uğramış kalbler, onca mucizeleri, ilâhî âyetleri ve âşikar hakikatleri duyup görseler de, hiç müteessir olmazlar; gözyaşı dökmek bir yana, içlerinde korku ya da sevgi hislerini dahi duyamazlar. Onun için, siz o kalbsizler gibi olmayın, katı yüreklilere benzemeyin. Allah Teâlâ'nın zikriyle ürperecek ve Kur'ân'daki irşatlara can ü gönülden itaat edip teslim olacak şekilde yumuşak kalbli olun.

Evet, Kur'ân bu çağrısıyla bize, canlılığımızı korumamız için her zaman yükselip derinleşme aşk u heyecanı içinde bulunmamızı, mefkûremiz adına hep yüksekleri kollamamızı ve tamamiyet peşinde olmamızı öğütlüyor. Hayatımız boyunca taze ve canlı kalabilmemizin ancak tamamiyet peşinde bulunmakla mümkün olacağını işaret ediyor.

Kalb Rikkatinin Vesileleri

Ayrıca, söz konusu âyet-i kerimenin hemen akabinde, Cenâb-ı Hak, kalbinin ışığının söndüğünü, gözyaşlarının kuruduğunu ve mânevî dünyasının karardığını düşünen kimselere ümit kaynağı olacak ve onlara yeni bir başlangıç heyecanı yaşatacak bir işarette bulunuyor, bir müjde veriyor; *"İyi düşünün ki Allah, bütün yeryüzünü bile ölümünden sonra diriltiyor; (gevşeyen ve uyuklayan*

gönülleri de böylece diriltebilir). Zaten aklını çalıştıran, zihnini işleten kimseler için bu canlanmayı gerçekleştirecek âyetlerimizi iyice açıklamış bulunuyoruz."[12] buyuruyor. Ölü toprağı dirilttiği, can nefhedip bitkileri ve çiçekleri filizlendirdiği, ekinler ve meyveler yetiştirdiği gibi, eğer dilerse mefluç kalblere de yeniden hayat verebileceğini ifade ediyor. Dahası, bu beyan-ı ilâhîden sonra da, kalbi ihya edip ona rikkat kazandıracak vesilelerden biri olarak Allah yolunda infakta bulunmayı nazara veriyor.

Bu hususu teyit eden bir hadis-i şerifte, Rehber-i Ekmel Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Kalbinin yumuşamasını ve muhtaç olduğun şeye kavuşmanı arzu ediyorsan, yetime merhamet et, başını okşa ve yemeğini ona yedir. Böyle yaparsan kalbin yumuşar ve muhtaç olduğun şeye kavuşursun."*[13] buyuruyor.

Kalbin rikkat kesbetmesinin en önemli vesilesi, tefekkür etmek ve kâinatı ibret nazarıyla süzmektir. Tefekkür sayesinde, kalb nurlanır, vesvese ve şüphelerden sıyrılır, şeytanın hile ve desiselerine karşı dayanıklılık kazanır. Aksi hâlde, okumayan, düşünmeyen ve kendini yenilemeyen kimseler, sararır solar ve savrulur giderler. Bu itibarla, ülfete düşmemek ya da düşme eşiğinde bulunanları oradan çekip almak için âfakî ve enfüsî sağlam bir tefekkür şarttır. Mazinin altın sayfalarında sık sık seyahat etmek, zaman zaman düşünce ufku aydın, vecd ve heyecan insanlarının atmosferinde bulunmak ve bazı müesseseleri ziyaret edip oradaki zinde insanlardan aşk u şevk almak da ülfetten kurtulmanın mühim vesilelerindendir. Kalb ve düşüncenin istikamet ve canlılığını muhafaza etmek için, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in hayat-ı seniyyelerini mütalâa etmek, sahabe-i kiramın, tâbiîn-i izâmın ve sırasıyla asırlara ışık tutan salih kimselerin örnek hayatlarına ait tabloları okumak ve dinlemek de bir başka çaredir.

Ayrıca, Kur'ân-ı Kerim, kalblerin, Allah'ı zikirle yumuşadığını belirtir. Cenâb-ı Hakk'ı bütün Esmâ-i Hüsnâsıyla, bütün sıfât-ı kudsiyesiyle yâd etmek, O'nun hamd ü senâsıyla gürlemek, yerinde tesbih u temcîdlerle gerilmek, yerinde Kitab'ını okumak ve onun rehberliğine sığınmak; kâinat kitabındaki âyât-ı tekviniyesini mânâ-yı harfiyle mırıldanmak; aczini, fakrını dua ve münacât lisanıyla ilan etmek.. ya da O'nun varlığına dair delillerin mülâhazasıyla oturup kalkmak, varlık kitabında sürekli parlayıp duran ve her an bize ayrı ayrı şeyler fısıldayan ilâhî isim ve sıfatları düşünmek.. evet, bütün bunların hepsi birer zikirdir. Zikir, kalbi titretir, yumuşatır ve daha sonra da onu itminan ile doldurur. Özellikle de gece yapılan zikirler, kalbe rikkat kazandırma ve bu rikkati muhafaza etme mevzuunda hayatî ehemmiyeti haizdir. Gecelerini ihya edemeyenlerin kalb rikkatini korumaları çok zordur. Allah

haşyeti ve muhabbetinden dolayı gecenin zülüfleri üzerine bırakılan birkaç damla gözyaşının ve herkesin uyuduğu saatlerde uyanık gözlerle eda edilen zikirler, tesbihler, kılınan namazlar ve mütalâa edilen derslerin kalbe neler kazandırdığı ve ülfeti nasıl dağıttığı ancak tatbikatla ve tatmakla anlaşılır.

Ölümü düşünmek de, ülfetin tesirlerini kırıp zararlarını giderebilecek bir vesiledir. Hazreti Âişe (radıyallâhu anha), kalbinin katılığından şikâyet eden bir kadına *"Ölümü çok hatırla, mevti düşünmek kalbi yumuşatır."*[14] demiştir. "Râbıta-yı mevt" denilen ölümü sürekli hatırlama ameliyesinin yanı sıra, hastaların ve engellilerin hâllerinden ibret almak ve kabirleri ziyaret etmek de ülfete karşı bir çare olarak sayılabilir.

Ubûdiyette Sadâkat Ufku

Diğer taraftan, bazen yumuşak kalbli bir insan da gözyaşları tükenmiş gibi bir hâle müptelâ olabilir. Aslında, ağlama istidadını kaybetmiş gibi olduğu zamanlarda bile o insan sonuna kadar sâdıktır; yüreği sadâkatle çarpıyordur. Dinin emirlerine karşı saygı ile dolup taşmaktadır. İbadet ü taatinde kusuru yoktur; ubûdiyetinde ciddidir, vakurdur; asla laubaliliğe ve gayr-i ciddiliğe düşmemektedir. Hatta, içinden gelmese de, kıyamında, kıraatinde ve secdesinde her zamanki halâveti bulamasa da, gecesini yine ihya etmektedir. Bu konuda küçük bir kusur yaptığı zaman yemeden içmeden iştahı kesilmektedir. Fakat, yaptıklarında daha önce hissettiği lezzet-i ruhaniyeyi bir türlü yakalayamamakta, secdede doya doya ağlayamamaktadır.

İşte, böyle bir insana "kalbi katılaşmış" denemez. Belli ki bu insan, o zaman diliminde ayrı bir imtihana tâbi tutulmaktadır. Cenâb-ı Hak bastla imtihan ettiği gibi, yani insanın gönlünü mânevî duygularla doldurarak onu aşk u iştiyakla ağlatıp içine huzur verdiği gibi, kabz ile de imtihan eder, yüreğini daraltır, canı çıkacak hâle sokar. Kulunun, darlık zamanlarında da Hak kapısının eşiğinden ayrılmamasını ister ve bu konuda ona temrinler yaptırır. Hâlis bir kula düşen vazife, O'nun kapısında sabırla beklemek ve vefadan bir an dûr olmamaktır. Sadâkat ve vefayla dergâh-ı ilâhîye müteveccih bulunma, zamanla kalbin inşiraha kavuşmasına ve şevk ü şükür gözyaşlarına vesilelik edecektir.

Dahası, hemen herkes Kur'ân hakikatleriyle tanıştığı ilk günlerde, aylarda ve yıllarda aşk u şevkle gerilir; her zaman heyecanlı olur. Çünkü, gördüğü, duyduğu, öğrendiği her şey onun için yeni ve tazedir. Bir de, Cenâb-ı Allah, bir mefkûre kahramanı olmasını murat buyurduğu insanları o ilk günlerde hususî lütuflarla şevklendirir. Rüyalarla, yakazalarla ve derinden hissettirdiği lezzet-i ruhaniye ile onları teyit eder. O ilk dönemin akabinde, görülen, duyulan,

öğrenilen ve tadılan şeylere karşı yavaş yavaş bir ülfet oluşmaya başlar. Artık bazı şeyler insanın nazarında matlaşır. Aslında, onlar hâlâ başkaları için yenidir, tazedir ama bir kere tatmış kimseler onları eski zannetmeye başlarlar. Bu ikinci dönemde bazıları kalblerinin katılaştığını ve mânevî dünyalarının alabora olduğunu zannederler. Şeytan, ızdırapla iki büklüm olan bu durumdaki insanların bir kısmını "Artık sen iflah olmazsın!" diyerek kandırır.

Ne ki, bu zorlu virajı da sağ sâlim geçebilenler artık istikrar ve istikamet sarayına taht kurarlar. Onlar, yaptıklarını sadece Allah'ın emri olduğu için yaparlar, kaçındıklarından da ilâhî yasaktan dolayı uzak dururlar. Kulluklarını ve hizmetlerini ruhanî lezzetlere, mânevî hazlara, rüyalara, yakazalara ve gözyaşlarına bağlamazlar. İçlerinden gelse de gelmese de, şerbet içmek gibi de olsa zehir yudumlamak gibi de, onlar vazifelerinin gereğini mutlaka yerine getirir ve mefkûreleri adına yapmaları gereken işlerin hiçbirini ihmal etmezler. Gayri onlar sadâkat erleridir; maddî-mânevî ücret beklentisiyle değil, sadâkat ve vefa hisleriyle ubûdiyetlerini ortaya koyarlar.

Zaten bir sâdığın gönlünde muhabbet, maddî-mânevî bütün varlığı Sevgili'ye bağışlayıp kendine hiçbir şey bırakmama seviyesine yükselmiştir. O bazen gözyaşlarıyla sevdasını dillendirse de, çoğu zaman onun gönlü gözlerinin sır vermesine sitem eder. Gözleri çağlarken gönlü ağyara dert yanma vefasızlığından dolayı iki büklüm olur ve ağlamalarına inler. Ona göre, aşk iniltileri ve Hak kapısındaki sızlanışlar dışa vurularak hâl bilmezlerin oyuncağı hâline getirilmemelidir.

Evet, âşık, gözlerinden yaş dökerek yüreğini serinletir; ama sâdık, herkesten kıskandığı gözyaşlarını içine akıtarak sürekli bağrını yakıp kavurur.

1 Meryem sûresi, 19/58.

2 Tevbe sûresi, 9/82.

3 İbnü'l-Cevzî, *Keşfü'l-müşkil* 2/434; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 11/139.

4 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 3/21.

5 Tirmizî, *cihâd* 12; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 7/307.

6 Bkz.: Buhârî, *ezân* 36, *zekât* 16; Müslim, *zekât* 31.

7 Bkz.: el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 3/331.

8 Bkz.: Ahmed İbn Hanbel, *ez-Zühd* s.27.

9 Hadîd sûresi, 57/16.

10 Enfâl sûresi, 8/2.

11 Bkz.: Bakara sûresi, 2/74.

12 Hadîd sûresi, 57/17.

13 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 11/97; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 4/60.

14 el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/451.

Kaynakların Tespitinde Faydalanılan Eserler

Abdullah b. Abdülhakem; *Sîretü Ömer b. Abdülaziz,* *[Tahkîk: Ahmed Ubeyd],* Âlemü'l-kütüb, Beyrut, 1404/1984.

Abdurrezzak, Ebû Bekir Abdurrezzak b. Hemmam (v. 211 h.); ***el-Musannef,*** I-XI, *[Tahkîk: Habiburrahman el-Âzamî],* el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1403 h.

el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed (1087-1162 h.); ***Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs,*** I-II, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1405 h.

Ahmed İbn Hanbel, Ebû Abdillah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybanî (164-241 h.); ***el-Müsned,*** I-VI, Müessesetü Kurtuba, Mısır, tsz.

Aliyyülkârî, Ebu'l-Hasan Nuruddin Ali b. Sultan Muhammed (v. 1014/1606); ***el-Esrâru'l-merfûa fi'l-ahbâri'l-mevdûa,*** *[Tahkîk: Muhammed b. Lütfi es-Sabbâğ],* Dâru'l-emâne-Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1391/ 1971.

el-Alûsî, Ebu's-Senâ, Şihâbüddin Mahmud İbn Abdillah (v. 1270/1854); ***Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'u'l-mesânî,*** I-XXX, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

Bediüzzaman, Said Nursî; ***Emirdağ Lâhikası,*** Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2010.

___________; *İşârâtü'l-İ'câz,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2010.

___________; *Kastamonu Lâhikası,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2010.

___________; *Lem'alar,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2010.

___________; *Mektubat,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2010.

___________; *Mesnevî-i Nuriye,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2010.

___________; *Sözler,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2010.

___________; *Şuâlar,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2010.

___________; *Tarihçe-i Hayat,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2010.

el-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed İbnu'l-Hüseyin (384-458 h.); ***Ma'rifetü's-süneni ve'l-âsâr,*** I-VII, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, tsz.

___________; *es-Sünenü'l-kübrâ,* I-X, *[Tahkîk: Muhammed Abdülkadir Atâ],* Mektebetü dâri'l-bâz, Mekke, 1414/1994.

___________; *Şuabü'l-îmân,* I-IX, *[Tahkîk: Muhammed es-Saîd Besyûnî ez-Zağlûl],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1410/1990.

el-Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdilhâlık (215-292 h.); ***el-Müsned,*** I-IX, *[Tahkîk: Mahfûzurrahman Zeynullah],* Müessesetü ulûmi'l-Kur'ân/Müessesetü'l-ulûmi ve'l-hikem, Beyrut/Medine, 1409 h.

el-Buhârî, Ebû Abdillah, Muhammed İbn İsmail (v. 256 h.); ***el-Edebü'l-müfred,*** I-VIII, *[Tahkîk: Muhammed Fuad Abdulbakî],* Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1409/1989.

___________; *Sahîhu'l-Buhârî,* I-VIII, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1979.

ed-Dârimî, Abdullah b. Abdirrahman (181-255 h.); ***es-Sünen,*** I-II, Dâru'l-kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1407/1987.

ed-Deylemî, Ebû Şucâ' Şîreveyh b. Şehredâr (445-509 h.); ***el-Müsnedü'l-firdevs bi me'sûri'l-hitâb,*** I-

V, *[Tahkîk: Muhammed es-Saîd Besyûnî ez-Zağlûl]*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1406/1986.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (202-275 h.); ***es-Sünen,*** I-V, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillah el-İsbehânî (v. 430 h.); ***Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ,*** I-X, Dâru'l-kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1405 h.

Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm, el-Herevî el-Ezdî (v. 224/838); ***el-Emvâl,*** Dâru'l-fikr, Beyrut, 1408/1998.

Ebû Ya' lâ, Ahmed b. Ali b. Müsennâ el-Mevsılî et-Temîmî (v. 307 h.); ***el-Müsned,*** I-XIII, *[Tahkîk: Hüseyin Selim Esed],* Dâru'l-Me'mun li't-türâs, Dimaşk, 1404/1984.

Elmalılı Hamdi Yazır (v. 1942); ***Hak Dîni Kur'ân Dili,*** I-IX, Eser Kitabevi, 1979.

el-Esbehânî, Ebû Cafer Muhammed b. Âsım b. Abdillah (v. 262 h.); ***el-Cüz,*** *[Tahkîk: Müfid Halid Iyd],* Dâru'l-âsıme, Riyad, 1409 h.

el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (450-505 h.); ***İhyâu ulûmi'd-dîn,*** I-IV, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.

Gülen, M. Fethullah; ***Kırık Mızrap,*** Nil Yayınları, İstanbul, 2011.

___________; *Ed'iyetü'l-me'sûra (Mealli Dua Mecmuası),* Define Yayınları, İstanbul, 2009.

el-Hâkim, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah en-Neysâbûrî (v. 405 h.); ***el-Müstedrek ale's-Sahîhayn,*** I-IV, *[Tahkîk: Mustafa Abdülkadir Atâ],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1990.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali (393-463 h.); ***Târîhu Bağdâd,*** I-XIV, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillah (468-543 h.); ***Ahkâmü'l-Kur'ân,*** I-IV, *[Tahkîk: Muhammed Abdülkadir Atâ],* Dâru'l-fikr, Beyrut, tsz.

İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım Sikatüddîn Ali b. Hasan b. Hibetillah (v. 571/1176); ***Târîhu Dimaşk,*** I-LXX, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1417/1996.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (508-597 h.); ***Keşfü'l-müşkil,*** I-IV, *[Tahkîk: Ali Hüseyin el-Bevvâb],* Dâru'l-vatan, Riyad, 1318/1997.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed (v. 235 h.); ***el-Musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr,*** I-VII, *[Tahkîk: Kemal Yusuf el-Hût],* Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1409 h.

İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan İzzüddin Ali b. Muhammed b. Abdilkerim el-Cezerî (v. 630/1233); ***el-Kâmil fi't-târîh,*** I-XI, *[Tahkîk: Abdullah el-Kadı],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1415 h.

___________; *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe,* I-VII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1414/1993.

İbnü'l-Esîr, Ebu's-Saâdât el-Mübarek b. Muhammed el-Cezerî (544-606 h.); ***en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadîs,*** I-V, *[Tahkîk: Tahir Ahmed, Mahmud Muhammed],* el-Mektebetü'l-ilmiyye, Beyrut, 1399/1979.

İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihabüddin Ahmed b. Ali el-Askalanî (773-852 h.); ***Fethu'l-bârî bi şerhi Sahihi'l-Buhârî,*** *[Tahkîk: Muhammed Fuad Abdulbakî, Muhibbuddin el-Hatîb],* I-XIII, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1379 h.

___________; *el-İsâbe fî temyîzi's-sahabe,* *[Tahkîk: Ali Muhammed el-Becavî],* Dâru'l-cîl, Beyrut, 1412/1992.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî (v. 354 h.); ***Sahîhu İbn Hibbân,*** I-XVI, *[Tahkîk: Şuayb el-Arnavut],* Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1414/1993.

İbn İshak, Muhammed İbn İshâk İbn Yesâr; ***Sîretü İbn İshâk,*** I-III, *[Tahkîk: Muhammed Hamîdullah],* Ma'hedü dirâsât ve'l-ebhâs li't-ta'rîf, Beyrut, tsz.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillah Muhammed b. Ebî Bekir Eyyûb ez-Züreî (691-751 h.); ***Zâdü'l-meâd,*** I-V, *[Tahkîk: Şuayb el-Arnavut, Abdülkadir el-Arnavut],* Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1407/1986.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr ed-Dimaşkî (v. 774 h.); ***el-Bidâye ve'n-nihâye,*** I-XIV, Mektebetü'l-meârif, Beyrut, tsz.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (207-275 h.); ***es-Sünen,*** I-II, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.

İbn Sa'd, Ebû Abdillah Muhammed b. Sa'd ez-Zührî (v. 230 h.); ***et-Tabakâtü'l-kübrâ,*** I-VIII, Dâru sâdir, Beyrut, tsz.

İmam Rabbânî, Ahmed İbn Abdilahad İbn Zeynilâbidîn Serhendî (v. 1034/ 1624); ***el-Mektûbât,*** I-II, Fazilet Neşriyat, İstanbul, tsz.

Kadı Iyâz, Ebu'l-Fazl Iyâz b. Musa b. Iyâz el-Yahsubî (v. 544/1149); ***İkmâlü'l-mu'lim bi fevâidi Müslim,*** *[Tahkîk: Yahya İsmail],* Dâru'l-vefâ. 1419/1998.

el-Kudâî, Muhammed b. Selâme b. Cafer (v. 454 h.); ***Müsnedü'ş-Şihâb,*** I-II, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1407/1986.

el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Ferah (v. 670 h.); ***el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân,*** I-XX, Dâru'ş-şa'b, Kahire, 1372 h.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillah el-Esbahî (93-179 h.); ***el-Muvatta,*** I-II, Dâru'l-hadis, Kahire, 1993.

Mevlâna, Celâleddin-i Rumî Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin (v. 672/ 1273); ***Mesnevi: konularına göre açıklamalı,*** I-VI, *[Tercüme: Şefik Can],* Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2001.

Mevlâna Şiblî; ***Hz. Ömer ve Devlet İdaresi,*** I-II, *[Tercüme: Talip Yaşar Alp],* Hikmet Yayınları, İstanbul, 1986.

el-Mizzî, Yusuf b. ez-Zekî Abdurrahman (654-742 h.); ***Tehzîbü'l-Kemâl,*** I-XXXV, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1400/1980.

el-Muhâsibî, Ebû Abdillah Haris b. Esed (v. 243/857) ***er-Riâye li hukûkillâh,*** *[Tahkîk: Abdülkadir Ahmed Atâ],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

el-Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdürrauf b. Tacilarifin b. Ali (v. 1031/ 1622); ***Feyzu'l-Kadîr şerhu Câmii's-sağîr,*** I-VI, el-Mektebetü't-ticâriyyetü'l-kübrâ, Mısır, 1356 h.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Haccâc en-Neysâbûrî (206-261 h.); ***Sahîhu Müslim,*** I-V, *[Tahkîk: Muhammed Fuad Abdulbakî],* Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

Necmeddin Şahiner; ***Son Şahitler Bediüzzaman Said Nursî'yi Anlatıyor,*** I-VI, Nesil Yayınları, İstanbul, 2009.

en-Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (215-303 h.); ***es-Sünen,*** I-VIII, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.

___________; ***es-Sünenü'l-kübrâ,*** I-VI, *[Tahkîk: Abdulğaffâr Süleyman el-Bündârî],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1411/1991.

en-Nevevî, Ebû Zekeriyya Yahya İbn Şeref (631-676 h.); ***el-Mecmû',*** I-IX, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1997.

___________; ***Şerhu Sahîhi Müslim,*** I-XVIII, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1392 h.

er-Râzî, Ebû Abdillah Fahruddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin (v. 606/ 1210); ***Mefâtîhu'l-gayb,*** I-XXXII, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1421/2000.

es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrahim en-Neysâbûrî (v. 427/ 1035); ***el-Keşf ve'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân,*** I-X, *[Tahkîk: Muhammed İbn Âşûr],* Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut,

1422/2002.

es-Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Sehl (v. 483/1090); ***el-Mebsût,*** I-XXX, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.

Süleyman Nedvî; *Hz. Âişe,* *[Tercüme: Ahmet Karataş],* Timaş Yayınları, İstanbul, 2004.

es-Süyûtî, Abdurrahman b. el-Kemal Celâlüddîn (849-911 h.); ***ed-Dürru'l-mensûr,*** I-VIII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1993.

eş-Şâtıbî, Ebû İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Gırnâtî (v. 790/1388); ***el-Muvâfakât,*** I-IV, *[Tahkîk: Abdullah Diraz],* Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.

et-Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed (260-360 h.); ***el-Mu'cemü'l-evsat,*** I-IX, *[Tahkîk: Tarık b. Ivazullah b. Muhammed, Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî],* Dâru'l-Harameyn, Kahire, 1415 h.

___________; *el-Mu'cemü'l-kebîr,* I-XXV, *[Tahkîk: Hamdi b. Abdilmecîd es-Selefî],* Mektebetü'z-Zehra, Musul, 1404/1983.

___________; *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn,* I-IV, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1405/ 1984.

et-Taberî, Muhammed İbn Cerir İbn Yezid İbn Halid (224-310 h.); ***Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân,*** I-XXX, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1405 h.

___________; *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk (Tarîhu't-Taberî),* I-V, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1407 h.

et-Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (209-279 h.); ***el-Câmiu's-Sahîh,*** I-V, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.

el-Vâkıdî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ömer (v. 207/823); ***Fütûhu'ş-Şâm,*** I-II, Dâru'l-cîl, Beyrut, tsz.

ez-Zebîdî, Ebu'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed (v. 1205/1790); ***Tâcü'l-arûs min cevhereti'l-kâmûs,*** I-XX, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1394/1974.

ez-Zehebî, Şemsüddîn Muhammed Ahmed (v. 748/1347); ***Târîhu'l-İslâm,*** *[Tahkîk: Ömer Abdüsselâm],* Dâru'l-kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1407/ 1987.